zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 12. lipnja 2,,8., godište X, broj 233
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Saša Ćirić - Oportunizam je bolest ovdašnje kulture

O Animafestu i Festivalu mediteranskog filma

Mario Vrbančić - Od vica do zavjere

Festival europske kratke priče

cmyk

Gdje je što?

Info i najave **2**

Satira
Policija reagira na jedno od 43.274 ubojstva *The Onion* **3**

U žarištu
Protiv likvidacije nasljeđa '68. *Srećko Horvat* **4-5**
Cipelarenje po glavi stanovnika *Nataša Govedić* **5**
Razgovor s Jovanom Nikolaidisom *Nataša Petrinjak* **6**
Dileme kulturnog razvoja *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor sa Sašom Ćirićem *Katarina Luketić* **8-9**
Od sociologije do interdisciplinarnosti *Mirko Petrić* **10-11**
Zaštitimo dubrovačku regiju *Davorin Stipetić* **11**
Razgovor s Oliverom Milosavljević i Igorom Graovcem *Omer Karabeg* **12-13**

Film
Igre moći u školi i mafiji *Radmila Đurica* **14**
Animafestu pod oblake *Hrvoje Pukšec* **15**
Razgovor s Mariuszom Frukaczem *Dominika Kaniecka* **16**
U raljama Mediterana *Mirko Petrić* **17**

Vizualna kultura
Autorski oblikovan izraz dobre namjere *Boris Greiner* **18**
Razgovor s Albertom Kordom *Ernest Volland* **19**
U potrazi za ultimativnim bijelim papirom *Keiko Hirano* **20**
Hodočasnici – vizija mističnih putovanja, slikarski ambijent *Ivana Meštrov* **31**

Glazba
Glazbena ontologija Berislava Šipuša *Ivan Pranjić* **32**
Interkulturalni dijalog *Neda Galijaš* **33**

Kazalište
Grafikon "greške" *Nataša Govedić* **34-35**
Razgovor s Predragom Mitrovićem *Suzana Marjanić* **36-37**

Esej
Od vica do zavjere *Mario Vrbančić* **38-39**

Kritika
Devedesete na velika vrata *Bojan Krištofić* **40**
Disharmonija muškaraca i žena *Dario Grgić* **41**
Twin Peaks u Kumrovcu *Ines Prica* **42**
Politička anatomija jezika *Dalibor Jurišić* **43**

Poezija
Ponestaje mi riječi *Petra Đuričić* **45**

Riječi i stvari
Filolog u ribi *Neven Jovanović* **47**

TEMA BROJA: Festival europske kratke priče
Priredio Roman Simić Bodrožić
O vidljivom i nevidljivom *Roman Simić Bodrožić* **21**
Škotska književnost – gdje smo i zašto *Kevin Williamson* **21**
Priča čovjeka s crnim naočalama *Stefano Benni* **22-23**
Veliki kozji bum u Hargeisi *Julian Gough* **24-25**
Reanimacija *Laura Hird* **26-27**
Protiv *Lydie Salvayre* **28-29**
Razgovor s Laurom Hird *Nenad Perković* **29**
Vojničke čizme *Sanneke van Hassel* **30**

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, **fax:** 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, **web:** www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Andrea Zlatar
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Dario Grgić, Srećko Horvat, Maja Hrgović, Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Nataša Petrinjak, Marko Pogačar, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich

grafičko oblikovanje: Studio Artless
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

Hari Kunzru i London underground u Booksi

Od 11 do 15. lipnja, u Booksi, kinu Mosor, net. kulturnom klubu mama, British Councileu i knjižari Utopia u Splitu

Od 11. do 14 lipnja u organizaciji Bookse u Zagrebu i Splitu gostovat će poznati britanski književnik Hari Kunzru i članovi časopisa *Mute*, nezavisnog medija posvećenog istraživanjima odnosa između umjetnosti i tehnologija te kulture i politike. Riječ je o časopisu koji okuplja aktiviste, teoretičare, pisce, filmske autore i sl., a uz časopisno izdanje može se pratiti na www.metamute.org. *Metamute* ima i niz sestrinskih projekata od kojih će neki biti predstavljeni također ovom prilikom u Zagrebu.

Hari Kunzru i *My Revolutions*

Britanski autor Hari Kunzru napisao je romane *Impresionist* i *Transmission* te zbirke kratkih priča *Noise*. Ugledni časopis *Granta* ga je 2003. proglasio jednim od najboljih mladih britanskih romanopisaca. Zamjenik je predsjednika engleskog PEN-a i član uredništva časopisa *Mute*. Prilikom gostovanja u Booksi Hari Kunzru će predstaviti svoj roman *My Revolutions*.

Projekcije filmova

U kinu Mosor bit će prikazani ovom prilikom filmovi Anje Kirschner i Davida Ponosa. Anja Kirschner rođena je 1977. u Munchenu. Studirala je na Slade School of Fine Art i School of the Art Institute of Chicago. Djeluje u nekoliko disciplina: film, slikarstvo, crtež i glazba, te spaja dokumentarac i povijesne izvore, književne teme i popularne žanrove kao što su SF i avanturistički filmovi. Njezin film *POLLY II, Plan for a Revolution in Docklands*, hvaljen je zbog teme koja je ujedno i centralna tema njezinog opusa - podjele i izbacivanja nametnuta zakonom, jezikom, rasom i imovinom, te probleme i mogućnosti društvene i političke transformacije. David Panos je pak glazbenik, redatelj i aktivist. Njegov rad s The London Particular obuhvaća kritičke, političke i umjetničke intervencije u proces urbanog obnavljanja u istočnom Londonu. On je suosnivač Difficult Fun izdavačke kuće i glazbenog kolektiva Antifamily, a ranije je surađivao s Anjom Kirschner na nekoliko glazbenih i filmskih projekata.

Radionica

U sklopu gostovanja održat će se i radionica *More is More* koju će voditi Simon Worthington, umjetnik i jedan od urednika *Mute* magazina. On je ujedno i suosnivač zadnjeg projekta kojeg je *Mute* magazine započeo pod nazivom *OpenMute* namijenjenog dijeljenju internetskih alata i znanja vezanih za njegov vlastiti razvoj, te potpori lokalnim mrežnim inicijativama u East Endu u Londonu.

More is More lokalizacija - Mreža MoreisMore je internetski sustav distribucije nezavisnih medija koji se namjeravaju prodavati na različitim mjestima u lokalnoj sredini. Članovi mreže mogu unijeti informacije o svojoj sredini (knjižare, događanja i sl.) te ih podijeliti sa svima kako bi pomogli daljnju izgradnju distribucijske mreže. Mreža MoreisMore osigurava način na koji ljudi iz loklane sredine mogu biti nagrađeni za distribuiranje medija publici i za podršku producentima nezavisnih medija doprinoseći tako održivoj ekonomiji. Sustav funkcnionira preko agenata koji se obavežu na prodaju medija u svojoj sredini bilo knjižarama ili direktno na različitim događanjima, a zauzvrat dobivaju postotak od prodaje. Ako ste nezavisni producent medija i želite svoje sadržaje učiniti dostupnima putem mreže, trenutno primamo video, časopise, knjige, software i druge promotivne materijale. (http://www.moreismore.net/)

Prvi dio radionice posvetit će se lokalizaciji projekta *More is More* za Hrvatsku. Rezultat radionice bilo bi prevođenje web sitea, definiranje detalja medijskih procedura te prodajnih mjesta. Drugi dio radionice bit će posvećen sustavu Print on Demand (http://www.openmute.org/) u kojem će se objasniti osnove sustava i pružanju osnovnih znanja zainteresiranima za tiskanje knjiga po narudžbi.

Nelagoda u obnovi gradova

Časopis *Mute* potaknuo je i niz drugih projekata poput The London Particular (http://thelondonparticular.org/), a riječ je o otvorenoj skupini za urbana istraživanja koja dokumentira, teoretizira i djeluje protiv obnavljanja i gentrifikacije istočnog Londona od 2001. godine. The London Particular će održati predavanje na temu *Nelagoda u obnovi gradova* i prikazati će dva kratka filma o tranformaciji istočnog Londona s početka milenija te govoriti o nastojanjima njegovih stanovnika da se odupru rasprodaji svoga kvarta kojeg je podržala država. *The London Particular* naime smatraju da "tzv. obnavljanje predstavlja prostorno i društveno restrukturiranje grada u interesu elitističke manjine. Privatizacija javnog prostora, stambenih prostora i usluga, raseljavanje radničkih zajednica i autoritarna društvena kontrola koincidiraju s porastom broja beskućnika i opadanjem uvjeta za život. U ime oživljavanja centra grada obnavljanje nam daje državno sponzoriranu gentrifikaciju i pojačani napad na radničku klasu. On prikriva stvarne ciljeve iza guste i bujajuće magle agencija, partnerstava i institucija za financiranje. Neodgovorni i netransparentni, oni kolektivno diktiraju novi oblik grada kroz pseudo demokratski diskurs savjetovanja i sudjelovanja."

Događanja zatvara koncert elektropop duo iz Londona Petit Mal, čiji istoimeni album izlazi u lipnju u izdavačkoj kući Difficult Fun. Petit Mal čine Ben Seymour i Melanie Gilligan, koji se mogu opisati kao 'Chris & Cosey susreću Malariu, s tekstovima Robbe-Grilleta'. z

Program

- 11.06. u 20 sati u Booksi, Martićeva 14d, Zagreb - književna večer s Harijem Kunzruom
- 12.06. u 20 sati u kinu Mosor, Zvonimirova 63, Zagreb - projekcija filomova *Trail of the Spider* i *Polly II: A Plan for a Revolution in Docklands* Anje Kirschner i Davida Panosa
- 12.06. u 16 sati u British Council, Zagreb - razgovor s Harijem Kunzruom
- 13.06. od 10 do 17 sati u Mami, Preradovićeva, Zagreb - radionica *Print on Demand*, Simon Worthington
- 13.06. u 20 sati u Mami - predavanje *Nelagoda u obnovi gradova – o gradskoj obnovi i gentrifikaciji Londona* uz projekciju filmova *The Occupation* i *The London Particular* Benedicta Seymoura i Davida Panosa
- 13.06. u 20 sati u knjižari Utopija, Dosud 10, Split - književna večer s Harijem Kunzruom
- 14.06. u 20 sati u Booksi - koncert elektropopo benda Petit Mal, Benedict Seymour i Melanie Gilligan

cmyk

Policija reagira na jedno od 43.274 ubojstva

The Onion

Policija izvrsno radi ne samo u Hrvatskoj nego i u američkom Liberty Cityju; još smo u nečemu visokorazvijena zemlja – kao i kod nas, i u Americi jedan posto najsiromašnijih stanovnika kontrolira dvije trećine ambalažnog bogatstva

Policija suočena s tvrdnjama o nesposobnosti i okrutnosti

LIBERTY CITY – Dok se grad nalazi usred rekordnog vala kriminala, zabrinuti građani tvrde da gradska policija nije učinila mnogo kako bi spriječila neprestane jurnjave automobila, pucnjave i opću atmosferu nasilja koja prožima cijelo područje.

"Nekoć sam se osjećala sigurno u Liberty Cityju, ali u posljednje vrijeme vlada totalna ludnica", rekla je Lola Del Rio, radnica iz noćne smjene u razgovoru s novinarima istovremeno nervozno ližući crvenu lizalicu. "Samo prošlog tjedna dvaput su mi ukrali auto, deset puta me pregazili, a vidjela sam i pet, šest pucnjava koje su završile eksplozijom automobila. Što policija radi kako bi sve to spriječila?"

Od porasta broja zločina, započetog 28. travnja u ponoć, ubijeno je više od 830.000 civila, što je gotovo desetina ukupnog broja stanovnika Liberty Cityja. Nadalje, prijavljeno je 35.000 ukradenih vozila, od kojih su mnoga potom kradljivci protuzakonito vozili po pločnicima i pješačkim zonama prije nego što su ih strmoglavili u obližnju rijeku Humboldt. Prema zapanjujućim podacima koje je objavila lokalna aktivistička grupa *Građani za sigurniji grad,* i dilanje droge uzelo je maha, a prostitucija je narasla za 800 posto.

"Dok sam danas išao na posao, pucali su na mene 14 puta, a dva puta je to učinila policija", rekao je stanovnik iz četvrti Algonquin. "To je neprihvatljivo."

Za porast kriminalnih aktivnosti mnogi izravno optužuju gradsku policiju navodeći kao razlog nemaran postupak pri uhićivanju kriminalaca, a koji uključuje uzimanje 10 posto osumnjičenikova novca, pljenidbu njegova oružja i puštanje iz pritvora nešto kasnije istog dana. Ogorčeni građani kažu da to nije dovoljno, naročito u gradu u kojem se puške mogu pronaći na krovovima tvornica, a zalihe granata smještene su ispod globusa na staroj lokaciji Svjetskog sajma.

"Policija ih jednostavno pušta, a 20 minuta poslije puca iz helikoptera u te iste kriminalce", rekao je iskusni kriminalni izvjestitelj Mike Whiteley. "To nije valjano provođenje zakona. Moguće je da ćemo doživjeti povratak u loša stara vremena iz 2002. kada su policija, FIB, pa čak i bataljuni vojnih tenkova ostavljali bezbrojna tijela po ulicama pokušavajući uloviti jednog jedinog čovjeka kojeg je zahvatila svojevrsna groznica masovnog uništenja."

Što još više uznemiruje, gradski spisi upućuju na to da više od 75 posto počinitelja masovnih ubojstava ili krivaca za teške automobilske nesreće uspije pobjeći, i to najčešće jednostavnom metodom – promjenom boje automobila. Kriminalci su čak umaknuli potjeri i tako što su otišli u svoje stanove i spavali šest sati nakon čega bi potraga već bila prekinuta.

Međutim, jedan policajac, koji je želio ostati anoniman, za posljednji val kriminala optužuje manjak prave policijske opreme.

"Opremljeni smo samo za hvatanje osumnjičenika unutar jako malog radijusa i na minijaturnom radarskom displeju", rekao je policajac. "Kada bi nam se dopustilo da tražimo i kriminalce koji su pobjegli izvan dohvata tog radara, naši bi se rezultati znatno poboljšali."

"A vi koji kažete da gradska policija prebrzo poseže za vatrenim oružjem upamtite da je gotovo 850.000 policajaca, FIB agenata te članova Nacionalnog ureda za sigurnost poginulo na dužnosti prošlog mjeseca", dodao je.

Usprkos tome, građani kažu da je njihovo pouzdanje u policijske snage, koje je u najboljem slučaju nisko, sada gotovo sasvim izgubljeno.

"Jučer sam kupovao hot dog kod prodavača na ulici u Hove Beachu kad sam vidio kako je netko prošao kroz crveno, jurnuo niz pločnik, udario u kamion za smeće, izišao iz vozila, ukrao kabriolet parkiran u blizini i odvezao se", rekao je stanovnik Brokera. "Obližnje policijsko vozilo nije ni reagiralo. Ali kad mu je automobil parkiran iza njega okrznuo blatobran, policajac je upucao vozača kroz vjetrobran i produžio dalje."

"To nije provođenje zakona kakvo želimo u našoj zajednici", dodao je.

Većina priznaje da problem ne leži u manjku policajaca jer gradska policija trenutačno uključuje 15 policijskih stanica u četiri gradske općine, a tu je i naoko beskonačan broj policajca na dužnosti koji su u svako vrijeme spremni odgovoriti na prijavljene zločine. Međutim, građani kažu da stajalište policajaca da najprije treba pucati te njihova spremnost da uzimaju mito samo pridonosi široko rasprostranjenom nasilju i korupciji.

"Izgleda da nam je murja u ovom gradu neprijatelj jednako kao i kriminalci", rekao je javni branitelj Kiki Jenkins, koji je i sam navodno imao ulogu u posljednjim incidentima u kojima se policija povukla iz jurnjave i potjere za kriminalcima. "Naravno, imamo izvrsne radiostanice i bezbroj stvari za vidjeti i učiniti. Ali da sam mlađi, istog bih se trena preselio u svijet Super Marija."

Koncentracija bogatstva zarađenog na aluminijskim limenkama

WASHINGTON – Izvješće o rastućoj nejednakosti u koncentraciji bogatstva zarađenog na aluminijskim limenkama koje je u utorak objavilo Ministarstvo trgovine otkrilo je da se 66 posto državne imovine koja se može reciklirati sada nalazi u rukama jedan posto najsiromašnijeg dijela stanovništva.

Prema tom zabrinjavajućem izvješću, neproporcionalna distribucija bogatstva iz limenki veća je nego ikad prije te je postala jedan od najtežih slučajeva ekonomske nejednakosti u povijesti države. Podaci pokazuju da je pretjerano skupljanje limenki što ga provode male i elitne skupine sakupljača stvorilo postojano rastući i potencijalno nepremostiv jaz između bogatih i megasiromašnih.

"Iako većinu pića zapravo konzumira viša klasa, golemi postotak limenki završava u rukama nekolicine", rekla je ekonomistica Cynthia Pierce, koja je radila kao savjetnica na trogodišnjem vladinom istraživanju vrijednom 14 milijuna američkih dolara. "Taj trend zabrinjava. Jako mali dio stanovništva i dalje čvrsto drži svoje ambalažno bogatstvo, i taj trend ne pokazuje znakove slabljenja."

Prema mišljenju Pierceove, istraživanje upućuje na jasnu ekonomsku prednost onih koji posjeduju najviše limenki te sredstava potrebnih za njihovo prikupljanje, transport, odvajanje i akumuliranje.

"Članovi te ekskluzivne skupine dolaze iz jako siromašnih obitelji te imaju pristup krajnje niskom stupnju obrazovanja što ih bolje priprema na uživanje u blagodatima kopanja po smeću", dodaje Pierce.

U izvješću su navedeni ključni čimbenici zaslužni za neproporcionalnu distribuciju ambalažnog bogatstva uključujući agresivno skupljanje koje vodi većem povratku depozita te tendenciju da se profit ponovo ulaže u druge otkupljive artikle kao što je pivo. Nadalje, u izvješću stoji da osobe uključene u industriju sakupljanja povratne ambalaže često smanjuju financijski rizik tako da svoju imovinu dijele na aluminijske limenke i staklene boce.

Dok manje od 1 posto Amerikanaca ima pravo na većinu limenki Coca-Cole i Pepsi, ista je skupina stjerala u kut međunarodno tržište proširivši se na uvoznu ambalažu odnosno Fantu i Perrier.

"Tipični Amerikanac na pića troši u prosjeku 65 dolara na svaki dolar koji

zaradi od povratne ambalaže, a ostatak tog novca odlazi nacionalnim tajkunima boca i limenki", stoji u izvješću. "Prema tome, Amerikanci koji se nalaze u nepovoljnom položaju zbog prekomjernog zaposlenja i posjedovanja nekretnina imaju ograničen pristup tim odbačenim dobrima zbog čega tržište nepravedno favorizira one s isključivo jednokratnim prihodima."

Što je još alarmantnije, dalje se navodi, monopol koji uživa jedan posto najsiromašnijih nehotice podupiru milijuni američkih ekologa koji ispred svojih domova ostavljaju plastične vrećice pune ambalaže za recikliranje na koju vrebaju poduzetni sakupljači.

"Obitelji, a često i cijele generacije tih ljudi imaju takav životni stil te svaku limenku koja je ostavljena na ulici smatraju svojim pravom, bilo da su je kupili ili ne", rekao je stanovnik Houstona Dale Palmer. "Raspolažu znanjem i sposobnostima da zagrabe sve dobre limenke prije nego ih itko uopće i primijeti."

Golemu nejednakost u raspodjeli ambalažnog bogatstva mnogim je Amerikancima teško shvatiti. Većina ljudi, prema izvješću, ne razumije životni stil supersiromašnih koji nikad ne moraju ići na posao, plaćati hipoteku ili mučiti se sa stanarinom.

Jedna od osoba citiranih u izvješću je tajkun u svijetu limenki Will Dorsey, 33-godišnji stanovnik Detroita, koji je djetinjstvo proveo preživljavajući na sredstvima koje je njegova obitelj stekla bogatom ambalažnom imovinom. U dobi od 16 godina Dorsey je naslijedio pet kolica i desetke vrećica za smeće prepunih ambalaže kada je njegov otac iznenada preminuo jednog hladnog prosinačkog jutra.

Prema ekonomistu i kolumnistu *The New York Timesa* Paulu Krugmanu, ljudi poput Dorseyja koji održavaju ultrasiromašni životni stil jako različit od stila ostatka stanovništva uopće nisu u doticaju sa svakodnevnom ekonomskom stvarnošću američkog mainstreama.

"Dorsey je jedan od izabrane nekolicine izrasle na starom ambalažnom bogatstvu", rekao je Krugman. "Oni samo gomilaju svoju imovinu tako da nitko drugi ne može profitirati, a onda paradiraju niz ulicu s kolicima punim ambalaže."

Nakon objave uznemirujućih otkrića, mnogi građani tvrde da se osjećaju kao da su ih iskoristili oni koji pretvaraju njihovo odbačeno vlasništvo u gotovinu ili sitniš, a da ne dijele s njima tu nevjerojatnu zaradu.

"Nije pošteno", rekla je Melissa Arnold iz Chicaga. "Nešto se mora poduzeti kako bi se to izjednačilo."

U pokušaju da umanji nejednakosti u distribuciji ambalažnog bogatstva, američki Kongres trenutačno istražuje brojne mogućnosti uključujući prikupljanje 80 posto poreza na prihod od onih koji posjeduju 100 ili više komada povratne ambalaže, a kao krajnji cilj postavio je ukidanje svih programa do 2010. godine.

S engleskoga prevela Maja Klarić

Protiv političke korektnosti

Protiv likvidacije nasljeđa ‘68.

Srećko Horvat

Poput Sarkozyja, tako se i u Hrvatskoj s vremena na vrijeme javljaju glasovi koji traže potpunu likvidaciju nasljeđa ‘68., pritom neodoljivo podsjećajući na razbojničke klanove iz O.K. Korala koji po svaku cijenu, doduše verbalnim revolverima, žele diskreditirati 40. obljetnicu ‘68.

Otkad je krenulo obilježavanje ‘68., uvijek se iznova javljaju oni koje muče “povampireni duhovi prošlosti”. Tako je u posljednjem svom tekstu pod naslovom *Crni i crveni duhovi prošlosti* Josip Pavičić veoma uvrijeđen jer “crveni maneken krvavih ruku”, što je naime opis za Karl-Heinza Dellwoa koji je kao bivši pripadnik RAF-a gostovao u sklopu Subversive Film Festivala, drži predavanja i daje intervjue. I to ni manje ni više nego u “njegovim” novinama – *Večernjem listu*!

Kao što je i očekivano, ovdje kao i svaki put kad se u Hrvatskoj govori o ‘68. imamo usporedbu s onim što je istinski “hrvatsko”. Još četiri godine prije Dellwoa, također u Stockholmu, također u ambasadu, ali jugoslavensku, upala je “skupina boraca za hrvatsku neovisnost, htjela je oteti ambasadora i za njegovo oslobađanje tražiti puštanje na slobodu svojih suboraca”. Premda nije jasno želi li Pavičić insinuirati da je i sam Dellwo bio inspiriran hrvatskim borcima (netko će reći teroristima), simptomatično je da je točno dva mjeseca prije u istim novinama Pavao Pavličić u tekstu pod nazivom “lažni mit o 1968.” također htio pokazati neoriginalnost (ovaj puta) ‘68. (a ne postšezdesetosmaških terorista), kazavši da su studentski događaji uvezeni izvana: “Pa još da su uvezeni izravno iz Pariza, ni po jada! Nego su uvezeni iz Beograda, gdje također nisu bili autentični”. Dakle, tu se otkriva da je Pavičić zapravo nastupio kao Pavličić, i obrnuto, da je Dellwo zapravo poslužio kao simptom koji razotkriva logiku koja se krije iza lokalnog “obračuna sa ‘68.”.

Patnje djece šezdesetosmaša

Ovako je u jednom intervjuu Sophie Dannnenberg, njemačka autorica koja je sa svojom knjigom *Das bleiche Herz der Revolution* četiri pune godine prije Götza Alyja dala vjerojatno prvi “obračun” sa ‘68. iz pozicije “djece” (autorica je ‘71. godište), opisala svoje patnje: “Kad sam bila mala, moja obitelj je s drugim studentima i jednim ETA-teroristom živjela pod jednim krovom. Tada sam bila u jednom antiautoritarnom vrtiću i kasnije sam bila pod utjecajem jedne staljinističke učiteljice. Već s četrnaest sam po svaku cijenu htjela postati komunistkinja i revolucionarka. Ono što me od toga odagnalo bila su opažanja u svakodnevici. Tada sam češće odlazila u posjet jednoj šezdesetosmaškoj obitelji koju sam smatrala totalno sjajnom. Međutim, jednog dana primijetila sam da je dvogodišnje u slobodi odraslo dijete cijeli dan samo sjedilo u kolicima i da se igralo vlastitim izmetom. Samo rijetko bi roditelji promijenili pelene i zato je dijete imalo velike fleke na genitalijama. Kad je jednom plakalo, majka, emancipirana žena, izderala se: ‘Prestani me patronizirati!’ Rijetko kad sam doživjela nešto tako grozno i istovremeno apsurdno. Šezdeseosmaši koje sam osobno poznavala najčešće nisu bili dobri ljudi, nego cinični i mrzovoljni. Iz tog sam razloga mislila da ta stvar ne može biti dobra i stoga tome više nisam htjela pripadati.”

Ono na što neizbježno podsjeća taj citat, kao i cijeli slučaj Sophie Dannenberg, jest praksa koja je danas već naširoko znana u politički korektnom svijetu. To je pozicija žrtve. Gdje god se okrenemo postoji ta opasnost da će netko ispasti žrtva. Ili kako to kaže Slavoj Žižek u svojoj novoj knjizi *O nasilju*, “središnje ljudsko pravo u društvu kasnoga kapitalizma u sve većoj mjeri postaje *pravo da se ne bude uznemiravan*, dakle pravo da se ostane na sigurnoj distanci od drugih”. Dakle, sasvim je logično da netko može biti žrtva čak i “emancipatorskog” diskursa ili prakse, poput ‘68. Međutim, dovoljno je zamisliti bilo koju njemačku, ne-lijevu obitelj iz ‘68. za koju ne vrijedi “duboki uvid” Dannenbergove. Zar se isto “nasilje”, netolerantnost spram djece, ne bi moglo pronaći i u nekoj desnoj, nacionalističkoj obitelji? Ili, zašto bi to nasilje uopće moralo biti ograničeno na političke “strane”? Kao što znamo, točno takvi, gore opisani slučajevi javljaju se svugdje i u svim vremenima. To je, na žalost, dio funkcioniranja (nekih) obitelji.

Sarkozy kao pervertirano dijete ‘68.

Simptomatično je da Dannenberg, u istom intervjuu, upozorava na “kulturalnu hegemoniju ‘68. u medijima, znanosti, vrijednosnim sustavima, svakodnevnom diskursu”. I tu jasno odzvanja ona znamenita Sarkozyjeva tvrdnja – i želja – iz prošlogodišnje predsjedničke kampanje da nasljeđe ‘68. bude likvidirano. Ili, u izvorniku: “U ovim izborima riječ je o tome hoće li nasljeđe svibnja ‘68. biti ovjekovječeno ili će jednom za svagda biti likvidirano”. Zanimljivo je da je Sarkozy pritom iskoristio isti žargon kojim se već tradicionalno napadaju postmodernisti među filozofima; naime, prema njemu je ‘68. rezultirala onima “koji su rekli da sve može proći (*anything goes*), da su autoritet, dobri običaji i poštovanje izvan mode; da ništa nije sveto; da se ničemu ne treba diviti; da nema pravila i standarda; i da ništa nije zabranjeno”.

Naravno, kad čujemo te riječi teško je ne sjetiti se nemira iz francuskih predgrađa iz 2005., putem kojih je Sarkozy upravo na bizaran način izgradio svoju političku karijeru (sjećate se još one verbalne akrobacije kad je imigrantsku mladež nazvao “smećem” koje treba “počistiti” s ulice?). Jer nisu li upravo *homines sacri* novoga doba potvrdili da ništa nije sveto (francuska država) i da se ničemu ne treba diviti (privatnom vlasništvu), a kamoli slijediti pravila i standarde (paljenjem automobila)?

Vjerojatno ponajbolji odgovor Sarkozyju dao je Danny le Rouge, odnosno Daniel Cohn-Bendit, doduše koristeći jedan skoro pa *argumentum ad hominem*, ali pogađajući stvar: Dokaz da je i Sarkozy dijete ‘68. jest da je predsjednik države čovjek koji je dvaput razveden! Štoviše, upravo se jedan od najpoznatijih šezdeseosmaških slogana *Vivre sans cotrainte et jouir sans entrave* (*Živi bez kočnica i uživaj bez uzdržavanja*) može prikladno primijeniti i na Sarkozyjev privatni život, a posebice njegovu vezu s kontroverznom Carlom Bruni.

A ako ćemo biti do kraja realistični, pokazujući naizgled nemoguće – što Cohn-Benditu ipak nije pošlo za rukom jer vjerojatno ne prati dovoljno što se događa s Davidom Beckhamom i Bradom Pittom – treba reći da upravo Sarkozy stoji uz bok najveće holivudske i najveće nogometne zvijezde kao najbolje odjeven muškarac po izboru časopisa *Vanity Fair* – i to ni manje ni više nego na 68. mjestu! I tu se otkriva koliko je Sarkozy umjesto istinskog djeteta ‘68. zapravo njezino pervertirano dijete. Umjesto strukturalnih promjena, danas se ‘68. pretvorila u “životne stilove”.

“Novi političari” umjesto “novih filozofa”

E sad, ako hoćemo ozbiljno uzeti Sarkozyjevev predizborni govor u kojem je obećao da će uništiti “cinizam” onih koje je nazvao “*gauche caviars*” i koje je optužio za krizu “morala, autoriteta, rada i nacionalnog identiteta”, onda bismo ga trebali najprije primijeniti na njega. Jer nije li on sam oličenje svoje metafore “lijevih jedača kavijara”: *gauche* je u etimološkom značenju “lijevo”, a u suvremenom francuskom označava nešto što je “nepristojno”, što iznova dolazi od prve upotrebe te riječi kada su *gauche* bili zvani oni “ljevoruki”, odnosno već tada u pejorativnom značenju oni “nespretni”.

U svakom slučaju, kao i Donald Rumsfeld, tako je i Sarkozy još jedan od vrhunskih jezičnih akrobata. I zapravo, gdje god se okrenemo nailazimo na taj novi cinizam. Sjetimo se samo nedavnog sastanka Berlusconija i Putina, kad je na konferenciji za novinare u privatnoj rezidenciji u Portu Cervu Silvio Berlusconi pantomimom, ali uz osmijeh, “strijeljao” rusku novinarku Nataliju Melikovu. Zašto? Pa zato jer se novinarka, unatoč činjenici da je u Rusiji u posljednjih desetak godina ubijeno više od 200 novinara a da nisu nađeni ubojice, usudila njegova gosta Vladimira Putina pitati što je istina o njegovoj navodnoj vezi s bivšom gimnastičarkom i sadašnjom političarkom Alinom Kabaevom.

Ako nešto možemo naučiti iz svega toga onda je to činjenica da danas imamo posla s novom vrstom političara. To su Sarkozy, Berlusconi i Putin. A htio to ili ne, još jedan cinik koji im je ravnopravno mogao parirati – Tony Blair – otkriva u čemu je njihovo značenje. “Treći put” današnjice je upravo cinizam koji samom

cmyk

svojom gestom i autoreferencijalnošću (Sarkozy koji kritizira ostavštinu '68. čiji je i sam baštinik, Berlusconi koji "strijelja" novinarku i tako oslikava situaciju u medijima kakva je i u Italiji) briše sve tragove onog ideološkog.

Drugim riječima, ono što imamo na djelu kod tih novih političara kao zamjene za "nove filozofe" je perpetuirano priznavanje i nijekanje vlastitih pogrešaka, obrazac po kojemu je sasvim normalno da jedan Putin ima aferu s najpoznatijom ruskom gimnastičkarkom '83. godišta, da potom Berlusconi simulira ubijanje novinarke koja se usudi pitati ga o tome, te da na kraju kao šlag na torti Putin, utjelovljujući tako stereotip i vlastitu želju o Rusima kao fatalnim zavodnicima, izjavi kako "su u publikacijama iste vrste spomenuta imena drugih uspješnih, prekrasnih mladih žena" i kako nije neočekivano ako će reći da ih voli sve – "ja volim sve ruske žene!". Nazivajući Ruskinje najtalentiranijim i najljepšim ženama na svijetu, Putin dakako nije zaboravio spomenuti da se jedino talijanske žene mogu mjeriti s ruskima, te je tako nesvjesno ili svjesno vratio uslugu Berlusconiju koji ga je uzeo u obranu svojim "zračnim pištoljem".

Anything goes!

Dakle, ako postoji koja karakteristika "novih političara" onda to nije samo lijepa žena koja stoji pokraj njih, nego je to i činjenica da svi oni stoje jedni pokraj drugih. Bilo bi pretjerano reći da se radi o nekom novom trojnom paktu (Berlusconi, Putin, Sarkozy), međutim ta se trojka ipak dovoljno razlikuje po jednoj karakteristici od četvrtog najmoćnijeg muškarca na svijetu – dok su Bushevi gafovi na neki tragikomičan način smiješni, sve izjave i cinične geste ove trojke su uznemirujuće. One ukazuju na situaciju u kojoj je apsolutno sve dopušteno, ili da upotrijebimo Sarkozyjevu kritiku '68. – upravo za ovu trojicu važi staro načelo *anything goes*!

I tu se vraćamo na našu lokalnu priču: naravno da će Dellwo – koji je *nota bene* pošteno odslužio svoju kaznu, za razliku od mnogih "crnih manekena krvavih ruku" – biti okarakteriziran kao "crveni maneken krvavih ruku" i da se ništa neće dogoditi zato jer jedan Pavičić eksplicitno zagovara da "crni manekeni krvavih ruku" dobiju pravo na svoju priču. Prisjetimo se, početak teksta glasi: "Ne znam jeste li primijetili da se u našim novinama nikad uz fotografije osoba u crnim odorama sa slovom U na kapama, a kojih je najviše u proljeće, kad okopne snjegovi nad neobilježnim grobovima, nikad ne može pronaći ni najpovršnija informacija o identitetu tih kostimiranih manekena. Tko su ti golobradi mladići i njihove zbunjene cure? Koje škole pohađaju, imaju li imena, roditelje? Otkud su ti umorni starci, gdje su zaradili penzije? I, na koncu konaca, zašto se preoblače u crne uniforme?"

Pavičiću je, dakle, do toga da i oni dobiju dostojan medijski tretman te da se prema njima mediji ne odnose kao prema utvarama; pa i Hitler, po novome, ima pravo na "svoju priču", zašto ne bi i mladi ustaše? Pritom se "crni manekeni", u njegovoj vizuri, naravno shvaćaju kao "manjina", premda ih je na glavnom zagrebačkom trgu nedavno čak bilo 60.000.

Cipelarenje po glavi stanovnika

Nataša Govedić

Svi bi radije da se Gordana Lukač Koritnik nije "petljala" u scenu zlostavljanja. Jer onda ne bi bilo potrebe razmišljati o "naguravanju" Srba, žena, Roma, antikorupcijskih novinara ili nebijelačkog stanovništva grada Zagreba. Onda bi šutnja bila tiha poput groba

Dana 3. lipnja 2008. godine trojica pijanih tridesetogodišnjaka usred bijela dana, na veoma prometnom mjestu, izudarali su Gordanu Lukač Koritnik koja je pokušala verbalno smiriti ispad vrijeđanja i bacanja predmeta na građane koji su izlazili iz pravoslavne crkve u Preobraženskoj ulici.

Gordana Lukač Koritnik završila je u bolnici.

Napadači su uhvaćeni.

Ali problem je u tome što ovaj događaj, simbolički prikladno lociran na Cvjetnom trgu ili *u srcu Zagreba*, pred gomilom svjedoka u brojnim kafićima, nije istog trena postao medijski skandal prvog reda, nije neprestano emitiran kao udarna vijest na nacionalnoj televiziji uz tekst maksimalne osude rasističke i šovinističke ideologije te njezina popratnog nasilja nad braniteljima ljudskih prava. U ono malo medijskih napisa, napadači nažalost nisu nazvani *kukavicama i pijancima*, niti je vijest o egzemplarnom huliganstvu *trojice* muškaraca koji su napali *jednu* ženu podigla glasnu lavinu javnog neodobravanja. Naprotiv. Oglasila se Ženska mreža Hrvatske (ne samo zato što je Gordana Lukač Koritnik ujedno i pravobraniteljica za ravnopravnost spolova). Tu i tamo dnevne novine objavile su policijski sažet izvještaj o lokaciji i razmjerima nanesenih povreda. Na ZaMirZinu su objavljena dva argumentirana članka o Hrvatskoj kao državi nasilja, ispravno povezujući slučaj Koritnik sa slučajem premlaćivanja novinara Dušana Miljuša, fašističkim pirom Thompsonova koncerta te nogometnim navijaštvom kao centralnim biznisom nacionalističke demagogije (autori članaka su Bojan Munjin i Bojana Genov). Ali građanskog bijesa ili šireg građanskog protesta zbog svih onih koji stradaju jer se na njih sručila razjarena i *državno poticana* ideologija mržnje – toga ni u tragovima.

"Teški uzdasi" i još teže šutnje

Većina ljudi koje poznajem nad svim je ovim simultanim cipelarenjima iscrpljeno uzdahnula i pala u još dublju depresiju. Riječ je o *samo još jednom* simptomu opće hrvatske mržnjokracije, u kojoj svi znamo da gradskim ulicama i saborskim klupama haraju zagovornici istih netrpeljivosti, međusobo složni i nad Thompsonom (oh, gle, opet jedan javno povlašteni rasistički izgrednik!) i nad nogometnom loptom kao dozvolom za razbijanje svega pred sobom. Svima je apsolutno jasno da ne živimo u civilnom, još manje "sigurnom" društvu. Naprotiv, živimo u zemlji čiji stanovnici po web-portalima komentiraju kako se "nitko normalan" ne bi uopće miješao u situaciju tuđeg zlostavljanja. Razumna osoba, tvrde kompjutorski pismeni Hrvati i Hrvatice, jednostavno bi pozvala policiju i prepustila njima daljnju obradu pijanaca. Drugim riječima, ljudi *znaju* da je situacija na ulicama toliko opasna da se najpametnije ne miješati. Znaju i da je veoma lako da nasilje izmakne kontroli. Ono što ne znaju tiče se povijesti fašizma, odnosno činjenice da je promatrač zločina uvijek suodgovoran za nasilje kojem svjedoči, kao i da se krug nasilja ne "izbjegava" dopuštanjem da ono *zasad* zahvati *samo* našeg susjeda. Gordana Lukač Koritnik postavila se, dakle, vrlo razumno: nije pristala na nepravdu kao rutinsko stanje stvari. Nije se pridružila mržnji. Nije šutke progutala *govno.* Za to je višestruko kažnjena. Udarcima, pomanjkanjem ikakve građanske pomoći prisutnih svjedoka, kao i komentarima po web-stranicama koji se, vjerovali ili ne, svode se na suosjećanje sa zlostavljačima. Citat sa stranica Večernjeg lista: "Pijani se malo naguravali i sada bi zbog lajave babe trebali mladi Hrvati u zatvor". Svi bi radije da se Gordana Lukač Koritnik nije "petljala" u scenu zlostavljanja. Jer onda ne bi bilo potrebe razmišljati o "naguravanju" Srba, žena, Roma, antikorupcijskih novinara ili nebijelačkog stanovništva grada Zagreba.

Onda bi šutnja bila tiha poput groba.

Zakonski vs. socijalni rad

Samo u posljednjih nekoliko dana, *Worldpress* je objavio statistiku rasističkih zločina u Rusiji, kao zemlji ogrezloj u državno njegovani teror nebrojenih ksenofobija i huliganstava. Odatle navodim: "Petrograd, Moskva i Voronježpoznati su kao najhostilniji gradovi prema imigrantima iz Afrike, Latinske Amerike i Centralne Azije. Petrograd je posebno zloglasan, jer u njemu nacionalisti ubijaju čak i djecu." No ne moramo uzeti za primjer "mahnitu" Rusiju. Dana 6. lipnja 2008. *Herald Tribune International* objavio je članak o eskaliranoj ksenofobiji francuskih navijača te čitavom nizu fašističkih incidenata koji upravo pretvaraju pariške ulice u ratne zone. Pariški problemi s rasizmom svakih nekoliko mjeseci dosežu razmjere opsadnog stanja, premda zakonska regulativa od 2004. godine za *govor mržnje* uključuje kazne u trajanju od najviše šest mjeseci zatvora ili 20.000 eura. Jedini je problem što francusko ustavno zagovaranje "apsolutne slobode govora" stalno priječi lokalne sudove da se "govor mržnje" konkretnije definira i sankcionira. U skandinavskim zemljama i Njemačkoj situacija je nešto manje poražavajuća jer se o huliganstvu i rasizmu (njihova je sprega sama po sebi znakovita) ne raspravlja samo penalno, niti medijski krajnje ambivalentno, već je na snazi čitav niz posebnih jedinica unutar Centara za socijalni rad, čija je jedina funkcija svakodnevno i cijelogodišnje monitoriranje navijačkih grupa i njihovo uključivanje u različite edukativne i komunalne projekte. Socijalne mjere pokazale su se dugoročno daleko korisnije od najranijih britanskog modela drakonskih zakonskih mjera za huliganske i rasističke ispade, ali za njihovo je postepeno izgrađivanje trebalo dvadesetak godina (počeko se u kasnim osamdesetima). Socijalne mjere edukacije i integracije pri tom nisu podigle razinu javne solidarnosti prema žrtvama rasističkog nasilja. Ali pomogle su da bar dio nezaposlenih i neobrazovanih mladića pronađe još poneki interes izvan opijanja, navijanja i brutalnog premlaćivanja.

Provalama fizičke destrukcije *uvijek* prethodi duga propagandistička uvertira koja se uči po školama, kopira s televizijskih programa i recitira u crkvama. O toj institucionalno i medijski blagoslovljenoj netrpeljivosti, o tom tihom rominjanju demagoški lažne podjele na "niža" i "viša" ("kriva" i "zaslužna") bića, vrijedi povesti mnogo širu javnu debatu, s programima vladajućih stranaka pod rukom. Tragom Gordane Lukač Koritnik, treba *postavljati pitanja*

Prvi koraci

Utoliko i hrvatski ulični teror nije nešto što bismo trebali stoički "prihvatiti". Na nama je da se ugledamo na Gordanu Lukač Koritnik i *zahtijevamo* promjene. Uostalom, ona nije "slučajno" dobila status suvremenog Gubec Bega (sjećate se te sarkastične vladarske etikete za svakog "glasnog pravednika"): prava je slučajnost da na Hitnoj svakodnevno ne završe mnogobrojni građani protiv kojih se rutinski podiže ubilačka retorika. A svim provalama fizičke destrukcije *uvijek* prethodi duga propagandistička uvertira koja se uči po školama, kopira s televizijskih programa i recitira u crkvama. O toj institucionalno i medijski blagoslovljenoj netrpeljivosti, o tom tihom rominjanju demagoški lažne podjele na "niža" i "viša" ("kriva" i "zaslužna") bića, vrijedi povesti mnogo širu javnu debatu, s programima vladajućih stranaka pod rukom. Tragom Gordane Lukač Koritnik, treba *postavljati pitanja*. Ne samo pijancima. Nego saborskim zastupnicima.

Jer, suprotno popularnoj apatiji, mi *ne* ovisimo o političarima.

Oni. Ovise. O. Nama.

Jovan Nikolaidis

U posljednjem svijetu

U tekstu kojim ste na stranicama Gradska knjižnice Umag predstavili pred početak* 9. foruma Tomizza *svoju poziciju, a vjerujem niste mislili samo na sebe, odredili ste se između (na granici) dva društvena horizonta: totalitarnog, mrtvog-premrtvog pod teškim turbetom zabluda, najboljeg od svih svjetova, svijetu socijalizma i drugog globalističkog, koje poput zombija nadrasta naše želje i vjeru novog najboljeg od svih svjetova, svijeta nihilizma. Kažete, mirni ste i spremni pritom. Znači li to da nihilizam vidite kao neprijepornu sutrašnjicu, s kojom nam se najmudrije pomiriti već danas?

– Ako sam dobro shvatio vaše pitanje, kojim rabite i moje opredjeljenje za nihilizam, voljan sam da pokušam objasniti što pod time podrazumijevam. Ima u meni dio Turgenjevljevog junaka, mada ja nisam za anarhizam. Ima i sjete i nostalgije, ma se od toga ne dam apstraktnoj patnji. Više me okupira konkretni ugriz zmije u makiji moje domovine, ili slanoća znoja dok se uvlačim u zabran svoje, samo svoje škure postaje. Iako je danas teže nego ikad ranije utvrditi Istinu o svijetu i životu po mjeri ljudskog, a etički se mehanizam srozao u pećine slutnji onog što još vrijedi u nama i što još u našim moralnim načelima ima smisla. Najzad, ni na ruševinama starog, kad bi se i desio opšti raspad, niko više od tih i takvih krhotina ne može izgraditi bolji i pravedniji svijet, jer – nema više mogućnosti za podizanje novih svjetova. Ovaj je posljednji. Trajaće po mjeri svoje konačnosti koliko bude trajao, naš je upliv u njegovu supstancu isključen. Stoga se moj preostali život odvija u silini opredjeljenja za slobodu koju sam izborio izdvojenošću. Nagrađen sam prednošću, božijim darom da sam odabirem što ću i kako ću, ne tražim ništa što sam ne izborim. O soli i kruhu, slasticama ne vjerujem. I u umjetnosti mogućnosti su sužene, a ne damo se odreći zamki njene komocije. Dva malena primjera koja sam stekao tokom posljednjeg boravka u Hrvatskoj: moj stari ljubimac Arsen Dedić, umjesto da doista, napokon, počne "saditi kupus, kopati vrt", što je sebi preporučivao kao spas od bijesa vremena, posljednjim pjesmama gnječi svoja najbolja muzička rješenja; nekad je znao s više stila rabiti Telemanovu temu ili preraditi Fabricija. Dok se Igor Mandić svojim nihilizmom ni za dlaku ne odriče lagodnosti svijeta koga prezire. To što on sebe smatra idiotom u doslovnom ili prenesenom smislu, i time se resi, koketnost je, igra duha jednog velikog pisca. No takav salonski nihilizam nije za moju geografiju nihilizma.

Živjeti između

Govorili ste o četvrtom postjugoslavenskom ratu. Možete li čitateljima* Zareza *ponoviti glavne teze? Je li i on počeo smijehom kao i, prema Tončiju Kuzmaniću, ostali ratovi?

– Najprije o gospodinu Kuzmaniću. Slušao sam na *Tomizzi* njegovo izlaganje otvorenih usta, slatko zapanjen. Desi se da se namah u te naseli volja koju ti ponudi nepoznati, pa takav postane tvoj brat po idejama, postane tvoje naslijeđe. To su darovi kakve starost uvijek smatra zgoditkom na ruletu života.

Moje izlaganje o četvrtom postjugoslovenskom ratu, o ofanzivi ubica i pljačkaša da konačno prisvoje sva slatka blaga i sve radosti osiromašenih građana ex-yu prostora, bila je kantilena čovjeka koji zna težinu maksime: dabogda imao pa nemao. Pa kad se sve slegne – eto još jedne potvrde mog opredjeljenja za nihilizam. Ne za osvetu, koja je nemoguća, već za jasnu konstataciju da su nas dotukli barabe i ljudski balegari. Četvrti postjugoslovenski rat nije počeo smijehom, već najdubljim bolom neznavenih. Da li je za takve i nadalje u svetim knjigama preporučeno carstvo nebesko – nisam siguran.

Svoj ste život opisali i kao život na demarkacijskoj liniji gdje ste bili zakinuti svime, a što vam je omogućilo slobodu. Sutrašnju slobodu, kažete, osigurava vam starost. No, ne doprinosi li joj i ono što imate, što ste stvorili? Iza vas je više od deset godina bavljenje nakladničkim poslom koji je ostavio nemali trag ne samo u Crnoj Gori, nego i u drugim državama regije. Aktivno kreirate izdavačku industriju vaše zemlje i u tom smislu možete najbolje opisati o kakvoj je industriji danas riječ.

– Lijepo je čuti kompliment, od dame posebice, no ne smatram da sam osobito kreirao izdavačku industriju u mojoj domaji, pogotovo ne šire. Da sam to pokušavao svom snagom tijela i srca, to da, ali ta industrija danas i sjutra lagodno može i bez mog entuzijazma. Da ne priznam da ta "industrija" do danas nema ni infrastrukturu, ni zakone koji je brane ili bar podstiču, ni distribuciju, ni knjižarsku mrežu, a bogami – na tanko smo i sa ciljnom grupom: nema u Crnoj Gori više od koju hiljadu pasioniranih čitača. Što dovoljno govori kakvi su kapaciteti, hoću reći – tiraži naše izdavačke industrije... No, jesam borio bitku (koja je i dobivena) da crnogorska književnost nije isto što i srpska, da i mi imamo svoj jezik: crnogorski, te da danas imamo pisce za koje znaju svi unaokolo. I jesam ponosan na činjenicu da je dio te književnosti diskontinuiteta rođen u *PLIMI*. No tu prestaje sva prednost i *PLIME* i novih crnogorskih pisaca jer naša, crnogorska kultura, još nije uspostavila svoj model. Niti se oslobodila diktata tradicije, plemenske kodifikacije i politike. Mislio sam da će "petrovićevska Crna Gora" nakon nezavisnosti odšetati u muzej, no taj se barjak iznova vijori našim gorjem. A dukljanstvo, jedna od lijepih mitologija naše prošlosti, našeg državnog kontinuiteta, prerasta u tragikomediju.

Protiv struje

Plemenski savezi, okupljali oni rođake, zrmane ili kumove, ustvrdili smo, još su vladajući organizacijski oblik poslovanja, a koji nastojite, dosljedno zalaganju za slobodu, izbjeći po svaku cijenu. Uza to, protresate i širu zajednicu projektima poput glasila* Kronika na albanskom jeziku, *čime ste zaradili "mnoge ćuške i od Albanaca i od onih koji Albance voljeli nisu". Kako uspijevate tako protiv "struje"?

– Moja matera je stopostotna Crnogorka. I ja se najčešće (čini to i moj prijatelj Marko Vešović), uinat cirkusantskom crnogorskom mačizmu, patrijarhatu i plemenskoj vjeri u vitezove bez pokrića, više volim glasati sinom Miličinim, nego Nikolinim. Ona je krivac što sam i Albance, i juče i danas, branio najprije od drugih, a danas i sjutra ću od njih samih. Jer taj napaćeni, ali veliki narod (uprkos našim generiranim zabludama o njemu), tako naivno lako upada u zamke koje su poklopile i srpski nacion. Izvojevali su slobodu, no, bojim se, neće znati što će sa njom. A budućnost će im lako oduzeti epitet naroda koga su zlostavljali, ako ne shvate da nisu, niti će ikada biti, posebniji od drugih.

Premda je općepoznata činjenica da ste u Ulcinj došli iz Sarajeva tijekom rata izostaje vaša sarajevska priča, vaše viđenje rata i Bosne danas. Možete li nam nešto reći o tome? Je li rat uspio ovjekovječiti razlike naših sličnosti, a tranzicijski mir poništiti suptilne specifičnosti? Ima li Bosna i Hercegovina danas potencijal početaka koje volite ili je pred vama beznađe od kojeg nas može zaštititi samo starost?

– Samo i jedino starost. Nisam ja više za analizu koju traži vaše pitanje. Bosna je mene dovršila čovjekom i na tome sam joj do zadnjeg daha zahvalan. Napisao sam nešto knjiga na te teme. Ostalo će objasniti oni koji, moguće, nisu nihilisti. Z

Nataša Petrinjak

Pisac i nakladnik iz Ulcinja koji je sudjelovao na ovogodišnjem 9. forumu Tomizza u Umagu govori o svojoj obrani slobode izdvojenošću, o četvrtom postjugoslovenskom ratu i crnogorskoj kulturi

Crnogorska kultura još nije uspostavila svoj model. Niti se oslobodila diktata tradicije, plemenske kodifikacije i politike. Mislio sam da će "petrovićevska Crna Gora" nakon nezavisnosti odšetati u muzej, no taj se barjak iznova vijori našim gorjem. A dukljanstvo, jedna od lijepih mitologija naše prošlosti, našeg državnog kontinuiteta, prerasta u tragikomediju

Četvrti postjugoslovenski rat nije počeo smijehom, nego najdubljim bolom neznavenih. Je li za takve i nadalje u svetim knjigama preporučeno carstvo nebesko – nisam siguran

Kulturna politika

Dileme kulturnog razvoja

Biserka Cvjetičanin

Bonet i Négrier u knjizi *Kraj nacionalnih kultura? Kulturne politike na kušnji raznolikosti* ističu da kulturna raznolikost "pretendira" na status nove norme javnih politika, u kontekstu ubrzane globalizacije ekonomija i društava. Dvadeseto stoljeće obilježila je afirmacija kulturnih politika na nacionalnoj razini. Kulturna raznolikost danas dovodi u pitanje nacionalni karakter kulturnih politika kako su se razvijale u dvadesetom stoljeću. Odnos između globalizacije, kulture i javnih politika potaknuo je živu interdisciplinarnu raspravu o zbilji promjena u tijeku: što je globalizacija sa stajališta kulturnih politika?

Posljednje dvije-tri godine učestale su rasprave o kulturnim politikama. Tradicionalni modeli i pristupi više ne mogu odgovoriti na pitanja koja donose brze promjene u svim područjima života. U središtu pozornosti stručnjaka danas su kulturna raznolikost i interkulturni dijalog, te se na brojnim forumima i u istraživanjima ističe potreba definiranja njihovog mjesta u kulturnim politikama. Taj je zahtjev osobito došao do izražaja nakon prihvaćanja Unescove *Konvencije o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izraza* 2005. godine koja je, kao prvi zakonski instrument, pokrenula niz država na aktivnosti vezane uz kulturnu raznolikost i interkulturni dijalog.

Kulturne politike na kušnji raznolikosti

Nedavno je izašla knjiga o "kulturnim politikama na kušnji raznolikosti". Urednici su renomirani stručnjaci u području kulturne politike, španjolski profesor Lluís Bonet i francuski istraživač Emmanuel Négrier. Knjiga provokativnog naslova *Kraj nacionalnih kultura? Kulturne politike na kušnji raznolikosti* (*La fin des cultures nationales? Les politiques culturelles à l'épreuve de la diversité*, Paris, Ed. La Découverte, 2008.) kritički pristupa problematici kulturne raznolikosti na primjeru više europskih i latinoameričkih zemalja.

Bonet i Négrier ističu da kulturna raznolikost "pretendira" na status nove norme javnih politika, u kontekstu ubrzane globalizacije ekonomija i društava. Dvadeseto stoljeće obilježila je afirmacija kulturnih politika na nacionalnoj razini. Kulturna raznolikost danas dovodi u pitanje nacionalni karakter kulturnih politika kako su se razvijale u dvadesetom stoljeću. Odnos između globalizacije, kulture i javnih politika potaknuo je živu interdisciplinarnu raspravu o zbilji promjena u tijeku: što je globalizacija sa stajališta kulturnih politika? Je li to "trojanski konj" tržišne standardizacije ili novi pristup pitanjima identiteta u okviru multikulturnog društva?

U analizi kraja nacionalnih kultura autori su suprotstavili dva stava. Prva je hipoteza o svršetku jednog povijesnog ciklusa u kojem su države u većini velikih sektora javne politike imale središnje ili dominantno mjesto u definiranju, provedbi i ovladavanju izvorima javne akcije. U drugoj, riječ je o definiranju nove prirode državne akcije u takvom okruženju koje državu lišava izvora njene prijašnje moći. Na taj način se pojam "kraj" može interpretirati u dva pravca: kao hipotetski ishod jedne povijesne uloge i kao finalitet javne intervencije/akcije u najširem smislu, odnosno kao pojavu novih paradigmi javnih politika, uključujući

i kulturnu politiku, koje se suočavaju s problematikom kulturne raznolikosti. Mogli bismo, štoviše, reći da autori razumijevaju "kraj nacionalnih kultura" kao izazov za kulturne politike, izazov prilagodbe pluralizmu praksi i kulturnih izraza, pluralizmu koji obilježava naš svijet.

Prakse kulturne raznolikosti

U pogledu prakse kulturne raznolikosti u kulturnim politikama, ona se tumači različito s obzirom na nacionalni kontekst: tako je, na primjer, britanski ili nizozemski model potpuno drugačiji od talijanskog, španjolskog ili francuskog, što proizlazi iz tekstova niza autora u knjizi (François Matarasso, Eltje Bos i Cas Smithuijsen, Jordi Cais Fontanella i Joan Manuel García Jorba). Način na koji zemlje shvaćaju raznolikost prvenstveno je u funkciji njihova vlastitog povijesnog odnosa prema drugosti, a Bonet i Négrier smatraju da su razlike u pristupu više relativne nego apsolutne. Pitanje kulturne raznolikosti je individualno (obuhvaća svaku zemlju s njenom specifičnom problematikom) i kolektivno (kao pojava problematike koja je zajednička svim zemljama). Raznolikost obuhvaća i sva područja intervencije, te se tiče jezične, industrijske, urbane, obrazovne i svih drugih politika. Kulturna politika trebala bi izražavati njihovu međuovisnost, "suočena sa svojom novom interkulturnom sudbinom". Tekstovi Tonyja Bennetta o odnosima između kulture i različitosti (politike i multikulturne prakse, multikulturalizam i kulturna raznolikost), Monike Lacarrieu o odnosu globalno-lokalno ("lokalne kulture" kao imperativ za kulturne politike 21. stoljeća), Joana Subiratsa o ulozi politike u elaboraciji aktualnih kulturnih politika (kulturne politike suočene s globalizacijom), te Xaviera Cubelesa o kulturnim industrijama (globalizacija u sferi javne intervencije), kao i drugi prilozi, pokazuju da smo doista daleko od klasičnih pogleda na mjesto manjina u kulturnim politikama, odnosno shvaćanja pojma kulturne raznolikosti isključivo u okviru kulturnih odnosa većine i manjina.

Ona danas ima mnogo složenija značenja koja analizira knjiga o kulturnim politikama na kušnji raznolikosti, otvarajući istodobno nove dileme i pitanja budućih pravaca kulturnih politika u suvremenom svijetu. Z

Knjižnice grada Zagreba
Knjižnica Sesvete
Trg D.Domjanića 6
10 360 Zagreb, Sesvete
tel 2002 064
email: knjiznica.sesvete@kgz.hr

POZIV

Knjižnica Sesvete poziva mlade slikare i studente Akademije likovnih umjetnosti da se do 30. lipnja 2008. jave na mejl knjižnice, ukoliko su zainteresirani za izlaganje svojih radova u Galeriji Oblok, koja djeluje u sklopu Knjižnice, tijekom 2009. godine.

Saša Ćirić

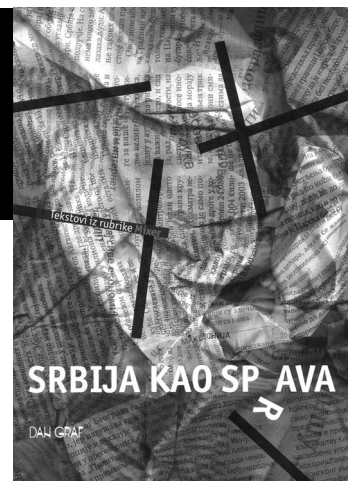

Oportunizam je bolest ovdašnje kulture

Katarina Luketić

Književni kritičar i urednik kulturnog podliska *Beton* u srpskom dnevnom listu *Danas* govori o odnosima ideologije, politike i kulture u Srbiji, o kritičkom diskursu i nužnosti dekontaminacije tamošnjeg književnog naslijeđa

Beton je *kulturno propagandni komplet* koji izlazi u dvotjednom ritmu u beogradskom dnevnom listu *Danas* od lipnja 2006., a posljednjih godinu dana povremeno i u *Feral Tribuneu*. *Beton* nije tek jedan u nizu uobičajenih novinskih kulturnih priloga koji daju revijalni pregled zbivanja i njeguju "uljudni", tj. nekritički i nepolemički diskurs, nego se u njemu *aktivistički* pristupa književnosti i kulturi, i nastoji problematizirati odnos između nacionalne ideologije i srpske politike, te književne produkcije i fenomena srpske mainstreama kulturne scene u posljednjih dvadesetak godina.

Stalne rubrike *Betona* su *Mixer*, gdje su dosad objavljeni najvažniji tekstovi posvećeni redovito odnosu vladajuće nacionalističke politike i književnosti, a ti su tekstovi objedinjeni i u knjizi *Srbija kao sprava* (Dangraf, Beograd, 2007.). Isključivo negativna književna, kazališna ili filmska kritika objavljuje se u rubrici *Cement*; aktualnom književnom životu posvećena je *Štrafta*; u *Bulevaru zvezda* ispisuju se biografije autora/ica koji su na sceni još od Miloševićeva doba, a tu su i *Armatura* s političkim komentarima, *Vreme smrti i radoznalosti* s književnim tekstovima i sl. (više na www.elektrobeton.net).

Saša Ćirić, urednik i jedan od pokretača *Betona*, nedavno je boravio u Hrvatskoj te sudjelovao na tribini pod naslovom *Književnost i ideologija* u zagrebačkom književnom klubu Booksa. Ovaj je razgovor potaknut tom tribinom, kao i stanjem u hrvatskoj i srpskoj književnoj kritici (a Ćirić je i autor opsežnog teksta o srpskoj književnoj kritici u posljednjem broju *Sarajevskih sveski*) te tranzicijskim simptomima estradizacije kulture i umrtvljivanja kritičkog diskursa.

Razobličavanje ideologema

Kako piše u uvodu knjige* Srbija kao sprava, Beton *"ima za cilj dekonstrukciju "tvrde linije" mainstream srpske literature od početka osamdesetih", tj. onih književnih djela "koja sažimaju i konstruišu različite vidove ideologije nacionalizma". Koji su to konkretno najtvrđi ideološki konstrukti, naracije, mitologemi... prisutni u srpskoj književnosti posljednjih desetljeća?

– Iako nema jedinstvenog kataloga ideoloških konstrukata koje je obrazovao deo mainstreama srpske literature, niti su oni jednako distribuirani u svim delima koja su analizirana u rubrici *Mixer* u *Betonu*, gotovo svaki počiva na osećanju ugroženosti i na potrebi borbene kolektivne homogenizacije u zaštiti onoga što se smatra izvornim (nacionalnim) vrednostima. Najčešće kroz priziv istorijskog revizionizma, problematizuje se zajedničko jugoslovensko nasleđe sa ciljem da se ustanovi izigranost vlastite zajednice i pri tom emituje jedno osećanje ogorčenosti doživljenom nepravdom, odnosno provocira revanšizam, nepoverenje i izolacionizam. Ovome je kompatibilan proces infantilne glorifikacije tradicije i nacionalne istorije, koja vodi u iracionalnost i misticizam.

Važan zaključak je da takva dela jakog ideološkog naboja a različitog stepena umetničke realizacije (tako su na jednom kraju jednodimenzionalna dela ne bez dobrih mesta kao *Boj na Kosovu* Ljubomira Simovića i *Opsada crkve Svetog spasa* Gorana Petrovića, a na drugom pseudopublicistički šund tipa *Knjiga o Milutinu* Danka Popovića, *Vaznesenje* Vojislava Lubarde ili ciklus romana legionara-ratnog zločinca Milorada Ulemeka Legije), ne predstavljaju dominantu književne produkcije u Srbiji od početka osamdesetih do danas. Međutim, ono što ih je katapultiralo u prvi plan naše pažnje, jeste politička instrumentalizacija, s jedne, i neopravdana kulturna kanonizacija, s druge strane. Tako imamo podudarnost književnih ideja i vladajućih političkih stavova, odnosno velike tiraže, medijsku pompu, dramatizacije i ekranizacije, važne književne nagrade i serije književnih promocija za ona dela koja "korespondiraju" sa duhom epohe.

Tako je jedno trećerazredno štivo provincijskog pravnika, *Knjiga o Milutinu*, od 1984. kada se pojavilo do danas doživelo više od 34 izdanja i bilo štampano u tiražu većem od pola miliona primeraka, da bi 2004. godine doživelo svojevrsnu vrednosnu kanonizaciju publikovanjem u redovnom kolu Srpske književne zadruge, gde se objavljuju samo dela proverenih domaćih i svetskih klasika.

Dakle, poenta poduhvata *Betona* nije samo da skrene pažnju na postojanje ideoloških dimenzija u čitanim i nagrađivanim književnim tekstovima (u kojoj hermeneutici nismo ni prvi ni jedini), koliko i da razobliči prirodu veze ovakvih knjiga i kulturnog establišmenta, odnosno tipa politike koji je u Srbiji još uvek na sceni. Sasvim je svejedno da li su se ti mitologemi formirali u književnim delima da bi se pod uticajem medija i stranaka prelili u javni diskurs ili se dešavao obratan proces, oni su sve vreme slovili kao zamena za istoriografiju i naučne metode, kao opravdanje i uporište ratne politike i nacionalističke ideologije, kao zlatna podloga vrednosti u nacionalnoj kulturi.

BETON

Poenta poduhvata *Betona* nije samo da skrene pažnju na postojanje ideoloških dimenzija u čitanim i nagrađivanim književnim tekstovima, koliko i da razobliči prirodu veze ovakvih knjiga i kulturnog establišmenta, odnosno tipa politike koji je u Srbiji još uvek na sceni

Status najveće žrtve

U Hrvatskoj je nacionalna koncepcija kulture danas deklamativno zamijenjena učtivijim, građanskim konceptom. No, ono što je činilo osnovu tog koncepta kulture u devedesetima – npr. shvaćanje vlastite kulture kao superiorne i unikatne i uključivanje u nju samo onih elemenata koji će nas razlikovati od susjeda – nije temeljito dekonstruirano. Kako bi ukratko opisao današnju književno-kritičku scenu u Srbiji s obzirom na prisutnost nacionalnog ideološkog naslijeđa? Na koji se način nacionalna kultura iz devedesetih kamuflirala i prilagodila novom vremenu?

– Nacionalna (nacionalistička) kultura iz devedesetih u Srbiji se uopšte nije transformisala u novom vremenu. Potvrda za ovakav zaključak jeste recimo poezija Milovana Danojlića i Rajka Petrova Noga, Zlate Kocić i Dragana Hamovića..., proza Miroslava Toholja, esejistika Nebojše Vasovića (koji je Kiša iznova optužio za plagijat a njegov svetski uspeh proglasio pobedom jevrejskog lobija), drame Siniše Kovačevića, publicistika Isidore Bjelice i Nebojše Pajkića... Što je sasvim u skladu sa autoizolacionističkim stavom prema Evropi polovine političke scene, sa "nojevskom" strategijom nesuočavanja sa srpskim ratnim zločinima i njihovim posledicama, sa tajkunizacijom privrede i marketinškom *brainwashing*-izacijom medija (uključujući i nekadašnje "opozicione" i "nezavisne") i izdavačkih kuća.

Za razliku od Hrvatske čiji je nacionalistički projekat počivao na potrebi jezičkog, kulturnog, po mogućstvu i geografskog (anti-Balkan) i etničkog čišćenja onog što se doživljava kao srpsko, srpski nacionalistički projekat bio je provincijalno imperijalan i maligno infantilan: ako se ne mogu pokoriti svi oko tebe da prihvate tvoju vlast, onda ih možeš proterati, a teritoriju zaposesti. Kada u tome ne uspeš, možeš im se krvavo osvetiti. Kada neslavno propadneš i u toj nameri, sa znatno više vlastitih žrtava i štete, onda autistično sedi na zemlju, posipaj se pepelom i izigravaj žrtvu.

Jedino što se u srpskoj kulturi promenilo je to što se stavovi i koncepti iz devedesetih ne iznose tako glasno. To ne znači da su ih se akteri odrekli, još manje da su ideje opravdanog zločina, istorijske nepravde, susedske izdaje, statusa najveće žrtve apsolutno čistih ruku..., doživele većinsku osudu a njihovi zatočnici moralnu katarzu.

Kritika izvan struje književnih klanova

Najvažniji dio* Betona *čine negativne kritike u kojima se analiziraju ideološki sadržaji u književnim djelima. Vaši autori iznova iščitavaju djela nacionalističkih perjanica poput Dobrice Ćosića, Danka Popovića, Matije Bećkovića i drugih. No, mete kritike su i autori koji se uvrštavaju u tzv. građansku Srbiju, i percipiraju se kao moderniji, urbani likovi koji ne podliježu vladajućoj ideološkoj matrici, poput Mihajla Pantića. Takve su kritike posebno važne jer dokidaju bipolarni kulturni model o lijevim i desnim, nacionalistima i liberalnim, prozapadnim i rigidnim... koji umrtvljuje kritiku i dovodi do toga da je poželjno kritički pisati samo o onima iz tzv. suprotnog tabora. Koliko je taj model prisutan u Srbiji i koliko su vam takve kritike važne?

– U prvi mah pomislio sam da pod pojmom "negativne kritike" misliš na rubriku *Cement* koja je u jednom netolerantnom (isključivom) maniru namenjena tzv. vrednosno negativnoj kritici, a onda shvatio da misliš na pretežni

deo *Betona* koji je posvećen literarnoj hermeneutici (naspram analizi socijalnih fenomena, političkih komentara, satirično-parodijskih radova, alternativnog stripa i biografskih portreta istaknutih intelektualaca Miloševićevog doba). U *Betonu* ipak pravimo krupnu razliku između rubrika *Mixer* i *Cement*.

Mixer je specifičan kulturno-istorijski projekat detektovanja veza ideologije/ politike i literature/ kulture (kako sam probao da objasnim u prvom odgovoru), dok je *Cement* manje ili više klasična književna kritika sa negativnim predznakom. Tako se dela predstavnika tzv. građanske, moderne, urbane Srbije nikada ne mogu naći u rubrici *Mixer*, jer joj po difoltu ne pripadaju. Prednost *Betona* je u tome što se trudi da se u estetičkim i čitalačkim procenama, tj. u književnoj kritici, ne obazire na ideološke podele, odnosno da podjednako oštro piše o "našima" koliko i o "njihovima" (drugim rečima, kao što si precizno rekla, da dokine tu bipolarni klasifikaciju). Tako su autori *Betona* cementirali knjige Milete Prodanovića, Gorana Petrovića, Jovice Aćina, Marka Vidojkovića, Mirjane Mitrović, Radmile Lazić, Marije Knežević, teorijske knjige inače značajnih proučavalaca (i naših bivših profesora sa fakulteta): Dragana Stojanovića, Biljane Dojčinović Nešić, Novice Milića, *Novi Rečnik književnih termina* Tanje Popović (da ne pominjemo pozorište i film, gde su uzeti skalpovi i Srđanu Dragojeviću, Emiru Kusturici, mnogim ino komadima sa Bitefa...). Štaviše, zarad kreiranja recepcijskog pluralizma (ukusa i pristupa) uveli smo formu tzv. *Karaoke obračuna*, gde dvojica kritičara, jedan afirmativno, drugi negativno govore o istoj knjizi/ festivalu/ predstavi (tako smo pisali o Barbi Marković, Radovanu Belom Markoviću, horor romanu *Srpski psiho*, Bitefu).

Ipak i iskreno, mislim da se ovaj aspekt *Betona* nedovoljno uočava i/ ili ceni, jer pogođeni što antiideološkom što estetičkom kritikom nisu u stanju da percipiraju nijanse, a generalno, postojanje *Betona* se ignoriše ili marginalizuje.

Na poslu dekontaminacije

No, načelno dekonstrukcija često ne završava na demontiranju i razgradnji pojedinih kulturnih elemenata i struktura, već ide dalje u afirmaciju novih sustava koji također mogu biti jako ideološki obojeni. Projekti poput* Betona *(a i* Zareza*) moraju se stalno boriti za održanje pluralizma, za to da sami ne stvore novu, tvrdu poziciju, novi ideološki geto. Slažeš li se s tim, ili misliš da u situaciji u kojoj su nacionalistički diskursi još itekako na sceni takvo samopreispitivanje vlastite otvorenosti nije nužno?

– Mislim da je preispitivanje nužno uvek, nezavisno od trenutnih okolnosti, odnosno nezavisno od očigledne moralne superiornosti kritike koja insistira na osudi zločina i neutralizaciji jezika mržnje, paušalnih diskvalifikacija i prostakluka. Odmah posle prvog broja *Betona* (jun 2006.), Goran Petrović, autor čiji se roman našao na dekonstrukcionom kritičkom udaru, urednike *Betona* nazvao je komesarima i sovjetskim komesarima. Nakon toga su se redale etikete "Crveni Kmeri u savremenoj srpskoj kulturi" (opskurni desničarski publicista Marinko M. Vučinić) i "četvoročlana kineska banda" (Miro Vuksanović, upravnik Biblioteke Matice srpske i NIN-ov laureat za 2006. i roman *Semolj zemlja* koji sam lično cementirao). Dakle, od samog početka kritička hermeneutika *Betona* gurnuta je u diskurs levih ideologija, zapravo dogmatskog marksizma, terorizma i ekstremizma. Da bismo to preispitali, zamolio sam saradnika *Betona* Aleksandra Pavlovića da se pozabavi mogućom ideološkom pozicijom *Betona*, na osnovu čega je nastala relativno ozbiljna polemika (rubrika *Multivitaminski dodatak* na našem sajtu www.elektrobeton.net). Uistinu, objavili smo tek jedan deklarisani marksistički tekst, Slobodana Karamanića *Zločin i pravna fikcija* i tekst Borisa Budena, ma kako gledali na njegovu pristup. Ako je uopšte u nekom suvislom (to će reći sistematskom i koherentnom) smislu ima, naša pozicija je antinacionalistička i u nekom strogo nedefinisanom smislu liberalna (nekakva zdravorazumska podrška ideologiji ljudskih prava, protiv formi državnog autoritarizma i kulturnog konzervativizma).

Oportunizam i dvostruki identiteti

I to je druga velika, sada opravdana, zamerka *Betonu*: isuviše kritike i ukazivanja na ono što ne valja, premalo afirmisanja vrednosti i profilisanja novih diskurzivnih i umetničkih strategija. To jeste tako, to su limiti *Betona*, limiti kapaciteta saradnika, ali i stav da je posao raščišćavanja i dekontaminiranja preči. Uz to, kritička sloboda ima nepredvidljiv tok i, potencijalno, inovativniji ishod.

Na tribini o književnoj kritici održanoj u Booksi na kojoj smo zajedno sudjelovali, činilo mi se da si bio razočaran nekim iznesenim stavovima o ulozi književnosti u društvu, tj. procjenama da u današnjem tranzicijskom kapitalizmu književnost i kritika malo koga mogu uzdrmati. Tranzicijska ravnodušnost je ono što danas možda najviše pogađa hrvatsku kulturnu scenu. Nema napetosti, nema polemika (postojeće se više tiču osobnih odnosa), profit je osnovni kriterij svugdje, a književni život teče u revijalnom tonu... Kakav utjecaj misliš da treba imati vaš projekt na društvo u Srbiji?

– Ne bih rekao da sam bio razočaran, jednostavno sam imao utisak da istim povodom (priroda i mesto savremene književne kritike u periodici i sistemu savremene kulture u Srbiji i Hrvatskoj) govorimo bitno različite stvari, odnosno da ste (ti i prof. Dean Duda) izbegli da reagujete na moje provokativne podsticaje. Nije reč o tome da živimo u doba tranzicijskog kapitalizma i da ne samo književnost, već i sve sfere kulture zauzimaju marginalno mesto u društvu. U dominaciji mas-medija, male kupovne moći, konzumacije kulturnog junk fooda, visoka kultura je proizvod za uživanje elita... To su truizmi i ne trudim se da to osporavam, čak ni pitanjem: mora li to biti tako/ šta je uzrok takvom stanju.

Moja poenta nije u uticaju literature već u ponašanju književnih kritičara/ analitičara. Bolest savremene kritike, zapravo savremenog intelektualca kod nas je oportunizam (ako nije intelektualac već se lažno izdaje za takvog, onda i kompetencije, ali to me sada ne zanima iako ima dosta takvih pozera i simulanata). Oportunizam se često ispoljava kroz veru u tzv. čistu umetnost. To znači da sve što nadilazi metod umetničkog postupka i autonomije dela, ne predstavlja legitiman predmet proučavanja, odnosno predstavlja slepu mrlju za kritičara. Drugi problem su dvojni identiteti: nacionalisti se u kulturi švercuju kao stručnjaci koji promovišu ideološki šund koristeći kriterijume i termine estetske kritike. Oportunisti se uglavnom sa tim ne slažu, ali shodno svojoj prirodi i svom lukrativnom položaju kolege, saradnika, urednika, pisca..., ćute i pretvaraju se da je doista tako, da su nagrađena ideološka dela umetnički uspela. Mimo svega toga, kritičar je racionalno biće, učeno i načitano, i kao takvo zna i može više od onoga što su okviri njegove struke, profesije i posla. Kritičar je i intelektualac, moralno biće i građanin koji na svojoj koži oseća sve društvene promene i sve političke pokrete.

Obrazovanje obavezuje, inteligencija obavezuje, pa zar ne obavezuju i nesolidne socijalne prilike čije razmatranje ne sme biti prepušteno samo interesnim grupama, strankama i biznismenima? Elem, kritičar je u jednom smislu čitalac koji mora ostati otvoren za sve aspekte teksta koji tumači, programski kuražan da ih precizno imenuje i iskreno vrednuje; u drugom smislu, on je intelektualac, čovek koji zna više od prosečnih ljudi i obavezan je da svoje znanje i svoja uverenja stavi na probu aktuelnih kontroverzi i polemika.

Subverzija u mainstreamu

Kakve su javne reakcije na* Beton*? Kakve su probleme i pritiske pretrpjeli pojedini autori zbog svojih negativnih kritika?

– Reakcije: etiketiranje pa prećutkivanje, povremene tribine po Srbiji, kuloarski mrmori i čestitke, nagrada "Dušan Bogavac" za novinarsku etiku i hrabrost Nezavisnog udruženja novinara Srbije 2007., pozivi iz regiona na razgovore i gostovanja, pokušaji ponovnog povezivanja (objavili smo likovne radove albanskih slikara sa Kosova, objavili dvojezično srpsko-mađarsko izdanje *Betona* sa radovima vojvođanskih Mađara...).

Posebnih problema nije bilo: poneka anonimna uvreda putem mejla; neka neurastenična reakcija pogođenih kritikom; nekoliko polemičkih reakcija na poneki tekst u *Betonu* (na moj tekst o filozofu Mihailu Đuriću, na tekst Boška Tomaševića o pesniku Draganu Jovanoviću Danilovu, na tekst Dejana Ilića o savremenoj srpskoj pesničkoj sceni, na dva teksta Svetlane Slapšak: o Mihajlu Pantiću i o knjizi Predraga Palavestre, na tekst Nemanje Mitrovića o citatnom indeksu, na kritiku Dragoljuba Stankovića poezije Saše Radojčića...). Ali sve to uglavnom mlako, posredno, neutemeljeno, lično i neplodonosno.

Da bi se pisalo doista otvoreno i odgovorno, da bi postojala stvarna kritička misao, važna je, između ostaloga, ekonomska neovisnost. Na tom financijskom ispitu su pali mnogi kritičari u Hrvatskoj; jednostavno su se zbog statusa i plaće samocenzurirali, ublažili svoje oštrice jer rade u nekim medijima, ovisni su o nekim poslodavcima ili o institucijama, moraju s istim kolegama dijeliti istu prostor. Kako se u* Betonu *nosite s time?

– *Beton* nije klasičan medij, to je mali dvonedeljni dodatak na četiri strane, tako da bi bilo preterano porediti ga sa bilo kojim štampanim listom ili književnim časopisom. Svi mi imamo neke druge poslove, pa nam u tom smislu *Beton* dođe kao hobi. Honorare primamo od kraja 2006., nisu veliki, ali redovno stižu (do dvadesetak dana preko meseca za koji se isplaćuju), a mi bismo radili *Beton* čak i da nema honorara (tako smo radili prvih pola godine), čak i da ne izlazimo u *Danasu* (imamo sajt, a sad i nekakvo ime-"brend"). Sve dok je pune uređivačke slobode, kao što je do sada bio slučaj, ekonomska nezavisnost nije tema (ponavljam, *Beton* je tek dodatak i lako je u tim uslovima biti nezavistan).

Beton* *izlazi kao podlistak u dnevnoj novini* Danas*, pa funkcionirate kao neka subverzivna pojava u mainstream mediju dnevnih novina. Zašto je bilo važno izdvojiti se iz produkcije književnih časopisa, zbog recepcije, jačeg odjeka kritike ili...?

– Važno je zbog tiraža, odnosno dostupnosti neuporedivo većem čitalačkom krugu nego što ga imaju književni časopisi. U ovom smislu, *Beton* funkcioniše po tranzicionim zakonima: kraći i efektniji tekstovi na aktuelne teme; nema mesta za eseje i preterane akademske apstrakcije, nema mogućnosti za 200-300 strana časopisa za koji se ne zna kad će se pojaviti, gde će se distribuirati i ko će ga kupiti, nema još uvek potrebe/ kapaciteta za nedeljnikom, tipa *Ferala*, na kulturne i političke teme.

Najbolji Ugrešić, Kovač, Jergović

Pratiš suvremenu hrvatsku književnost, pa me zanima koje pisce i knjige smatraš dobrima? Možeš li izdvojiti jednu od tih knjiga o kojoj bi napisao afirmativnu književnu kritiku i na čemu bi se ona ukratko temeljila?

– Ova godina je donela dve vanredne srpsko-hrvatske knjige (može i obratno): romane Dubravke Ugrešić (*Baba Jaga je snijela jaje*, Geopoetika, Beograd) i Mirka Kovača (*Grad u zrcalu*, Fraktura, Zagreb i Samizdat B92, Beograd). Uspešna potička reciklaža pređenog pripovednog puta, duhovito i senzualno, aktuelno i satirično, autorski prepoznatljivo a usavršeno. Na žalost ne mogu da kažem da poznajem savremenu hrvatsku književnost, budući da je pratim ovlašno i nesistematski (samo ono što se "prevede", šalim se, objavi u Srbiji, pa i to ne sve). Ne volim Vedranu Rudan, Antu Tomića i ono što sam čitao od Roberta Perišića; zanimljiv je Boris Dežulović, pitak i duhovit, ali bez želje da pripovednu formu učini inovativnijom; uspeo Viktor Ivančić, izuzetno talentovan Miljenko Jergović (čitao *Mama Leone*, *Buick Rivera*, *Historijsku čitanku*, *Sarajevski Marlboro*, *Ruta Tannenbaum*)... Pitanje glasi zapravo "Šta čini dobru knjigu", odnosno šta je dobra knjiga za mene. Ne usuđujući se da ga *en passant* i ovlaš dotaknem i svakako bežeći od zloduha normativne estetike, mislim da svaka dobra knjiga (nezavisno od svog poetičkog profila, a živimo doba kada je svaka poetika načelno prihvatljiva – melting pot konzumerizma ili tolerantna širina recepcijskog razumevanja različitosti?) mora da počiva na solidnoj zanatskoj veštini, ova na brižljivom odnosu prema jeziku i umetničkoj formi, da sadrži određeni nivo literarne intrigantnosti (kriterijumi su čisto subjekta recepcije u posedu), i tako se može *in abstracto* redati u nedogled a da se ne zna na šta smo mislili. Dobra strana dobre knjige je ta što je nepredvidljiva i što primorava čitaoca/ kritičara da izoštrava ili menja svoj pojmovni ili vrednosni aparat, odnosno što se to dobro konstituiše u samoj dobroj knjizi, dok se ona čita ili analitički konzumira, a ne pre nje, u odnosu na korpus već okoštalih merila. Z

Od sociologije do interdisciplinarnosti

Mirko Petrić

Znanstvena konferencija na temu *Sociologija i interdisciplinarnost* koja je u Zadru okupila mnoge izlagače/-ice iz jedanaest zemalja, poticaj je sociologiji u Hrvatskoj da područje svog djelovanja počne promišljati u suradnji s drugim disciplinama

Konferencija *Sociology and Interdisciplinarity: Central and South-East European Perspectives*, Zadar, od 8. do 10. svibnja 2008.

Od 8. do 10. svibnja ove godine, pod pokroviteljstvom Međunarodne sociološke udruge (ISA) i Hrvatskog sociološkog društva, na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru odvijala se međunarodna znanstvena konferencija pod nazivom *Sociologija i interdisciplinarnost: perspektive središnje i jugoistočne Europe*. Na konferenciji je sudjelovalo 46 izlagača i izlagačica iz jedanaest zemalja, dok je razne sesije i pozvana predavanja pratilo više od stotinu sudionika i sudionica, među kojima velik broj mladih. Sudeći prema komentarima upućenima organizatorima nakon završetka skupa, u sociološkoj zajednici koja mu je posvjedočila označen je važnim događajem, o kojemu treba izvijestiti širu intelektualnu javnost.

Ovaj je tekst pisan s takvom motivacijom, iako je naravno pri čitanju potrebno uzeti u obzir da je njegov potpisnik na konferenciji sudjelovao kao izlagač te moderator pozvanih predavanja. Riječ je o položaju koji dodatno naglašava ionako neizbježnu subjektivnost i parcijalnost izvještavanja, o čemu pri čitanju redaka koji slijede naravno valja voditi računa.

Suradnja s drugima

Osobni pogled na tematiku i način njezina iznošenja nema, međutim, odviše utjecaja na prosudbu općenite važnosti konferencije za kontekst u kojem je organizirana. Kao što je to u postkonferencijskom intervjuu ustvrdila aktualna predsjednica HSD-a i pročelnica Odjela za sociologiju u Zadru Inga Tomić-Koludrović, ovogodišnja se konferencija može shvatiti kao poticaj, a možda i prekretnica sociologiji u Hrvatskoj u tome da područje svog djelovanja počne promišljati u suradnji s drugim disciplinama. Prema predsjednici HSD-a, takva je suradnja nužna da bi se uopće mogle objasniti kompleksne društvene i kulturne promjene usred kojih se nalazimo. Najvećim rezultatom konferencije Tomić-Koludrović smatra podatak da je zahvaljujući njoj, takva spoznaja postala prezentna i izvan najužeg kruga hrvatskih sociologa i sociologinja koji/-e već djeluju na tom tragu.

U organizacijskom smislu, trebalo bi istaknuti međunarodnu recenziju nominiranih priloga, koju također valja shvatiti kao doprinos većem uključivanju zajednice u kontekst koji nadilazi nacionalnu razinu. HSD je i ranije organizirao konferencije s međunarodnim sudjelovanjem, no ovaj put je veza s Međunarodnom sociološkom udrugom i njezinom organizacijskom platformom bila vrlo čvrsta i izravno je utjecala na profil i tematiku konferencije.

Naime, financijska pomoć za skup dijelom priskrbljena u okviru ISA-ine politike poticanja regionalnih skupova na teme od važnosti za disciplinu sociologije i njezinu ulogu u društvu. Međutim, u ovom novom okviru, kao što je također ustvrdila Tomić-Koludrović, nije više riječ o "regionalnom" kao nečem što stavlja pojedina geografska područja u središte izučavanja, nego kao poticaju da se lokalno znanje stavi u relaciju prema globalnim trendovima i pridonese njihovom boljem razumijevanju.

Iako, kao što je u pozivu na sudjelovanje ustvrdio koordinator konferencije Saša Božić (Sveučilište u Zadru), interdisciplinarnost u središnjoj i jugoistočnoj Europi povijesno kasni za sjeverom i zapadom kontinenta, zanimljivo je primijetiti da je tema skupa privukla i sudionike i sudionice iz zemalja koje u uskom smislu ne pripadaju u područje naznačeno u njegovu naslovu. Istraživači i istraživačice iz Italije i Španjolske u konferencijskim su razgovorima naglašavali da u kontekstu u kojem djeluju

nemaju često prilike govoriti i zajednički razmišljati o fenomenu interdisciplinarnosti na način na koji je to učinjeno na skupu HSD-a.

Sociološke teme za široku publiku

Također je, osobito iz redova sudionika i sudionica iz spomenutog kruga, naglašena potreba da sociologija o društvenim problemima progovori jasno, i to što široj publici. U ovom kontekstu, na osobit je interes i naklonost naišla inicijativa o kojoj je izvijestila María Jesús Rosado Millán iz udruge *Fundación iS+D para la Investigación Social Avanzada*. U Španjolskoj, naime, kao i Italiji, angažirana se sociološka djelatnost još vidi u razmjerno usko definiranom i sada već povijesnom prostoru otpora totalitarnim tendencijama, bilo da su se one vidjele kao diktature u tehničkom smislu riječi, bilo pak kao diktat postavki kapitalističkog poretka.

Sveučilišna djelatnost u području u tim se zemljama, pak, vidi kao odvojena od gorućih problema društva. Millán je stoga pripadnica inicijative koja rezultate znanstvenog istraživanja želi učiniti dostupnima široj javnosti na način na koji smatra da se to događa u Velikoj Britaniji, a čiji se rad financira iz uraznoličenih izvora, pri čemu su dobrodošli i korporacijski, ako ne zadiru u samostalnost formuliranja istraživačkih pitanja i provedbu istraživanja.

U konferencijskim raspravama dotaknut je i problem novog komercijalnog pritiska na istraživanja i nekritičnosti koja se javlja u kontekstu aktualnog stupnja potrošačkog društva u gospodarski razvijenim zemljama. Iako su naznake tamošnjih trendova već uvelike nazočne u hrvatskom društvu, artikulirana tematizacija izazova koje oni postavljaju pred sociološku i znanstvenu zajednicu općenito, zacijelo je dobra investicija u budućnost istraživanja na ovim prostorima. S obzirom na intenzitet i karakter događaja u protekla dva desetljeća, nazočnim su hrvatskim sociolozima i sociologinjama od osobita interesa mogle biti i rasprave na temu etničnosti interdisciplinarnosti. Rečeno nazivom izlaganja Michala Vašečke s Masarykova sveučilišta u Brnu, u ovom je kontekstu, baš kao i drugdje u Srednjoj Europi, u središtu razmatranje odnosa između "istraživanja etničnosti i etnicizacije istraživanja".

Teorijski poligon za različite discipline

Prostor ne dopušta ući u detalje različitih izlaganja iznesenih u šest konferencijskih sesija, no stanovit uvid u raspon dotaknutih tema omogućuje već i navođenje njihovih naslova. Uz spomenutu sesiju, posvećenu "etničnosti i interdisciplinarnosti", izlaganja su bila grupirana u skupine posvećene odnosu interdisciplinarnosti i "zanimanja" (u rasponu od urbanizma i ekonomije do vojnog poziva), teorijskom razglabanju "uzroka i posljedica" interdisciplinarnosti, "komunikaciji i zdravlju", "disciplini sociologije", kao i razmatranju njezina djelovanja u raznim društvenim kontekstima.

Treba spomenuti da je u okviru konferencije prezentirano i 11 postera mlađih istraživača i istraživačica iz Hrvatske, s temama u rasponu od istraživanja rase ili društvene konstrukcije muškosti u obzoru novih reproduktivnih tehnologija, do uloge policije kao javne službe i stanja analize diskursa u zemljama jugoistočne Europe. Bez obzira na aktualni stupanj razrađenosti teme u pojedinim posterima, oni već samom tematikom i pristupom navješćuju buduće kretanje sociooloških istraživanja u nas.

Na slična kretanja može ukazati i sadržaj rasprava koje su se vodile nakon plenarnih izlaganja petero pozvanih predavača. Uvodno obraćanje skupu obavio je predsjednik akademskog odbora konferencije Ronald J. Pohoryles iz Interdisciplinarnog centra za komparativna društvena istraživanja iz Beča. U svom izlaganju problematizirao je europski okvir u kojem se trenutačno obavlja i financira najveći broj istraživanja prestižnih u širem društvenom prostoru, postavljajući pitanje relevantnosti tih istraživanja s obzirom na društvene potrebe na koje bi ona trebala odgovoriti. Osobit naglasak bio je, naravno, stavljen na pitanja interdisciplinarnosti i probleme povezane s njom, o čemu je govornik iznio podatke najnovijih istraživanja provedenih na europskoj razini o budućnosti društvenih i humanističkih znanosti.

Profesor Vjeran Katunarić s Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu održao je meta-refleksivno izlaganje o tome kako se sociološke teorije mogu graditi unutar i ponad granica te discipline. Katunarićevo izlaganje treba smatrati osobito važnim utoliko što je kao pravo mjesto integracije znanja nominirao teorije, koje mogu biti temeljene na pristupima i znanjima iz više disciplina. Važnost ovakva pristupa može se shvatiti tek zna li se za krhkost i deficite teorijske sociologije u tranzicijskom razdoblju u Hrvatskoj, koji svoje korijene naravno imaju i u vremenu koje je tranziciji prethodilo, a u strukovnom se smislu ponekad iskazuju u izraženom zatvaranju u striktno disciplinarne okvire.

Konferencija *Sociology and Interdisciplinarity: Central and South-East European Perspectives*, Zadar, od 8. do 10. svibnja 2008.

Pokrovitelj: International Sociological Association (ISA); organizator: Hrvatsko sociološko društvo; ustanova domaćin: Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru; koordinator: Saša Božić (Sveučilište u Zadru); pomoćna koordinatorica: Valerija Barada (Sveučilište u Zadru).

Akademski odbor: Ronald J. Pohoryles, predsjednik (ICCR, Beč); Saša Božić (Sveučilište u Zadru); Michael Burawoy (ISA); Inga Tomić-Koludrović (HSD); Allan Williams (London Metropolitan University)

Web stranica (s power-point prezentacijama izlaganja): http://www.hsd.hr/conf2008/index.html

cmyk

Dekomunizacija i "kolonizacija sociologije"

Pročelnik Instituta za sociologiju Sveučilišta u Grazu Manfred Prisching govorio je o tome može li se u suvremenim društvenim istraživanjima uopće izbjeći interdisciplinarnost. Kao osoba koja je prije habilitacije u području sociologije također stekla akademske titule u područjima prava i ekonomije, Prisching je i iz osobnog iskustva potvrdio da je interdisciplinarnost ne samo neizbježna, nego i to da je sociologija znatno otvorenija takvom pristupu od drugih disciplina društvenih znanosti, uz spomenutu ekonomiju primjerice i od psihologije. Tu bi otvorenost trebalo iskoristiti ne bi li se iznašli pristupi i metodologije koji uopće mogu odgovoriti na kompleksnost aktualnih društvenih pojava.

Pročelnik Odsjeka za sociologiju u bugarskom Plovdivu Ivan Čalakov, poznat inače po teorijskom radu u području "heterogenih mikro-zajednica", koje se sastoje od ljudskih i strojnih aktera, ovaj put se odlučio za znatno klasičniju raspravu o sociologiji znanja. Ta je rasprava, u širem kontekstu razmišljanja o stanju znanosti u jugoistočnoj Europi, bila zanimljiva kao indikator razlika koje postoje između stanja u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije i zemlji bivšeg sovjetskog bloka poput Bugarske. Neke teme koje su u Bugarskoj još aktualne u smislu nadilaženja deficita prošlosti, u Hrvatskoj su već obrađene. I obratno, u Hrvatskoj fascinira suverenost kojom pojedini bugarski istraživači ulaze u europske projekte koji povezuju društveno i tehnološko.

Konačno, posljednje plenarno predavanje, ono Mirjane Ule, profesorice Fakulteta za društvene znanosti Sveučilišta u Ljubljani, posvećeno temi *Sociologija u postsocijalizmu*. Iako je u predavanju sintetski polazila od teorijskih postavki drugih istraživača teme, već i iz načina argumentacije bilo je moguće zaključiti ono što je dobro poznato poznavateljima njezina rada: da je profesorica Ule bila vrlo istaknuta istraživačica na slovenskoj sceni osamdesetih i da je to i nadalje u postsocijalističkom razdoblju, te da iznutra poznaje probleme koji se mogu sažeti u formule o "dekomunizaciji" i "kolonizaciji" srednjoeuropske sociologije. Nakon socijalističkog razdoblja, ona se u različitim sredinama na ponešto različit način pretvorila u nešto što je u osnovi ipak slično: razmjerno marginaliziranu zajednicu specijalista unutar discipline, često podjednako daleke od empirijskih istraživanja kao i od šireg društvenog utjecaja.

Regionalna suradnja sociologa

U tom smislu, zadarsku konferenciju posvećenu interdisciplinarnosti treba, već na razini teme, vidjeti kao korak u drugom smjeru. Prema povratnim reakcijama, njezine sudionike i sudionice, podjednako domaće i strane, uz mogućnost razgovora osobito je veselila osjetna nazočnost mladih istraživača i istraživačica, te studenata i studentica, angažiranih i u dobrovoljnom radu na organizaciji skupa. Iz redova članstva HSD-a već su se čuli prijedlozi da ovakva "regionalna" konferencija pod pokroviteljstvom ISA-e postane redovita praksa i u dvogodišnjem se ritmu izmjenjuje s nacionalnim kongresima HSD-a. Sudeći po intenzivnosti kontakata ostvarenih tijekom njezina trajanja, kao i ukupnom učinku u sociološkoj zajednici, koji će se vjerojatno u punom smislu osjetiti tek protokom stanovitog vremena, ovakav prijedlog zacijelo ima smisla. z

Zaštitimo dubrovačku mikroregiju

Davorin Stipetić

Koristeći svoje iznimno velike i odgovorne zakonske ovlasti, naša bi ministrica zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva trebala najhitnije dubrovačku mikroregiju zaštititi posebnom Odlukom

Prijedlog za osnivanje Prvog europskog Ekoparka pod nazivom *Hrvatska obala Jadrana* potječe još iz svibnja 1993. Krenulo se od potrebe da se u zakonodavstvo zaštite okoliša i prostorno-plansku teoriju i praksu uvede jedna nova kategorija zaštite okoliša i prostora. Tom bi se kategorijom – za razliku od nacionalnih parkova i ostalih oblika zaštite prirode s jedne i zaštite kulturne baštine u prostoru s druge strane – osigurala i zaštita prostornih kompleksa u kojima su ljudi uspjeli ili uspijevaju ostvariti ravnotežu između prirodnih i ljudskim radom (i umom) stvorenih vrijednosti i sastavnica određene životne sredine odnosno životnog okruženja. Takav uravnoteženi eko-sustav prilično razumljivo opisuje naš novi Zakon o zaštiti okoliša. Njegova definicija glasi: "Okoliš je prirodno okruženje organizama i njihovih zajednica uključivo i čovjeka, koje omogućuje njihovo postojanje i njihov daljnji razvoj: zrak, vode, tlo, zemljina kamena kora, energija te materijalna dobra i kulturna baština kao dio okruženja koje je stvorio čovjek, svi u svojoj raznolikosti i ukupnosti uzajamnog djelovanja".

Neodrživi razvitak Dubrovnika

Za spomenutu inicijativu specifične zaštite cijele hrvatske obale Jadrana – šira je podrška izostala. Bila su to još ratna vremena pa se vjerojatno mislilo da sa sličnim inicijativama treba malo pričekati. Neki su pak sa skepsom odmahivali glavom i spominjali – megalomaniju. Proces "betonizacije i apartmanizacije" naše obale bio je, međutim, brži i efikasniji. A imao je već u samim počecima mnogostruki ali i veoma sofisticirani, dobro plaćeni lobistički i pravno-savjetodavni servis te mnogostranu podršku.

Prisustvovao sam nedavno dobro dokumentiranoj tribini grupe Dubrovčana, koja je zapravo bila poziv za pomoć Dubrovniku i cijelom području nekadašnje Dubrovačke Republike. Pomoć u spašavanju od posljedica "neodrživog razvitka" kojemu je cijeli taj prostor "izvrgnut". Zato postavljam pitanje: ako nismo u pravi čas i na pravi način mogli pomoći cijeloj našoj strani jadranske obale – možemo li danas pomoći makar dubrovačkoj mikroregiji?

Taj "prekinuti repić" južne Hrvatske (prekid kod Neuma) po svemu je unikatan. Po svojim prostornim dimenzijama (na velikom dijelu teritorij mu je od morske obale do državne granice uži od većine velikih i većih jadranskih otoka), po drugim zemljopisnim, povijesnim, kulturnim, prirodnim, "okolišnim" i prostorno-planerskim karakteristikama ta je hrvatska mikroregija prije otok nego klasični dio kopna. To će sigurno potvrditi svaki geograf, povjesničar, konzervator, ekolog i prostorni planer.

Govoreći jezikom ciljeva, načela i odredaba našeg Zakona o zaštiti okoliša, taj je prostor kroz povijest stvorio i očuvao visoku razinu "kulturnih i estetskih vrijednosti krajobraza" i "morskog okoliša", ali isto tako i visoku razinu s mjerom zamišljene i realizirane graditeljske baštine (od zidina Grada i Stona, strukture i ljepote grada u zidinama, od patricijskih ljetnikovaca do težačkih imanja, od malih povijesnih naselja i gradića do vrtovima i parkovima "ogrnutih" relativno velikih predgrađa novijeg vremena.

I na kraju, ali ne i najmanje važno – do specifične kvalitete načina života, kojega je kroz povijest odnjegovao taj prostor. Stoga bismo mi svi zajedno trebali s ponosom i "računom" (kao što su to uvijek radili stari Dubrovčani) – na poseban način zaštititi, očuvati i samo "održivo" razvijati to iznimno nacionalno i svjetsko naslijeđe. Za dubrovačku povijesnu mikroregiju ne bi trebalo čekati izradu i donošenje zakonom predviđenih *Dokumenata održivog razvitka i zaštite okoliša*, jer se radi o "papirima", čija će izrada i procedura donošenja trajati dugo, pa bi nužni efekti mogli jednostavno – zakasniti.

Odluka o zaštiti što hitnije

Koristeći svoje iznimno velike i odgovorne zakonske ovlasti, naša bi ministrica zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva (na osnovi odredaba oba temeljna zakona svog resora) trebala najhitnije tu mikroregiju zaštititi posebnom odlukom (kao što je to svojevremeno u pravi čas učinila s Odlukom o zaštiti našeg obalnog područja – koja je sada već ugrađena i u novi zakon o prostornom uređenju). Cilj i smisao takve odluke potpuno je jasan. Ona bi trebala osigurati da se za cijelu dubrovačku povijesnu mikroregiju donese jedan zajednički prostorni plan zaštite i održivog razvitka. Kao što bi to trebao činiti za svaki otok, na kojem ima više jedinica lokalne samouprave (gradova i općina). Time se ne bi diralo u političko-administrativnu strukturu države i prava lokalne samouprave – ali bi se osigurao zajednički interes svih u oblasti zaštite okoliša i uređivanju prostora. Jer karakteristike i prostorni kapacitet tog dijela Hrvatske naprosto bez nepopravljive štete ne mogu više podnijeti opterećenja, koja današnje vrijeme sa sobom nasilnički donosi: od koridora za buduće međunarodne komunikacije, prekomjerne i za taj dio hrvatskog "obalnog pročelja" preglomazne profiterske izgradnje, pa do protupožarne zaštite i odlaganja otpada – te najnovije pošasti našeg doba. Bez takve odluke – prostoru i duši stare, oduvijek hrvatske Dubrovačke Republike – crno se piše. z

razgovor

Olivera Milosavljević i Igor Graovac

Koliko antifašizma?

Gospođo Milosavljević, da li se danas u Srbiji poštuju antifašističke tradicije?

– Olivera Milosavljević: Ako mislimo na konkretne antifašističke tradicije borbe jugoslavenskih naroda, mogu reći da se ne poštuju. Antifašizam se, naravno, deklarativno prihvata kao temeljna vrednost, ali same tradicije antifašističke borbe u toku Drugog svetskog rata se ne poštuju. To se ogleda se u odsustvu bilo kakvog slavljenja praznika vezanih za tu borbu, u napuštanju svih simbola koji su vezani za tu borbu, u promeni naziva ulica – gotovo svi antifašistički borci su izgubili svoje ulice, zamenile su ih razne knjeginje i princeze iz prošlosti. Sezdeseta godišnjica pobede nad fašizmom obeležena je tako što su predstavnici vlasti polagali vence na spomenike koji simbolizuju izgubljene ratove, a ne pobedu nad fašizmom.

– Igor Graovac: U Hrvatskoj je donekle drugačija situacija, makar formalno. Naime, antifašistička borba je ugrađena u preambulu Ustava Republike Hrvatske. Štoviše, u Hrvatskoj se zvanično obilježava Dan antifašističke borbe, to je 22. lipnja, dan osnivanja Prvog sisačkog odreda, odnosno prvog partizanskog odreda na području Hrvatske. U povodu 60. obljetnice pobjede nad fašizmom Sabor je izdao knjigu koja je dosta korektno opisala doprinos partizana u Drugom svjetskom ratu u Hrvatskoj.

S druge strane postoji, naročito u znanosti i u publicistici, vehementno osporavanje dosega antifašističke borbe, potpuno poništavanje njezinih rezultata i iskrivljavanja povijesnih činjenica tako da se zapravo u Hrvatskoj usporedno dešavaju dvije stvari. S jedne strane imamo formalno obilježavanje antifašističkih obljetnica, a s druge osporavanje rezultata antifašističke borbe. Općenito govoreći moglo bi se reći da je situacija nešto bolja nego u Srbiji, mada je u početnom valu osporavanja partizanskog pokreta, negdje do 2000. godine, bilo izmjena naziva ulica i trgova koji su vezani za antifašističku borbu. Tako je Trg žrtava fašizma bio preimenovan u Trg hrvatskih velikana. Međutim, nakon uporne višegodišnje prosvjedne akcije nevladinih udruga tom trgu je vraćen stari naziv. Ostao je i naziv Trga maršala Tita u središtu Zagreba.

I dalje revizionizam...

Gospođo Milosavljević, može li se reći da je u Srbiji došlo do korjenite promene pogleda na Drugi svjetski rat i na ulogu partizana i četnika?

– Olivera Milosavljević: Zavisi o kome govorimo. Ne može se to reći za istoričare koji se ozbiljno bave svojom strukom. Mislim da se to ne može reći ni ako govorimo o javnom mnenju. To se odnosi pre svega na vladajuću političku elitu kojoj je nacionalizam osnovna paradigma i koja pokušava da uspostavi nekakav kontinuitet nacionalne prošlosti u koji nikako ne može da se smesti antifašistički pokret iz Drugog svetskog rata zbog toga što on nije bio nacionalistički i što su ga predvodili komunisti. Postoji i jedna mala grupa istoričara, da kažem režimskih istoričara, koji pišu knjige s ciljem da izvrše to prevrednovanje Drugog svetskog rata u korist četničkog pokreta uz potpuno nipodaštavanja partizanskog.

Gospodine Graovac, kako se danas u Hrvatskoj valorizuje uloga partizana i ustaša u Drugom svjetskom ratu?

– Igor Graovac: Dvojno. S jedne strane takozvani državotvorni autori ili povjesničari, koji revidiraju povijest Drugog svjetskog rata, nastoje izvršiti svojevrsno opravdanje ustaškog režima smatrajući ga nacionalnim pokretom i ublažavajući zločine koje je počinio. S druge strane postoji korektna znanost koja na tragu ranije historiografije nastavlja interpretaciju Drugog svjetskog rata u nas, naravno uz kritiku ponašanja partizanskog pokreta koja ranije nije bila moguća. Dakle, kao što je društvo izrazito podijeljeno na dvije glavne političke opcije, tako su podijeljeni i znanost, publicistika i javno mnijenje.

Gospođo Milosavljević, kako se danas ocjenjuje uloga Nedića i Nedićeve države u Srbiji za vrijeme Drugog svjetskog rata?

– Olivera Milosavljević: Vladajuća politička elita izvršila je jedan vrlo agresivan pokušaj rehabilitacije Nedića pre dve-tri godine. Čak je bilo pokušaja da se i ulicama daju imena ljudi iz njegovog režima, da i sam Nedić dobije jednu ulicu. Reč je bila o nastojanju da se kolaboracija i

Omer Karaberg

U emisiji *Most* Radija Slobodna Europa u raspravi o odnosu prema antifašizmu u Srbiji i u Hrvatskoj između dvoje povjesničara, Olivere Milosavljević, s Filozofskog fakulteta u Beogradu, i Igora Graovca, s Hrvatskog instituta za povijest, i dalje su prisutne iste pojave i problemi kao i prije petnaestak godina kao i činjenica da umjerenija retorika ne znači da je fašizma nestalo

Olivera Milosavljević: Ako mislimo na konkretne antifašističke tradicije borbe jugoslavenskih naroda, mogu reći da se ne poštuju. Antifašizam se, naravno, deklarativno prihvata kao temeljna vrednost, ali same tradicije antifašističke borbe u toku Drugog svetskog rata se ne poštuju. To se ogleda se u odsustvu bilo kakvog slavljenja praznika vezanih za tu borbu, u napuštanju svih simbola koji su vezani za tu borbu, u promeni naziva ulica

kvislinštvo svedu na ideološki antikomunizam. Mislim da to nije uspelo, da je čitav taj pokušaj u javnosti primljen sa nekom vrstom podsmeha zato što se tako očigledna, otvorena i neprikrivena kolaboracija, kao što je bila Nedićeva, ne može da opravda, niti da se prikaže drugačije čak ni uz najbolju volju ljudi koji su na vlasti. Jako je zanimljiv jedan događaj vezan za vreme kada je Vuk Drašković bio ministar spoljnih poslova. Prilikom posete Izraelu, to je bilo otprilike pre dve godine, on je obećao da će Jevrejima biti vraćena imovina, koja im je oduzeta posle 1945. godine, naglašavajući da je to imovina koju su im oduzeli komunisti. Da li nije znao ili je zaboravio da kaže da je svu jevrejsku svu imovinu oduzeo Nedić svojom uredbom iz 1942. godine i da je ona postala vlasništvo Srbije. To je potpuno prećutano.

A da li je imovina vraćena?

– Olivera Milosavljević: Ne, jer, koliko znam, Zakon o vraćanju imovine se ne odnosi se na imovinu oduzetu pre 1945. godine.

...zločinima i brojevima...

Koliko znam, bilo je pokušaja i da se prikriju činjenice o stradanjima Jevreja, Roma i komunista u logorima u Nedićevoj Srbiji. Bilo je interpretacija koje su nastojale da to minimiziraju.

– Olivera Milosavljević: Govorilo se čak da u Srbiji uopšte nisu ni postojali koncentracioni logori. Koleginica koja je u jednom tekstu pisala o koncentracionim logorima napadnuta je od strane istoričara bliskih vlastima da nikakvi koncentracioni logori ovde nisu postojali, da su to bili samo zatvori za političke protivnike.

Gospodine Graovac, kakav je tretman Jasenovca, a kakav Bleiburga danas u Hrvatskoj?

– Igor Graovac: Što se tiče službene politike, to je izjednačeno u nekom miksu tako da svi zločini moraju biti jednako tretirani i da se treba pokloniti jednaka pozornost svim žrtvama. Međutim, kako s jedne strane postoji spor oko Jasenovca još od 1945. godine s obzirom na uvećani broj žrtava i falsifikate, a s druge strane, prikrivanje zločina koje je poslije Drugog svjetskog rata počinila novouspostavljena vlast, nastao je jedan politički prijepor koji zapravo onemogućuje sustavno znanstveno istraživanje. Na Jasenovcu se rade procjene i popisi. Zadnji popis, koji je objavilo Spomen područja Jasenovac, obuhvaća sedamdesetak tisuća žrtava – to je broj do kojeg se došlo do sada, dakle, između 70.000 i 80.000. Unatoč velikom interesu do danas nitko nije izbrojio žrtve Bleiburga, čak su i procjene dosta čudne.

Činjenica je da je na samom Bleiburgu stradao veoma mali broj žrtava, pa se zapravo stječe dojam da se tamo odlazi da bi se odala tuga zbog poraza jedne kvislinške tvorevine. Naime, tamo je kapitulirala Nezavisna Država Hrvatska i tamo nije počinjen zločin. Zločin je počinjen poslije Bleiburga. Sporno je, dakle, i samo mjesto na kojem se izražava sućut spram žrtava. Sasvim je druga stvar kad je riječ o žrtvama takozvanih križnih putova koje treba istražiti i gdje je nedvosmisleno utvrđeno da ima civilnih žrtva koje su bez ikakvog suđenja stradale. Poznata je izjava predsjednika Mesića da će ići u Bleiburg onog trenutka kad bude poznat broj žrtava i njihova struktura jer on nema namjeru poklanjati se žrtvama neprijateljske strane, a druga je stvar pijetet prema nevinim, civilnim žrtvama.

Gospodin Graovac je spomenuo predsjednika Mesića i njegovu izjavu o Bleiburgu. Hrvatski predsjednik Mesić u nekoliko se mahova stavio na stranu žrtava Jasenovca govoreći jasno da je tamo počinjen genocid. On inače otvoreno brani partizanski pokret u Hrvatskoj i njegov antifašistički karakter. Gospođo Milosavljević, postoji li istaknuti funkcioner u Srbiji koji brani partizanske tradicije?

– Olivera Milosavljević: Ne postoji. Apsolutno ne postoji, pri čemu imam utisak da nije stvar u tome da neko od njih možda ne bi bio intimno spreman da to uradi, ali niko od ljudi koji su na vlasti nema hrabrosti da jasno eksplicira takav stav. To je jedino uradio jedan od lidera političkih stranaka – Nenad Čanak. On je nekoliko puta govorio u korist partizanskog pokreta, ali on je jedini. Kod većine političara postoji strah da tako nešto kažu, čak ako to i misle, zbog toga što to nije poželjno mišljenje. Jer, toliko godina je utrošeno da se potpuno revidira istorije

Drugog svetskog rata na ovim prostorima, da se relativizuje antifašistička borba, da se izjednači četnički pokret sa partizanskim – prvi pokušaj je bio da se četnički pokret stavi na mesto partizanskog, pa kada to nije uspelo pa onda da se bar izjednače – da se malo ko od političkih aktera usuđuje da kaže bilo šta pozitivno o partizanskom pokretu.

Riječ Crkve

Kakva je uloga Crkve u oblikovanju odnosa prema antifašizmu? Gospodine Graovac, kakav je odnos Katoličke crkve prema antifašizmu?

– Igor Graovac: Što se tiče službenog stava Katoličke crkve, on je pozitivan. S druge strane, stječe se dojam da Katolička crkva nije u potpunosti raskrstila s razdobljem Drugog svjetskog rata. Jedna od činjenica koja se često navodi u prilog tome je da, osim lokalnog biskupa, nikad nijedan veliki crkveni dostojanstvenik nije bio u Jasenovcu, o čemu se u posljednje vrijeme vodila žestoka rasprava. Mislim, međutim, da je to pitanje potpuno promašeno jer Crkva, ako neće, i ne mora dolaziti u Jasenovac. Zato je komično da se ona prisiljava da dođe. Uostalom, znamo da ni Tito nikad nije bio u Jasenovcu, kao što ni, recimo, Mesić nikad nije bio u Bleiburgu, mada uvažava i jedne i druge žrtve. Neki tvrde da Tito nikad nije bio u Jasenovcu zato da ne bi morao izreći broj žrtava koji je u to vrijeme prema službenoj verziji iznosio 600.000, pa bi se zamjerio hrvatskoj strani, a, ako bi išao s manjim brojem, zamjerio bi se srpskoj. Slična je stvar i sa Mesićem, a i sa Crkvom. Crkva, zapravo, zbog konstantnih dilema oko svoje uloge u vrijeme Drugog svjetskog rata, a naročito s obzirom na činjenicu kasnijeg progona nadbiskupa Stepinca, ima jedan otklon, ali taj otklon ne mora automatski značiti suglasnost s ustaškim zločinima. Više je to odnos spram antifašizma koji je, prema njihovom mišljenju, bio pretjerano komunistički određen.

Gospođo Milosavljević, kakav je odnos Srpske pravoslavne crkve prema antifašizmu?

– Olivera Milosavljević: Ne mogu reći da se ona baš previše izjašnjavala o tom pitanju, ali se veoma mnogo izjašnjava o komunizmu. Treba, međutim, znati da antikomunizam, koji je u Srpskoj pravoslavnoj crkvi veoma prisutan, nije neka vrsta ideologije. Kad se istupa s antikomunističkih pozicija, onda to prvenstveno znači istupanje protiv aktivnosti komunista u vreme Drugog svetskog rata. Ne mogu reći da sam skoro čula da je neko iz Crkve negativno govorio o antifašizmu, ali antikomunističke pozicije su veoma prisutne, a one u široj javnosti uvek proizvode anti antifašizam, kako to kaže sociolog Todor Kuljić.

A kako tumačite veličanje Nikolaja Velimirovića?

– Olivera Milosavljević: Pa, to je sastavni deo Crkve. Ona je imala potrebu da, ne umem da objasnim zbog čega, baš tog velikodostojnika proglasi za sveca, da ga uzdigne do tih visina. Njegovi stavovi i njegova aktivnost su opštepoznati, nema nikakvih dilema u pogledu njegovog odnosa prema Jevrejima i prema fašizmu, odnosno konkretno prema Adolfu Hitleru.

Fašistički simboli

Gospodine Graovac, da li je u Hrvatskoj zabranjeno isticanje fašističkih simbola, kao što je to slučaj u većini evropskih zemalja?

– Igor Graovac: Ne postoji zakonska odredba koja bi to eksplicitno zabranjivala, ali postoje drugi zakoni koji bi se na to mogli odnositi – zakon o izazivanju mržnje, uznemiravanju javnosti i širenju vjerske netrpeljivosti. Bilo je pokušaja da se uvede zakon o deustašizaciji s obzirom na to da ona nikad nije provedena u Hrvatskoj, nešto slično kao zakon o denacifikaciji i defašizaciji u Njemačkoj, odnosno Italiji. Međutim, pošto je Hrvatska u finalu bila među silama pobjednicama i sama uspjela riješiti svoj kvinsliški pokret i ostale kolaboracionističke snage, primjerice četnike, koji su djelovali u Hrvatskoj, zaključeno je da nema potrebe da i ona, kao i ove spomenute zemlje, provede deustašizaciju jer bi to značilo potvrđivati tezu da je Hrvatska navodno bila ustaška. Ona je imala kvinslišku tvorevinu Nezavisnu državu Hrvatsku, ali je zapravo snažniji bio partizanski pokret koji je u konačnici i pobijedio i uveo Hrvatsku preko Jugoslavije u zajednicu naroda koji su pridonijeli pobjedi nad fašizmom i nacizmom u Evropi.

Ali koliko znam, na koncertima popularnog pjevača Marka Perkovića Thomsona dio publike nosi ustaška obilježja, a televizija prenosi te koncerte.

– Igor Graovac: To je točno. Nakon takvih događaja uvijek nastaju velika ograđivanja od toga, ali to se na određeni način tolerira. Postoje tumačenja istraživača, koji se bave omladinskim fenomenom, da je to zapravo izraz nekog protesta koji nije samo politički obojen nego da je to i nekakvo pomodarstvo u što ja ne vjerujem. S obzirom na podijeljenost hrvatskog društva vjerojatno je riječ o djeci obitelji koje su imale ustašku ili neku takvu prošlost, pa su onda indoktrinirani i koriste gužvu da proture ustaško znakovlje na takvim skupovima.

Gospođo Milosavljević, da li je u Srbiji zabranjeno isticanje fašističkih simbola?

– Olivera Milosavljević: Ne znam da li takav zakon postoji, ali znam kakav odnos ima naša politička elita prema njima kada se pojave. Pošto je vladajuća paradigma nacionalistička, a pošto je ekstremna desnica uvek po definiciji nacionalistička, vladajuća politička elita nema hrabrosti da se tome suprotstavi. Ono što je do sada bilo kažnjavano odnosilo se na fizičke sukobe koji su se dešavali prilikom takvih manifestacija, ali nisam čula da je neko kažnjen zbog isticanja fašističkih simbola.

Gospodine Graovac, ima li danas pojava neofašizma u Hrvatskoj?

– Igor Graovac: Morali bismo se najprije dogovoriti šta je to fašizam, S obzirom na to da kod nas postoje ozbiljne dvojbe da li je ustaški režim bio fašistički, osim po tome što je služio fašističkim silama i što je imao unutarnje zakonodavstvo koje dijelom odgovara fašizmu, teško je reći da li postoje organizirani oblici neofašizma. Kad se to i pojavi čini mi se da je riječ o nekim pojedincima, može se reći čak i pacijentima koji stalno variraju iste teme pokušavajući opravdati i obrazložiti neobrazloživo. To su neki segmenti neoustaštva, ali marginalizirani, beznačajni, suludi i zapravo nevažni.

– Olivera Milosavljević: U Srbiji postoje manje grupe ekstremnih desničara koji se pozdravljaju fašističkim pozdravom, nose fašistička obeležja, slave Himlerov rođendan, evo sad vidimo da je neka manja grupa proslavila i Hitlerov rođenan. Koliko su one snažne i da li su one organizovane - ne bih mogla da kažem, ali ono što mi se čini da je mnogo veća opasnost od njih, budući da su oni još uvek malobrojni, je potpuna pasivnost i indolentan odnos vladajuće elite prema pojavama fašističkih, rasističkih i antisemitskih ideja. Fašizam nikad nije marginalan, čak i ako su njegove pristalice malobrojne.

Ali zašto se to minimizira?

– Olivera Milosavljević: Postoji strah da će se nacionalizam kompromitovati ako se obeleži pravim imenom. Mislim da je tu problem.

Da, ali fašizam je došao iz Italije i Nemačke. Toliko je Srba stradalo u Drugom svetskom ratu od fašizma.

– Olivera Milosavljević: Naravno. Ja ne umem da objasnim zašto se na to blagonaklono gleda, osim zbog toga što se smatra da je reč o omladini koja je nacionalistička, pa joj se gleda kroz prste i kada ističe fašističke simbole. Pretpostavljam, nemam odgovor na to pitanje.

Igor Graovac:
U Hrvatskoj se službeno obilježava Dan antifašističke borbe, 22. lipnja, dan osnivanja Prvog sisačkog odreda. S druge strane postoji, naročito u znanosti i u publicistici, vehementno osporavanje dosega antifašističke borbe, potpuno poništavanje njezinih rezultata i iskrivljavanja povijesnih činjenica tako da se zapravo u Hrvatskoj usporedno dešavaju dvije stvari. S jedne strane imamo formalno obilježavanje antifašističkih obljetnica, a s druge osporavanje rezultata antifašističke borbe

Ideologija umjesto povijesti

Kako se fašizam i antifašizam tretiraju u udžbenicima za osnovne i srednje škole?

– Igor Graovac: Kad je riječ o takozvanim državotvornim povjesničarima, kod njih je prisutna žestoka kritika komunističkoga pokreta i ublažavanje činjenica o ustaškom pokretu. Međutim, u Hrvatskoj je sretna okolnost što već nekoliko godina postoji više udžbenika za iste predmete i razrede, a neki od tih su dosta korektno napravljeni. I onda to ovisi o nastavniku, roditeljima i đacima koji će se udžbenik birati. Po nekim saznanjima od 2000. godine se više koriste udžbenici koji su umjereni, precizni, koji ne politiziraju, koji daju objektivnu spoznaju o obje strane.

– Olivera Milosavljević: Ja, nažalost, u poslednje dve- tri godine nisam gledala najnovije udžbenike, tako da ne znam da li ima izmena. Mogu samo da govorim o udžbenicima od 2000. do 2005. godine, tada sam ih gledala jer je tada nastupio veliki trend promena. Glavna promena se odnosila upravo na odnos prema antifašizmu. U tim udžbenicima je potpuni primat bio dat četničkom pokretu uz krajnje kritički stav prema partizanskom pokretu. Izvršena je i rehabilitacija Nedića. On je prikazan kao kontroverzna ličnost koja je pokušavala da spasava, kako to piše u udžbeniku za četvrti razred gimnazije, biološku supstancu srpskog naroda. Zaboravljen je njegov antisemitizam, kolaboracija, sve je to stavljeno u umereno pozitivan kontekst.

I na kraju, mislite li da će se nastaviti ovaj trend revizije istorije Drugog svjetskog rata i relativizacije značaja antifašizma?

– Igor Graovac: Mislim da će se nastaviti u onoj mjeri u kojoj budu prisutne političke tendencije kojima je to u interesu. Te tendencije su legitimne Međutim, problem je u tome što se u interpretacije koje s pravom ukazuju na zločine komunističkog pokreta indirektno uvlači i jedna desna, netočna interpretacija čime se osnažuje u najmanju ruku nacionalizam, ako ne i s blagim prizvukom fašizma.

– Olivera Milosavljević: Mislim da su svi pokušaju revizije Drugog svetskog rata kod nas već izvršeni i da se nisu pokazali naročito uspešnim. Tom revizijom su se bavili mnogo više politički ideolozi nego istoričari, a riječ je malom broju istoričara. To će se sigurno nastaviti, ali, ako to nije uspelo da uhvati korena u ovim najtužnijim godinama koje su iza nas, nadam se da neće ni ubuduće. Z

cmyk

Igre moći u školi i mafiji

Radmila Đurica

O ovogodišnjem filmskom festivalu u Cannesu

Cannes Film Festival 2008 mesto je istinskog glamura. To je mesto defilea zvezda i zvezdica svetskog jet seta. To je mesto gde možete naleteti na zvezde kao što su npr. Jude Law, koji je tu na plaži nedaleko od nas promovisao svoj najnoviji humanitarni rad u Afganistanu i snimanje novog filma. Ili možete imati sreće da vas, kao akreditovanog, na privatnu žurku pozovu Angelina Jollie i Brad Pitt. Ili čak Madonna, koja je u Kanu odlučila da zaradi još koji milion. Cannes Film Festival je takođe mesto gde novinar ili akreditovani akter filmske industrije nema preterano puno mogućnosti ulaska u svetski jet set, ali ako ništa drugo ima priliku za tako nešto. Ipak, pravi poznavaoci filma i filmske industrije znaju da kanski festival nije samo prilika za zvezde već i prilika za producente, distributere i sve ostale filmske radnike da se susretnu i pogledaju dobar umetnički film.

Zlatna palma francuskom filmu

Posle toliko godina 61. Filmski Festival u Kanu, konačno dobija dobitnika *Palme d'Or* iz Francuske: francuski film *Entre les murs* reditelja Laurenta Canteta, potpuno je osvojio srca žirija ovogodišnjeg kanskog festivala. S obzirom da je jedan od članova žirija, Sean Penn bio u potpunosti oduševljen idejom, proslavljeni glumac Robert De Niro dočekan je ovacijama publike, tako glamurozno predavajući nagradu francuskom režiseru Cantetu.

Radnja filma dešava se u jednom pariškom razredu srednje škole. U pitanju je drama dokumentarac, po noveli Francoisa Begaudeaua. Nastavnik u jednoj školi treba da se izbori sa đacima iz opasnog pariskog kraja, i možda je takva tema razlog oduševljeja. Sean Penn kaže: "film je vredan pobednik, inteligentan, u potpunosti jedinstven prikaz nastavnika početnika u jednoj lokalnoj školi u Parizu." Ova urbana verzija fima *Biti i imati* (*Etre et avoir*) oslikava jednu običnu priču bez melodramatiziranja i jeftinog sentimenta i govori o teškoćama sa decom iz mešanih sredina, koja vole da "dekonstruišu specifičnu jezičku glagolsku konjukciju šireći tzv. "*camemberist* propagandu".

Film je pravljen u pro-dokumentrističkom stilu, a u filmu su igrala deca od 14-15 godina koja nisu prošla kroz profesionalni glumački trening. A deca su zaista odglumila uverljivo. Ceo film dešava se u školi ili na igralištu, i konstantna je igra moći između nastavnika i učenika, sa određenom dozom humora. Stil režiranja je takav da se čas identifikujemo sa nastavnicima čas sa učenicima i tako obraća pozornost na produktivnu ulogu učionice, religije i etničke pripadnosti u modernom društvu: film govori o temama sa kojima se suočava moderno društvo Francuske.

Zanimljivo je da je Cantet jedini od francuskih režisera na festivalu uspeo da osvoji žiri i da posle desetina godina, osvoji ovu prestižnu nagradu, a da je tiho i neprimetno, godinama gradio impresivni umetnički portfolio u modernoj internacionalnoj kinematografiji.

Grand Prix, nagrada žirija, otišla je italijanskom filmu *Gomorra,* Mattea Garronea, *filmu koji je opisan kao najverovatnije najautentičniji i naj(ne)sentimentalniji film o italijanskoj mafiji u poslednjoj dekadi. Svetla kanskog festivala bila su uperena ka realističnoj italijanskoj crime story, snimljenoj* po bestseleru Roberta Saviana, koja prati pet priča čija se radnja događa u Italiji, u okolini Napulja. U pitanju je drama sa tenzijom i kvalitetnom krimi-pričom, koja ima i elemente mračne drame.

Specijalne nagrade

Žiri ovogodišnjeg kanskog festivala, na čelu sa Sean Pennom, takođe je dodelio specijalan *Prix de 61st* Festival de Cannes francuskoj glumici Catherine Deneuve za ulogu u filmu *Un Conte de Noel* Arnauda Desplechina. U pitanju je tragi-komična priča o ljubavi, smrti i

sasvim uobičajenom oprostu. Centralne ličnosti su Junon (Catherine Deneuve) i njen suprug Abela, čije najstarije dete, Joseph, ima dijagnozu neizlečive bolesti. Takva porodična tragedija zasigurno je pretila da film postane isuviše emotivan, ali reditelj je uspešno ostao u lakšim tonovima, ubacujući u dramu humor na najneočekivanim mestima, tako olakšavajući tešku priču. Sve to naravno uz izuzetnu glumačku ekipu. Ovo je tip priče koja ima klasične elemente i poteže filozofska pitanja. I predstavlja savršenu internacionalnu i nezavisnu filmsku priču, što je važan dokaz da festival u Kanu i dalje uspešno prikazuje art filmove. Takav film snimljen u Holivudu zasigurno bi uplovio u nekakvu praznjikavu priču o tragediji u porodici, što bi ga bez sumnje pokvarilo. Film je krenuo u prikazivanje u Francuskoj 21. maja i mislim da će krenuti dalje u distribuciju i u drugim zemljama tako da će publika bez sumnje moći da uživa u humoru, lepoti i dubini ovog filma.

Druga specijalna nagrada otišla je Clintu Eastwoodu za *Changeling*, film u kojem ovog puta, maestralno glumi Angelina Jollie, koja je konačno, posle nekoliko godina praznjikavih uloga u komercijalnim američkim filmovima, zasijala u karakternoj ulozi. Eastwoodov film zaista je privukao pažnju kritičara koji su ga nazvali pravim umetničkih delom, iako neće Eastwoodu doneti veliki novac. Neki kritičari predvideli su da će film osvojiti Oskara, ako ne za reditelja onda za ulogu Angelinu Jollie, jer je ona ovde, onako istinski trudna, zaista neverovatna.

Naravno, ne treba izostaviti Cannes *Best Director Award* režiseru iz Turske, Nuriju Bilgeu Ceylanu i njegovom ostvarenju *Üç maymun* (*Tri majmuna*). Može se reći da je Cannes ovih poslednjih godina bio vrlo blagonaklon prema turskom filmu i Ceylanu, autoru filmova *Daleko* (*Uzak*) i *Klime* (*Iklimler*), tako da je on stvorio autorski kredibilitet po kome će ga publika pamtiti. Ovaj novi film predstavlja povratak njegovog prethodnog stila, vrste melodrame na raskrsnici, koja tonalno i vizuelno radi posao. I ovo je porodična drama sa jakom narativnom intonacijom. Film ostavlja snažan utisak, a odvija se sporo, skoro meditativno, ali ne i dosadno. Ili, ovo je film o tome kako mala laž može postati ekstravagantna.

Stil režiranja Cantetova filma je takav da se čas identifikujemo sa nastavnicima čas sa učenicima i tako obraća pozornost na produktivnu ulogu učionice, religije i etničke pripadnosti u modernom društvu: film govori o temama sa kojima se suočava moderno društvo Francuske

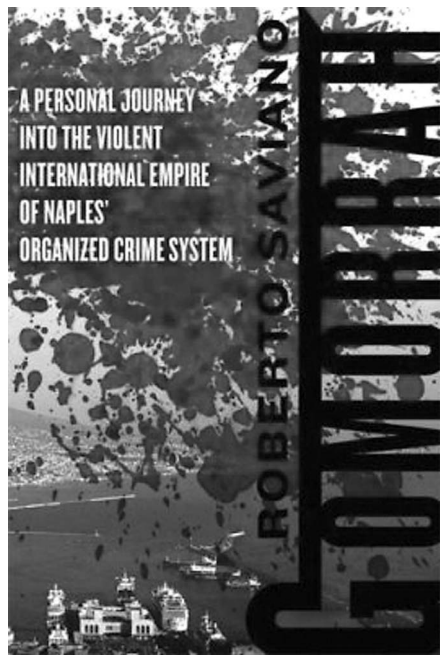

Animafestu pod oblake

Hrvoje Pukšec

Dočekati u Hrvatskoj dan kad se nekom događaju prigovara jer na njemu ima previše toga dobroga bez dvojbe je događaj desetljeća

Prošlotjedni Animafest, 18. po redu gledano kratkometražno, a prvi pravi za Hulahop produkciju, po mnogočemu je jedan od najznačajnijih hrvatskih filmskih festivalskih događaja posljednjih godina. Ono što je zanimljivo jest kako se izrečena konstatacija ponajmanje može zahvaliti filmovima iz konkurencije. Magična riječ jest: organizacija. Već tjednima prije početka festivala bilo je jasno kako je u pripremi ambiciozan festival prepun sadržaja. Ono što se nije znalo jest kako će zamisli funkcionirati – na papiru sve izgleda besprijekorno ukoliko ga nadahnuti ljudi ispisuju. Prvi službeni susret s bilo kojim festivalom za novinara je preuzimanje akreditacije i u tom je trenutku putem hrpe papira postalo jasno kako se nije sve zaustavilo na lijepim obećanjima, kako se dosta radilo.

Veći od klasične cigle, težinom tu negdje, no kudikamo atraktivniji - katalog urednice Marine Kožul i suradnika broji impresivnih petstotinjak stranica i to je ta "hrpa papira" koja je već na prvom susretu s festivalom izazvala lijepu mjeru strahopoštovanja. Katalog u kojem se svaki film tretira na jednak način možda bi se mogao učiniti mazohističkom igračkom, no već nakon prva dva projekcijska dana bilo je jasno koliko se takvim pristupom dobroga napravilo. Kad su u priču već upale fore iz spavaonice opremljene bičevima, prozirnim štiklama i slinavim *gag ballovima*: mazohistički katalog je morao postojati kad je gledatelje čekala sadistički opsežna filmska selekcija. Tri natjecateljska programa, tri panorame kao mjesto za kvalitetne ostatke od prijavljenih ali neselektiranih i konačno: sedam popratnih programa.

Treba li tako puno sadržaja?

Pitanje koje se nameće jest treba li toliko sadržaja? Pitanje je to iz razreda "nema točnog odgovora". Stvar je pristupa želi li se festival filmovima natrpati do mjere u kojoj je posve sigurno da nitko normalan (definicija normalnosti bila bi: prosječno motiviran, prosječne gledateljske forme, prosječne količine svakodnevnih nefilmskih obaveza/interesa/distraktora/stimulatora) neće pogledati sve što se nudi. Ali će zato itekako imati tu divno prokletu slobodu, slobodu izbora! Uistinu, lakše je zavaliti se u sjedalicu i očima proždirati sve što se nudi, pred kraj manifestacije malo više trljati crvenkaste bjeloočnice i poslije po gradu bljedunjavo se kesiti s *brand new* dioptrijom i ponosno prkosnim "Pogledao sam sve!" Za dobar odabir treba i znati i imati sreće; treba biti mudar, ne uporan.

No, dočekati u Hrvatskoj dan kad se po medijima nečemu prigovara jer ima previše toga dobroga bez dvojbe je događaj desetljeća. Nesretnih sigurno ima, no za sve koji iole prate *Hulahopovke* (Olinka Vištica, Dana Budisavljević, Vanja Kaluđerčić) program natrpan do kraja i nije neko iznenađenje, iznenađenje jest da se naoko upućeni iznenađuju. Kao da nikada nisu posjetili recimo ZagrebDox. Organizacijska novina je bila i Animafestov dolazak u centar Zagreba. Revitaliziranom kinu Europa pridruženi su Central i Grič, a vrlo solidnom se pokazala i *izmišljena* Gliptoteka koju vrijeme nije mazilo u drugoj polovici festivalskog tjedna. Pravi primjer kako bi Zagrebu itekako dobro došlo ljetno kino, no ono koje postoji potpuno je zaboravljeno a mada se puno pričalo o obnovi, radilo se nije ništa. Riječ je o Ljetnom kinu Tuškanac.

Neujednačeni filmovi u konkurenciji

Filmovi. Bilo ih je puno i bili su dobri. Pored toliko natjecateljskih i popratnih programa naravno da se imalo puno toga dobroga za vidjeti, no dojam je da se selekciji Velikog natjecanja pristupilo pretjerano popustljivo. Selekcijska komisija u sastavu Maureen Furniss, Midhat Ajanović-Ajan i Dušan Gačić odlučila je kako čak 94 filma zaslužuju Veliko natjecanje i pri tom osigurala Animafestu podosta neujednačenu konkurenciju za glavne nagrade. Raspon filmova išao je od odličnih do posve razočaravajućih a pridodamo li im i one (uglavnom ruske, iz studija Pilot Animation) koji su sasvim solidni ali su trebali biti u primjerenijoj kategoriji, u pravilu onoj za dječji film, i dobili smo pravi vrtuljak kvalitete. No, to je posve normalno za festivale natjecateljskog karaktera koji ovise o recentnoj produkciji. Postoje bolje i lošije berbe, konkurencija se mora sastaviti od ponuđenog a na popratnim se programima brinu slatke brige probiranja boljeg od dobrog.

Prvi film festivala po ocjeni ocjenjivačkog suda (Joanna Quinn, Moustapha Alassane, Caroline Leaf, Igor Kovaljov, Danijel Šuljić) jest *Sestre Pearce* Luisa Cooka, britanskog animatora koji je uspio spojiti ono što jamči uspjeh: tehničku kompetentnost, zanimljivost sadržaja i preciznu režiju. Priča o dvije sestre na pustom otoku i njihovoj poprilično sumornoj, usamljenoj svakodnevici sastavljena je od naturalističkih ribarskih prizora i komičnih gegova i minijatura. Kako to već treba biti u kratkoj formi, naposljetku se dogodi i obrat, i to više ni manje nego neseksualno nekrofilski. Luis Cook je napravio vrlo dobar film i nakon što smo ga pogledali možda smo morali znati da će i pobijediti. U popratnom programu nekoliko dana prije prikazane su *Dvije sestre* Caroline Leaf, po vlastitom *katalo-škom* priznanju predsjednice žirija Joanne Quinn njoj najdraži film. Cookove *Sestre Pearce* kao da nastavljaju gdje su *Dvije sestre* stale. Čak se i u vizualnom smislu s dominacijom zelene boje i izgledom likova. Da, važno je biti na pravom mjestu i u pravo vrijeme…

Kržljavi Andreasa Hykadea formalno je drugi najbolji film festivala s osvojenom nagradom Zlatni Zagreb. Priča o seoskoj obitelji muškaraca, uzgajivača zečeva naizgled je kao stvorena za regrutiranje militantnih vegetarijanaca. No, kako živimo u uglavnom seoskoj zemlji (nema konotacijskih primisli, samo činjeničnih – nabrojite 5 bliskih prijatelja koji nemaju ili nisu imali djeda i/li baku na selu) možda to i nije tako. Da, stočari uzgajaju životinje, brinu se za njih dan i noć, nema godišnjeg odmora, nema vikenda na moru. Ali na kraju ciklusa ima svježeg mesa na stolu. I ima ljubavi, ma koliko to nevjerojatno zvučalo. *Kržljavi* je šokantan, na trenutke i nepodnošljivo naturalističan film fine, tople koloristike i jednostavne animacije koja upravo zbog tih elemenata dodatno naglašava sadržajnu dimenziju. Slično se može ustvrditi i za *Hezurbeltzak, obični grob* Izibene Oñederre. Uz izuzetak onoga o toploj koloristici. Autorica je sadržaj pretpostavila estetici, ali istodobno ga i sakrila u figurativnosti na rubu apstrakcije i na trenutke u vrlo invazivnoj zvukovnoj podlozi. Film je nagrađen nagradom **Zlatko Grgić** za najbolji prvi film napravljen izvan institucija.

Izvrsni studentski radovi

Žiri Velikog natjecanja podijelio je još tri posebne nagrade i jednako toliko priznanja, a među tim se filmovima našla i *Ona koja mjeri* Veljka Popovića, animatora o kojem se puno pisalo i govorilo posljednjih tjedana. Zapažena premijera na Danima hrvatskog filma i uspješno Animafestovo gostovanje predstavljaju dobru podlogu za gostovanje u Annecyju koje za njega upravo traje. Do Annecyja nije otišao mađarski *KJFG No.5* Alexeija Alexeeva, no osim što je dobio posebnu nagradu ocjenjivača osvojio je i zagrebačku publiku. Nimalo čudno jer šarmantni i duhoviti kratki geg-film o šumskom glazbenom triju (kontrabas/debela grana Medo, bubnjevi/panj Zeko i vokal Vuk) osvaja već prvim tonovima. Jednostavno, sažeto i do vrha napunjeno humorom. Među pamtljivije filmove festivala svakako spada i *Gospođa Tutli Putli* Chrisa Lavisa i Macieka Szczerbowskog, još jedan od *posebno prepoznatih* filmova. Iznimne atmosfere i još bolje stop animacije sedamnaest minuta *Gospođe Tutli Putli* projurilo je u trenu, a iza sebe su ostavili osjećaj poput onoga kad se zatvori neka od Pelevinovih knjiga u kojoj snažan Apsurd pleše tango sa zanosnom Histerijom.Studentsko natjecanje na trenutke je izgledalo kao da je zamijenilo mjesto s Velikim, gledano kroz tehniku animacija, ali i sadržaj. Naravno, ona studentska boljka da se *mora nešto važno poručiti* bila je često prisutna (šifra *Za vas, moj narode* Jose Pabla Gonzalesa), ali onda opet: nije li neposrednost i iskrenost danas na cijeni… Zanimljivo je bilo promatrati kako su filmovi školaraca angažiraniji i peceptivniji za svijet oko sebe. Najboljim je proglašen *Neodoljivi osmijeh* Ani Lindholm, film klasične 2D animacije o poslom rastrganoj stjuardesi i njenoj ladici artificijelnih osmijeha. Lindholm je u tek nešto više od šest minuta pokazala kako je svladala umijeće odmjerene naracije, a naučila je i kako malo subverzivnosti uvijek dobro dođe.

Filmova koji su nezasluženo loše prošli u nagradnoj križaljci je dakako bilo. *Sjaj* Joa Lawrencea pozabavio se istinitom pričom o Grace Fryer, jednoj od tzv. *radij-djevojaka* koje su početkom 20. stoljeća radile s radioaktivnim radijem i s uputama tipa: "Umočite kist u radij, ako izgubi na preciznosti *zašiljite ga* jezikom i ustima i iluminirajte brojeve na ovim satovima, barometrima, visinomjerima i svemu ostalom." Nije čudno da bi jadnim ženama nakon nekog vremena sadržaj nosa u maramici svijetlio, da su se počele razvijati *čudne bolesti* i da se počelo umirati. *Sjaj* je odličan primjer animiranog dokumentarizma izvan uobičajene forme naracija/ilustracija koji smo itekako imali priliku promatrati u popratnom programu Anima Docs. Svejedno, i Anima Docs i ostali popratni programi (Žene u animaciji, Moja Afrika, Majstori/ce animacije, Svjetski klasici i Poljski pregled 1997-2007) bili su i šlag i jagoda programa s kojim se nije moglo pogriješiti. Sve redom iznimni filmovi, onima s dužim Animafestovim stažem u dobroj mjeri i poznati, no s jednom zamjerkom: nije bilo titlova. Na svim festivalskim tiskovinama ta je činjenica jasno istaknuta, no možda se upravo na nepostojanju hrvatskih titlova za panorame i popratne programe pokazala i druga strana medalje ambiciozno opširnog programa. Engleski jest danas komunikacijski kisik ali nakon nekoliko sati i dana projekcija čovjek se umori i negdje na pola filma *1895* Priita Pärna shvati da su mu promakle neke stvari, a u ruci nema daljinskog. "Čovjek" je dolje potpisani.

Kontroverzne promjene

Animafest se promijenio. Nakon što je organizator, Hulahop, s prošlogodišnjim dugometražnim izdanjem probio animacijski led sada se uhvatio i onoga itekako delikatnijeg - kratkog metra. S jedne strane stoji tradicija i obrasci, a s druge potreba za promjenom. Odlična posjećenost i dobri dojmovi gostiju daju naslutiti da se napravio iskorak, no nezadovoljnih itekako ima – za taj nam zaključak nije čak ni nužan pomalo nespretan govor umjetničkog direktora festivala Krešimira Zimonića na svečanom zatvaranju. Konačni je sud individualno uvjetovan i za mene osobno vrlo pozitivan. Iz nefilmskog se Lisinskog trebalo izaći, a festival se organizacijski i sadržajno izdigao ne samo iznad domaćih, već i svjetskih prosjeka. Može li se tražiti više od toga?

Mariusz Frukacz

Poljska animacija nije više (samo) tužna

Dominika Kaniecka

U povodu prezentacije najnovijih postignuća poljske animacije na ovogodišnjem Animafestu, poljski filmolog govori o renesansi poljskog animiranog filma

Poblika ovogodišnjeg Animafesta imala je prigodu vidjeti pregled najboljih poljskih animiranih filmova posljednjih godina. Kako je bilo pripremati selekciju za hrvatskoga gledatelja?

– Kad sam prošle godine na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu držao predavanje, shvatio sam da je suvremena poljska animacija u principu nepoznata u Hrvatskoj. Drukčija je situacija s postignućima ranijeg perioda, prije svega iz vremena tzv. škole poljske animacije odnosno '60. i '70. godina. Baš zbog toga poziv Animafesta i Veleposlanstva Republike Poljske u Zagrebu iskoristio sam kao prigodu za prezentaciju najnovijih ostvarenja poljskih autora. Prikazivani filmovi obuhvaćaju razdoblje nakon 1989. koja je donijela bitne promjene. Najstariji film koji sam odabrao nastao je 1996., zbog nedostatka zanimljivih naslova u prvih nekoliko godina tranzicije. Drugi ključ za selekciju bila je prisutnost filmova na Festivalu autorskih animiranih filmova u Krakovu (OFAFA) – prezentirani filmovi su laureati našeg festivala. Stalo mi je do toga, da ovaj mali pregled od dva djela zadrži glavne karakteristike suvremene poljske animacije. Odabrao sam autore poznate diljem svijeta, ali i radove mladih čijim se skorim uspjesima nadamo. Htio sam također pokazati raznovrsnost naše animacije po pitanju tehnike kojom se autori služe.

Suorganizator si spomenutog festivala OFAFA. Možeš li nam nešto više reći o njemu?

– Festival autorskih animiranih filmova u Krakovu održava se od 1993. i jedino je mjesto u Poljskoj koje pruža kompletan uvid u postignuća autora animacije. Prva tri izdanja festivala OFAFA prezentirala su samo studentske i amaterske filmove, od četvrtog smo krenuli i s natjecateljskim programom za profesionalce. Svake godine filmove u konkurenciji ocjenjuje peteročlani žiri sastavljen od najistaknutijih predstavnika filmske sredine u Poljskoj. Na festivalu OFAFA prezentirani su također pregledi strane animacije, retrospektive, tematske projekcije; tu su i susreti s autorima, okrugli stolovi te izložbe.

Prepoznatljivost poljske animacije

Po čemu je poljska animacija poznata u svijetu? Što je u njoj prepoznatljivo?

– Poljska animacija na dobrom je glasu u cijelome svijetu. Njezino zlatno doba su ,60. i ,70. godine prošlog stoljeća, koje su definitivno jedno od najsjajnijih razdoblja poljske umjetnosti. Imena kao što su: Lenica, Borowczyk, Giersz, Kijowicz, Szczechura, Urbański ili Czekała do dan danas bitne su odrednice za stvaralaštvo mnogih autora. Škola poljske animacije poznata je i pod imenom filozofsko-refleksivne struje u animaciji, struje koja se od samih svojih početaka nadovezivala na dostignuća poljske grafike, slikarstva i plakata. Simbolična krunidba tog najpoznatijeg razdoblja bila je dodjela Oscara filmu *Tango* Zbigniewa Rybczyńskog, početkom osamdesetih godina.

Kako se razvijala poljska animacija? Prošle godine kad si govorio o njezinoj povijesti spominjao si da je razdoblje političkih i gospodarskih promjena u Poljskoj ostavilo jako loš trag u animaciji.

– Još u osamdesetima pojavila se dosta velika grupa talentiranih autora s Piotrom Dumałom na čelu, no geopolitička i ekonomska situacija u Poljskoj nije bila povoljna za realizaciju filmova. Početak devedesetih donosi izraziti zastoj povezan s reorganizacijom funkcioniranja kinematografije. Cijelo to desetljeće potpuno je izgubljeno za nove generacije animatora. Diplomanti filmskih i likovnih akademija bili su lišeni mogućnosti realiziranja profesionalnog debija, odustali su od struke i skoro bez izuzetaka do danas nemaju nikakve veze s animacijom. Na svjetskim je festivalima poljska animacija bila prisutna samo zahvaljujući dvojici poljskih autora – Jerzyju Kuci i Piotru Dumali. Ulazak u 21. stoljeće i promjene u sustavu financiranja produkcije (između ostalog osnivanje Poljskog instituta filmske umjetnosti), otvorile se nove perspektive za poljsku animaciju. Krenulo je razdoblje kasnijih debija, talentirani studenti skoro neposredno nakon završetka studija imali su mogućnost isprobati svoje vještine, na mjestu većinom likvidiranih filmskih studija pojavile su se nove jedinice koje često osnivaju sami autori. Već nekoliko godina bilježimo preporod animiranog filma u Poljskoj, prije svega zbog mladih autora koji svoje talente i sposobnosti usavršavaju u vrhunskim školama: akademijama likovnih umjetnosti u Krakovu, Varšavi i Poznanju te Filmskoj školi u Lođu. Ni količina autora ni broj kvalitetnih naslova još nije usporediv sa zlatnim dobom, ali na dobrom smo putu, jer poljska animacija opet polako postaje primjećivana u svijetu. Pogledajmo samo koliko je poljskih autora sudjelovalo u natjecateljskom programu Animafesta, a i Nagrada za najbolju školu – ove godine dodijeljena krakovskoj Akademiji likovnih umjetnosti nešto govori o aktualnom stanju.

Mladi autori

U Hrvatskoj većina ljudi, institucija i mjesta bitnih za razvoj animacije koncentrira se u Zagrebu. Kakva je situacija u Poljskoj? Ima li dobre animacije izvan glavnoga grada?

– Bitna za animaciju mjesta u Poljskoj su već ranije spomenuti gradovi povezani s obrazovanjem mladih autora. Kad pogledate važnije filmske studije, kao što su Se-Ma-For – koproducent Oskarom nagrađenog *Peće i vuka*, Studio Miniatur Filmowych, Telewizyjne Studio Filmów Animowanych ili Studio A, i oni se nalaze u istim gradovima. Ne smijemo zaboraviti ni na najstariji poljski studio crtanih filmova (Studio Filmów Rysunkowych w Bielsku-Białej) – tako izgleda karta najvažnijih središta animacije.

Gosti Animafesta bili su mladi poljski autori: Wiola Sowa, Tomasz Siwiński i Grzegorz Koncewicz: možeš li nam ih malo približiti?

– Wiola Sowa i Grzegorz Koncewicz prošle su godine realizirali svoje profesionalne debije koje smo gledali u glavnom natjecateljskom programu zagrebačkog festivala. Oboje su dobitnici brojnih nagrada. Film *Prepjevi* (*Refreny*) Wiole Sowe prošle je godine pobijedio na festivalu OFAFA i ANIMA, stigao je pokupiti i nagrade međunarodnih festivala. Wiola je uoči ceremonije zatvaranja Animafesta doznala da je na gali Krakovskog filmskog festivala, koji se zatvarao na isti dan, nagrađena i u međunarodnoj i u domaćoj konkurenciji. Tomasz Siwiński – diplomant krakovske Akademije likovnih umjetnosti je po mome mišljenju jedan od najzanimljiviji autora mladog naraštaja poljske animacije. Njegov prvi film *Telewizor*, po mišljenju brojnih kritičara, najbolji je debitantski rad u posljednjih nekoliko godina. Njegov talent potvrđuje i film *Mali crni kvadrat* prikazan u studentskom natjecanju Animafesta.

Zanimanje za egzistencijalne teme

Spominjao si značajnu filozofsko-refleksivnu struju u poljskoj animaciji. Susrela sam se na više mjesta s mišljenjem da je upravo zbog njezina jakog utjecaja poljska animacija tužna. Donosi li preporod animiranog filma koji dolazi s mladim autorima posve nove ideje i pristup animaciji?

– Među mladim autorima još postoji veliki interes za egzistencijalnu problematiku i međuljudske odnose. Prisutan je i bezbroj opservacija i komentara na stvarnost u kojoj žive. Veća otvorenost prema svijetu, multikulturalnost brojnih pojava, dovodi ipak do situacije u kojoj mladi autori traže inspiraciju i izvan postignuća poljske škole i ne boje se posegnuti za jednostavnim i veselim pričama. Ipak, ono što najviše cijenim u poljskoj animaciji je posebna vrsta kontinuiteta, potreba kontinuiranja postignuća prethodnika i majstora. Neki poljski animirani filmovi ponekad ostavljaju dojam tužnih i tmurnih, sve zbog karakteristične produbljene refleksije o svijetu. No, nadam se da sam u drugom djelu prezentacije uspio pokazati i raznovrsnost naših najnovijih animacija.

A kako, kao festivalski organizator, ocjenjuješ Animafest?

– Animafest stvarno može imponirati, tu je odlična organizacija i sjajna festivalska atmosfera. Ali ono što je najvažnije i što Animafestu jamči dobru poziciju na karti svjetskih festivala definitivno je program – pozorno odabrani filmovi u konkurenciji, retrospektivne prezentacije i specijalne projekcije. Prava gozba za svakog ljubitelja animacije. U takvom kontekstu Nagrada za najbolju školu dodijeljena Akademiji likovnih umjetnosti u Krakovu posebno veseli. Potvrđuje dobro ime katedre koju vodi profesor Jerzy Kucia. Iznimno nam je bilo važno sudjelovanje na Animafestu s prezentacijom najnovijih postignuća poljske animacije, koja ove godine slavi svojih 60 godina.

S poljskoga prevela Dominika Kaniecka

Mariusz Frukacz (1976.) je filmolog, kritičar, organizator filmskih festivala (ETIUDA te Międzynarodowy Festiwal Filmów Dokumentalnych i Krótkometrażowych). Od 2000. organizira Festival autorskih animiranih filmova u Krakovu (OFAFA). Dio programa popratnih filmskih događaja na upravo održanom Animafesta, a koji je nastao kao rezultat suradnje Animafesta, OFAFA-e i Veleposlanstva Republike Poljske u Zagrebu, donio je sliku poljske animacije posljednjih 15 godina podijeljenu u dva portreta. Prvi dio činili su filmovi svjetski poznatih autora čiji je stil prepoznatljiv od prvih kadrova filma. Filmovi Ryszarda Czekałe, Piotra Dumałe, Marka Skrobeckog i Jerzyja Kucie na OFAFA-i su osvojili najvažniju nagradu – Zlatnu crtu. Počasno mjesto među ovim naslovima zauzima film *Ugađanje glazbala* (*Strojenie instrumentów)* dobitnik posebne nagrade Platinske crte za najbolji film desetljeća festivala OFAFA. Drugi dio pregleda, u kojem su se našli najbolji studentski filmovi, pokušaj je portretiranja najmlađe generacije poljske animacije.

cmyk

U raljama Mediterana

Mirko Petrić

Festival mediteranskog filma Split na lokalnoj sceni dosad je najjasniji znak uznapredovalosti procesa "festivalizacije kulture". Prvi put se ovdje posve jasno pokazuje kolika je odvojenost lokalne scene od događaja u kojima ni estetski ni produkcijski ne sudjeluje nego joj se oni u doslovnom smislu riječi samo *prikazuju*

Festival mediteranskog filma, od 27. do 31. svibnja, Split

Razmišljanje o filmskom festivalu s motrišta kulturne politike i u svrhu dijagnosticiranja stanja u kulturnom životu nekoga grada, vjerojatno je ponajmanje razlog zbog kojeg i šira i filmološki stručna publika odlazi u kino. No, kad je riječ o Festivalu mediteranskog filma u Splitu, čije je prvo izdanje održano u posljednjih pet dana mjeseca svibnja, upravo takav se pogled čini najprimjerenijim.

Festivalizacija kulture

Ova u umjetničkom smislu neambiciozna smotra u svom je glavnom programu, naime, ponudila složenac ostvarenja uglavnom već nagrađivanih na različitim svjetskim festivalima. Uz njih su prikazani i široj publici atraktivni filmovi sasvim nepovezani sa samoodređenim "mediteranskim" okvirom, kao što su revijalni omnibus o ljubavi pod naslovom *Pariz, volim te* ili Brešanov novi film *Nije kraj*. Splitskoj publici to se očito svidjelo: na nekim su projekcijama srušeni dosadašnji rekordi posjeta gledateljstva ljetnom kinu Bačvice, pokazalo se da multipleksi nisu svemoćni, kao i to da filmovi koji nisu na engleskom i nisu u holivudskom produkcijskom formatu, na lokalnom tržištu mogu izazvati kakav-takav interes, barem u festivalskom okviru.

Sve su ovo podaci koji načelno mogu poslužiti kao razlog za veselje, no prikazani materijal teško da motivira problemski kritički pristup. Premjesti li se pak žarište interesa na produkcijski format festivala i njegov odnos prema *genius loci*, podjednako grada u cjelini kao i mjesta na kojima su projekcije održavane, dobiva se vrlo precizna dijagnoza aktualnog stanja i razvojnih mogućnosti drugog najvećeg kulturnog središta u Hrvatskoj.

U tom bi se kontekstu moglo reći da festival, koji se prema vani nastoji prikazati raspjevano i koji vode entuzijastični mladi ljudi, zapravo predstavlja daljnji "pomak prema crnom", odnosno još dublju pasivizaciju scene i marginalizaciju mogućnosti ravnopravnog uključenja u bilo kakav aktualan produkcijski ili estetski kod. Festivalu treba u zasluge pripisati da je ovo pokazao, no to na žalost ne znači da je budućnost svijetla.

Na temelju čega se tako nešto može reći? U prvom redu, treba ustvrditi da je Festival mediteranskog filma na lokalnoj splitskoj sceni dosad najjasniji znak uznapredovalosti procesa "festivalizacije kulture". On je naravno već dulje i globalno na djelu, a moglo bi se reći da i drugdje ukazuje na postupno iskorjenjivanje kulture iz lokalnih matrica. Isto tako je jasno da splitska scena tradicionalno obiluje festivalima. No, u slučaju ovoga o kojem je riječ prvi put se posve jasno pokazuje kolika je, u svakom smislu, odvojenost lokalne scene od događaja u kojima ni estetski ni produkcijski ne sudjeluje nego joj se oni u doslovnom smislu riječi samo *prikazuju*.

Split samo kao scenografija

Svi su raniji splitski festivali, uz iznimku kratkotrajnog i ubrzo upokojenog jazz festivala, bili temeljeni na potencijalu lokalnih kulturnih ustanova i u dijalogu s njihovim većim ili manjim mogućnostima aktivne proizvodnje kulture. Festival mediteranskog filma u takvom je kontekstu novum utoliko što donosi prethodno neprakticirani produkcijski model: skupina "slobodno-plutajućih" mladih ljudi zainteresiranih prvenstveno za organizaciju događaja, a ne njegov estetski ili kulturni sadržaj, izvana donosi gotov "paket" atrakcija, u rasponu od filmova prikazivanih na svjetskim festivalima do svakovečernjih tematskih partyja.

Nakon pet dana, cirkus odlazi dalje i neće ga biti do istog vremena dogodine: grad u kojem se održava shvaćen je poput (nešto većeg) Motovuna, sredine koja je za organizirani događaj potencijalno dobra scenografija. Dodatna je povoljnost što svojim geografskim položajem uz to omogućuje organizaciju nečega što u svom naslovu ima ključnu riječ "mediteranski", čime se postiže razlikovnost u odnosu na druge smotre i opravdava vlastito postojanje. Lokalna sredina angažirana je do razine sudjelovanja u sponzorstvu i uloge mladih ljudi kao volontera/ki u produkcijski manje zahtjevnim aspektima proizvodnje događaja.

Nije riječ o nečemu što je danas neuobičajeno, niti samo po sebi loše. Međutim, u splitskom kontekstu i s obzirom na to da je riječ o filmu, sve dosad izrečeno bolan je indikator urušavanja mogućnosti za koje se još donedavno činilo da postoje. Split je, kao što je poznato, već više od desetljeća sjedište znatno relevantnije i poznatije filmske smotre održavane pod nazivom Međunarodni festival novog filma i videa, ili u novije vrijeme jednostavno: Split Film Festival.

Za razliku od Festivala mediteranskog filma, taj je estetski neizmjerno ambiciozniji festival svoj profil gradio na potencijalu lokalne scene, i to ne samo na reputaciji i estetskim pretpostavkama autora glasovite filmske škole vezane uz Kino-klub Split nego i širenjem na područje digitalnih interaktivnih medija te aktivnom uključivanju lokalne umjetničke i obrazovne scene. Grad je, u toj koncepciji, čak i u fizičkom smislu bio mjesto dijaloga s filmašima, a ne tek prazna pozornica za prikazivanje nečega što, bez lokalnog angažmana, na pladnju stiže izdaleka.

Na žalost, Split Film Festival, koji je na rečenim pretpostavkama ubrzo nakon osnivanja zapažen u međunarodnim festivalskim organizacijama, do danas nije u produkcijskom smislu osigurao profesionalnost minimalno potrebnu za održavanje vlastitih estetskih pretenzija. Dodatno okrhnut lokalnim animozitetima i isključivostima, ušao je u silaznu putanju, koju će pojava novog festivala, organiziranog na drukčijim načelima, zacijelo produbiti, makar u smislu dijeljenja ionako mršavih proračunskih sredstava namijenjenih kulturi.

Novonastalu konstelaciju, koja uključuje oba festivala, vjerojatno je najlakše opisati naizgled usputnim pojedinostima: na starijem, ambicioznijem i filmski uglednijem, ponekad je teško shvatiti koji se film kada prikazuje, a na novom, revijalnijem, doživjet će da najavljivačica, uz uobičajenu dozu konzumerističkog hedonizma ("uživajte u filmu! ") crno-bijeli film u jarmuschevskoj estetici najavi kao "film noir".

Stereotipi o Mediteranu

Pojavu novog pristupa sredini koju donosi produkcijski model Festivala mediteranskog filma moguće je dijagnosticirati i kroz način na koji su malobrojnoj publici u kinu Zlatna vrata najavljivani filmovi popratnog programa pod nazivom *Mediteran: politike filmskih slika*. Ovaj dio festivala, u kojemu su prikazana povijesna ostvarenja, filmofilima je bio daleko najzanimljiviji, iako složen bez vidljivog kriterija.

Jedan od uvrštenih filmova bio je, međutim, i *Sve ili ništa* Ivana Martinca iz 1968. Kraj jednog modela pristupa filmu i lokalnoj sceni očito indicira podatak da je selektorica programa s izrazito pedagoškim tonom protumačila "što je autor htio reći" publici u kojoj je najmanje trećina nazočnih godinama uživo slušala Martinčeve komentare na prikazivane filmove upravo u dvorani u kojoj je projekcija održana.

Nije pritom nipošto riječ o slučajnosti, nego o novom načinu pristupa sredini: u budućnosti će u opustošenu splitsku kulturu očito uvoziti ne samo produkcijski modeli nego i mjesta identifikacije. Ovom prigodom to je egida, ili marketinškim žargonom, novi "label" sredine: oznaka "mediteranskog" filma. Dok su ranije preokupacije splitskih autora, kao i filmskih smotri, u formalnom i estetskom smislu bile usredotočene na izražajna sredstva filma, a "mediteranska" komponenta eventualno bila uočljiva u svijetu odnosa prikazanih na tematskoj razini, novi festival svoj kredo izvodi iz apstraktne i u osnovi s filmom nepovezane geografske odrednice, danas ispunjene pretežno negativnim stereotipima.

Ovi stereotipi kreću se u rasponu od ekonomske zaostalosti do intelektualne nerelevantosti, a koliko ponekad imaju osnova u realnosti nažalost dobro pokazuje očita nemoć većine pozvanih predstavnika splitske intelektualne scene da na dva okrugla stola artikuliraju vlastitu poziciju spram odrednice "mediteranskog filma" kojom ih je podario organizator. Iznimka su u ovom pogledu bila izlaganja Inge Tomić-Koludrović, nekad članice utemeljiteljice splitske kinoteke a danas profesorice sociologije na Sveučilištu u Zadru. Ona je u svojim istupima, iz perspektive najnovijih sociooloških i kulturoloških teorija, uz neprestane reference na filmske predloške, ocrtala sve probleme koji na Mediteranu proizlaze iz realnosti koja izražava trendove aktualne "tekuće modernosti", a pokušava se objasniti repertoarom pojmova koji potječu iz memorije "čvrste modernosti".

Geografija i imaginacija

S replikama Tomić-Koludrović u dijalogu su, svatko iz svog područja djelovanja (filmska kritika i vanjska politika) bili novinari EPH Jurica Pavičić i Inoslav Bešker. Predstavnici nedavno utemeljenog splitskog Filozofskog fakulteta, kao svoj su prilog izlaganjima odabrali teme daleko od problematike hibridnih identiteta, postkolonijalnih pristupa i promjena nastalih novim migracijskim tokovima. Joško Božanić još jednom je konstatirao da u hrvatskim rječnicima nema izraza vezanih uz more i kulturu mora, iako su Hrvati jedini slavenski narod oplemenjen Mediteranom. Slobodan P. Novak ustvrdio je da Mediteran ne postoji više kao mjesto, nego kao "naša sudbina", a Mislav Kukoč najavio simpozij o mediteranskim korijenima filozofije i Split pozicionirao kao buduće "središte hrvatskog Mediterana".

Potonjega nitko na okruglom stolu nije upitao na čemu se temelji takva projekcija, no očito se ona po njemu temelji isključivo na podatku da je Split najveći grad u području Hrvatske za koje se tehnički može reći da je na Mediteranu.

Odgovarajući na tvrdnju da je novi Brešanov film, ako je već o takvim kodovima riječ, "balkanski", a ne "mediteranski", Kukoč je naime ustvrdio da u sličnim prigodama ne treba raspravljati o onome što bismo skraćeno mogli nazvati "svijetom života" prikazanim na filmu, nego jednostavno temeljem pripadnosti "zemlji, naciji u kojoj je taj autor".

O tome gdje danas pripada Split i kakve su mu šanse da temeljem filozofskih simpozija i filmskih festivala poput upravo održanog postane središte bilo čega, na okruglim se stolovima nije raspravljalo. No, festivalu svakako u zasluge treba pripisati podatak da je otvorio prostor za takve rasprave, koje bi u budućnosti trebale postati podlogom artikulacije nove gradske kulturne politike.

cmyk

Autorski oblikovan izraz dobre namjere

Boris Greiner

Zazivanje Svevišnjega u strahu od bolesti, zle kobi ili nesreće bilo kakve vrste prirodan je poriv. U ovome slučaj taj apel, ili čak vapaj Svevišnjem oslikava poziciju umjetnika/pojedinca spram sustava

Akcija Željka Badurine *MISA ZA MSU*, crkva svete Katarine, Zagreb, 3. lipnja 2008.

Razmišljajući o inicijativi Željka Badurine, teško je razlučiti je li riječ o umjetničkom projektu ili jednostavno o aktu dobre namjere. Dilema je to nalik na onu o kokoši i jajetu ili o etici i estetici, stoga ju ostavljamo po strani i akciju pozicioniramo u prostor likovne scene.

Jedini artefakt jest pozivnica, koja to zapravo i nije, budući da tekst na poleđini ne poziva nego tek informira o vremenu i mjestu održavanja mise – Crkva Svete Katarine, Katarinin trg bb, 3. lipnja 2008. u 18 sati.

Otvaranje kuverte i letimičan pogled na njenu naslovnu stranu u primatelja je zacijelo izazvao smiješak. Smiješak kao reakciju na duhovitu, ali vrlo preciznu detekciju stanja sublimiranu u tri riječi. U vizualnom smislu, jer su te tri riječi napisane bez razmaka i jednakom veličinom, a samo bojom srednje riječi odvojene jedna od druge, naziv podsjeća na logotip. Samim time diskretno je parodirana činjenica medijskog fenomena u kojem uopće nije bitno postoji li nešto, ili ne, ukoliko posjeduje prepoznatljivi identitet. Vizualni dojam naziva akcije potpuno korespondira sa zvučnom interpretacijom. To jest s neobičnom igrom riječi, koje kao da su srasle zajedno i izgovaraju se kao jedna, pa podsjećaju na poklič ili na parolu. Koja u sebi sadrži pozadinu problema, predlaže njegovo rješenje, ali i uključuje svijest o iluzornosti takvog pokušaja.

Labirint slijepih ulica

Promatrajući inicijativu kao umjetnički projekt, vidljivo je da on završava i prije nego što se uopće i dogodio, budući da ga primarno čini odašiljanje ideje o njemu samome. Jer zapravo i nije bitno hoće li oni koji su dobili informaciju i prisustvovati misi. Suština akcije je upravo u toj informaciji, umjetnički se projekt upisao u primateljevu svijest, ali je na neobičan način uspio ostati apsolutno nematerijalnim.

Badurini je jasno da podatak o autorstvu mora biti objavljen, jer bi se u protivnom, logično, pomislilo da je misu naručio netko iz MSU-a, Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb. A smatraju li djelatnici te institucije da su iscrpljene sve mogućnosti, i da je preostalo još jedino da se obrate Bogu za pomoć, ili to ne smatraju, to je njihova stvar. S druge strane, nema smisla autorizirati naručivanje mise. Stoga Badurina zapravo vrlo precizno potpisuje ideju za tu inicijativu koristeći se prepoznatljivim narančastim kvadratićem na poleđini pozivnice. Na taj je način akcija pomalo pod okriljem njegove serije *Post-Art* (u obliku razglednica koje poštom dostavlja na adrese primatelja, strategijom preuzetom od tzv. *direktnog marketinga*; op.ur.), ali i *odmaknuta* od nje. "Pod okriljem" stoga jer je *Post-Art* njegov najčešći oblik komunikacije s javnošću, a jedan od lajtmotiva tog dijaloga upravo je komentar izgradnje MSU-a. "U odmaku" stoga jer su u ovom slučaju prijeđeni okviri komentara, i poduzeta je konkretna akcija.

No, ono što ne/pojavna suština ovog umjetničkog projekta, između ostalog, pomalo dovodi u pitanje jest mogućnost da on od strane dotičnog budućeg muzeja bude otkupljen. Jer što bi Muzej zapravo otkupio? Autorski oblikovan izraz dobre namjere za samog sebe i po sebi, u situaciji kad je njegovo oformljenje zapelo u labirintu slijepih ulica? Možda bi Muzej mogao otvoriti, ako ne prostoriju, a ono barem ladicu za slične filantropske Badurinine projekte – primjerice darivanje aparata za kavu Galeriji Miroslav Kraljević, ili pomoć umjetniku/kolegi Crtaliću – izraze potpuno osviještene i autorski artikulirane umjetničke forme.

Fotografija osobe s crnom prugom preko očiju

Činjenica da umjetnik, posredstvom iracionalnih, nematerijalnih faktora (prirodno, jer nije li to jedno od njegovih ključnih oruđa?) nastoji pomoći instituciji koja postoji da bi pomagala njemu, to jest da bi omogućila komunikaciju između njega i javnosti, ilustrira možda nesvakidašnji, no logičan zatvoreni krug. Uzimajući kontekst u obzir, apsurd koji se usput pojavljuje ugrađen je u temelj ove akcije. Koja, međutim, uspješno isprepliće duhovito i duhovno, jer bez obzira koliko je naziv akcije zgodno smišljen, i kolikogod on izmamljivao smiješak, on se po sebi ne odriče stvarnog obraćanja univerzalnoj, dobronamjernoj sili, prepoznajući pomalo takvo obraćanje kao činjenicu naše svakodnevice, obraćanje koje bi samim umjetnicima trebalo biti možda čak i bliže nego drugim ljudima, budući da se oni češće bave nadrealnim, transcendentan… - jer ipak, koliko god to anakrono zvučalo, pomalo računaju na nekakav čarobni prah koji se ponekad prospe odozgo.

foto: Boris Cvjetanović

Promatrajući inicijativu kao umjetnički projekt, vidljivo je da on završava i prije nego što se uopće i dogodio, budući da ga primarno čini odašiljanje ideje o njemu samome

Ono što *MISU ZA MSU* također povezuje sa, sada već trogodišnjim, *Post-art* projektom, jest karakteristično ugrađivanje ironijskog odmaka u samo njegovo polazište. Sjećamo se, primjerice, scene rukovanja predsjednika vlade i gradonačelnika (obojice sa zaštitnim šljemovima) na gradilištu muzeja, iznad kojih je fotomontažom, u formi ukazanja, interpoliran lik Majke Božje.

Ovaj je puta žalac ironije usmjeren prema iracionalnim, nevidljivim silama. Prema manifestaciji loših namjera djeluje se "misom na dobre nakane". Sasvim logičan potez. Konkretno se nikoga ne može prozvati, jer su loše namjere zapravo proizvod, odnosno utjelovljenje cjelokupne konstelacije kojoj je jedan od glavnih ciljeva maskirati svoju odgovornost. A jer je riječ o vještim manipulatorima (da nisu vješti, ne bi se niti nalazili na dotičnim pozicijama), maskarada više-manje uspijeva, jer se odgovornost brojnih odgoda ne može jasno ustanoviti I personificirati. Posrijedi je, međutim, neobičan apsurd. Ta se vještina iscrpljuje na uspješnom prebacivanju odgovornosti, na uspješnom prikrivanju nemoći, pogrešnih procjena, ali ponajviše hijerarhiji prioriteta na kojoj MSU svakako ne zauzima čelne pozicije (poput, primjerice, arhitektonskog programa stadiona). Pa taj maskenbal podsjeća na situaciju u kojoj se objavljuje nečija fotografija s crnom prugom preko očiju, u želji da se sakrije identitet dotične osobe. Jer, zapravo, uopće nije bitno kakve su konkretno igre u pitanju, kad se vrlo dobro zna identitet igrača. Jer, ako laže koza, ne laže rog; radnika na gradilištu odavno nema.

Pobjeđuje jači

Zazivanje Svevišnjega u strahu od bolesti, zle kobi ili nesreće bilo kakve vrste prirodan je poriv. U ovome slučaj taj apel, ili čak vapaj Svevišnjem oslikava poziciju umjetnika/pojedinca spram sustava. Čije je provoditelje, vršitelje dužnosti moguće prepoznati kao personifikaciju elementarne nepogode. Univerzalno gledajući, bez obzira koliko bi u svojoj suštini trebao biti nešto upravo suprotno, sustav je iracionalan. Izmišljen da bi olakšao, pojednostavnio, da bi bio u službi – on otežava, komplicira, postaje ono u čijoj *smo* službi. I nema druge nego prihvatiti činjenično stanje. Trenutak posvješćivanja toga, materijaliziran u artefaktu kojim ga se definira kao iracionalnog, jer se jedino iracionalnim na njega može djelovati, na duhovit način predstavlja apsurdnu dijagnozu stanja stvari. Ono što bi trebalo biti oslonac, ono što se predstavlja takvim (konačno, za to i dobiva plaću, kao osoba, institucija ili sustav), zapravo je kamen smutnje i samo nam Bog pritom može pomoći.

Tko upućuje vapaj?

Logično, to je glas umjetnika*. Jer, u konačnici, on je najviše zainteresiran. No, u ovom bi se slučaju prije moglo reći da njegov glas predstavlja glas javnosti, jer ne bi li Muzej suvremene umjetnosti trebao predstavljati i katedralu duha, dakle mjesto na kojemu se svijest oplemenjuje i produbljuje? Možda umjetnik ima i drugog posla; možda je upravo to njegov posao. A možda bi se i ostale protagoniste javnosti trebalo glasnije čuti.

Pa nije zgorega ponoviti ono što je već mnogo puta na ovim stranicama rečeno, baš kao i na mnogim drugim: a to je da ne pobjeđuje bolji, pa čak ni pametniji, nego jači. Odnosno, onaj koji je bolje naoružan. Kao i to da najveći dio svog opsežnog arsenala koristi u cilju proizvodnje slike, na kojoj ne postoji nikakav konflikt.

No, bez obzira na svijest o jalovosti protesta, umjetnik se ipak glasa.

Kao i uvijek, odapeta strelica u pravilu ne dostiže metu. A ako je i dostigne, odbija se od uglačanog mramora administrativnog hrama. Jedino što odašiljatelju preostaje jest iskoristiti svoje oružje, to jest obojiti strelicu, dobru namjeru premazati slojem ironije.

** Pozdrav Zoranu Paveliću, autoru nekolicine radova i izložbi pod imenom* Glas umjetnika

razgovor

Alberto Korda

Che za 82 dolara

Ernest Volland

U godini u kojoj se slavi 40. obljetnica revolucionarne 1968., u povodu javne rasprave o njezinim tekovinama i promjenama društvenog ozračja, i nas samih, u međuvremenu – koju je pokrenuo *Subversive Film Festival* filmski festival održan od 18. do 24. svibnja 2008. u kinu Europa i na raznim lokacijama u Zagrebu, donosimo razgovor s autorom ikoničke fotografije Ernesta Che Guevare

Alberto Díaz Gutiérrez, poznatiji pod pseudonimom Alberto Korda, rođen je 1928. na Kubi, a preminuo je u Parizu 2001. godine. Do 1959., kada je postao službeni snimatelj kubanske revolucionarne vrhuške, bio je modni fotograf.
Ovaj je razgovor vođen u travnju 1995. u Havani, u njegovu stanu. Korda je, bez obzira na narušeno zdravlje, bio izvrsno raspoložen.

Kako se dogodila fotografija Chea?

– Fotografirao sam sprovod žrtava sabotaže teretnog broda *La Cubre*, u luci u Havani. Kratki podsjetnik: 5. ožujka 1960. bila je komemoracija, a ja sam radio kao fotoreporter za dnevne novine *Revolucija* i *Pokret 26.srpnja*. Nakon toga sam otišao u svoj fotolabaratorij, razvio film i napravio kontaktne kopije, sve fotografije bile su dobre i ta Cheova također. Na komemoraciji, Fidel Castro je održao počasni govor, sjedio sam u pozadini s intelektualcima, Jeanom Paulom Sartreom i Simone de Bouvoir, koje sam pozdravio. Moja fotografija Fidela Castra osvanula je sljedeći dan na naslovnici, a objavljene su i druge fotografije uglednih gostiju komemoracije. Fotografija Chea nije bila tada publicirana. Sa stanovišta fotografa, smatrao sam je izuzetnom. Napravio sam kopiju i objesio je u svom studiju. Dao sam tri ili četiri kopije prijateljima, što im je bilo iznimno drago. Među njima je bila Haydee Santamaria, direktorica *Case de Las Americas*, bila je tamo u vrijeme Fidelova napada na Moncadu.

Che je u međuvremenu, već mjesecima, bio u inozemstvu, nitko nije znao gdje. Jednoga dana, neki se Talijan pojavio u mom studiju. Pokazao mi je pismo koje je potpisala Haydee Santamaria. U pismu je spomenuto da je Talijan, zvao se Feltrinelli, u potrazi za dobrom Cheovom fotografijom. Pokazao sam mu sliku Chea na svom zidu, rekao je da mu se jako sviđa. Pitao me može li dobiti dvije-tri kopije, naravno, odgovorio sam, uostalom došao je s dobrom preporukom. Slijedećeg dana pokupio je kopije koje sam mu napravio. Pitao me je: "Koliko ti dugujem?". Odgovorio sam mu: "Ništa, one su moj poklon tebi". Mislio sam da je on jedan od poklonika Chea, u stvari, nisam imao pojma tko je on. To sam saznao puno kasnije u Italiji. Feltrinelli je upravo stigao iz Bolivije. Imao je neku karizmu, kao... anarhist i komunist. Mislim da je bio vrlo rastresen i pomalo lud. U Boliviju je otišao kako bi uvjerio bolivijsku vladu da iz zatvora puste Regisa Debraya, francuskog intelektualca. Usput budi rečeno, puno godina kasnije Debray postaje savjetnik Francois Mitterandu!

Sveto mučeništvo

Regis Debray bio je vrlo mlad, imao je 23 godine, kada se pridružio Cheu i gerilcima. Bio je uhapšen i trebao je provesti 30 godina u zatvoru.

– Da, Debray je bio sa Cheom i gerilcima, i bio je aktivno uključen u borbu u Boliviji, ali je ubrzo poželio napustiti grupu. Che u svom dnevniku zapisuje: "Čini se da Francuz želi istupiti iz gerile što brže može. Dozvolit ću da to učini".

Bio je vrlo neiskusan, a borbeni uvjeti nisu bili idealni za francuskog intelektualca.

– Da, bio je vrlo intelektualan. Napisao je knjigu za vrijeme boravka u Kubi pod naslovom *Revolucija u Revoluciji*. Debray je bio Cheov poklonik, ali i Che je držao do njega. Uglavnom, Feltrinelliju je u Boliviji bilo dozvoljeno dva-tri puta posjetiti Debraya u zatvoru. Moje je mišljenje da je Feltrinelli kroz razgovore s Debrayem saznao da je i Che tamo. Stoga je zaključio "... ako je Che u Boliviji, neće izvući živu glavu. A kada ga ubiju, postat će sveti mučenik". Feltrinelli iz Bolivije dolazi na Kubu, i traži njegovu sliku; tako je došao do mog studija gdje je dobiva. Nekoliko mjeseci kasnije, smrt Che Guevare i službeno je objavljena. Tada, po prvi put, objavljuju sada već slavni plakat. Istodobno, fotografija je prvi put pokazana i na Kubi, na Plaça de la Revolucion. Toga je dana, u večernjim satima, Fidel Castro ponovo održao komemoraciju. Plakat je visio, u velikom formatu, na zidu Ministarstva unutrašnjih poslova. Čovjek koji je snimio fotografiju bio je poznati svjetski fotograf Feltrinelli.

Svi znaju o kojem je plakatu riječ. Crni portret s crvenom pozadinom.

– Netko mi je dao jednu talijansku knjigu, koja se uz ostalo bavi i Cheovom fotografijom. *Moj susret s njegovom slikom* naslov je tog odlomka u kojem na tisuće ljudi iz cijelog svijeta opisuje svoj doživljaj slike tada već mrtvog Che Guevare, koji izgleda poput Isusa, a svi oni osjećaju duboku bol. Podnaslov *Che živi!* anticipirao je čudan razvoj događaja: studenti i radnici demonstrirali su noseći upravo tu sliku. Bili su očito svjesni da je Che, usprkos ovoj sugestivnoj fotografiji, bio mrtav, ali fotografija ga je na neki način vratila u život, učinila ga besmrtnim. Fotografija ima tu misterioznu moć. Siguran sam da postoje brojne dobre fotografije Chea. No, ova ima jaku simboličnu snagu.

foto: Lena Volland

Ali, to je samo moja priča o fotografiji. Prava na plakat pripadaju Feltrinelliju. Moje ime nije nigdje napisano.

Fidel se riješio stvari poput *copyrighta*

Što je s pravima na korištenje fotografije danas, nakon toliko godina?

– Bilo je to vrijeme Revolucije, kraj šezdesetih prošlog stoljeća. Fidel se riješio stvari poput *copyrighta*. Svi smo živjeli u svojevrsnom snu, i zato sam bio ponosan što je upravo moja fotografija obišla svijet. Vidio sam i nekoliko publikacija u kojima je fotografija objavljena bez spomena moga imena. Također, bila je na naslovnici ploče jednog pjevača koji nema nikakve veze s Kubom. Uz posredovanje odvjetnika platio je kompenzaciju.

Pretpostavljam da se fotografija i nadalje kopira i koristi. Imate li ikakvu mogućnost učiniti nešto u vezi s tim, s Kube?

– I ovdje je potreban novac za život, a trenutačno je to američki dolar. Tada smo razmišljali ponešto drukčije. Vrijeme je prošlo, i ja sam to pustio. Prije nekoliko godina bio sam u Milanu u fotografskoj agenciji. Neka žena mi je tamo govorila: "Molim vas samo potpišite izjavu da je Feltrinelli objavio fotografiju bez dozvole. Garantiram vam da ćemo uz pomoć odvjetnika dobiti 125.000 dolara". Tada sam joj rekao da ne želim nikakve odvjetnike, sudove ili nevolje. Slika je stara, prošlost je prošlost. Svi su učinili što god su htjeli s fotografijom. I uistinu je čudno za što je sve Cheova fotografija korištena. Za zastave, gumbe, tablice za aute. Smiješno. Pogledaj ovo, prijatelj mi je poslao pet dolara s likom Chea. *(smijeh)*

Da, slika je apropririana od svake nove generacije, uglavnom se nosi na majicama. Mogu shvatiti tu ženu iz Italije koja je željela pokrenuti pitanje prava korištenja vaše fotografije.

– Da, svuda, u Americi i Europi, slika je prodavana posvuda. U Hong Kongu su moji prijatelji pronašli dućan koji prodaje samo stvari s tim Cheovim likom. (Korda pokazuje različite proizvode s "Che" motivom). Ovu zastavu sam kupio u Veneciji, za četrdeset dolara. Čovjek od kog sam je kupio nije vjerovao da sam ja autor te fotografije. Ovdje, na adresi Quintay 42, nalazi se dućan gdje se mogu kupiti inozemne proizvodi za dolare i gdje prodaju nekoliko satova sa Cheovom fotografijom. Bio sam ondje. Satovi su u lijepim malim kutijama i koštaju 82 dolara. Nisam mogao pronaći ime proizvođača na satu, niti zemlju u kojoj su izrađeni, a pogotovo ne svoje ime.

Fotografija još ima *jačinu udarca*

Mislim da bi se u ovom slučaju vjernije mogao usporediti s Isusom Kristom.

– Mnogi su to rekli. Ne vjerujem da je Che bio imalo nalik Kristu. On je bio ratnik.

U proteklih nekoliko godina ime Alberto Korda sve češće se povezuje sa slikom. Razumljivo je da ste razočarani po pitanju prava na korištenje, koje još nije riješeno. Je li ime Korda vlastito ime ili ime studija?

– Jednostavno je objasniti. Moje ime je Alberto Díaz Gutiérrez. Díaz i Gutiérrez su vrlo uobičajena imena. U to vrijeme s partnerom osnivam foto-studio. Njegovo ime bilo je Luis Veilsevierez, što je komplicirano ime. I zato smo studio nazvali Korda, studio za komercijalnu fotografiju. Ranije, u vrijeme kapitalizma, radio sam modnu fotografiju, i nisam požalio jer sam susreo mnoge predivne žene. Nakon pobjedonosne Revolucije posvetio sam se fotoreporterskoj karijeri. Pratio sam Fidela Castra deset godina, i tako upoznao Chea. Potom se kubansko novinarstvo izmijenilo. Na žalost, postalo je ovo što je i danas. Jadne novine s dvije stranice koje izgledaju dosadno. Nakon što sam umirovljen kao fotoreporter osnovao sam Odjel za podvodnu fotografiju pri Institutu za oceanografiju Akademije znanosti. Cheova fotografija me nije učinila bogatim, ali sam uvijek uživao u fotografiji, oduvijek je bila središte mog života, bez obzira na to jesam li radio s modelima, u vrijeme Revolucije ili pod vodom.

Jeste li imali uzore?

– Kada sam započinjao s fotografijom, Richard Avedon je bio jedan od mojih heroja. Upoznao sam ga u New Yorku, u njegovom studiju, ali s njime nisam nikada radio. Kao svog drugog heroja s početaka, izabrao bih Cartier-Bressona. Danas ima puno dobrih fotografa, poput Sebastiaja Saglada. Moje je mišljenje da fotografija vrlo dobro stoji naspram drugih vizualnih formi, poput videa i filma. Još ima *jačinu udarca*.

Prednost je što stoji mirno. Video i film konstantno se kreću, sve odlazi u prošlost. Fotografija zauvijek zamrzne trenutak.

– Biti fotograf je nešto posebno. Nije potrebna najbolja oprema. Važna stvar je trenutak. Kad te prizor nadahne, tvoje srce i dušu, tada vrijedi uhvatiti taj trenutak.

Izvor: Voller Ernst Biedagentur, *Berlin/CNN Images, Zagreb*
S engleskoga prevela Branka Cvjetičanin

U potrazi za ultimativnim bijelim papirom

Keiko Hirano

Dizajnerova specifična vizija i ideal, u kombinaciji s disperzivnom tehnologijom, je centripetalna sila u stvaranju proizvoda. Vrsni tehničari, jednom kad je konkretni cilj postavljen, fokusirani su na samonametnuti zadatak. Suvremena visoka tehnologija nadilazi artificijelnost i približava se stvaranju na način prirode

Dizajnirala sam bijeli papir, masovni proizvod na temu "bijelo", boje kojom se bavim cijelog života. Dobiti "bijeli papir", ultimativne bjeline koja nalikuje na impresiju prirodnog svjetla, visoko apstraktnu supstanciju i "bijelu" univerzalnost je prilično teška tema: nešto što ne postoji, ili papir s potpuno novim konceptom učiniti da nastane. Ovo vrijeme treba takvu bijelu, jer treba svjetlo, koje je nužan preduvjet za viđenje boje. "Bijela" je (ne)boja iznimno važna za ljude u Japanu. U ceremoniji *Shinto*, japanske nacionalne religije, korišteni su bijeli elementi u različitim situacijama. U hramu Ise Jingu, središnjem mjestu japanskog Shinta, bijela odjeća dijeli Boga od ljudi. Oni koji služe bogu u hramu odjeveni su u bijelu odjeću.

Bijelo

Govorim o onome što je suštinsko. Dizajnirala sam bijeli papir pod nazivom *Luminescence*. Među postojećim papirima, ovaj ima najviši stupanj bjeline, u svojoj strukturi, najbjelji je papir. Dok nisam postigla taj cilj, eksperimentirala sam, upućujući ljude u razumijevanje specifične slike "idealno bijele" i "definicije bijelog", kroz riječi i vizualizaciju; pritom su riječi definirale različite dojmove i emocije koje su u njih izazivale pojedine nijanse bijele. Riječju, *bijelo* podrazumijeva beskonačan, širok raspon nijansi poput crvenkasto bijele, plavičasto (artificijelno) bijele, žućkasto (nostalgično) bijele. Primjerice, "Hermes Martina Margiele. Forme i boje kompozicije prema najnovijem načinu modnog mišljenja. Bijela sa prožima s kožom". "Sjajna odjeća, sjajno bijela kroz filtrirano svjetlo." "Bijelo koje čini da se osjećam tako blagom/mekom." "Vjenčanje, bijelo, simbol sreće." "Simbolična ceremonija, tradicionalna ljepota, tradicionalno bijela." "Dućan koji je projektirao arhitekt, koristeći materijale popu satiniranog stakla, mliječno bijeli prostor." "Umjetno bijela, *cool* bijela." Željela sam doznati kako čitanje pjesama i promatranje slika utječe na nečije emocije, pobuđivane različitim nijansama bijele.

Kako je nastao naziv *Luminescence*? Koncept bijelog papira ugrađen je u njegov naziv. U vrijeme dok sam radila na bijelom papiru, istodobno sam dizajnirala mobitel. O mobitelima nisam znala ništa, stoga sam iščitala mnoštvo materijala na tu temu, i saznala za organički EL, "Organic Electro Luminescence", samoosvjetljavajući element koji ne treba stražnje tekuće kristale. S malom potrošnjom električne energije, postiže visoku svjetlinu. Dizajnerova specifična vizija i ideal, u kombinaciji s disperzivnom tehnologijom, je centripetalna sila u stvaranju proizvoda. Vrsni tehničari, jednom kad je konkretni cilj postavljen, fokusirani su na samonametnuti zadatak. Suvremena visoka tehnologija nadilazi artificijelnost i približava se stvaranju na način prirode.

Keiko Hiran

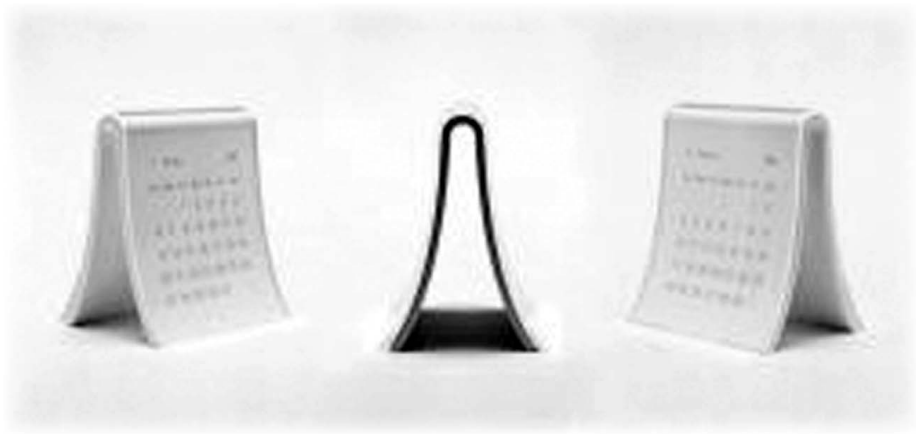

Keiko Hiran

Dizajnerska akcija

Moj partner, Aoshi Kudo i ja dizajnirali smo mobitel F702iD Shosa za NTT docomo u proljeće 2006. Nadimak Shosa i slogan "alatka za promociju lijepog ponašanja; koja postaje dijelom vašeg dlana" izravno objašnjavaju koncept i pronose našu poruku. Ono što sam uvijek osjećala kod mobitela je da, osim što su postali sprave u svakodnevnoj uporabi, loše ponašanje korisnika često čini da se ljudi oko njih osjećaju nelagodno i napadnuti mobitelom. On je također postao način kriminalnog djelovanja, postao je dijelom društvenog zla.

Stoga sam u procesu dizajniranja mobitela pokušala harmonizirati ga s okolinom, imajući pred sobom sliku situacije prigodnog, pristojnog i zrelog korištenja mobitela u javnom prostoru. Ideal *product designea* ne završava oblikovanjem forme. Važan čimbenik "harmoniziranja s okolišem" je zvuk signala poruke, kao "soft message arriving sound" i "natural message arriving sound". Na mene je uvijek taj zvuk djelovalo stresno, stoga sam prigušila standardni zvuk dolaznog poziva i kreirala ugodan i meki ton. Za sms-poruke ponudila sam zvukove poput šuma vode, bambusa, vjetra, šume, zvuk kamenja. Digitalni zvuk editirala sam na temelju prirodnih zvukova poput tekuće vode ili mlinskog kotača. Jedna od karakteristika Shose je da nema tekuće kristale na poleđini, kako bi se postigla organička forma pomičnog dijela i atraktivnost dizajna mobitela. Tada su gotovo svi mobiteli imali straga tekuće kristale, što se u međuvremenu promijenilo. Proizvođač se najprije izrugivao mom prijedlogu, no dobila sam pristanak pokazavši prototip, što je uvjerljivije od riječi, objašnjenja ili teorije. *Truly seeing is believing*.

Keiko Hiran

Interface dizajn i animacija namijenjeni su reduciranju stresa pri korištenju mobitela u ionako stresnom društvu. Predložila sam četiri boje za Shosu: zlatnu, sjajnu (*glossy*) crnu, cvjetno crvenu i čistu bijelu; željela sam postići najviši stupanj bjeline među mobitelima. Zlatna i cvjetno crvena su bile novina u *product designu*, stoga je zlatna bila pomalo riskantna, ali i nužna, simbolizirajući brend. Tada nije bilo nijanse mađente, tipa "cvjetno crvene", no ona je u međuvremenu postala standardnom. Apple je predložio ravne, četvrtaste forme već na proizvodu iPoda. Stoga smo mi predložili, tragajući za idealnom formom japanskog dizajna, organsku formu kao antitezu kvadratu. Ovim smo proizvodom promovirali lijepo ponašanje korisnika, kroz *product design* omogućen najnovijom tehnologijom. Z

Keiko Hiran

S engleskoga prevela Silva Kalčić

O vidljivom i nevidljivom

Roman Simić Bodrožić

Nedavno sam s prijateljem, piscem i organizatorom najboljeg pučinsko-otočkog književnog festivala na svijetu (prijatelj/pisac je Senko Karuza, otok je Vis, a festival *Mare Mare*) razgovarao o tome bez čega dobar festival ne može. Nije nam trebalo puno da zaključimo da je to – pored svih ostalih važnih sastojaka – "znatna doza nevidljivog".

Ako festival doista vrijedi – rezonirali smo – nevidljiv je napor onih koji su ga pripremili, nevidljivo ono što je u njega uloženo prije, kao i sve ono što ostaje nakon što se raziđemo: kad se fotografije i katalozi pogube u ladicama, a vreva ljudi i tekstova pretvori u (opet!) nevidljivu točku sjećanja, ili (ako smo doista sretni) topline.

Naravno, brzo se slažemo i oko toga, nevidljivo je krhka biljčica i traži posebnu njegu; treba ga čuvati, brinuti se o njemu, i to tijekom cijele godine... a s obzirom na to da bi se pogledu sa strane *nevidljivo* lako moglo učiniti i *nepostojećim* (ovdje obojica usrdno mašemo pokroviteljima i sponzorima, poznavateljima djela H. Ch. Andersena), treba ga povremeno i zaodjenuti, jasno – u što vidljivije ruho. (Nevidljivo i vidljivo – uglas uzdišemo – jedno bez drugoga ipak ne ide.)

Ako bi trebalo odrediti omjer vidljivog i nevidljivog što ih je tijekom zadnjih sedam godina stvarao Festival Europske Kratke Priče, vjerujem da bi rezultat bio izjednačen. Što se vidljivog tiče, na festivalu je do danas gostovalo više od 90 pisaca iz dvadesetak europskih zemalja, među njima dobitnici najznačajnijih svjetskih književnih nagrada, ali teško da smo ih ovdje primamili ičim vidljivim i opipljivim – novcem, tradicijom, ili velikim tržištem na koje se treba plasirati. Umjesto toga, s njima nas je gotovo uvijek spajalo ono nevidljivo: tople riječi i preporuke drugih pisaca, onih koji su na nekom od izdanja FEKP-a nagradili naš trud postajući nam savjetnicima, prijateljima. Na otoku, s čašom dobrog vina (jer, osim što je pisac i organizator, Senko je i vrstan vinar) nije se teško složiti oko sljedećeg: isti nevidljivi princip – prijateljsko uvjeravanje – na dobrom festivalu pokreće publiku, goste, a vjerujem – gotovo uvijek i ekipu ljudi koji na festivalu radi. Za sve nas, od volontera pa do festivalskog odbora, od prvog dana do danas, FEKP je upravo to: nešto lijepo i nevidljivo, zaogrnuto u nešto dobro i vidljivo. Zvuči kompliciranо, ali nije. Samo trebate raditi s ljubavlju.

Premda su u proteklih sedam godina na Festivalu europske kratke priče gostovali autori iz gotovo svih europskih zemalja, ove godine odlučili smo Festival snažno obilježiti jednim jezikom, staviti poseban naglasak na jednu nacionalnu književnost, a kad je odluka napokon pala, bilo je – prvo pa škotsko!

Razlozi za ovakvu odluku su mnogi: u nekim književnostima kratka priča naprosto živi naročito dobro, a neke književne scene toliko su bogate da njihovu živost može prikazati samo višeglasje. Svim svojim snažnim glasovima – koje smo na ovom festivalu predstavljali, a predstavljat ćemo i dalje – škotska književnost dokazuje da je upravo takva (ili kako je to lijepo napisao jedan od naših ovogodišnjih gostiju, Kevin Williamson: "Da smo nogometna momčad, bila bismo na vrhu zajedno s Brazilcima, Nijemcima, Talijanima i, naravno, Hrvatima").

Jednadžba je jednostavna: višestruko nagrađivani autori Alan Bissett, Laura Hird, Susie Maguire, Alan Spence i Kevin Williamson publici u Zagrebu i Dubrovniku predstavili su raznolika, ali jednako zanimljiva lica suvremene škotske kratke priče, škotske književne scene, škotskog identiteta. Višestruko dokazana publika ovog festivala uživala je, i dala puno toga zauzvrat! Ovog svekolikog partnerstva (književnostî, jezikâ, pisaca i publike...) ne bi bilo da nije bilo interesa i pomoći Scottish Arts Councila, i Emme Turnbull, velike prijateljice projekta i neiscrpnog izvora informacija, kontakata, e-mail adresa... Hvala vam!

Škotska književnost – gdje smo i zašto

Kevin Williamson

Ne pretjeruje se kaže li se da je škotska književnost trenutačno u dobroj formi. Da je nogometna momčad, bila bi na vrhu zajedno s Brazilcima, Nijemcima, Talijanima i, naravno, Hrvatima. Bila bi poznata diljem svijeta po svojoj strastvenosti, predanosti i virtuoznoj tehnici, kao i po svom briljantnom spoju domišljatih dodavanja, spretnih manevara, precizne završnice i, po potrebi, nesmiljenih i energičnih blokada.

Razvoj škotske književnosti u posljednja tri desetljeća nazvan je razdobljem renesanse, izniklim iz mračnoga doba kada su Škoti uviđali da su njihovi glasovi marginalizirani ili čak ušutkani. No ti marginalizirani i potisnuti škotski glasovi opet su se oglasili i postigli da ih se čuje, progovorivši na vlastitom, raspoznatljivom jeziku, zahvaljujući svojim piscima, pjesnicima i umjetnicima.

Početkom osamdesetih prošloga stoljeća mnogi su se škotski pisci suprotstavili konzervativnoj ortodoksiji osi London-Oxbridge, a posebice Alasdair Gray i James Kelman, i oni će promijeniti lice škotske književnosti, predstaviti mnoštvenost škotskih jezika te artikulirati literarne modele drukčije od onih ponuđenih i podupiranih odozgo, s pozicija moći.

U prvoj polovici devedesetih, književno sjeme posijano u prethodnom desetljeću niknulo je, mutiralo i raširilo se. Možda je složeno međusobno križanje kulturnog samopouzdanja, obnovljene samosvijesti i neumoljive društvene stvarnosti poslužilo kao katalizator ne samo za političke promjene dubokih korijena, koje i dalje traju (prvi put u 300 godina, uspostavljen je 1999. škotski nacionalni parlament), nego također zato da se postojana struja novih talentiranih pisaca prometne u pravu bujicu.

Škotski pisci na gostovanju u Hrvatskoj pružaju sliku razvoja nacionalne književnosti. Alan Spence je suvremenik, štoviše prethodnik Jamesa Kelmana i Alasdaira Graya, čije su se kratke priče i druga prozna djela, radnje smještene u urbani ambijent Glasgowa, pojavile kasnih sedamdesetih poput daška svježine. Isto bih mogao reći i o usponu Laure Hird u devedesetih te o novijoj pojavi Alana Bissetta i Susie Maguire. Svi oni pišu poticajnu i iskričavu prozu, britkih i prštavih dijaloga, koja je na posebno dobar odjek naišla kod suvremene publike.

To gdje se danas nalazimo, uzbudljiva je, fantastična, pa i burna situacija u kojoj, ma koliko se netko trudio, teško je, gotovo nemoguće držati korak s mnogolikom, višeglavom Hidrom kakva je suvremena škotska književnost. Dobro je biti tu gdje jesmo.

festival europske kratke priče

Priča čovjeka s crnim naočalama

Stefano Benni

Pripovijest o hitnoj pomoći i neseseru

Kad igra postane žestoka
žestoki ulaze u igru.
– Joohn Belushi

Naša se četvrt nalazi točno iza kolodvora. Jednoga dana nestat ćemo u vlaku, ili ćemo učiniti da vlak nestane. Jer naša se četvrt zove Dugoprstaši, uđeš s teretom a izađeš lakši. Lakši za što? Lakši za autoradio, novčanik, zubalo, naušnice, gume na autu. Ako ne paziš, ostat ćeš i bez žvakaće gume: neki klinci rade u paru, jedan te lupi u jaja, ti ispljuneš žvakaću, a drugi je uhvati u letu. Tek toliko da steknete neku sliku.

U toj su četvrti rođeni Hitna Pomoć i Neseser. Hitna Pomoć je zgodan šesnaestogodišnjak. Tata mu se bavi autokozmetikom, što znači da krade nove gume i prodaje ih kao zamjenu za stare. Mama ima mljekarnicu, najmanju mljekarnicu na svijetu. Zapravo je to hladnjak. Hitna je tamo začet, na minus deset. Kad se rodio, umjesto u kolijevku, stavili su ga u pećnicu da se odmrzne.

Odmalena je Hitna Pomoć osjećao strast prema motorima. Kad ga je vodio sa sobom na posao, to jest u krađu guma, otac bi ga parkirao u haubu. Tako je Hitna proveo mnoge svoje mlade dane ispružen među klipovima, i mehanika za njega više nije imala tajni. Sa šest godina sâm je konstruirao tricikl s pogonom na mikser. S litrom frapea mogao je prijeći dvadeset kilometara: morao ga je razmontirati kad je mama primijetila da joj mažnjava mlijeko.

Tada je ukrao svoj prvi motor, Guzzi Imperial Black Mammuth 6700. Kako bi dosegao papučice, vozio je zakačen ispod rezervoara kao koala za majku; a Guzzi je izgledao kao ukleta lađa, jer se nije vidjelo tko vozi.

Odmah potom, Hitna je konstruirao svoj prvi frizirani motor, Lambroturbo. Bio je to običan skuter Lambretta, ali uz nekoliko preinaka vozio je dvjesto šezdeset na sat. Tada smo ga prozvali Hitna Pomoć. U godinu dana skršio se na motoru dvjesto petnaest puta, svaki put drukčije. Vozio se na jednom kotaču i probušio ga, zanijelo bi ga u zavoju, na ravnom, na makadamu i mokrom asfaltu, padao je u leru, zabijao se u pogrebne povorke, slijetao s mostova, ili bi prepilio stablo. Liječnici u bolnici već su se tako navikli na njega da, ako se ne bi pojavio čitav tjedan, nazvali bi ga kući da čuju što je s njim.

Ali Hitna je bio poput mačke: pao bi, odskočio i produžio dalje. Kojiput se nakon pada vukao još kilometrima: bila je to njegova osobitost. Vidjeli bismo ga kako se s drugog kraja ulice kotrlja sve do stolova ispred kafića.

"Pao sam u Forlìju", objasnio bi.

"Heh, važno je stići na cilj", rekao bih ja.

Neseser je imala petnaest godina i bila je kći krojačice i kradljivca kamiona. Tata je robijao jer je ukrao kamion pun svinja, a uhvatili su ga dok ih je pokušavao prodati od vrata do vrata. Neseser je radila kao frizerska naučnica i bila je duša od djevojke. Tako su je zvali jer je bila mala, majušna, a ništa joj nije nedostajalo. Zbog njezinih zanosnih minioblina, u četvrti nije bilo takvoga koji je nije pokušao zaskočiti, ali ona je bila tako sitna da bi se svaki put uspjela izmigoljiti.

Bilo je to jedne večeri početkom ljeta, kad nakon duga zimskog sna nožni palci napokon ugledaju svjetlo provirujući iz sandala. Sav prekriven flasterima i krastama, Hitna Pomoć vozikao se na Lambroturbu, a kilometar dalje Neseser je na klupici jela sladoled.

Dometnut ću tri pojedinosti:

Prvo: ljeti je Neseser nosila minice koje joj je mama šivala od starih tatinih kravata. Od jedne kravate sašila bi joj tri suknje.

Drugo: kad bi sjela, Neseser bi prebacila nogu preko noge kako to ni najbolji komad među top modelima ne bi izveo, prekrižila bi ih tako da jedna miluje drugu, a imala je prekrasne noge tanahnih gležnjeva i crvene cipelice s potpeticom koja ti se zabijala ravno u srce.

Treće: kad je Neseser lizala sladoled, cijela bi četvrt stala. Znate onaj film kad Snjeguljica pjeva u šumi, a oko nje svi zekani, jeleni, grlice i papatači pjevaju s njom? E pa, prizor je bio isti: Neseser je u sredini lizala svoj miks za tisuću lira, a oko nje su dječaci, momčine i starkelje udarali ritam jezikom, jer glavom bi se vrzmale sve misli ovoga svijeta, od gotovo čednih do gotovo kažnjivih.

Rekosmo, dakle, da je to bilo jedne večeri početkom ljeta, a ptičice su sjedile na granama i nisu cvrkutale, jer uz buku iz motora Hitne Pomoći zaludu vam trud, pjevači. Izdaleka se začu glasovito četverotaktno ubrzanje, umjereni andante, živahni mosso, brzi allegretto, jurišni karburatoretto, a Hitna se pojavi na stazi u parku vozeći bez ruku i vukući jednu nogu po tlu, jer inače ne bi bilo dovoljno opasno. Spazi Neseser i izvede kočenje u mjestu za pamćenje. Kočenja zapravo i nije bilo, jer Hitna iz principa nikada nije kočio. Kad je frizirao motor, najprije bi mu skinuo kočnice. "Da ne dođem u napast", govorio je.

Hitna, dakle, produlji ravno i završi na toboganu, uzletje uvis, odrazi se o tendu kafića, sletje u stan na prvom katu, u dnevnom boravku doda gas, zabi se u hladnjak, izađe na balkon, stušti se na ulicu, sudari se s kontejnerom za smeće, razvali jedna vrata automobila, izađe na druga i zaustavi se skršen o platanu.

"Jesi li se ozlijedio?", reče Neseser.

"Ne", reče Hitna. "Sve je bilo proračunato."

Neseser ispusti jedno "ah" s borovničastim jezikom do pupka. Nekoliko su se trenutaka gledali, a zatim Hitna reče:

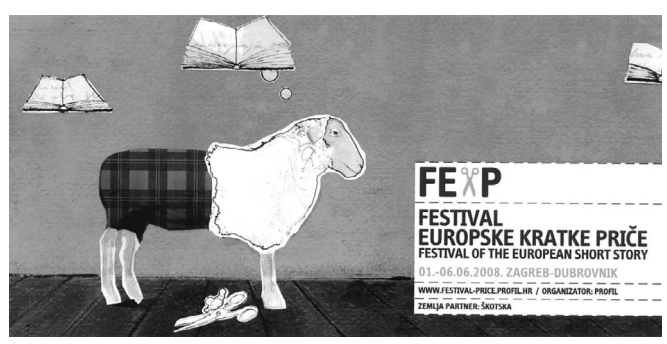

Stefano Benni (Italija), romanopisac, pjesnik, autor kratkih priča, novinar, scenarist, režiser, autor dramskih tekstova i vjerojatno još ponešto, rođen je 1947. u Bologni. Slavu stječe osamdesetih, s novelističkim zbirkama koje će kasnije tvoriti trilogiju: *Bar Sport* (1976.), *Bar pod morem* (*Il bar sotto il mare*, 1987.) i *Bar Sport 2000.* (*Bar Sport Duemila*, 1997.). Na dugačkom popisu od dvadesetak Bennijevih djela, koja čine groteskni panoptikum neoliberalnog globalnog društva s metropolama kao epicentrima dehumanizacije i denaturalizacije, ima mjesta za znanstveno-fantastične konstrukcije ne posve nemogućih svjetova (*Zemlja! – Terra!*, 1983.; *Suncokret – Elianto*, 1996.), kao i za crnohumornu političko-medijsku satiru s elementima parodije, ali i distopijskog moralizma (*Baol*, 1990., *Družba celestinaca – La compagnia dei celestini*, 1992.). Junaci Bennijevih romana često su adolescenti koji teret odrastanja hrabrije podnose uz bizarne pustolovine. Omiljen osobito među mlađom, lijevo orijentiranom i ekološki osviještenom publikom, Benni danas slovi kao najpopularniji talijanski autor političke satire. No, njegovi su tekstovi poetički složeniji: riječ je o lingvistički razigranim i stoga katkad teško prevodivim parabolama o suvremenoj zbilji, u kojima političke aluzije proviruju iza parodijskih i fantastičnih obrata, makabrističkih detalja, bizarnih likova i njihovih gegova.

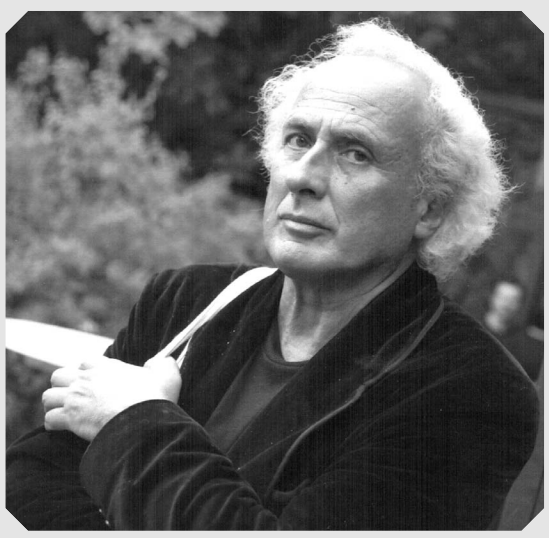

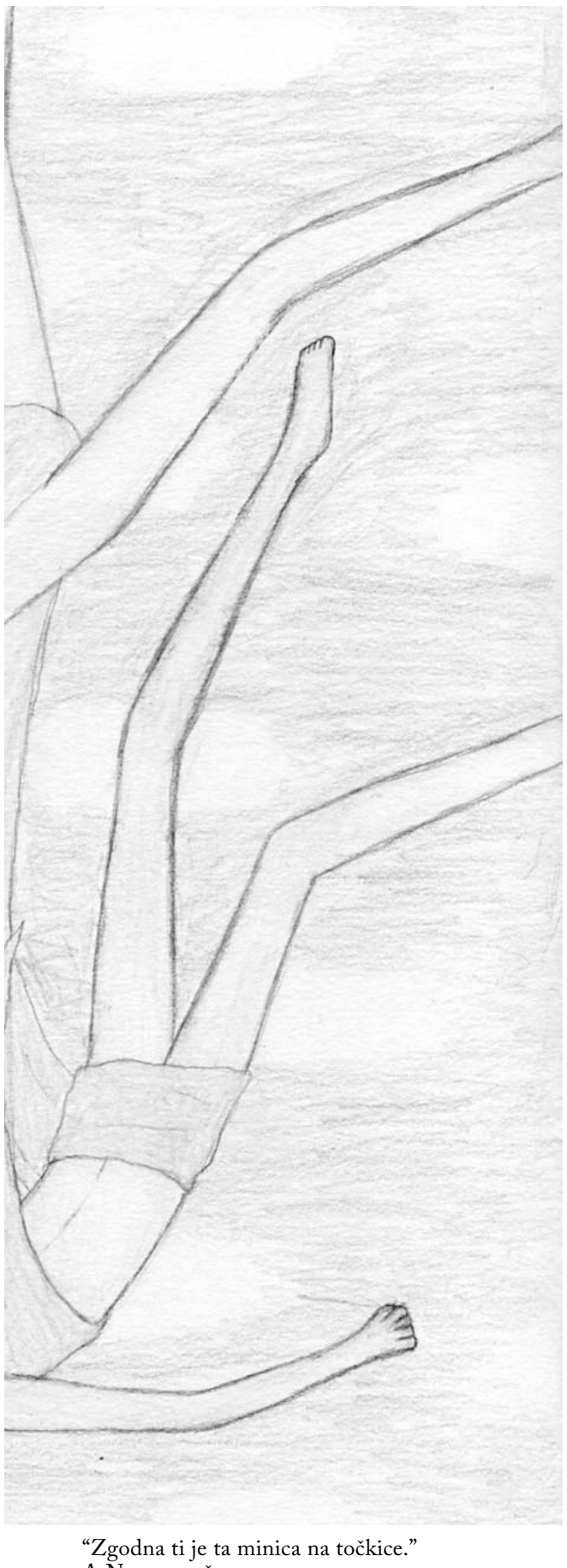

"Zgodna ti je ta minica na točkice."

A Neseser reče:

"Zgodne su ti te kožne hlače."

Koje hlače, htio je pitati Hitna. Tad spusti pogled na svoje noge: bile su tako prekrivene krastama, ožiljcima i ogrebotinama da se činilo da nosi kožne hlače. A nosio je, međutim, kratke hlače.

"To ti je model Vatrene Ulice", reče. "Hoćeš đir na motoru?"

Neseser proguta sladoled u jednom zalogaju, što je bio njezin način da kaže "da". Penjući se na motor, zamahnula je nogom tako da je probudila iz mrtvih osjetila nekolicine starčića. Zatim se čvrsto privinu uz Hitnu i reče:

"Nego, znaš li ti voziti motor?"

Na te riječi Hitna nabaci osmijeh dostojan da uđe u povijest, auspuhnu benzolavovski oblak i jurnu cik-cak u suprotnom smjeru. Tko ga je vidio taj dan, kaže da je vozio barem dvjesto osamdeset. Što ti je snaga ljubavi! Čulo se hučanje tog tornada u prolazu, ali nije se vidjelo ništa osim bljeska zvijezde padalice. Hitna je ulazio u zavoje tako nagnut da je, umjesto na mušice koje lete u lice, morao paziti na gliste. A Neseser uopće nije osjećala strah, štoviše, cičala je od sreće. Tada je shvatio da je žena njegovog života.

Došavši do njezine kuće, Hitna se propeo na motoru i Neseser je kroz prozor uletjela ravno u naslonjač u boravku. Mama je spazi ispred sebe i reče:

"Gdje si to bila, da te nisam ni čula kad si ušla?"

Tog se trena začu prasak: Hitna se zabio u vrata garaže. Ustao je; motoru su otpali jedan kotač i rezervoar. Smijurija: napunio je usta benzinom i vratio se kući na jednom kotaču, pljuckajući gutljaj po gutljaj u karburator.

Ispružio se na krevet i obznanio okupljenim žoharima:

"Zaljubio sam se."

"A u koga?", upitaše oni.

"U Neseser."

"Dobra pička", odvratiše u zboru žohari, koji u našem kraju imaju prilično živopisan rječnik.

Sutradan navečer, Hitna i Neseser opet su izašli zajedno. Nakon trideset sekundi, Hitna je upita smije li je poljubiti. Neseser proguta sladoled.

Počeli su se ljubiti u devet i četvrt, a neki svjedoci tvrde da je prvi udahnuo Hitna, u dva noću.

"Dobro se ljubiš, gdje si nauči...", zaustio je, ali Neseser se opet zalijepila za njega i završili su u šest ujutro.

Kad se vratila kući i mama ju je pitala: "Što si radila s onim dečkom s motorom?" Neseser je rekla: "Ništa, mama, samo dva poljupca". I nije lagala.

Tako je njihova ljubav obasjala našu četvrt, a mi smo bili tako sretni da smo zamalo prestali krasti.

Da, svi smo bili uzorni građani, ili tu negdje, sve dok jednoga ružnog dana u kvart nije došao Joe Blok, šampion među prometnim policajcima. Pojavio se u crnoj kožnoj odori, sado-mazo čizmama i s crnim naočalama. Na kacigi natpis: *Bog zna kakav ti je svaki sat, ja znam koliko voziš na sat.*

Svaki se motorizirani stanovnik našega grada tresao čim bi čuo ime Joea Bloka. Nije bilo tog vozila na svijetu koje on nije oglobio. Kad bi se našao u ulici sa zabranom parkiranja i zatekao parkirane automobile, vadio je blok i prašio kazne kao strojnica. Svi su, prije nego što parkiraju, gledali je li Joe Blok u blizini. Ako ga nije bilo, krenuli bi u rikverc, a kad bi se okrenuli, kazna im je već bila ispod brisača. Tako je brzo i neprimjetno udarao Joe Blok, čovjek koji je oglobio tenk jer nije imao rezervne gusjenice.

Joe je jedne večeri došao u kvart na svom blindiranom Mitsubishijevom Mustangu, japancu koji ide do dvjesto na sat. Kada je on prolazio, brisači bi se smežurali od straha, a gume ispuhale. Zaustavio se ispred kafića i ušao. Polako je svukao rukavice, uputivši nam izazivački pogled. Vidjeli smo da za pojasom ima dva bloka s kaznama, kalibra pedeset tisuća.

"Poznaje li netko od vas", reče, "nekog Hitnog, Hitnu Pomoć, koji misli da je zabavno jurcati ovuda?"

Nitko mu nije odgovorio. U općem muku, Blokove čizme odjeknuše podom, da bi se zaustavio iza jednog od kartaša.

"Vi ste gospodin Podda Angelo, vlasnik automobila registracijskih oznaka CRT 567734?"

"Da", prizna kartaš.

"Kaznio sam vas prije tri godine zbog izlizanih guma. Rekao sam, ako ih ne promijenite, da ću vam sljedeći put oduzeti vozačku."

Ništa nije moglo promaknuti pamćenju Joea Bloka.

"Onda", neumoljivo ga je nagazio policajac, "hoćete li mi reći gdje mogu naći Hitnu Pomoć ili ćemo malo provjeriti vaš auto?"

"Reći ću vam", odvrati kartaš. "Hitna svake večeri prolazi križanjem Bulganinove i Četrdeset druge."

To je bila istina. Nakon što bi otišao po Neseser, Hitna je svake večeri prolazio velikim raskrižjem. Vozio je kroz crveno brzinom od gotovo sto pedeset na sat, dok se Neseser iza njega vijorila poput rupčića.

Na tom je raskrižju Joe Blok postavio zasjedu. Skrivanje je bilo njegova specijalnost. Na nadvožnjaku točno iznad križanja nalazila se velika reklama za pjenušac. Slogan je glasio: *Okus za odabrane.* Na fotografiji su aristokrati i aristokratkinje pijuckali iz šampanjskih čaša u velikom vrtu. U pozadini, ljetnikovac iz 18. stoljeća, a dalje u pozadini pogoni Bazzocchija iz kojih kuljaju dim i smrad: to nije bila reklama, to je bila naša četvrt. Čim je reklama postavljena, prekrila ju je čađa industrijskih kužnih isparavanja, a aristokracija je bila crna od smoga i otrovana i kao da je govorila: sva sreća pa je okus samo za odabrane. Kad bi se bolje pogledalo fotografiju, između gospode u smokinzima i dama u večernjim haljinama, iza švedskog stola moglo se zamijetiti uvijek prepoznatljivo lice sa sunčanim naočalama. Bio je to kamuflirani Joe Blok.

Te večeri, kao i svake večeri, Hitna Pomoć prošao je ispod Neseserinog prozora i dozvao je zviždukom. Neseser je skočila s prozora i sletjela na motor. Već su vrlo vješto izvodili taj manevar. Kad su došli do križanja, na semaforu je bilo crveno. Čim je Hitna to vidio, krenuo je punim gasom. Tada je na reklamnom panou nastalo komešanje i vidjelo se Joea Bloka kako se probija kroz društvo u večernjoj toaleti, prevrće pladanj s čašama i skače na ulicu.

Do raskrižja je bilo manje od sto metara. Hitna je ugledao Joea kako ga čeka s dva isukana bloka s kaznama i nije morao dvaput promisliti. Zakočio je nogama i Lambroturbo se zavrtio oko svoje osi. Dok se motor vrtoglavo okretao i frcale su iskre, Hitna je i dalje kočio, svime: rukama, Neseserinom torbicom, dupetom, odvijačem zabijenim u asfalt, zubima. Upečatljiv prizor: zvuk je bio zvuk glodalice, letjeli su zrakom komadi kolnika i dijelovi motora. Ali Hitna Pomoć je bio veličanstven. U posljednjem je okretu zagrizao u asfalt i zaustavio se s kotačem točno pred pješačkim prijelazom.

Joe Blok je potisnuo bijes i polako prišao. Iz motora se dimilo kao iz lokomotive, a gume su se rastopile. Joe Blok je kratko kružio, a onda reče:

"Malo izlizane gume, je li?"

"Na onom motoru su posve ćelave", reče Hitna.

"Kojem motoru?", upita Blok i okrenu se. Kad se okrenuo natrag, Hitna je već stavio dvije nove gume.

Ali Blok se nije htio predati.

"Na ovom se motoru ne smije voziti udvoje."

"Pa nema nas dvoje."

Što je bilo točno. Od Neseser ni traga. Joe Blok ju je potražio ispod rezervoara, ali nije ju našao. Neseser se zavukla u ispušnu cijev. No nije mogla izdržati vrućinu i ubrzo je izletjela gotovo prepečena.

Joe Blok slavodobitno kliknu.

"Dvjesto tisuća lira globe, plus oduzimanje vozačke, plus kaznena prijava zbog maloljetne gospođice. Hitna Pomoći, ti si se od motora pozdravio!"

Na nadvožnjaku, odakle smo promatrali prizor, protrnuli smo. Hitna bez motora bio je kao cvijet bez zemlje. Uvenuo bi. A s njim i ta ljubav na koju smo svi bili ponosni. Što sad?

Joe je spustio olovku na kobni blok, kad je začuo zvuk automobilskih truba. Okrenuo se i...

Cijela je ulica bila zakrčena kolima. Neka su bila parkirana u suprotnom smjeru, druga na pločniku; netko ih je okomito prislonio na stablo, netko se uzverao na krov drugog automobila. Dva su auta bila parkirana uz motor Joea Bloka, stisnuvši ga u sendvič, a jedan je stajao sa sva četiri kotača u zrak nasred mosta s porukom *Odmah se vraćam*. Dvojica kamiondžija udarala su se prikolicama na izlazu s autoceste. Kvartovski starci izašli su na predratnim biciklima i vozili tko bez ruku, tko s nogom na upravljaču, a neki su formirali peteročlanu piramidu: kao akrobacije na karabinjerskoj paradi. Sliku su upotpunjavali starica za upravljačem kombajna i šestorci na biciklu bez kočnica.

Joe Blok počeo se tresti kao da boluje od malarije. Bio je u žestokom sukobu sa samim sobom. S jedne strane, Hitna uhvaćen u klopku, s druge najstrašniji niz prekršaja što ga je redarstvenik vidio otkako je svijeta i vijeka. Vilica mu je išla gore-dolje kao klip motora.

I uto se kraj njega proveze slijepac u ukradenom Maseratiju bez ispuha, zaturira mu u lice i reče:

"Hej, murjak, ima tu koja prometna cesta da čovjek pošteno nagazi na gas u zavoju?"

Joe Blok je prinio zviždaljku ustima, ali nije uspio ispustiti ni zvuka. Skljokao se na tlo. Pobijedili smo.

Nedavno je Joe Blok pušten iz ludnice i nadzire autiće u luna-parku.

Hitna i Neseser su se vjenčali i otvorili automehaničarsku radionicu.

On automobile frizira, ona ih ušminka.

S talijanskoga prevela Snježana Husić

festival europske kratke priče

Veliki kozji bum u Hargeisi

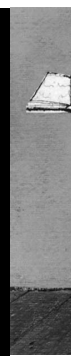

Julian Gough

Snijeg je prestao padati. Svijet pod njim ležao je paraliziran. Ostat ćemo ovdje još neko vrijeme.

"Ibrahim Bihi", rekao je i pružio mi ruku. "Doktor Ibrahim Bihi. Somalac sam. O, duga je to priča."

"Jude O'Reilly", rekao sam i pružio svoju. Rukovali smo se. "Molim vas, ispričajte tu priču. Volim priče."

"U redu, ako ste sigurni..."

Pročistio je grlo i započeo.

"Jedva sam sastavljao kraj s krajem iskorištavajući temeljno strukturalno nesuglasje u cijeni koza." Pogledao me u oči.

Ja sam kimnuo. "Ne pratim vas", rekao sam mu.

"Ispričavam se", rekao je. "Doktorirao sam ekonomiju i to je imalo nezgodan utjecaj na moj govorni engleski. Dopustite da počnem ispočetka..." Pribrao se. "Moja je priča tužna, govori o političkoj ekonomiji u srcu Crnog kontinenta..."

"Opet vas ne pratim", rekao sam kimajući.

"Priča. O gospodarstvu. U Africi."

"Oh, krasno. Sad vas pratim", rekao sam, posve zadovoljan tim odličnim objašnjenjem. Znao sam da ima to u sebi, samo se treba potruditi. "Sad smo krenuli! Odlično. Samo nastavite."

Ponovno se pribrao i nakon stanke nastavio:

"Poslije konačnog raspada somalske države, nakon što mi je imanje zaplijenjeno i sva imovina uništena, a ja više puta preseljen zbog nekoliko unakrsnih građanskih ratova i pomicanja fronti amo-tamo, naposljetku sam se zatekao u Hargeisi, a sve što sam imao bila je jedna koza."

"Kako se zvala?"

"Tko?"

"Koza."

"Bila je to samo koza. Nije imala ime."

"Teško pratim priču bez imena", rekao sam. "To je neka moja slabost."

"Nazovite je kako god želite."

"Mogu li je zvati Ethel?", rekao sam jer mi je to ime bilo drago, budući da se tako zvala neudana sestra kuhara iz sirotišta. Ethel bi nam svakog Božića dala vrećicu slatkiša Emerald da je podijelimo između sebe. Tako bih ja svake treće godine dobio jedan, koji bi mi, kada bih konzumaciju ograničio na samo jedno razborito lizanje prije spavanja, obično potrajao do skidanja ukrasa 6. siječnja, ili čak malo dulje. Sam papirić u koji je slatkiš bio umotan znao je zadržati trag mirisa kokosa i čokolade sve do ožujka.

"Slobodno zamislite da se koza zove Ethel."

"Hvala." Sklopio sam oči. Koza Ethel zabljesnula je i izoštrila se istisnuvši blijedu, maglovitu, bezimenu kozu koju je Ibrahim Bihi na početku predstavio.

Ethel je zamišljeno žvakala i, nagnuvši glavu na jednu stranu, netremice me gledala.

Otvorio sam oči i potaknuo ga da nastavi.

Nastavio je. "Prisilnom prodajom koze u ratno doba rijetko se kada postigne stvarna vrijednost te koze."

U glavi sam riječju "Ethel" zamijenio izraze " koza" i "ta koza", i značenje je postalo posve jasno. Sklopio sam oči i nježno se nasmiješio Ethel, a on je nastavio.

"S druge strane, klanje i osobna konzumacija koze, koja bi čovjeka kratkoročno mogla održati na životu, srednjoročno bi rezultirala gubitkom koze, a i novca. Dugoročno, u nedostatku sredstava, kapitala i prihoda, neizbježno bi uslijedila smrt. Srećom, u doktoratu sam se bavio aspektima arbitraže, iskorištavanjem nesuglasja u cijenama na problematičnim tržištima. Prema tome, odlučio sam svoje znanje o privremenim tržišnim disfunkcijama primijeniti na svoju kozu."

Prema tome, odlučio je svoje znanje o privremenim tržišnim disfunkcijama primijeniti na Ethel, rekao sam sebi u bradu.

"Ta posljednja, ili konačna koza, u koju sam polagao sve svoje nade, imala je samo tri noge uslijed ozljede šrapnelom iz mine na koju je, nekoliko tjedana prije, na putu za Hargeisu, stala moja pretposljednja, ili zamalo konačna koza."

Žurno sam pretposljednju kozu nazvao Charles i odmah ga zatim digao u zrak, dok se još nisam uspio zbližiti s njime, te odstranio Ethelinu stražnju lijevu nogu.

"Preživjela se koza, dakle, kretala sporo, a moja je potraga za arbitražnim mogućnostima bila ograničena na neposrednu blizinu zračne luke u Hargeisi gdje sam spavao uz avionsku pistu, budući da je prisutnost UN-a zračnu luku učinila sigurnijim mjestom za skitnicu bez doma i prijatelja od samoga grada, u kojemu je vladalo bezakonje."

Sjetio sam se da sam jednom vidio razglednicu zračne luke Knock koju je bratu Patroklu poslao monsinjor James Horan kako bi čestitao sirotištu na pobjedi u Hartyjevom kupu. Zamislio sam zračnu luku Knock, uklonio kišu koja je sipila, oblake i maglu, isušio močvaru, prekrio je pijeskom i povisio temperaturu za 20 stupnjeva. Zatim sam u glavi, tik iznad obzora, smjestio sve priče o Limericku koje sam čuo od starije siročadi, uključujući i onu o momku kojem su u glavu zabili odvijač, onu o desetogodišnjaku u zahodu na autobusnom kolodvoru i kako je Aengus McMahon prokrijumčario barski stolac iz Driscoll'sa nakon gaže Microdisneyja.

"Dugo sam razmišljao", nastavio je. "I dobro promišljao. Pojeo sam i ostatke svoje pretposljednje koze koje sam čuvao usoljene i nosio ih na drmusastom hrptu svoje posljednje koze u Hargeisu. Smislio sam plan. Sutradan sam pojeo i osakaćenu nogu svoje posljednje koze, dok sam usavršavao plan. Obrisao sam usta nakon što sam završio i duboko udahnuo. Nisam imao ni prijatelja, ni rođaka, ni krov nad glavom, ni posao; sve što sam imao na ovome svijetu bila je jedna jedina tronoga koza. Ta jadna koza, koju sam uspio zavoljeti: njezine smeđe oči, njezinu urednu bradu, njezino presahlo vime; ta je jadna životinja sadržavala sav višak vrijednosti koji sam posjedovao. Ona je bila hrid kapitala na kojoj sam stajao, izdignut nad pogibeljnim morem, u kojem je toliko mojih sunarodnjaka oko mene očajnički pokušavalo plivati ili su se, kad bi odustali, utapali."

U stvarnosti, kraj mene, dr. Ibrahim Bihi zatvorio je oči i duboko udahnuo, možda zbog nekog nesvjesnog odjeka ili sjećanja. Ponovo je progovorio, a glas mu je bio ispunjen nabujalom strasti.

"Ta mi je jadna koza bila odskočna daska za sigurniji svijet, bolji svijet, neki veći otok još više izdignut nad pogibeljnim valovima života. Moja prva odskočna daska za prijestolnice kapitala: London, Tokio, New York, ispružene tako daleko ponad mora pukog preživljavanja da su ljudi u njima svijet smatrali suhim, da su njihovi stanovnici sve donedavno letjeli s jednog velikog otoka na drugi veliki otok visoko iznad mora patnji, a da nikada ne bi ni pogledali dolje. Neki bi možda bacili letimičan pogled kroz prozorčiće svojih aviona; no ako su nas i vidjeli, zasigurno su mislili da im mašemo, a ne da se utapamo, jer nas nikada nisu došli spasiti. Nisu došli. Mislim da su u Mogadiš došle neke vojne snage. Osamnaest vojnika je poginulo, pa su se vratili kući. Milijun nas nije vrijedilo koliko njih osamnaest. Milijun nije vrijedio koliko osamnaestorica. Amerika, koja je svoje bogatstvo nagomilala zahvaljujući viškovima rada 20 milijuna afričkih robova. Nije bilo Marshallovog plana za Afriku."

"Što se dogodilo s kozom Ethel?", upitao sam, pomalo zgrožen činjenicom da je, kako se činilo, zaboravio na njezinu muku. U mojoj je glavi ona klimavo stajala na svoje tri noge, još uvijek ponosna i uspravna, s tračkom suze u svom smeđem oku.

"Ha? Ah." Dr. Bihi otvorio je oči. "Pričekao sam da UN-ov avion, koji je svakodnevno dovozio hranu, počne slijetati; kada su mu kotači dotakli početak prašnjave piste i kada sam ugledao oblake prašine, izvukao sam svoju kozu iz visoke trave i odvukao je na sredinu piste, tamo je ostavio svezanih očiju i zbunjenu, na mjestu gdje su tragovi kočenja bili najgušći, i otrčao natrag u visoku travu. Avion je bio krcat, njegov ovjes težak, a motori nisko obješeni: propeler joj je odsjekao glavu, a bezglavo je truplo završilo pod kotačima."

"O, ne", rekao sam, i tada poželio da nisam tako zorno zamislio Ethel.

"O, da", rekao je on. "Otišao sam ravno u kontrolni toranj i zahtijevao razgovor s upraviteljem zračne luke. U Somaliji je običaj isplatiti čovjeku dvostruku tržišnu vrijednost ako mu slučajno ubiješ životinju. I, prije nego što se avion zaustavio pred terminalom, u ruci sam imao protuvrijednost dviju koza."

"Kakva sreća!" uskliknuo sam. "Što ste učinili s novcem?"

"Otišao sam na tržnicu, naravno, i kupio dvije koze."

"Mogle su se sprijateljiti i družiti", zadovoljno sam rekao.

"Sutradan sam te dvije koze odvukao pred Gulfstreamov mlažnjak iz Riadaha."

"A-ha!" Najprije na prste, a zatim u tihim komorama svog uma, ekstrapolirao sam od jedne dvije; od dvije četiri; od četiri osam; i tako još neko vrijeme. "Znači, tako ste se", rekao sam nakon nekoliko trenutaka, "vrlo brzo uspjeli neizmjerno obogatiti."

"Na žalost, nisam", uzdahnuo je. "To je tragedija arbitražnih mogućnosti: ubiju ih oni koji ih vole. Tržište se grozi nesuglasja u cijenama... Ali, ah, prekrasno je promatrati tržište dok ga korigira nevidljiva ruka! I drugi su zapazili uspješnost mog plana: suparnici su trećeg dana već dovlačili koze na pistu prije mene. Isto poslijepodne, naša konkurencija na tržnici podigla je cijene koza. Prema tome, tržišnom protuvrijednošću dviju koza, koja nam je tog jutra u zračnoj luci isplaćena za svaku od zaklanih koza, popodne na tržnici više nismo mogli kupiti dvije koze. Nastupila je hiperinflacija koza, jer smo sljedećeg jutra u zračnoj luci zahtijevali dvostruku novu tržišnu cijenu za koze koje smo odvukli pred stari Aeroflotov Tu-144. Upravitelj zračne luke pristao je na novi iznos novčane naknade. Prema tome, kako je novčana naknada sada bila vezana uz kretanje cijena koza na tržištu, gdje je cijena koze *n*, a iznos novčane naknade *2n*, kapital je zapravo bio neograničen: bez obzira na porast cijene koze, svjež kapital za sljedeći krug financiranja koza porastao bi zajedno s njom. Slavina je umjetno držana otvorenom, čime je prenapuhnuti špekulativni mjehur postao neizbježan.

Julian Gough (Irska), romanopisac i pjevač rock grupe Toasted Heretic, rođen je u Londonu, ali odrastao je u Nenaghu, u okrugu Tipperary. Preselio se u Galway upisavši tamošnji koledž te osnovao *Prepečenog Krivovjernika*. Grupa je objavila više uspješnih albuma, a sa singlom *Galway and Los Angeles* našla se među prvih deset na ljestvici. Njegov prvi roman, *Juno & Juliet*, izašao je 2001. Prvo poglavlje Goughovog novog romana *Jude: Nivo 1* (*Jude: Level 1*), naslovljeno *Siroče i rulja* (*The Orphan and the Mob*), osvojilo je BBC-ovu nacionalnu nagradu za kratku priču. Roman *Jude: Nivo 1* nedavno je ušao u uži izbor za najprestižniju nagradu Ujedinjenog Kraljevstva za komično pismo, Bollinger Everyman Wodehouse Award. *Jude: Nivo 2* (*Jude: Level 2*) izlazi sljedeće godine. Julian Gough trenutačno živi u Berlinu.

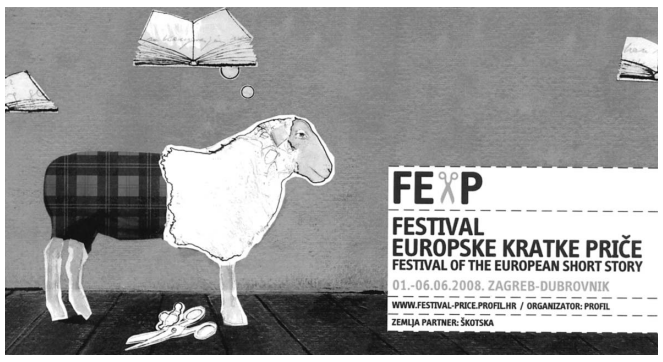

"Međutim, dvostruki i onda opet udvostručeni iznosi koje nam je upravitelj zračne luke isplaćivao uskoro su dosegli vrtoglave visine, tako da su se i trgovci polakomili i uključili se. Nijedno drugo sredstvo nije osiguravalo toliki dobitak kao koza, pa je kapital iz ostalih tržišnih grana sada bio preusmjeren na koze i svi su, osim trgovaca kozama, čeznuli za ulaganjem. Ljudi su prodavali vlastite kuće da skupe novac za kupnju jedne jedine koze.

"Pročulo se, i ljudi su počeli dovlačiti u Hargeisu svakakve koze, iz cijelog Somalilanda, pa i iz ostalih državica rascjepkane Somalije: iz Puntlanda, iz Središnje Shabelle i Donje Jubbe u kaotičnom južnom dijelu krnje države, pa čak i iz Etiopije. Tržište su uskoro preplavile koze, mnoge od njih bolesne ili hrome. To, međutim, nije bilo važno, jer potražnji za kozama nije bilo granica. Avionska pista, čiji su vanjski rubovi s obje strane bili posve nezaštićeni, pretvorila se u platonistički ideal slobodnog tržišta: nije bilo nikakvih zapreka za ulazak.

"Međutim, avioni su tada već nerado slijetati u Hargeisu."

Kako sam i ja htio dati svoj doprinos razgovoru, usudio sam se upitati: "Previše koza na pisti?"

Ibrahim Bihi zavrtio je glavom. "Problem nije bio u kozama. Ekonomski smutljivci, isključeni iz trgovine kozama, pokušali su na jutarnjim sastancima u zračnoj luci uvesti krave kao robu u tržišnom prometu."

"Aha", rekao sam.

"Kozji se kartel tome oštro usprotivio, budući da je to ugrožavalo njihov tada već gotovo monopolistički položaj i prijetilo nekontroliranom devalvacijom koza koja je mogla ozbiljno poljuljati povjerenje u tržište. Piloti su također bili nezadovoljni. No još važnije, UN, koji je stavljao u optjecaj svjež kapital i jamčio likvidnost tržišta, protivio se uvođenju krava. Bilo koja letjelica pristojne veličine mogla je pokositi gotovo neograničen broj lakih koza uzgojenih u Somaliji, a da ne riskira više od rupe prouzročene smrskanom zdjelicom ili rogom, no nekoliko bi krava moglo uništiti podvozje putničkog zrakoplova. Troškovi zamjene aviona daleko su premašivali čak i napuhnute cijene koza i UN se s nama neformalno dogovorio da će nam, ako krave budemo držali podalje od piste, nastaviti isplaćivati za koze."

"To je bilo dobro?", usudio sam se upitati.

Dr. Ibrahim Bihi je kimnuo. "Naravno, nekolicina fiskalnih konzervativaca iz UN-a htjela je jednostrano obustaviti sve isplate za koze. Za to je, međutim, bilo prekasno, jer već je došlo do zamašne preraspodjele kapitala, a osobni je imutak cijelog srednjeg staleža u Hargeisi te, štoviše, mnogih poduzetnih zaposlenika UN-a, kao i većine pilota i posade aviona koji su letjeli na toj ruti, bio vezan uz koze. Obustava isplata dovela bi do sloma povjerenja u tržište, panične prodaje koza, do prezagušenosti tržišta kozama, nakon čega bi uslijedio kolaps cijena koji bi većinu uništio.

"Kako vidite, mi smo tada stupili na klasično zahuktalo tržište, gdje se cijena koze odvojila od njezine osnovne vrijednosti: naknada za jednu kozu sada je daleko premašivala povrat kapitala koji je za njezina života osiguravala prodaja mlijeka, sira, a na kraju i mesa i kože. Međutim, na snažnim se zahuktalim tržištima svejedno mogu zaraditi golema bogatstva, kolike god bile osnovne vrijednosti, tako dugo dok ti nisi vlasnik koze u trenutku kada nastupi povratak na osnovne vrijednosti. I tako sam ja ostao na tržištu i sve uložio u koze.

"Dotad je pomama za kozama već prerasla u maniju. Ozbiljna nestašica koza i neograničena potražnja izazvale su određena pretjerivanja. Cijena koze postala je apsurdna, a na gradsku se tržnicu dovlačilo raznorazne životinje, koje se na sav glas proglašavalo kozama, ali za koje se, kada bi ih se pomnije pogledalo, ispostavilo da su prerušeni psi. Svejedno su ih kupovali, te strašne životinje, i to po suludim cijenama.

"Zbog dugotrajnog razdoblja procvata, ljudi su se dodatno osmjelili. Postalo je mnogo lakše dobiti kredit. Činilo se nerazumnim ne posuditi čovjeku koji ti već sutra može pošteno vratiti. A kao vjerovnici, nakon što si od njih nekoliko puta posudio novac i vratio ga, banke su te na koncu nagovarale da posudiš još više.

"Uskoro je nestašica pravih koza dovela do procvata trgovine kozama s odgodom isporuke, opcijama na koze i sve tajanstvenijim kozjim derivatima. To trgovanje mladim, nerođenim, pa čak i teoretskim kozama, omogućavalo je još veći priljev novca na tržište čije je jedino usko grlo ili kočnica dotad bila fizička nestašica stvarnih koza.

"Koze su tada već bile tako ključne za ekonomiju, a svaki kolaps tržišta koza tako koban za naš narod, da je UN imenovao posebnog povjerenika Unicefa za koze. Oko njega se ubrzo namnožila birokracija. Kao dobrodušan čovjek, u svojim pokušajima stabilizacije tržišta koza bio je vođen dobrim namjerama. Međutim, ta je intervencija vlasti, kao i uvijek, bila zakašnjela i neučinkovita, štoviše kontraproduktivna. Kad smo se uvjerili da UN neće dopustiti slom tržišta, cijene su još više skočile. Kladili smo se na sigurno.

"Upravitelj zračne luke počeo je tada avionima dovoziti koze i na tržištu ih prodavati po cijeni gotovo dvostrukoj u odnosu na odštetnu, te je tako financirao daljnji uvoz. To je značilo i više koza i više aviona da ih zgaze. Sada kad su svi bili na dobitku, činilo se da nema razloga da procvat ikada splasne. Istina, iz Unicefova budžeta za Somaliju vlasnicima mrtvih koza isplaćivale su se sve veće naknade, no jedan od prvih poteza posebnog povjerenika Unicefa za koze bilo je samofinanciranje fonda za kozje odštete njegovim vezanjem za trgovinu kozama s odgodom isporuke. Tako, svaki put kada bi Unicef podigao cijenu koza isplatom dvostruke tržišne cijene, novac mu se vraćao četverostruko s obzirom na vrtoglav rast vrijednosti ugovora za koze s odgodom isporuke.

"Jedina je slaba strana bilo sve opasnije slijetanje zbog svakodnevnog pokolja na pisti, a koji put je koze trebalo ubijati do mraka kako bi se ispunila dnevna kvota, i avioni su morali klati životinje cijelom dužinom piste, često su se morali vraćati u suprotnom smjeru, da udare one koje su promašili i dokrajče ranjene, i onda opet natrag po sletnoj stazi sve do terminala. Avioni su kasnili u polasku dok su se s piste sklanjala trupla, što je smanjilo broj letova, a time i potencijalne prihode za sve. To je riješeno uvođenjem elektroničkog Sustava za kozje nezgode i odštete umjesto nezgrapnog fizičkog. Umjesto da svako poslijepodne na pistu dovučeš jednu, pa dvije, pa četiri, pa osam, pa 16 koza, od kojih je svaka trebala proći kroz mukotrpan proces u kojem je udara podvozje, vrh krila ili propeler aviona koji slijeće, sada si jednostavno unio broj svojih koza u SKNO. Upravitelj zračne luke unosio je sve letove zakazane za taj dan, svakom je letu dodijeljen odgovarajući broj koza, a iznos odštete za svakog trgovca pojavio se na Velikom zaslonu.

"Brojke kojima smo sada baratali bile su tako velike da je šačica preostalih fizičkih koza bila financijski nebitna, puka povijesna zanimljivost, pa i izvor nelagode za novopečene imućne trgovce kozjim derivatima. Velika nova elektronička Kozja burza zamijenila je smrad balege stare Središnje kozje tržnice, s koje su posljednje preživjele i nepotrebne koze puštene da se skiću kud ih je volja.

"Nekima je nedostajala krvava pista iz starog sustava, vika trgovaca, huka motora i kozji krici, no svi su priznali da je novi sustav mnogo efikasniji. Često je u jednom danu bilo moguće obaviti dva puna kruga razmjene, što je udvostručilo promet. Do kraja godine, u Hargeisi je živjelo 14.000 milijunaša, a Unicef je na papiru ostvarivao dobit viši od bilijun dolara." Uzdahnuo je.

"Što se zatim dogodilo?", upitao sam.

Kao da ga je ispunila čudna tuga. "Sada kad smo poslovali virtualnim kozama, trgovačke je krugove počela obuzimati neobična letargija. Oh, naravno, siromasi su postajali milijunaši, a milijunaši bi ubrzo postali milijarderi, tako što bi samo ustali iz kreveta i pojavili se na prekrasnoj novoj Kozjoj burzi, ali nije više bilo euforije s početka. Milijunaši su zavidjeli milijarderima; dok su se bilijunaši bojali milijunaša. Trgovina je postala prljav, ali besmislen posao. Svi su se bogatili, a ipak je rasla tjeskoba. Bez opipljive koze koja bi dala vrijednost brojkama, osobno je bogatstvo značilo nešto samo u odnosu na tuđe bogatstvo, i zato nikada nije bilo dovoljno veliko. Netko je negdje uvijek imao još jednu nulu. Kad sam postao milijarder, osjećao sam se siromašnijim nego kad sam imao samo jednu kozu. Što je preostajalo nego trgovati više i nesmiljenije. Društveni nemir i osjećaj neuspjeha među milijunašima i milijarderima u gradu bilijunaša vodili su u očaj, autodestrukciju, čak samoubojstvo.

"Trgovalo se i noću: ljudi jedva da su još spavali ili viđali ženu i obitelj. Razgovarali su samo o kozama, no ubrzo su zaboravili što je riječ koza nekad značila; mnogi mlađi trgovci nikada nisu vidjeli kozu.

"Novo je bogatstvo bilo zasluženo; imetak iz prošlih vremena, u posjedima, kakau ili nafti, s lakoćom su preuzimali mladi, bezobzirni trgovci kozama koji su se bolje snalazili u novim pravilima.

"Smućen svime što sam izazvao i sada već tako bogat da nije bilo riječi u upotrebi koja bi opisala moje bogatstvo, jednog sam se dana vratio na staru aerodromsku pistu u Hargeisi, mjesto gdje se začela moja velebna zamisao. Više nije bila u upotrebi, naravno, jer naš je imućni narod nadrastao izvor svog bogatstva. Više nije bilo potrebno transportirati koze i više nismo trebali humanitarnu pomoć. Luksuzna roba stizala je preko nove, moderne zračne luke i elektroničke Kozje burze na drugom kraju Hargeise.

"Visoka se trava razrasla s obje strane i zaposjela staru pistu. A tamo sam zatekao kako, zaboravljene u visokoj travi napuštene piste, spokojno brste dvije koze."

Nell i Mick, pomislio sam za sebe i ugledao ih, jasno kao dan, ispred sebe. Premda mrzovoljne (pomislio sam), vole se. Mick je njuškom gurkao Nell. Nell ga je šutnula.

"I što se onda dogodilo?", upitao sam, dok se u mojoj glavi Mick penjao na Nell.

Dr. Ibrahim Bihi uzdahnuo je. "Dok sam zurio u te dvije koze, primio sam izbezumljen poziv iz ureda: cijeli je posao otišao kvragu i sve smo izgubili. Ali tko je to mogao predvidjeti?"

"Stvarno, tko?", rekao sam.

"San je završio i sve je nestalo. Raskoš, novac, blistavi tornjevi od čelika i stakla. Ljudi su izgubili povjerenje u sustav: solidne su tvrtke otišle u propast za lošima, jer ispostavilo se da su i one koje kozama nisu trgovale, bile iskvarene njima. Zavidni na našim milijardama, muljali su s brojkama i vodili lažne knjige. Sve što se za dugog sna u mjehuru činilo razumnim, sagledano s distance djelovalo je kao izopačeno ludilo. Junaci tržišta koza dobivali su otkaze, razvodili se i završavali u zatvoru zbog iste one ambicije i kreativnosti koja ih je učinila junacima. Sve se raspalo. Rasporeno je osjetljivo tkanje društva. Somaliland je ponovo bio u ruševinama. Ja ponovo nisam imao ništa. Kao da se nikada ništa nije ni dogodilo... Iz grmlja sam odsjekao čvrst štap i spavao uz rub piste da izbjegnem neprijateljski raspoložene vjerovnike, istražitelje, tužitelje."

"Što ste tada učinili?", upitao sam. "Opet siromašni, sami i bez prijatelja, u siromašnom Somalilandu?"

"Naučio sam lekciju. Čuo sam da SAD izvodi tenkovske vježbe preko granice, u Džibutiju. U Džibutiju," rekao je dr. Ibrahim Bihi, "običaj je isplatiti čovjeku trostruku tržišnu vrijednost ako mu slučajno ubiješ životinju. Podigao sam svoj čvrsti štap i potjerao svoje koze na sjever, ispred sebe, kroz minska polja. Ali to je već druga priča."

Neopazice je počelo sniježiti.

"Molim vas", rekao sam. "Ispričajte mi tu priču. Ja volim priče."

U mojoj je glavi Mick sišao s Nell. Da, u proljeće će se roditi mala koza. Beba.

"U redu", rekao je dr. Ibrahim Bihi i pročistio grlo.

Sklopio sam oči, dok su padale prve pahulje. Da. Nazvat ću je Ethel. Z

S engleskoga prevela Martina Pranić

Reanimacija

Laura Hird

Nekidan sam ubio osu. Chloe se strašno razbjesnila, kao da je ova pokušavala razgovarati s njom, i soba je odjednom utihnula. Odjurila je u svoju sobu i sve do sljedeće večeri nije htjela izići ispod popluna. I njezina je majka znala to činiti, i prije bolesti. Ponekad se pretvaram da je još uvijek u drugoj sobi.

Jučer ujutro, kada sam Chloi odnio doručak, usplahireno je nešto sakrila pod krevet.

"Pospremam sobu", uporno je tvrdila i skretala pogled pun krivnje. Odložio sam čašu mlijeka i sendvič s maslacem od kikirikija na pod uz vrata i pokušao joj se približiti. Jurnula je prema meni, htjela me izbaciti iz sobe.

"Molim te tata, otiđi. Reći ću ti kad bude gotovo."

Dok me udarala po rukama i trbuhu, došlo mi je da zaplačem. Ne samo zato što me šokirala snaga njezinog opiranja, nego zato što ima tajnu. Već sada, sa svojih šest godina, skriva nešto od svog tate.

Frknuo sam prema fotografiji Trishe na psihi u našoj sobi. Sjeo sam na naš krevet – mrzovoljan, ljutit i tup – i mrzio sam nju i sve živo. Pretvarao sam se da poštujem njezinu odluku da ne ide opet na kemoterapiju, ali sada je to djelovalo krajnje sebično, kao da joj uopće nije bilo stalo do nas dvoje. Zatim sam još više mrzio sebe jer tako mislim, jer znam da to uopće nije istina.

Nakon nekog vremena, osjetio sam da me Chloe promatra s praga. Podigao sam pogled, onako pogrbljen na krevetu. Njezin je pogled žario, govorio mi da se pogledam; govorio mi je da joj u tom stanju nisam nikakva podrška. Zatim je ušla u sobu, zagrlila me i upitala može li gledati *Shreka* na videu.

"Znaš što, Chlo; odi dolje, uzmi kutiju s keksima, uključi video, pa ćemo sjesti i pogledati ga zajedno, može? Što kažeš?"

"U redu", umorno je zapjevušila, kao da mi čini golemu uslugu.

Ispratio sam je iz sobe i gledao kako natraške silazi stubama.

"Prestani, Chloe. Ozlijedit ćeš se."

Još jedan prodoran pogled, otpuhivanje, a zatim se okrenula i jurnula niza stube vrišteći.

Pričekao sam da začujem televizor, ušuljao se u njezinu sobu i kleknuo uz krevet, pokušavajući dohvatiti izvor njezine tajnovitosti. S mjesecima neusisanog saga uskovitlale su se preda mnom prašina i ljuskice kože, bockajući me u nosu dok sam izvlačio tenisice, lutke, stripove i odbačene darove koje smo joj kupili.

"Tata, počinje *Shrek*", viknula je odozdo.

"Zaustavi ga. Odmah silazim, zlato", rekao sam kroz nos i nehotice udahnuo cijeli oblak prašine koja se podigla. Usprkos napadaju kihanja, nastavio sam naslijepo pipati ispod krevetom, dok se na sagu pored mene nije našao stari Trishin neseser. Trisha ga je uvijek držala na rubu psihe u našoj sobi. Nisam primijetio da je nestao.

Glupo sam se osjećao dok sam sav taj krš gurao natrag pod krevet. Sve djevojčice vole eksperimentirati s maminom šminkom. Bolje da Chloe to nekako iskoristi, nego da nezamijećeno stoji u našoj sobi poput kakve kozmetičke katakombe. S nostalgijom sam pritisnuo kopču i otvorio ga. Moj krik je dozvao Chloe na kat, opet me udarala dok mi je pokušavala istrgnuti iz ruku to jezivo, improvizirano groblje.

"To je moje! Vrati mi to, tata, to je moje!", cviljela je meni iza leđa, dok sam užasnut prekapao po neseseru. Ptica, raspadnuta i puna crva; bezbroj više ili manje spljoštenih muha zujara i osa; miš, za Boga miloga, gdje je pronašla miša? Skočila mi je na leđa i uhvatila me oko vrata.

"Pusti to, tata, nemoj. To je moje."

Laura Hird (Škotska) nagrađivana je autorica pripovjedne zbirke *Nokat i druge priče* (*Nail and Other Stories*) te romana *Rođeni slobodni* (*Born Free*). Objavila je kratke priče u brojnim domaćim i inozemnim časopisima i antologijama. Zbirka kratkih pripovijesti *Nada i druge urbane priče* (*Hope and Other Urban Tales*) izašla je u studenom 2006. u nakladi Canongate Books. Hird uređuje vlastitu, uglavnom umjetnički orijentiranu internetsku stranicu, gdje je u potrazi za novim tekstovima te objavljuje poeziju, kratke priče, recenzije, intervjue i drugo: www.laurahird.com. Njezinu knjigu utemeljenu na majčinim pismima, *Draga Laura* (*Dear Laura*), u ožujku 2007. objavio je Canongate. Rođena je i živi u Edinburghu.

Od stiska oko vrata izbacio sam prašinu u snažnom napadaju kašlja. Dok sam se borio za zrak, soptao i hripao, istrgnula mi je neseser i odjurila niza stube.

* * *

Odonda nastojim smoći hrabrosti da načnem tu temu. Od nesesera ni traga. Ne želim je opet uzrujati. Jučer ostatak dana nije razgovarala sa mnom. Imam osjećaj kao da sam je time na neki način strašno povrijedio. Usprkos očitoj opasnosti za zdravlje koju predstavlja njezina mala kutija puna mrtvih stvorenja izrovanih buhama i crvima, znam da je to samo njezin način da se nosi sa svime. Osim toga, nije joj mnogo preostalo. Njezini prijatelji, kao i moji, polako su nestali. Chloini, zato što njihovi roditelji misle da su premaleni da se suoče s razgovorima o smrti – moji, jer se boje da ću ja govoriti o tome.

Shrek se vrti treći put u 24 sata. To je prvi i posljednji film koji je Chloe pogledala u kinu s Trishom. Chloe je tada imala samo dvije godine, ali navodno nije ni pisnula, osim kada su obje zapjevale na kraju filma. Nisam mogao poći s njima jer sam to popodne klijenta podučavao on-line. Uvijek moram izići iz sobe prije karaoka scene na kraju, zbog čije sretan-sam-što-sam-živ poruke poželim da sam mrtav.

Vratio sam se kada su utihnuli posljednji akordi pjesme *Dance to the Music*. Chloe ne gleda u ekran. Kad mi se oči priviknu na polumrak u sobi, shvaćam da promatra pauka koji plete mrežu između njezinih raširenih prstiju. Kroza zavjese probija se tanka sunčana zraka i pada na srebrno tkanje. Primjećujem da me primijetila, ali i dalje bulji u svoju ruku, dok je drži nasuprot svjetlu. Kroz glavu mi proljeće slika nas dvoje uhvaćenih u prljavštini i prašini ispod namještaja: gušimo se, davimo u svjetlu koje nestaje.

Moramo izići. Ako odmah ne odemo van, bojim se da nikada nećemo pobjeći. Sjedam na dvosjed pored nje.

"Dakle, imaš novog prijatelja?"

"Zove se Lilo. Živi iza zida", pogleda me, i njezin jučerašnji bijes raspline se u trenu. Gledamo kako sitan crni kukac tka između njezinih prstiju, sve dok ne isprede put za bijeg i nestane niz srebrnu nit jurnuvši preko saga.

"Pa-pa, Lilo, vidimo se uskoro", maše za njim. I ja mašem, da je odobrovoljim, prije nego što načnem temu izlaska iz kuće.

Najprije predlažem zoološki vrt. Tamo je mnogo raznih životinja? Ali Chloina učiteljica, gospođa Gerard, rekla joj je da su zoološki vrtovi okrutni, naravno, i da bi učenici trebali reći roditeljima da više ne žele ići tamo.

"...onda će morati zatvoriti zoo, pa će životinje otići kući i biti slobodne."

Pokušavam joj reći da to nije baš tako jednostavno, ali ona je nepokolebljiva u tome da je gospođa Gerard u pravu. Ne želi gledati tužne životinje. Iz džepa vadim rupčić i provjeravam koliko mi je novca ostalo za nas dvoje dok mi u ponoć ne bude odobren ček. Imam nekoliko kovanica od funte i još nešto sitniša. Kažem Chloi da je gospođa Gerard vjerojatno u pravu.

Prijedlog za plažu malo joj se više sviđa, ali inzistira da će poći samo ako joj dopustim da pliva. Listopad je, a hladan vjetar sa Sjevernog mora probija do kosti, čak i kada posve obučen hodaš po pijesku.

Ona predlaže toplice, ali tamo bi moglo biti ljudi koje ne želim vidjeti. Složimo se oko rijeke Esk, hranit ćemo patke. Opet životinje, na žalost, ali barem ćemo izaći iz proklete kuće.

Svratimo u talijansku slastičarnicu na Visokoj ulici po sladoled. Poslužuje djevojka koja je zagrijana za mene. Nisam baš raspoložen za to.

"Evo, stranče. Mislile smo da se negdje skrivaš, ha, Marie?"

Dolazi Marie, koja vodi slastičarnicu, s prokušanim izrazom sažaljenja.

"Ah, već vas neko vrijeme nismo vidjeli kod Jaggy Thistlea. Trebali bi svratiti jedne večeri", kaže pijevnim škotsko-talijanskim, koji mi je nekad bio jako šarmantan.

Promrmljam nešto u stilu da imam mnogo posla, dok gledam kako se sladoled od jagode cijedi Chloi niz bradu po svježe opranoj Adidasovoj trenirci, primam je za hladnu, ljepljivu ruku i odlazimo.

Ostalo mi je novca točno za 10 cigareta i još jedan sladoled, jer znam da će ga Chloe svakako tražiti u povratku. U kući ima hrane u izobilju, ali mrzim ostati posve bez novca. To se događa samo otkako je Trisha umrla i zbog toga se osjećam kao da više nisam u stanju pobrinuti se ni za osnovno.

Chloe me zaustavlja kod Oxfamove trgovine. Pokazuje otrcanu lutku od kukuruza koja tužno visi na vješalici u izlogu.

"To je lutka za sreću, tata. Vidjela sam je u školi. Seljaci je koriste da se životinje ne razbole. Mogu li je dobiti, tata. Nosi sreću. Molim te."

U kutiji su mi ostale tri cigarete. Ako uzmem paketić rizli, mogle bi mi potrajati cijelu večer. Vjerojatno bi nam oboma malo sreće dobro došlo i pristajem. Chloe je na sedmom nebu – njuška je i slamnate joj ruke podiže gore-dolje.

Dok smo došli do Eske, lutka je nestala – nehotice je ispala negdje putem. Odjednom me obuzme bijes, ali brzo ga potiskujem i šutke se natmurim.

Sigurno je pačja sezona parenja, ili tako nešto, jer patke samo skaču jedna na drugu. Vrlo neugodno. Usprkos tome, uspjele su u točno trideset sekundi smazati pljesnivi francuz koji smo ponijeli sa sobom. Zatim, bez odgađanja, opet skaču jedna na drugu. Chloe više nije u središtu pozornosti pa žestoko zanovijeta.

"Ovo je bezveze. Zašto nismo jednostavno otišli na plažu? Mogu plivati u majici i gaćicama. Daj, tata... molim te?"

Pokušavam joj odvratiti pozornost pokazujući prema muhi zujari koja okrenuta na leđa pluta nizvodno i nastoji osloboditi se slabašne riječne struje. Kada se konačno usredotoči na muhu, prasne.

"Moraš je spasiti tata. Utapa se. Hajde", cvili dok slijedi muhu niz obalu rijeke. Idem za njom, s nelagodom, ali sretan zbog te neočekivane zajedničke potjere. Kad odjednom stane, samo što ne padnem preko nje.

"Oh, tata. Zapela je. Moraš je spasiti."

Kukca je zaustavila stijena. Nisam siguran vrti li se zbog struje ili se još uvijek bori za život. Chloe skuplja grančice i baca ih u rijeku, sve daleko od mete. Bjesni zbog toga.

Bacam nekoliko grančica i kamenčića, jednako neuspješno, što samo još više oneraspoloži Chloe. Moram je uhvatiti za ruku da ne skoči u Esk da spasi kukca.

Labudica s mladuncem doplivala je da vidi oko čega sva ta strka. Čini se da gleda u mene, zatim u Chloe – kratko istražuje površinu vode i prije nego što se možemo i oprostiti, proguta nesretnog kukca.

Predviđam Chloinu vrisku, ali ona se naprotiv sva ozari.

"Hoće li sada zbog toga dobiti male labudove, tata? Hoće li se vratiti kao nešto drugo? Vidiš, vidjeli smo to."

Kažem joj da neće, labudici je to samo hrana, ali pomoći će joj da othrani vlastite mlade. Odmah opet cmizdri i plače. Isuse, što bi sad trebalo učiniti? Moram je obuzdati da ne kamenuje labudicu. Neki tetovirani tip koji peca na suprotnoj obali ustaje i zaklanja oči šiljeći prema nama, dok mi ona vrišti u naručju. Tipično. Podižem palac prema njemu s izrazom patničke pokornosti, ali to vjerojatno ne može vidjeti. Vraća se svom pecanju i pivu. Predaleko je da se shvati je li tamnoputi stranac ili obična ovdašnja ništarija iz Musselburgha. od našeg lokalnog sunca. U svakom slučaju djeluje kao da je blaženo neopterećen životom – prokleti sretnik.

Dok odvlačim zlovoljnu Chloe, spas se napokon ukazuje u liku pretilog, slinavog crnog labradora, koji poskakuje prema nama do nas i ide ravno na Chloe, i to najprije jezikom. Ona odmah prihvaća, klekne kako bi joj lakše oblizao lice. Puštam da je kupa svojim teškim, vlažnim dahom, dok ga vlasnik ne pozove natrag. Niz Chloinu ruku cijedi se pseća slina, ali ne prigovaram, jer bi mogla opet početi.

Idemo parkom prema boćalištu. Čini se da nitko od mojih znanaca iz Lodgea nije u blizini, pa sjedamo na klupu. Chloe je odjednom očarana svime. Hvata me za ruku i traži da joj objasnim što to rade ljudi koji bacaju kugle, a onda ushićeno prati uzvikom svako bacanje. Bez obzira na sve moje ograde, jer imam šestogodišnjakinju opsjednutu pregaženim životinjama i najdosadnijim sportom na svijetu, pravo je olakšanje vidjeti da se zagrijala za nešto novo.

Igra se bliži kraju i oko nas se okupljaju ekipe za novu partiju. Osjećam kako mi netko stišće slobodnu ruku. Okrenem se i ugledam Rachel, čarobno duhovitu suprugu mog prijatelja Andrewa. Ugodna toplina kojom prema meni zrači njezino okruglo, rumeno lice, smjesta se ohladi kad shvatim da je u invalidskim kolicima. Posve sam smetnuo s uma da joj je dijagnosticirana multipla skleroza. Odavno nisam u kontaktu s njima. Čini se da joj je doista drago što nas vidi, pa se razvedrim.

"Kada si posljednji put uzeo slobodan dan, Nick? Bez uvrede, dušo, ali grozno izgledaš...", opet stišće moju ruku. "Stvarno, bilo bi nam drago pričuvati Chloe ako ti treba malo prostora. Još bolje, skini mi ga s vrata barem na jednu večer."

Grimasom pokazuje na Andrewa. On uzvraća kreveljenjem.

Chloe se privija uz mene, pretvarajući se da se srami.

"A vidi ti nju, kako si narasla. Malo ćeš praviti društvo svojoj teti Rachel."

Chloe očarano zirka prema invalidskim kolicima.

"Tata, što nije u redu s ovom gospođom?"

"Chloe!", neugodno mi je zbog njezinog pitanja i zbog moje nesposobnosti da odgovorim. Rachel se smije i moli je da je zagrli.

"Ništa što se ne bi moglo riješiti čavrljanjem s mojom najdražom curicom."

Andrew pokazuje prema kafiću.

"Hajde, Nick, idemo na pivo. Bit će joj dobro s Rach. Svi dečki pitaju za tebe."

Posljednje što želim jest opet prolaziti kroz sve to s dečkima iz Lodgea.

"Iskreno, trebao bih se vra..."

"Gluposti, pogledaj njih dvije. Slažu se kao lonac i poklopac. Daj, kreni i opusti se malo."

Gledam prema Chloe tražeći spas, ali ona je posve obuzeta Rachelinim tumačenjem kako rade električna kolica. Kako idu naprijed i natrag. Kao da me uopće nema. Andrew me hvata za nadlakticu i vodi prema kafiću.

"Tata će se brzo vratiti. Pripazi na tetu Rachel."

Chloe samo nešto promrmlja, zadubljena u brzi tečaj o mehanici transporta invalida.

Andrew me gura kroz vrata kafića i maše mi da odem.

"Mogu zajedno gledati kako igram. Pokazat ću joj kako se to stvarno radi."

Gotova je posljednja partija. Stojim na vratima, sve dok ekipa koja je završila ne uđe u kafić, a tada se sakrijem iza njih. Ne želim da me vidi netko od poznatih. Ne mogu si priuštiti ni jebeno malo pivo, a do jutra su mi ostale samo dvije cigarete.

Bučnim koracima idem kroz kafić prema zahodu i gotovo se zabijem u Petera McVeigha i Larryja Marsdena, koji stoje bulječi u automat za voće. Panično izjurim na ulicu kroz drugi izlaz.

Bože, ovo je stvarno jadno.

Na uglu prijeđem ulicu i vratim se u park. Crni labrador sada s kolijem juri za loptom, a vlasnici, muškarac i žena, stoje i razgovaraju. Pitam se je li njihov susret dogovoren ili slučajan. Drugi, izdizajnirano šlampav par, kroz zrak vuče zmaja oslikanog uzorkom grafita, hihoćući se i natežući tko će ga voditi. Pokušavam

cmyk

misliti na Trishu i sebe, kako smo nekad šetali ovuda prema plaži, prije Chloe, ali pred očima mi je jedino hladna, bijela ljuštura u koju se pretvorila tren nakon što je ispustila posljednjih dah; smeđi moždani isciedak koji se spustio niz cjevčicu u njezinom nosu; potpuni gubitak dostojanstva u svemu tome.

Svlada me hladna navala mučnine i mislim da ću se onesvijestiti. Odvučem se do javnog zahoda.

Gurnem teška, škripava vrata i odmah mi je bolje, jer sam opet u zatvorenom; zujanje ventilatora, miris sredstva za dezinfekciju. Sve je savršeno uredno – čiste police s novim sapunom, pravi platneni ručnici, vaza s cvijećem. Jedva se osjeća miris mokraće.

Tip stoji kod pisoara, a kako imam problema s pišanjem na javnom mjestu, ulazim u jedan od dva odjeljka. Sjednem da se popišam, želim malo biti sam, negdje gdje je mirno. Čujem tipa kod pisoara kako kašlje, pljuje i odlazi. Obgrlim samoga sebe i uživam u osjećaju rasterećenja, sam u tom skučenom prostoru. Kod kuće nikad nemam mira čak ni u kupaonici. Chloe stalno kuca na vrata, hoće sendvič, hoće gledati video, hoće svaki djelić mene za sebe.

Ogledavam se po kabini. Visoki higijenski standardi i dekor ovdje nisu tako očiti. Na vratima napola proste žvrljotine, ali ništa zanimljivo ili čitljivo. Na pločicama smeđi tragovi ugašenih čikova. Držač za toalet papir istrgnut je iz zida, a na tom mjestu ostala je rupa.

Instinktivno se navirim.

Isprva vidim samo tetovaže kako poskakuju gore-dolje kao u crtanom filmu. Jedna jedina, ekskluzivna projekcija. Zamišljam tamnoputog čovjeka s druge strane rijeke i zapeče me u želucu. Polako se naginjem dalje od rupe, pokušavam vidjeti i ostalo, dok nježno trljam bolno mjesto, nastojim odvratiti pogled, gledati u pod, ali slika mi je utisnuta u um poput upravo ugašenog televizijskog ekrana. Moram opet pogledati.

Veliko smeđe oko uzvraća pogled i zatim nestane. Tog trena znam da sam uhvaćen. Bez daha sam. Užasnut sam, ali i dalje se očajnički želim olakšati. Želim uništiti dokaz, ali nikako da nestane. Vidim rub njegove tenisice kako viri iz susjednog odjeljka. Od toga mi je samo još gore. Želim opet pogledati kroz rupu, samo da vidim što se događa, ali ne želim da tip pomisli da drkam na njega jer nisam, stvarno nisam.

Pregrada se ulekne, kao da se naslonio na nju. Dok buljim u svoj kurac, u želji da ga ispraznim, on svoj kurac gurne kroz rupu. Tog sam trena na koljenima, desne noge prignječene uz podnožje školjke, donja strana daske zabija mi se u leđa. Moja ga se usta ne mogu nasititi. Vrat kao da će mi se svaki čas slomiti, ali pušim pohlepno i beznadno, ruka mi je iskrivljena, ali i dalje šiba u mom međunožju. Dok mi svršava niz ždrijelo, olakšam se na hladnu najlonsku podstavu svoje jakne. Omamljen od olakšanja, i dalje ga oblizujem jezikom, kad začujem kako se otvaraju ulazna vrata zahoda i Chloin glas kako doziva s njih:

"Tata, jesi li tu, tata? Tražimo te."

"Eh... dobro, zlato... evo me začas", promucam, a njegov kurac opet nestane.

"Požuri, tata, teta Rachel mora ići, a ja ti nešto moram pokazati, hajde."

Nešto mrmlja i čujem kako se vrata opet zatvaraju uza škripu.

Noga mi je ukliještena uz podnožje školjke. Dok pokušavam osloboditi nogu s druge strane, osjećam probadanje u otprije bolnim leđima, ali moj strah i osjećaj odgovornosti još su izgubljeni u navali adrenalina. Ustanem, nema toalet papira. Obrišem se nedobitnom srećkom i starim autobusnim kartama. Presretan sam.

U zrcalu iznad umivaonika pregledavam jaknu: vlažne mrlje uglavnom su iznutra. Poravnam kosu i izlazim.

Chloe me odmah hvata za ruku i vuče prema plaži. Mašem Rachel i Adrewu u znak isprike, dok je on gura natrag prema boćarskom klubu. Chloe nestrpljivo otpuhuje zbog mog sporog, ukočenog hoda.

"O, tata, daj. Pogledaj što sam našla."

Zatim nas dvoje klečimo na pijesku, zagledani u nešto. Mrtvog čvorka. Chloe me privlači bliže.

"Molim te tata, samo još ovaj put. Molim te. Daj da ga zadržim dok se ne promijeni. Molim te..."

Bacam pogled natrag na park, dok tetovirani čovjek s rijeke nestaje u smjeru Visoke ulice. Stavljam mrtvu pticu u svoj džep.

Putem kući uzmemo još jedan sladoled.

Događa se

Probudila sam se s hladnim, mučnim, ispraznim osjećajem predstojećeg obiteljskog dana. Godišnji je odmor dragocjen i užasavam se protratiti i najmanji dio na derišta mojih rođaka, bezobraznu ujnu i neizbježne suze moje majke nakon nekoliko čaša Asti Spumantea.

Pokraj mene u krevetu osjeća se neugodan i nepoznat vonj. Okrenem se na leđa, vruće mi je. Bedrom odjednom dotaknem tijelo, lagani dodir izaziva nečije gunđanje pored mene. Polako odmaknem nogu, ležim ukočena i nastojim sjetiti se nečega, bilo čega. Usudim se pogledati tek kada začujem tiho hrkanje. Zbog posve nejasnog sjećanja na drugi dio uredske zabave, to je jedva podnošljivo.

Kvragu, tko je to? U mom je krevetu tinejdžer. Smrdljivi anđeo prljava lica. Nisam bila u krevetu s tinejdžerom otkako me čuvao susjedov sin, kad mi je bilo devet godina. Koji se kurac događa? U strahu da se pokrenem, da dišem, pitam se nije li ovako kada se ukočiš od straha. Ne radi se samo o tome da bi sa mnom u krevetu mogao biti bilo tko – pospani lopov, osjećajni silovatelj. Radi se o tome da se pokušavam sjetiti što se dogodilo, a za ovo nema objašnjenja.

Nešto se dogodilo na poslu. Bog će ga znati koliko sam vina popila za ručkom, prije nego što sam prešla na ozbiljniji G&T. Druženje s kolegama uvijek me užasno uzruja. Izvan svojih uredskih uloga, kao da smo potpuni stranci. Jesam li se raspitivala kod Boba o unapređenju? Isuse. Glavom mi prolazi slika Marion, Boba i mene u *Bistrou*. Kako smo dospjeli tamo? Nije li Bob kupio šampanjac i pokušavao mi se uvaliti? Definitivno se sjećam hladnih, vlažnih usana koje se spuštaju. Osim toga, tu je samo ovaj jezivi osjećaj straha.

Tiho sam se izvukla iz kreveta i promatram tog momka. Je li gol? Iako zapravo ne želim znati, ipak pridižem poplun i virim. Gol je – mršav, blijed, divan, prljav i gol. Ako se naglo probudi, pomislit će da sam perverzna, ali svejedno, nikako da skinem pogled s njega. Jesmo li se već poševili?

Nevoljko suzbijam svoj voajerizam i slijedim trag odjeće do dnevnog boravka. Moj grudnjak prepleten s izgužvanom haljinom, blatnjave martensice, supermenske tajice (izokrenute), prljave traperice sa sumnjivom žutom mrljom na bijelom prednjem dijelu. Provjeravam spava li i prekopam mu džepove neobično teških traperica u potrazi za nekim dokazom o identitetu. Broj mobitela našvrljan na potvrdi iz kladionice djeluje mi nekako poznato. Koga s mobitelom poznajem? Sigurna sam da je Evelynin 0374. Prednji džepovi su tako natrpani kovanicama da ne mogu ni zazveckati dok ih pretražujem. U džepiću s prednje strane otkrivam paketić rizli i grudicu hašiša umotanu u foliju. Zatim mi se učini da se iz spavaće sobe nešto čuje, pa brže-bolje sve vraćam natrag.

"Zdravo", nesigurno se trudim. Nema odgovora. Vratim se u spavaću sobu, a on i dalje hrče. Tiho zatvaram vrata za sobom i idem do telefona. Ovo nije dobro, moram čuti što Marion kaže. Bit će škakljivo, jer grozim se priznati da se ničega ne sjećam. Ljudi ti popunjavaju rupe u pamćenju stvarima koje mogu upotrijebiti protiv tebe. Nikad se nemoj napiti s kolegama s posla. To si uvijek govorim. Biram broj.

Gore je nego što sam mislila. Marion me pokušava uvjeriti da sam u *Bistro* odvukla Boba, svog šefa, sramežljivu-Helen-iz-financija i nju. Navodno su nešto drugo planirali, ali ja sam bila uvjerljivo agresivna. Znala sam da će izmisliti neko sranje u tom stilu. Bob i ja navodno se nismo mogli odlijepiti jedno od drugoga. Helen je otišla jer ju je pokušao zašlatati dok je izlazila iz ženskog zahoda.

"Ustvari se ponudio da nas poveze. Nakon koliko, niti litre Grousea i onog prokletog šampanjca. Nevjerojatno. A sjeti se kako je u baru onu curu uhvatio za sise. Zašto nas nisu izbacili?"

"Čista strava", složila sam se a da pojma nisam imala o čemu priča.

"Oprosti, Cath. Znaš da sam htjela ići jesti, ali nakon svih njegovih sranja s konobaricom, Bože, zašto takvi ljudi piju?"

"Nas troje smo otišli u restoran?"

"Kako?"

"Hoću reći ti, ja i Bob?"

"Ne sjećaš se? Otišla sam prije nego što smo dobili stol. Ti si ostala jesti? Bože, Cath, kako si mogla? Je l' ti se opet uvaljivao?"

Isuse, ovo nema nikakvog smisla. Tajanstveni momak će se probuditi svakog časa.

"Ne, Marion, vidiš, radi se o tome... pa... srela sam nekoga. Je li još netko bio s nama kad si otišla?"

Smije se. "Tko, muškarac?"

"Da."

"A sada je s tobom? Sigurno nije Bob? A mislila sam da ću vas morati zaliti kantom vode."

"Molim te, ionako mi je dovoljno muka."

"Pa što se dogodilo? Jesi li poševila tog tipa?"

Ovo je beznadno.

"Gle, Cath, moram ići, trebam se ufurati u ulogu majke. Sretan jebeni Božić."

"Nije tako sretan kao tvoj, sve mi se čini."

Spuštam slušalicu i vraćam se u spavaću sobu. Dok kopam po noćnom ormariću u potrazi za svojim Prozacom, primjećujem da se pored mene pokreće poplun.

"Jutro, krasotice!"

Hvata me za zapešće, blago privlači k sebi i rastreseno ljubi. Ustuknem od njegovog zadaha. Pospano trepće dugačkim trepavicama.

"Hvala ti što si mi dopustila da ostanem."

Jezivo. Taj čovjek mi zahvaljuje što sam spavala s njim, a ja nemam pojma tko je on.

Rukom prolazi kroz svoju čekinjavu kosu i pita može li se oprati. Od pitanja se zacrveni. Pokažem mu gdje je tuš i s police uzimam par ručnika. Kad začujem šum vode, počnem skupljati njegove stvari, slagati odjeću preko priručja na dvosjedu, a onda shvatim koliko je prljava, pa je prebacim na stolicu. Opet vadim hašiš iz njegovog džepa. Folija se već posve raspala. Kad sam bila mlađa, voljela sam se urokati, ali danas su sve moje prijateljice neporočne žene, uozbiljile su se kad su rodile. Impulzivno odgrizem dio, prstom zagladim otiske zuba i sakrijem haš među božićne čestitke.

Da preduhitrim tišinu kada se vrati, palim televizor – crtići, bolesni američki film za djecu, red raspjevanih kršćana, ili snijeg na Channel 5. Gasim i idem napraviti kavu.

Jesam li ga upoznala u restoranu? Ne bi valjda takvog prljavca pustili tamo gdje ljudi jedu? Sjećam se Boba kako stoji u svom baloneru. Je li otišao kada se pojavio balavac? Odakle se on pojavio, jebote?

Prikaza u pari, gola do pojasa, izlazi iz kupaonice. Ovako čist, još je ljepši. Zovem ga iz kuhinje na kavu. Ima predivan osmijeh.

Sjedimo jedno nasuprot drugoga, gledam kako u šalicu stavlja četiri žličice šećera. Iz kutije na stolu uzima cigaretu pa nudi i meni. Odakle cigarete? Jesmo li sinoć sjedili ovdje? Zašto se ne mogu sjetiti?

"Ili ti je draži božićni džoint?"

O ne, duvanje.

"Zašto ne?"

Traži svoje traperice, vraća se kopajući po džepovima. Što ako primijeti da sam ih dirala? Vidjet će otiske zuba na svom dopu, znam da hoće.

"Trebalo mi je ostati još malo", kaže i vadi haš iz džepa. O Bože, primijetio je. "Hej, super, ima dosta", uvjerava me i mota džoint.

Neka on priča. On je u nepravednoj prednosti – zna što se dogodilo, a ja ne znam. Dok mrvi hašiš, podiže pogled.

"I, jesi li se oporavila?"

"Od čega?" oprezno pitam. Podiže obrve i ceri se.

"Od sinoć."

"Bila sam prilično pijana", objasnim, ali to je zapravo upitno.

"Mislim da smo svi bili."

"Svi?"

On sklopi oči i djeluje kao da zamišlja nešto strašno zabavno, zatim mi pruži džoint. Zapalim i duboko povučem. Možda mi to pomogne da skupim hrabrosti i pitam ga. Oh, ali ne mogu priznati da se ne sjećam je li bilo seksa. Slomila bih se da meni netko to kaže.

"Bez uvrede i slično, ali kompa ti nije ništa posebno."

"Koja kompa?" Marion mi je lagala? Je li ona bila ovdje?

"Bob, tako se zove?"

"Bob, moj šef?"

"Šef?" smijulji se kao da ne vjeruje.

"Što je s njim? Što nije u redu s njim?"

Gleda me kao da sam luda.

"Možda zvuči čudno, ali nekome tko ima napadaj epilepsije nećeš pomoći ako ga izbaciš van na snijeg. Hvala što si me pozvala natrag, užasno sam se osjećao. Netko mi je ukrao lijek dok sam spavao."

Vraćam mu džoint, još zbunjenija.

"Gdje? Ovdje? Netko ti je maznuo lijek dok si bio ovdje?"

"Ne, ispred trgovine, gdje smo se sreli."

"Kako to misliš?"

"Argos, moja soba-s-pogledom, sjećaš se? I fenobarbiturati. Od toga će oni dobiti napadaj. Rekao bih, božanska osveta."

"Oprosti, još ne razumijem."

"Tamo spavam. Skučeno je, ali to mi je dom, znaš."

Vilica mi se objesila. Preko puta mene sjedi beskućnik, jebena propalica, i pije moju skupu mješavinu kave. Kod Argosa sam pokupila skitnicu, pred svojim jebenim šefom? Pa to je čisti urnebes. "Kada je Bob otišao?"

Očito ga zabavlja što se ne mogu sjetiti.

"Izbacila si ga nakon što je on pokušao izbaciti mene. Bila si sjajna, moja junakinja." Rukom napravi znak križa preko srca.

To možda i nije tako loše. Bob je bio toliko pijan da je vjerojatno bio posve nepodnošljiv. Ali kako sam mogla zaboraviti da je netko imao napadaj epilepsije na mom sagu? Da je barem Bob otišao prije nego što se išta dogodilo između mene i Vještog Muljatora. Ne znam ni kako se zove, a sada nema šanse da ga pitam. Popivši kavu, ošamućena od droge, nosim šalicu do sudopera. Nudi mi još jedan dim, odbijam.

"Ne, ne, hvala. Moram se srediti. Idem k mami. A ti?"

Sliježe ramenima, ispija kavu i odlazi po odjeću da se obuče. Vraća se, a ja više ne mogu izdržati, moram znati.

"Pa gdje smo te upoznali? Ne želim biti nepristojna, ali pamćenje me izdaje."

Opet se crveni, dok navlači svoju prljavu komandosicu.

"Žicao sam od tebe. Tvoj kompa me pozvao da večeram s vama. Rekao je, ako mi dâ novac, potrošit ću ga na drogu. Tjednima nisam ništa pošteno pojeo, pa onda hvala. To mi je valjda bila božićna večera."

Koji nadmeni gad, taj Bob. Što li su samo pomislili u restoranu? Dvoje užasno pijanih poslovnjaka i skitnica. Na moje veliko olakšanje, kreće prema vratima. Osjećala bih se kao zadnja hulja da ga zamolim da ode, a on će taj dan prosjediti na ulazu u trgovinu. Bože, poševila sam se s beskućnikom.

Ljubi me dok otključavam vrata. Sapun prikriva prijašnji vonj seksa.

"Hvala na svemu, dušo. Pretpostavljam da me više ne želiš vidjeti, ali hoću da znaš da si stvarno draga osoba."

Je li moguće da je sve tako nevino? Jesam li doista učinila nešto krajnje milosrdno? Platila beskućniku obrok, spasila ga od napadaja epilepsije u snijegu, dopustila mu da na Badnjak ostane kod mene i priuštila mu vjerojatno prvu ševu nakon pustih godina.

"Znam gdje ću te pronaći ako budem htjela", kažem dok se trudim upamtiti da više nikad ne prelazim preko Južnog mosta kad padne mrak. Čestitam mu Božić i, dok zatvaram vrata, on odjednom djeluje užasno zbunjeno. Samo da me ne pita može li ostati.

"Samo jedno. Moram to reći. Žao mi je."

Od užasa nisam u stanju reagirati.

"Radi se o tome... Bilo bi mi draže da smo bili samo ti i ja, znaš, a ne utroje. Pridružio sam se samo zato jer si me ti zamolila. Obično ne spavam s muškima. Nećeš ružno misliti o meni, zar ne?"

S engleskoga preveo Miloš Đurđević.

festival europske kratke priče

Protiv

Lydie Salvayre

Provela sam deset godina u nekoj neobičnoj republici.
Jednog dana otvorila sam oči i ugledala se. Lice mi je bilo ružno. Smijeh lažan, duša rastrojena. Nekakva mi je šaka stezala i zavrtala prsa. Svoj sam život nosila poput torbe.

Shvatila sam da moram pobjeći.

Krenula sam autocestama. Prešla sam mora, rijeke i četiri kontinenta. Odmicala sam brzo, bez osvrtanja. Kao što se bježi nakon ubojstva. Katkad sam dolazila u napast da odustanem od tog putovanja i vratim se svojem sramotnom spavanju. No ipak, nikada nisam usporavala. Htjela sam se što prije udaljiti od zemlje u kojoj se ljudi gase od navike podređivanja.

Nakon duge noći došla sam k vama.
I k sebi.
Svakoga pitam: jeste li vidjeli čovjeka?
Tražim čovjeka. Tražim čovjeka koji ima oči za gledanje, jezik za psovanje, a ispod toga i dušu.

Jer u republici iz koje dolazim, ljudi više nemaju oči, i više nemaju jezik. Na sve kažu da. Svemu plješću. Liže i glade. Bez gunđanja si namiču okove. Poslušno obavljaju zadaće koje ih ubijaju. Sami od sebe se upregnu u strojeve, koji ih drže zatočene poput cirkuskih nakaza.

Katkad netko od njih eksplodira. Lovci na slike odmah dotrče kako bi snimili požar, koji sve televizije prenose, uživo. Učinak je zajamčen.

Katkad pak netko drugi, poludio od šutnje, ispusti dug urlik, a snimatelji zvuka odmah dotrče kako bi upotpunili svoju zbirku krikova. Kažu da ih u ljudi postoji šesto pedeset vrsta.

Jeste li vidjeli čovjeka?
Tražim čovjeka.
Tražim čovjeka čiji je jezik sit lizanja.
Tražim čovjeka sa šest noževa u džepovima, a na usnama tisuću opakih španjolskih psovki, spremnih da ošinu.

U republici iz koje dolazim, ako nekoga pokušate pomilovati, on se, poput davno napuštene životinje, u strahu povlači. Nije li to čudnovato?

U republici iz koje dolazim uživa se u raznovrsnim komemoracijama, nadasve od barbara preuzetim proslavama velikih Povijesnih klanja, popraćenim gromoglasnim mnoštvom fanfara, zastava, govora i procesija.

U republici iz koje dolazim, smrtno zaljubljeni ljubavnici više ne umiru, već si šalju e-mailove natrpane beznačajnim sitnicama i imenima životinja.

Mrtav je posljednji luđak.
I posljednji ljubavnik.
Zemlja je k'o suza čista, rista.

Možete li vjerovati – u republici iz koje dolazim ne poštuju se sveci, junaci, ni razbojnici velikog kalibra, već bogataši, ljepotani, imbecili i trgovci.

Trgovci se tamo ne pogubljuju, kao što se to posvuda čini.

Tamo ih smatraju sasvim dobrim društvom. Vidim da ste zaprepašteni.

Događa se čak i da budu promaknuti na najviše funkcije.

Stigavši na vrh, oni, očarani sobom, marljivo uklanjaju tragove trgovanja koji im prljaju prošlost, i s rukama na trbuhu naduto razglabaju o svemu, podržavajući vlastito mišljenje u svim pitanjima.

Burzovne oscilacije njihova su glazba. To im, kažu, sasvim zadovoljava kulturne potrebe.

Kad izađu na mjesta na kojima im žene laskaju, razbacuju se lažnim sjajem koji su skupo platili, no nažalost, sjaji im se samo nos.

Kako bi se osokolili, posjedaju si na bedra Barbike koje lamataju trepavicama, čekajući svoj ček.

No, kad se pojavi Ministar, dižu se skokom smjesta odbacujući svoju ljepoticu, zovu ga dragi prijatelju, ližući mu guzicu, naravno u prenesenom smislu, dive se njegovu odijelu, raspituju se za Gospođu, koja je na tretmanu u Badenu, lijepo govore o svima, a nadasve o Predsjedniku, i držeći ruku na povelikoj im jetri izjavljuju ljubav prema Napretku, u kojem uvelike sudjeluju duhom, uvijek spremnim za inovacije na području stvari koje se mogu dobro prodati.

Na prodaju voda, nebo, ljubav bez boli, žudnja koja ne trpi odlaganje, velika materijalna sreća,
Na prodaju pobuna, pritisnite OK,
Na prodaju naša koža, povoljno,
Na prodaju industrijski uzgojena, genetski modificirana djeca,
Na prodaju paket strahova promaknutih u dogme,
Na rasprodaji radioaktivni otpad, magnetske narukvice koje zločesti nose na zglavcima, podzemne garaže opremljene videofonima, euforija u tabletama, radio teleskopi, uredi nagruvani u hermetične tornjeve, tvrdokorna glupost poslužena na ekranima i računala u kojima ljudska nada počiva u miru.
Na prodaju slike, tisuće, milijarde, milijuni milijardi slika, jer slike nadomještaju sve što nam nedostaje.
Na prodaju naše serijski otisnute sudbine, tako je jeftinije, kao i ostale unosne trice.

Tražim čovjeka, dame i gospodo. Tražim čovjeka koji zna cijenu stvari i ne-cijenu stvari. Točno, u cent.

U republici iz koje dolazim, unutrašnjost kuća je natrpanija nego igdje drugdje na svijetu. Tu su nagomilani iznervirani aparati, električne spravice, burleskni ukrasi i ostali isprazni predmeti, poput ljubavnih romana uvezanih u kožne korice i ilustriranih časopisa, koji hvale moderni život ne obaziruć se na istinu.

Nerijetko se povrh toga mogu naći i kućni ljubimac ili dva o kojima vlasnici nesebično skrbe, i to brižljivije, slađe i maznije no što skrbe o Josi, spremačici.

Svojeg psa zovu cukica moj, daju mu da žvače gore navedena djela i bacaju mu kosti pune moždine pod stol.

No, zna se dogoditi da stvari krenu po zlu i da gospodin Pinchon zločeste udarce nogom koji bi trebali pripasti njegovoj Gospođi supruzi dodijeli Fifiju.

U republici iz koje dolazim, nema pravde za pse!

Napomenimo također da spomenute džukele, kad se istroše, gospodari prepuštaju služinčadi, koja u tajnom dogovoru sa životinjama – svojom braćom zavezanih gubica – potiho priprema budućnost u kojoj ih se više nikada neće dozivati zviždukom.

U republici iz koje dolazim, žene imaju nježnu kožu, sjajnu kosu i prpošne grudi.

Sve manje-više izgledaju kao kurve. Moram priznati da je to izvanredno.

Njihova se lica slažu s bojama domovine. Oči su im plave, zubi bijeli, a usne jarko crvene.

Na mjestima koja zovemo bazenima pokazuju se u bikinijima vragolasto svezanim na bokovima, a ulicom šetaju u prozirnim haljinama i bez ikakve pratnje, to je za ne povjerovati!

One koje su na prodaju daju to prolaznicima do znanja jedva primjetnim kružnim pokretom stražnjice. Cijena im je visoka. Ne nagađaju se. No nikome ne bi ni palo na pamet da pokuša pregovarati o iznosu, jer njihove obline, linija i boje opskrbljuju cijelu jednu naciju bludnim sanjarijama. To je božanstveno. I to, nije li tako, nema cijene.

Sličnim bismo terminima mogli opisati užitak koji u republici iz koje dolazim izaziva konzumacija poslastice u obliku zareza, koju zovemo kroasanom.

Pospani se domoroci od ranog jutra naslađuju tim kroasanima, koji znatno doprinose poboljšanju njihova, u pravilu ubilačkog, raspoloženja.

Bez pretjerivanja možemo reći da kroasan ima svoje mjesto među užicima koje život pruža.

Ipak, žalosno je što se, po zapovijedi Policije manira, kroasan ne smije namakati u njegov prirodni element – mislim na kavu.

Takvim se sitnim frustracijama narod navodi na pobunu.

No, tu su čuvari da osiguraju red.

Jer, znajte, u republici iz koje dolazim nema zastupljenijeg zanimanja od zanimanja čuvara.

Takvo obilje ima svoje razloge.

Budući da je tamo sve podložno krađi, potrebno je čuvati stražu i držati na oku Arape sumnjiva ponašanja.

Najžešći čuvaju red pokazujući očnjake. Pretres! Ne mičite se!

Drugi, koji paze na ćudoređe, pokušavaju se noću uvući u labirinte duša, kako bi, kad im se kaže, mogli podnijeti izvještaj.

Oni poetičniji iscrpljuju se nadgledajući poljsko cvijeće i divlje kuniće, unatoč njihovu savršenu poštenju.

Najlukaviji čuvaju samo svoj položaj.

Poneki, nasmrt preplašeni, čuvaju bezdanu noć, drugi pak čuvaju zatvorenike, parkove, muzeje, zgrade, skupa tijela i tko zna što sve još. Popisu stvari koje treba zaštititi od krađe nema kraja, tim više što kradljivci neprestano kradu jedni od drugih. Iz čega se može izvesti zaključak da je krug začaran i da bi tamo, kako bi stvari funkcionirale, svakom predmetu trebalo dodijeliti jednog čuvara.

U republici iz koje dolazim, ljudi se gase, no kažu da su radosni. Njihov svijet je okrutan, no oni kažu da je sladak. Tako podnose ono što ih uništava. No ako se slučajno ukaže prava sreća, prolaze mimo nje ne prepoznajući joj lice, ili je gledaju s prezirom, ravnodušni prema njoj prije no što su je i upoznali. Katkad se čak, zabrinuti i sumnjičavi prema njezinu izgledu, bace na nju te je zadave.

Lydie Salvayre (Francuska) rođena je 1939. u obitelji španjolskih republikanaca izbjeglih u Francusku. Diplomiravši književnost, studira medicinu i specijalizira psihijatriju. Od 1983. živi u Parizu i radi kao pedopsihijatar u centrima za medicinsku psihopedagogiju pariških predgrađa. Premda je romane počela objavljivati u zreloj životnoj dobi, njihova zapaženost brzo raste. Već prvijenac, *Izjava* (*La Déclaration*, 1990.) osvaja nagradu *Hermès* koja se dodjeljuje prvim romanima. Slijede *Običan život* (*La vie commune*, 1991.), *Moć muha* (*La puissance des mouches*, 1995.; dramatizacija 2005.), *Društvo sablasti* (*La compagnie des spectres*, 1997.; nagrada *Novembre*, knjiga godine po izboru čitatelja časopisa *Lire*), *Prijelaz među neprijatelje* (*Passage à l'ennemie*, 2003.), *Milina metoda* (*La méthode Mila*, 2005.), *Ne govori to* (*Dis pas ça*, 2006.), *Portret pisca kao domaće životinje* (*Portrait de l'écrivain en animal domestique,* 2007.). Zaigrano preplećući književni i govorni jezik, retoriku i stilske igre, tekstovi Lydie Salvayre najčešće uprizoruju obiteljske i profesionalne konflikte, dovodeći ih do apsurda. U njezinu promatranju svakodnevnog ljudskog ludila susrećemo se satira, patetika, moralizam i rableovska groteska.

U republici iz koje dolazim, čuveni su alkoholi i sirevi, kao i dobro poznati kolaboracionistički duh.

U republici iz koje dolazim, djeca su opremljena ocem, majkom, ujacima i tetama, izobiljem predaka, dobrim učiteljem, voditeljem kulturnih aktivnosti, savjetnikom za sentimentalni odgoj, nježnim logopedom, jednim ili više pedijatara, i, ako je moguće, vizionarskim psihologom. Oni ih svi zajedno drže pod čizmom, svi s jednim ciljem – da im pomognu pronaći slobodu.

Jer u republici iz koje dolazim, sloboda se cijeni iznad svega!

Mrtav je posljednji luđak
I posljednje dijete
Zemlja je k'o suza čista, rista.

Mlaka je klima u republici iz koje dolazim.

I mlaka su srca.

Tamo nema tigrova. Nema orlova. Nema Himalaje.

Samo livadice s potočićima uz koje pasu kravice, sve sami prizori koji ne mogu izazvati produhovljene osjećaje, ionako prilično zakržljale u tom kraju.

Tamo nema ničega jezgrovitog, ničega suštinskog.

Nikakve uzvišene Vizije koja bi se protezala do granice Mogućeg.

Tamo se ljudi brane od neumjerenosti kao od prostaštva.

Ako se voli, voli se slabo.

Ako se bori, bori se mlitavo.

Živjet će se drugi put.

Tamo su igre bez rizika.

Zimogrozne su ljutnje.

Na gutanje poniženja čovjek se navikne, kao i na sve,

A pogrde, umjesto da se razviju u raskošne melodije pune otrova, svode se na tri bijedne riječi, koje neću navesti.

Sve je tamo prosječno.

Prosječno je drveće, vrhom daleko od neba.

Prosječne životinje, smiješnih kandži.

Prosječan moral, prosječne oluje, prosječni pljuskovi koji se izdaju za potope, i očajno prosječan očaj.

Za razliku od ovdašnjih ljudi, koji su sposobni mirno i tiho sjediti dulje od sat vremena, stanovnici republike iz koje dolazim ne mogu ostati na jednom mjestu. Nešto ih stalno nagoni na kretanje. No nitko od njih ne zna reći što ga baca u taj vrtlog mahnitosti.

Ljudima se tamo uvijek žuri. Svi trče kao jedan, jednakih izraza lica, jednako prazni.

I u ljubavi im se žuri.

Tek što su prodrli jedno u drugo, već svršavaju, skaču iz kreveta, na brzinu se oblače, hitaju k vratima i bacaju se na posao, koji ih cijele guta. Epizoda je trajala ukupno dvadeset minuta. Može li tko još brže?

Na ulici, prizor zapanjuje. Nitko se ne moli. Nitko ne meditira nad životom. Ljudi znaju samo trčati, trčati i trčati.

I ako tkogod odjednom osjeti snažnu želju da se ispruži na pločniku jer ga sve boli, da se promatrajući sjene zamisli nad vlastitim životom, da porazgovara sa svojim utvarama i pokojnicima, da odmori dušu kako bi u njoj izdubio san, ili se pak jednostavno poželi popišati uza zid, odmah će ga otjerati službenici gradske čistoće, koji, nakićeni šmrkovima i metlama, hitro uklanjaju masne papire, otpatke, prosjake, sanjare i filozofe, a zatim sve skupa iskrcavaju na smetlište, ili u ubožnicu, kako koji dan.

U toj zemlji sa čistoćom nema šale.

S francuskoga prevela Smiljka Guštak

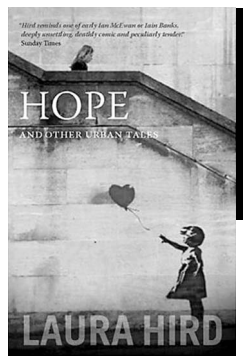

Laura Hird

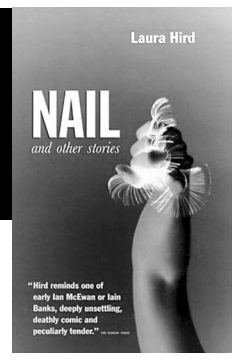

Pišeš jer moraš

Nenad Perković

Škotska književnica, vlasnica jednog od najslavnijih književnih blogova na engleskom jeziku, govori o važnosti časopisa *Rebel Inc*, načinu vlastita pisanja, razlozima zašto se uopće piše, te o svom doživljaju Hrvatske

Festival europske kratke priče u svom sedmom izdanju uveo je novost: zemlju-partnera, prilično nespretan naziv očito posuđen s Velesajma. Možda nespretan, ali, nedvojbeno, precizan. Ponekad naprosto treba biti jednostavan i ne izmišljati toplu vodu. Zato je u "jakoj reprezentaciji" (da onda posudimo i sportsku terminologiju, kad se već igramo) predstavljena Škotska, izabrana za ovogodišnju zemlju-partnera i od dvadesetak pisaca njih pet je bilo iz Škotske. Predstavili su se pošteno i hrabro, kratko i jasno. Na kraju, festival i jest posvećen kratkoj priči. Popričali smo onda i s "kapetanom" škotske repke – književnicom Laurom Hird.

Gradnja priče iz lika

Za početak, moram te pitati o književnom backgroundu, o škotskoj književnoj sceni. Čini se da je pojava* Rebel Inc Magazinea*, početkom devedesetih, značila svojevrsnu revolucionarnu točku preokreta za cijelu generaciju autora, uključujući i tebe.

– Sve je započelo kad je Kevin Williamson 1992. pokrenuo časopis *Rebel Inc*. Do tada smo se sastajali po knjižarama,ali i drugim mjestima gdje se okupljaju mladi: klubovima, nogometnim klubovima, noćnim klubovima i svim mogućim mjestima u Edinburghu gdje se okupljaju mladi. Tamo se čitala poezija i priče, i nitko nije imao pojma gdje i kako bi se bilo što moglo objaviti. Mnogo mladih ljudi pisalo je o svojim svakodnevnim životima, uglavnom životu radničkog sloja, pa su se koristili i jezikom radničkog sloja. Za mene je to bilo važno jer me ohrabrilo. Hej, pa i ja mogu pisati, mogu pisati o stvarima koje me zanimaju i koje zanimaju druge ljude. To je sloj ljudi koji nema novca za skupa putovanja, žive u svojim četvrtima i svojim klubovima, gledaju kako da dobiju neki posao ili da "maznu" kakvu lovu za preživljavanje i,odjednom, oni su dobili svoj "glas" i svoj književni magazin.

Tako si i ti krenula?

– Da. Nije stvar samo u pisanju. Bilo je to i druženje, čitanje, susreti s ljudima s kojima sam mogla podijeliti i svoje životne interese, ne samo književne. Poslala sam Kevinu svoju prvu kratku priču i brzo sam bila prihvaćena. Već sam rekla, to me ohrabrilo da nastavim pisati. Uskoro je *Rebel Inc* prerastao u, recimo to tako, radikalnu ediciju nakladničke kuće Canongate koju je nastavio uređivati Kevin, i uskoro sam imala i svoju prvu knjigu. Imala sam sreće.

Rekla si kako uvijek priču gradiš iz lika. To nisam prvi put čuo pa me zanima razlika između kreiranja lika i kreiranja svijeta oko tog lika, ako uzmemo da je svaka priča mali svijet za sebe. Što to konkretno znači: graditi priču iz lika?

– To je stvar početne točke pisanja. Umjesto da smisliš cijelu priču po kojoj ćeš posijati likove već prema potrebi te priče, kreneš od lika samog, najčešće samo od nekog detalja. On se polako "izgrađuje", izlazi na vidjelo odakle dolazi, s kime ima posla, upoznajemo mu rodbinu, što osjeća u nekoj situaciji i kako reagira. Ništa od toga ne znaš unaprijed. Isto tako ne znaš ni što će se dogoditi dalje u knjizi, ili u priči, što će biti godinu poslije ili idući mjesec. Zapravo, priča slijedi lik. Ako si i imao na početku neku ideju kud bi priča trebala ići, dogodi se da s tvojim likom to jednostavno – ne ide. Ne možeš ga prisiliti.

Sve je započelo kad je Kevin Williamson 1992. pokrenuo časopis *Rebel Inc*. Do tada smo se sastajali po knjižarama, ali i drugim mjestima gdje se okupljaju mladi. Tamo se čitala poezija i priče, i nitko nije imao pojma gdje i kako bi se bilo što moglo objaviti. Mnogo mladih ljudi pisalo je o svojim svakodnevnim životima, uglavnom životu radničkog sloja, pa su se koristili i jezikom radničkog sloja

Samopouzdanje pisca

Je li moguće naučiti pisati?

– Svatko ima neku priču. To je polazište. Ispričati je ili ne.

To svakako. Mislio sam na tečajeve kreativnog pisanja i slične radionice.

– U posljednje vrijeme radim na dosta sličnih radionica. Međutim, tu zapravo nije riječ o učenju pisanja. Riječ je o samopouzdanju. U kreativnim radionicama ljudi steknu samopouzdanje, hrabrost da pokušaju, da učvrste svoju točku gledišta, poziciju s koje će pričati kad budu pisali. Samo pisanje se ne da naučiti. Bilo bi krivo pomisliti: "Baš mi je želja biti objavljivani pisac, idem na tečaj pa ću to naučiti". Naravno da to tako ne ide. Mogli biste se gadno razočarati. Ali ako želite objavljivati, potrebno vam je određeno samopouzdanje, i to se na radionicama može dobiti. Pisac ne piše zato da zadovolji neku želju. Pisac piše zato što mora.

Eto, ukrala si mi pitanje. Pisac piše zato što mora, to si već više puta izjavila.

– Da! To je kompulzivno. Ljudi često sanjare: volio bih biti pisac, volio bih biti glumac, volio bih biti pjevač... ma zaboravi! Poanta je u tome da to *radiš*, ne da to *budeš*. A radiš to jer to moraš raditi. Ne postaješ pisac zato što je to zgodno, zanimljivo, ili omogućuje karijeru. Pišeš zato što moraš, bez obzira što drugo radio za život.

Koliko si upoznata s ovim dijelom Europe i kakvi su ti dojmovi iz Hrvatske? Svjestan sam da pitanje zvuči stereotipno, obično sugovornici pokušaju kurtoazno odgovoriti, ali ipak ustrajem postavljati ga strancima. To je, naime, moj prepredeni način da na kraju ipak nešto doznam i o nama i o tome kako nas doživljavate.

– Moji roditelji često su dolazili u Hrvatsku na praznike, i voljeli su dolaziti. Oboje su umrli i zato sam se posebno veselila dolasku, da vidim stvari njihovim očima i da doživim što su oni doživljavali kao lijepo. Zapravo, to je za mene nešto posebno, osobno, dragocjeno. Roditelji su mi bili jako dobri. Podržavali su me u pisanju, još od kad sam bila mala veselili su se i ohrabrivali me da budem kreativna. I sami su bili kreativci. I sad me pisanje dovelo na mjesto koje je njima puno značilo. Mislim da je to dovoljno za bilo koga da se osjeća posebno, pa se tako i ja osjećam. Zato neću reći "mjesto je krasno, a ljudi ljubazni", jer je moj doživljaj Hrvatske vrlo osoban.

Vojničke čizme

Sanneke van Hassel

Jedne nedjelje poslijepodne u tramvaju taj je osjećaj prvi put ovladao mnome. Ušla sam na trgu Koningsplein. Oko tri sata. Progurala sam se kroz gomilu u ulici Leidsestraat. Već mjesecima nisam bila u ulici sa samim trgovinama, a natovareni pripadnici moje vrste koji su se vukli pokraj mene doimali su se kao članovi drugoga plemena.

Tog jutra bila sam na koncertu-matineji nekolicine bivših kolega. Rano sam krenula na vlak. John je još spavao. Ostavila sam mu pisamce i iskrala se iz kuće. Bio je to pristojan koncert. Kvartet je svirao Haydna i Mozarta, nikakve moderne majstore koji su se znali naći na našem repertoaru.

Odlučila sam se pješice vratiti na željezničku stanicu. Pješačenje pogoduje mojemu stanju. Dok sam prolazila uz kanale, *Mala noćna muzika* mi nikako nije izlazila iz glave. Nakon manje od kilometra počela sam opreznije koračati. Odjednom me uhvatio grč u križima. Pokraj tramvajske stanice stajala je skupina ljudi. Za deset minuta mogla bih biti na glavnom kolodvoru. Priključila sam se svjetini koja je čekala.

Na žalost, prevarila sam se. Trajalo je i trajalo. Jedinu klupu na stanici zauzelo je nekakvo čudovište od muškarca. Nakratko se osvrnuo. Njegov je pogled bio toliko oštar da sam i ja zastala okrenuvši trbuh u smjeru tračnica.

Bio je niske građe. Vojničke čizme, godinama neoprane traperice, maslinastozeleni džemper. Crvenkasta kosa, ošišana na četku. Dlake na ručnim zglobovima i rukama. Ruke stvorene da se stisnu u šake. Šake s pamfleta lopuža, crno-bijelih plakata na prosvjedima. Medvjeđe šape.

Rukom sam prešla preko trbuha, vježbala pokret, sjetila se da se u njemu nešto nalazi, jedan život. Visoko sam podigla suknju, bila je od rastezljivog materijala od kojih se izrađuju trenirke. Otkad sam doznala, nosim tenisice i odjeću koja se obavija oko mene poput pidžame. Noću sam osjećala pokrete, grebanje uzduž trbušne stjenke. Pritisnula sam nateklinu, osjetila nešto tvrdo, nešto okruglo.

Čovjek je polako okrenuo glavu, pogled mu je preko poda klizio u mojemu smjeru. Brzo sam pogledala ispred sebe, prema tračnicama. Je li moguće da je vidio? Je li si pokušao predočiti kako izgleda to nago biće u meni? Kuglanje u mojemu trbuhu, plodna voda koja se bućka pri svakom mom koraku? Njegovo je tijelo podnijelo mnogo, sudeći po ožiljku iznad oka, na kojemu nedostaje komadić kože, i rezu na bradi. Pobuđuje li ljubomoru, ovo tijelo dvostruke osobe u kojemu se jedan život sprema na odcjepljenje?

Oči su mu gorjele. Okrenula sam se prema tinejdžerkama. Okupile su se oko voznoga reda poput plesačica na šipci. S torbicama svih veličina. A u njima: ono najmodernije. Ono što više nije u modi odmah ide u glomazni otpad. Kad sam bila njihovih godina, nosila sam velike majice sa širokim rukavima i jastučićima za ramena. *Oversized* i *unisex*. Prije dvadeset godina moj bi trbuh dugo ostao nevidljiv. Danas više nitko ne primjećuje obnažena tijela, donje rublje virilo je ispod topića, izlazilo iznad rubova hlača.

Pomilovala sam trbuh koji mi je oduzeo svu žudnju i pogled usmjerila prema ženi koja je svoja kolica za kupovinu vukla po tramvajskim tračnicama. Iza nje je stajao plakat s prikazom dekoltea. U torbi sam imala knjigu o jednom slikaru koji opisuje svoj proces starenja. Dva puta na tjedan njegova ga polusestra kupa. Pere mu spolovilo. Više mu nije važno kako se odijeva, ne brije se, ne izlazi iz kuće. Posljednja tri mjeseca i ja na WC odlazim više puta na dan. Malo mokrim, imam sitne tegobe, treba mi puno vremena da si zavežem žnirance. Često se osjećam kao životinja. Kao ona koja si je prestala lizati krzno.

Jedna djevojka namještala si je dva, tri lakirana pojasa. Jedna druga iz torbe je izvukla sjajnu tangu. Kad bi se sve svelo na to, bi li čovjekove misli bile usmjerene prema meni ili prema ovim djevojkama blijedih lica, toj teladi? Ja sam nosila život u sebi. Bila sam simbol plodnosti. Iako je u meni, od trenutka kad sam to doznala, nešto imalo osjećaj da umire. Da je gotovo. Nešto poput mladosti, slobode, posjedovanja tijela.

Čovjekove oči ponovo su bile usmjerene na pločnik. Zijevao je. Je li spavao noćas? Što li je te nedjelje ujutro radio u srcu grada? Gdje će se iskrcati? Kod kafića, *coffeeshopa*? Hoće li čarobnjačkim trikom iz džepa na hlačama izvući tramvajsku kartu, pažljivo je preklopiti i poništiti u aparatu? Kapi znoja sjajile su se na njegovu vratu. Toga dana nije bilo vruće, hladan zrak, sivi početak nizozemske jeseni. Je li to iz njega isparavao alkohol? Dosadna bol u mojim leđima pogoršala se. Pogledala sam si noge. Moram dobro stajati na obje noge, raspodijeliti težinu. A zatim, napokon zvonjava tramvaja. Čovjek je ustao i u džep strpao netom smotanu cigaretu. Ušla sam u tramvaj iza njega. Smrad njegove neoprane odjeće. Stavila sam ruku na usta. Tramvaj je bio krcat. Nitko nije ustao zbog mene. Grčevito sam se uhvatila za jednu šipku, korak ispred njega.

Gledao je kroz prozor. Biciklisti, akacije na vjetru, prvi žuti list. U knjižari je visio plakat sa svjetloplavim i ružičastim natpisom *Special Topics in Calamity Physics*, novi roman jedne briljantne žene, pročitala sam u novinama. Znanost o katastrofama. Tramvaj se zaljuljao. Nagnula sam se prema naprijed, zateturala. Maslinastozeleni džemper, uvenuli listovi u mojim nosnicama. Humus. Uhvatila sam se za stolicu. Žmirkala sam. Njegove šake završile su na mom trbuhu. Pala sam prema naprijed, s rukama ispred donjeg dijela tijela. Vojničke čizme udarile su me u golijen, odgurnule. Napušteni teren. Ozljede u trbuhu, kontuzije, hematomi, nešto se raspuklo. Krv mi je curila po prstima. Ležala sam sklupčana između tramvajskih tračnica. Jedan embrio dokotrljao se pred moje noge, ćelavi mladi štakor.

Srce mi je lupalo kad sam se pomakla korak unatrag. Čovjek je smireno zurio pred sebe. Pomilovala sam trbuh: preživjeli smo. Njegovi su se prsti napinjali, a potom opuštali. Uvijek iznova. Duboko sam udahnula. Jedna od nekadašnjih kolegica upitala me kako sam – Uzela sam si kratak predah – odvratila sam. Nije trebala znati da dva tjedna nisam taknula violinu. Ispričala je kako su morali prilagoditi repertoar. Gudački kvarteti danas su svugdje prisutni. Poput virusa putovali su zemljom crkava, dvoraca i dvorana starih gradskih vijećnica. Na tim mjestima

nije bilo interesa za Bergov ili Schnittkeov repertoar, osim povremenih iznimaka zakamufliranih među lakše probavljive komade. Pomirila se s tim, kazala je, i ona mora jesti.

Sjetila sam se kako smo u jednoj praznoj školi uvježbavali Schnittkea, drugi gudački kvartet. Smrtni strah i žudnja za životom. Nikakva rezigniranost, usprkos pravoslavnoj crkvenoj glazbi na kojoj je temeljio svoju. Komad je zahtijevao svu moju pozornost. I ja sam težila za time, za stvarima koje su tražile moju pozornost. U zavoju se tramvaj nagnuo u stranu. Ljudi su vikali, hvatali se za tuđa ramena, šipke, stolice. Čovjek je čvrsto stajao na nogama, gospodar svojega tijela. Ne bih imala nikakve šanse da me bacio na pod tramvaja.

"Dam, Damsquare." Progurao se do izlaza, otvorio vrata udarcem i skočio dolje, u gomilu. Na stepenicama supermarketa sjedili su klošari s pićem i psima. S lijeve strane nalazio se irski pub, podalje *coffeshop.* Ovdje je sklapao poslove, među turistima i cjenkarošima.

Odjednom se našao ispred mene, s druge strane prozora, pedeset centimetara niže. S rukama na kukovima. Njegove zelene oči prikovale su me za pod tramvaja. Ženska životinja u limenom kavezu. On se cerio, ja sam zurila u njega. Tramvaj je polako kretao. Sljedećih pola sata, cijelim putem prema kući, neprestano sam si pogledavala preko ramena.

Otada više nisam sigurna.

Primjerice, u nedjelju. Vozim se na biciklu po mostu Van Brienennoord, ulažem svu snagu kako bih svladala uzbrdicu. Jedan kamion projuri kroz betonski rub između kolnika i biciklističke staze i sruši me. Ili protekli tjedan, u četvrtak navečer. Izlazim iz metroa. S druge strane trga stoje crni dječaci s bijelim kapama i čekaju me. A jučer ujutro, u supermarketu, jedan čovjek koji ima tri prsta u gipsu traži novac od mene. Odlažem košaricu i trčim van.

Noću sanjam da rađam životinje, pile s perjem našlo je izlaz iz mojega trbuha, krvavo tele me razdire, ovca sa zimskom dlakom kliže se po kuhinjskome podu, prvo glava. Iz njezina trbuha izlazi mršava janjad, nedovoljno snažna za život. Blejanje je zaglušujuće.

Izbjegavam ulicu kad se spusti mrak. U Amsterdamu više ne koristim javni prijevoz. John kaže da se dokazano više nezgoda događa u kući, na kuhinjskim stepenicama, nego vani, te da se najveći broj zlostavljanja odvija kod kuće, da kriminalitet u posljednjih trideset godina gotovo nije porastao.

– Jedino se povećao broj prijava – dodaje.

Kažem mu da želim vlastiti auto. – To će uskoro biti praktično, s djetetom i svim stvarima koje ću morati nositi.

Okrećem se i uspinjem na kat. Dječja soba skoro je gotova. U ruci držim glazbenu kutijicu koju sam danas kupila. Na njoj su naslikane žabe. Za dijete, za uspavljivanje.

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

Sanneke Van Hassel (Nizozemska) rođena je 1971. u Rotterdamu. Studirala je kazališnu umjetnost i kulturalne studije. Debitirala je 2005. zbirkom priča *IJsregen*, koja je nominirana za književne nagrade Vrouw&Debuut i Selexyz Literaire Prozadebutenprijs. Deset godina radila je kao dramaturginja za kazališnu skupinu t'Barre Land u Rotterdamu. Njezine priče, koje redovito objavljuje u književnim časopisima *Tirade*, *Passionate* i *Bunker Hill*, uvrštene su u nekoliko antologija suvremene nizozemske proze. Godine 2007. objavila je drugu zbirku priča, *Vitte veder*, koja je nominirana za nagradu Halewijnprijs. Za istu je knjigu 2008. osvojila nagradu BNG. Od 2006. živi i radi u Rotterdamu kao neovisna profesionalna spisateljica.

Temat priredio Roman Simić

Hodočasnici – vizija mističnih putovanja, slikarski ambijent

Ivana Meštrov

Ponekad je inzistiranje na univerzalnosti postupak koji potrebuje za jačom revalorizacijom parametara od kojih je satkan moment zvan danas, te prostor zvan tu.

Izložba Tomislava Buntaka, Hodočasnici – vizije mističnih putovanja, Umjetnički paviljon, Zagreb, od 15. svibnja do 7. lipnja 2008.

Slikarski ambijent Tomislava Buntaka *Hodočasnici – vizija mističnih putovanja* u Umjetničkom paviljonu: riječ je o pravom predahu od gradske vreve jer, ući u prostor tog historicističkog zdanja, oduvijek namijenjenom za predstavljanje umjetnosti, jest doživjeti transformaciju. Ono što bi umjetnost jednim svojim dijelom i trebala omogućiti.

U ovom, s pravom nazvanom slikarskom ambijentu, oslikani motivi pričaju eklektične priče nekih drugih idealiziranih svjetova gdje horizontalno egzistiraju izgrađeni okoliši – neogotičke arhitekture, raznorodna tipska bića i bogati, gusti, svježi šumski pokrov, te mješoviti životinjski svijet: majmuni, psi, jednorozi, zmajevi, ali i minotauri.

Nemoguće je ne povezati ove eklektične scenske kompozicije s idejom i motivom Arkadije, vrlo bliske i dosadašnjem stvaralaštvu samog autora Tomislava Buntaka. On naime često svoje slike koristi kao platforme stvaranja novih vizija odmaka od današnjeg svijeta. A Arkadija idealizirana zemlja u zlatnom dobu, bez pravila, zemlja jednakosti i ujednačenosti s prirodom, često je bila mjestom umjetničke inspiracije i(li) utopije, te išla u prilog umjetničkoj slobodi i zaštićenosti djelovanja.

Tomislav Buntak, jedan od najzapaženijih mladih slikara u korpusu suvremene hrvatske umjetnosti, prisutan je na sceni od ranih devedesetih. Za njega će kritički korpus reći da "osebujnim crtačkim stilom i slikarskom ikonografijom posebnog vida figuracije mnoštva likova stvara neobične prizore bogate izražajnosti". Koncepciju njegove najrecentnije lokalne izložbene prezentacije *Hodočasnici, vizija mističnih putovanja*, potpisuju Radovan Vuković, ravnatelj Umjetničkog paviljona i sam Tomislav Buntak, a predgovor u katalogu napisao je Branko Francheschi.

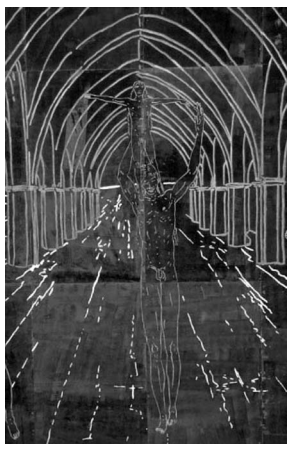

Taj isti autor teksta prozvat će Buntakove aktualne vizije eutopijskim, jer mjesta koja još ne postoje možda će se savršeno izvoditi baš sutra, nadodajući da "osnovni impuls Buntakova stvaralaštva potječe iz iskrenosti uvjerenja katoličke provenijencije o duhovnim temeljima svijeta".

Istina, već sam, pomalo pompozan naslov upućuje na vjerske referencije, a i daljnja studija naslova i prikaza govori isto, makar smo suočeni s dobrom dozom humora, odmaka i ekumenističkih uvjerenja. Tako primjerice u prostoru nailazimo na Čuvare na ulazu Novog Jeruzalema, tj. Sv. Kristofora i dijete Isus kako igraju nogomet. Ili pak doživljavamo Susret na terasama novog Jeruzalema koji Buntak također prevodi kao Sjećanje na Barcelonu. Sve to, riječju i slikom, ukazuje na Buntakovo prožimanje s vjerskim idealima, njegova istinska kršćanska uvjerenja, ali i vrlo osobno čitanje koje im udahnjuje. Na jednoj od slika Isus, sv. Kristofor i čuvari anđeli uživaju plivajući. Ne znam kad nam je zadnji put neki vjerski tekst progovarao o užitku u lakim terminima...

No, nemojmo se zaustaviti samo na sadržaju samih alegorijskih prikaza. Ono što je definitivno najimpozantnije za gledatelja kada uđe u Umjetnički paviljon jest materijal koji umjetnik koristi, i posebna igra koja se stvara sa svjetlošću, tj. svjetlost koja emanira iz samih slika. Naime, sve slike, u fluorescentnom akriliku, sparene su s UV neonskim lampama. Pri samom dolasku u zamračeni prostor Paviljona, nakon nekoliko minuta prilagodbe, oko prati te fluorescentne, poglavito narančaste, zelene i plave tragove, koji proširuje shematizirane biblijske alegorije još daleko u prostor i njegovu arhitekturalnu srž, a i sam linearni prizor izdižu ka gledatelju. Sve je nekako ploveće i nadrealno u tom svijetu fantazije. Arhitektura je ta, kao i *sklad s prirodom* koji je drže na okupu. Samu viziju.

Branko Franceschi će naglasiti da se radi o velikoj posveti arhitekturi, koja u toj mjeri nikada do sada nije bila toliko istaknuta u Buntakovim radovima. A upravo je arhitektura nositelj povijesne memorije, fizički plašt i trag vremena.

Iako hodočasnici Umjetničkog paviljona Tomislava Buntaka definitivno jesu, kroz način prikazivanja tj. luminiscencijom, osvježenje u ove nadolazeće ljetne dane, ponekad se pitamo je li i oni, isto kao i naznake arhitekture koje pohođuju, ne plutaju nekim drugim, davno prošlim i otpravljenim svjetovima, teško nalazeći povezanost sa svijetom danas. Jer, u svijetu tehničkog buma i medijske prenatrpanosti, teško da s lakoćom aspiriramo bilo kakvoj biblijskoj viziji ili nekoj novoj Arkadiji, možda prije čistom, golom svemiru. A naša povezanost s prirodom daleko je od one pastoralne iliti panove, više se svodi na trosatne nedjeljne šetnje Sljemenom i provodi kroz bio i bio. Ponekad je inzistiranje na univerzalnosti postupak koji potrebuje za jačom revalorizacijom parametara od kojih je satkan moment zvan danas, te prostor zvan tu.

Nagrađeni filmovi 18. Animafesta

Veliko natjecanje

Žiri: Joanna Quinn (Velika Britanija), Moustapha Alassane (Niger), Caroline Leaf (SAD / Kanada / Velika Britanija), Igor Kovaljov (Rusija / SAD), Danijel Šuljić (Hrvatska)

Velika nagrada (Grand Prize) za najbolji kratkometražni film festivala - statua festivala i novčana nagrada od 2.500,00 €, počasno predsjedanje sljedećim festivalom
'Sestre Pearce', Luis Cook, Velika Britanija, 2007
'Za originalni i jedinstveni grafički stil i režiju koja nas odvlači u sumoran svijet dvaju neprilagođenih likova.'

Zlatni Zagreb – statua festivala i novčana nagrada od 2.000,00 €
'Kržljavi', Andreas Hykade, Njemačka, 2006
'Žiri dodjeljuje nagradu Zlatni Zagreb filmu koji smatramo drugim filmom festivala. Za snažan, jednostavan i čist dizajn i režiju koja nosi snažnu i šokantnu poruku.'

Nagrada **'Zlatko Grgić'** za najbolji prvi film napravljen izvan instucije – statua festivala i novčana nagrada od 1.500,00 €
'Hezurbeltzak, obični grob', Izibene Oñederra, Španjolska, 2007
'Za anarhičan tok svijesti koji slijedi njenu unutarnji viziju.'

3 posebne nagrade prema odluci žirija velikog natjecanja:
'KJFG No. 5', Aleksei Alekseev, Mađarska, 2007
'Za izvanredan humor.'
'Prognoza', Adriaan Lokman, Nizozemska, 2006
'Za najbolji film bez dijaloga.'
'Gospođa Tutli Putli', Chris Lavis, Maciek Szczerbowski, Kanada, 2007 -
Za filmski jezik koji kreira snažnu atmosferu.'

3 posebna priznanja prema odluci žirija velikog natjecanja:
'Sony Bravia: Play – Doh', Frank Budgen, Darren Walsh, Velika Britanija, 2007
'Za vizualno iznenađujuću reklamu.'
'Voljeni', Samantha Moore, Velika Britanija, Uganda, 2007.
'Zbog poruke koju nosi ovaj film, izrečenu na osobni, svima razumljiv način.'
'Ona koja mjeri', Veljko Popović, Hrvatska, 2008
'Za korištenje 3D animacije koja ostavlja dojam organske izvedbe.'

Studentsko natjecanje

Žiri: Helena Klakočar Vukšić (Hrvatska / Nizozemska), Regina Pessoa (Portugal), Nedžad Begović (Bosna i Hercegovina), Erik van Drunen (Nizozemska), Saeed Tavakolian (Iran)
'Putovali smo umjetničkim svemirom kroz 78 filmova. Uživali smo u kvaliteti i raznolikosti i sigurni smo u budućnost ovog medija.'

Nagrada **"Dušan Vukotić"** za najbolji studentski film – medalja "Dušan Vukotić" i novčana nagrada od 1.000,00 €
'Neodoljivi osmjeh', Ami Lindholm, Finska, 2006
'Za šarmantan i učinkovit humor i jednostavnost crteža. Užitak i svježina animacije s dirljivim dramskim detaljima ne ostavlja gledatelja ravnodušnim.'

3 posebna priznanja prema odluci žirija studentskog natjecanja:
'Beton', Ariel Belinco, Michael Faust, Izrael / Nizozemska, 2006
'Za umjetnikov angažman, jasno izveden, prekrasno nacrtan i animiran. Film nosi snažnu poruku.'
'Camera Obscura', Matthieu Buckalski, Jean-Michel Drechsler, Thierry Onillion, Francuska, 2007
'Za svjež, izvanredan i inovativan pristup mediju. Odveo je članove žirija u maštovit svijet u kojem je sve moguće.'
Možeš li proći?', Banj Ju-Yong, Republika Koreja, 2006
'Za neobičan, ali intimno zagonetan svemir, elegantno nacrtan.'

Natjecanje filmova za djecu

Dječji žiri: Patrik Horvat, Paloma Quinn Mills, Anja Sever, Anna Šagadin, Anđela Žapčić

Najbolji film za djecu – statua festivala
'Moj sretni završetak', Milen Vitanov, Njemačka, 2007
'Moramo reći da nam je izbor bio jako težak. Odličnih filmova je bilo puno, a mi smo mogli izabrati samo jedan. Nakon puno razmišljanja glavnu nagradu smo odlučili dati filmu s najoriginalnijom pričom i veoma neobičnom, ali istovremeno glatkom animacijom – osobinama koje smo smatrali bitnima.'

3 posebna priznanja prema odluci dječjeg žirija:
'Animatou', Claude Luyet, Georges Schwizgebel, Dominique Delachaux-Lambert, Claude Barras, Roméo Andreani, Švicarska, 2007
'Oktapodi', Julien Bocabeille, François Xavier Chanioux, Olivier Delabarre, Thierry Marchand, Emund Mokhberi, Quentin Marmier, Francuska 2007
'KJFG No. 5', Alexey Alekseev, Mađarska, 2007

Nagrade izvan natjecanja

Nagrada za životno djelo - nagradu dodjeljuje Vijeće festivala
Priit Pärn (Estonija)

Nagrada za poseban doprinos teoriji animacije - nagradu dodjeljuje Vijeće festivala
Clare Kitson (Velika Britanija)

Nagrada obrazovnoj instituciji za najbolji izbor poslanih filmova - nagradu dodjeljuje Selekcijska komisija Studentskog natjecanja
Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie (Akademija likovnih umjetnosti u Krakowu)

Ostale nagrade

Nagrada publike Mr. M za filmove u Velikom natjecanju i Natjecanju studentskih filmova
'KJFG No. 5', Aleksei Alekseev, Mađarska, 2007

Najbolji film žirija studenata animacije i novih medija
'Skhizein', Jérémy Clapin, Francuska, 2008

glazba

Glazbena ontologija Berislava Šipuša

Ivan Pranjić

Što drži na okupu Šipuševe razigrane motive, koji bi, poput razbarušene djece, mogli otići svaki na svoju stranu i odlutati u kaos?

Koncert u povodu 50. rođendana Berislava Šipuša, Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb, 24. svibnja 2008.

U Hrvatskom glazbenom zavodu u subotu 24. svibnja 2008. održan je koncert u povodu 50. rođendana kompozitora i dirigenta Berislava Šipuša, uz sudjelovanje najpoznatijih hrvatskih i slovenskih glazbenika svjetskoga formata. U dvosatnom poniranju do samih granica ritmičkog zvukovnog praelementa, smjenjivale su se meditativne refleksije s vatrometima emocionalnih, vulkanski eruptivnih crescenda. Sedam izvedenih kompozicija nastalo je u posljednjih petnaest godina. Autor ih je, za ovu ipak ponešto komorniju prigodu, birao uz primisao o njihovom vremenskom trajanju s jedne, i broju izvođača s druge strane.

Šipušev postmodernizam?

Glazbena kritika Šipuša drži postmodernistom, što je izuzmu li se najnovije partiture, prilično točno određenje. Njegov prosede, međutim, ne temelji se, u pravilu, na parafrazi ili citatu klasičnih autoriteta (premda ne bježi od toga), niti nacionalnih glazbenih idioma. On je usmjeren na protuslovlje harmoničnog i disharmoničnog, tražeći među njima točku dodira u kojoj egzistira naša civilizacija na razmeđu tisućljeća. Od klasičnih, preko jazz, do rock motiva, koji se nenametljivo upliću u igri s tradicijom, oslušku-jemo dijalog, ne s pojedinim autorima, nego s epohama. Što drži na okupu Šipuševe razigrane motive, koji bi, poput razbarušene djece, mogli otići svaki na svoju stranu i odlutati u kaos?

Jedanput je to glasovir (u *Gonars triju*), koji svojom očinskom brigom prati luckastu violinu i buntovno violončelo, te katkad autoritarno i resko prizove svoje skitnji sklone ptičice da se vrate u kakvo-takvo okrilje makar i nepravilnog jata. Drugi je put to bariton saksofon (u kvartetu *Im Garten deiner Liebe*), koji primiruje krik alt saksofona u pustinji tišine, čijem očaju se pridružuje tenor, a zatim i sopran saksofon, dovodeći zvuk do gotovo tvarne opipljivosti, nakon čega očinskim baršunastim zvukom bariton saksofon smiruje tenzije, gradi melodiju i sve je ponovno glazba. Treći put su to bubnjevi (Cantus ansambla u *Un jardin…*), koji ostalih trinaest instrumenata čvrsto drže na okupu i usput još raspravljaju sa svakim od njih, na trenutke ulazeći u duhovite raspre do granice napuštanja autoriteta *pater familiasa* i prihvaćanja funkcije suigrača.

Razodijevanje ritma

U ranijim kompozicijama, kao što su oratorij *Neka teče vrijeme* (1988.) i *Gonars trio* (1991.), svu svoju klasičnu glazbenu izobrazbu Šipuš suočava s modernističkim disharmonijskim, atonalitetnim eksperimentom, gradeći rukopis u tom dijalogu tradicije i suvremenosti, primarno ipak zaokupljen melodijskim kontrapunktima, vječno dvojeći do koje mjere ulazi u radikalizaciju dekonstrukcije harmonije. Taj uznemiren glazbeni diskurs izražava autorovu egzistencijalističku duhovnu impostiranost, što je možda i svojevrsna slutnja kataklizme koja će zadesiti njegov životni prostor, ali isto tako i intimistički iskaz nabujalih proturječnosti.

Na pragu pedesetih, međutim, kao što i priliči filozofskim godinama, Šipuš nastoji definirati svoj glazbeni pojmovnik i izgraditi "novi organon" kompozicije, istodobno tragajući za njegovom ontološkom podlogom. Tu podlogu nalazi u ritmu, i to u njegovoj najrudimentarnijoj formi, u zvuku udaraljki. Na početku kompozicije *Un jardin...* (2003.) autor (kao dirigent) podiže ruku s instrumentom ispunjenim zrnjem i počinje dugotrajan šum, kojem se priključuju ostali. Vrijeme je uspostavljeno, prostor je njime određen, glazba kao bivstvovanje može otpočeti. Na podlozi ritma udaraljki ukorjenjuje se melodija puhačkih instrumenata, koji su asocijacija ljudskih glasova, i koloplet tih elemenata razvija prostor slobode, pripitomljujući se na trenutak kao zatišje između oluje, a zatim opet pokrećući praelemente, čineći sve mogućnosti otvorenima, čak i onu radikalnu egzistencijalističku da je pred čovjekom otvoren ponor apsurda.

Kompozicija *Anarhokor,* praizvedena ove godine u Bjelovaru, pisana za udaraljke i glasovir, još više potvrđuje Šipuševu zaokupljenost najelementarnijim glazbenim materijalom i njegovim izražajnim mogućnostima. Grupa mladih izvođača uvodi slušatelja, preko šuma zgužvanog papira i udara bubnja do klavirskih melodijskih dionica, u gotovo opipljiv prostor bitka glazbe. Šipuš tako pokreće, čini se, svoju glazbenu ontologiju od spoznaje prapočela prema novom glazbenom iskustvu, koje nas sasvim sigurno očekuje u nadolazećim desetljećima njegovog umjetničkog stvaranja.

Koncepcija koncerta

Koncert u Glazbenom zavodu otvoren je kompozicijom *Ricercare* za glasovir, u dojmljivoj interpretaciji Katarine Krpan, koja ju je i praizvela u Puli 2000. godine. Sintezom samosvjesne čvrstine i senzualne mekoće, mlada pijanistica iščitavala je partituru, dajući joj pečat osobnosti, kojoj su bjelodano otvorene sve autorove kompozicije. Šipušev rukopis i inače ostavlja dosta prostora osobnom pristupu. "Već u trenucima razmišljanja o grafizmu predstojeće skladbe, autor se odlučuje za zapis koji kombinira precizan, tradicionalno izmjeren glazbeni tijek s namjernom neprecizношću koja se osobito otvara izvođaču kao apsolutnome sukreatoru glazbe. Grublje rečeno, radi se o svojevrsnoj improvizaciji…" (Dubravko Detoni, 2000.)

Druga kompozicija te večeri, *Gudački kvartet br. 1* iz 2001. godine, pod naslovom *Iz knjige zaboravljenih riječi*, u izvedbi slovenskog gudačkog kvarteta *Tartini* (Miran Kolbl, Romeo Drucker, Aleksander Milošev i Miloš Mlejnik), predstavlja svojevrsno otimanje od zaborava nekih literarnih značenja pretočenih u glazbu. Ovo je prustovsko "traganje za izgubljenim vremenom" i njegovim smislom, koje nam se vraća zapisano u notni materijal. O svome *madeleine* kolačiću sam Šipuš piše : "…pa sam onda počeo sakupljati … te Riječi koje otkidamo iz našeg govora, napuštamo ih i zaboravljamo… Možda bi se knjiga neka mogla njima ispisati? Ovo tu je samo nekoliko listova…" (Berislav Šipuš, 2001.)

Treća po redu kompozicija bila je *Uspavanka za Sanroa, pticu ljubavi* iz 1991. godine, za dvije gitare, u izvedbi Istvana Römera i Gorana Listeša. Dvojica profesora gitare izvela su nježnu Šipuševu *Uspavanku*, dokazujući kako njezin autor duboko poznaje izražajne mogućnosti i tajne mnogih instrumenata. Gitare su te večeri zvučale skladnije i klasičnije od ostalih instrumenata, ali i narav sna je takva, pogotovo sna u zelenilu Obale Bjelokosti, kojom je Šipuš bio inspiriran.

Gonars trio za violinu, violončelu i glasovir (Tonko Ninić, Andrej Petrač iVladimir Krpan), naprotiv, u svakom svome taktu nosi napetost, neku egzistencijalističku neizvjesnost iščekivanja rješenja, koje se tek tu i tamo naziralo u glasovirskim dionicama maestra Krpana, ali opet i sve do kraja razvijalo u dilemama violončela i violine, koji su gradili svečanu ozbiljnost tragedije. Nije li možda 1991. godina, sa svom svojom potresnom zbiljom, u Šipušu ostavila dubok trag nerazriješenog apsurda? Glavninu kompozicije Šipuš je skladao u autu, vozeći između Milana i Zagreba za najtežih ratnih dana, a ključna rješenja nalazio je kod mjesta Gonars u sjevernoj Italiji. Slično je mogao stvarati Boris Papandopulo, napamet, bez glasovira, pjevušeći, u vlaku, u vožnji. Možda se Šipušev veliki projekt Cantus Ansambl tako zove upravo zbog važnosti pjevanja u autorovom postupku skladanja. Ljudski je glas najprisniji instrument, on je polumaterijalizirani dah, ili, kako bi stari rekli – duh.

Finale večeri

Drugi dio koncerta započinje još jednom teškom kompozicijom, pod naslovom *And then… turn to the mountain*, pisanom za flautu i gitaru 2005. godine, a izveli su je Dani Bošnjak i Edin Karamazov. Neka nevjerojatna snaga i neukrotivi nemir zračili su iz izvođača, koji bjelodano znaju s užitkom ploviti ovakvim notnim materijalom. Slušajući ih, cijelo mi je vrijeme na pameti bio Janko Polić Kamov i njegov smisao za kaos kao nešto sasvim ljudsko. Berislav Šipuš je očito te 2005. godine bio na važnoj prekretnici.

Kompoziciju *Im Garten deiner Liebe* iz 2002. izveo *Zagrebački kvartet saksofona* (Dragan Sremec, Goran Merčep, Saša Nestorović i Matjaž Drevenšek). Prema riječima samog autora, naručitelj skladbe, profesor na Visokoj školi za glazbu u Parizu Claude Delangle, nakon praizvedbe ga je pitao: "Berislave, što se promijenilo u tebi i kod tebe da ova skladba zvuči kao da ju je pisao neki drugi skladatelj, a ne onaj koji je skladao *Le sense*?" (B. Šipuš, 2008.) Šipuš je postao hermetičniji, teži, on se nema namjeru svidjeti, on piše za svojih sto instrumenata sto krucijalnih filozofskih pitanja.

Posljednja kompozicija te briljantne večeri nosi naslov *Un jardin sous la pluie avec un compositeur sans parapluie,* a napisana je za trinaest instrumenata i mulitinstrumentalista 2003. godine. Izveo ju je uz autorovo dirigiranje *Cantus Ansambl*, "jedina nacionalna skupina specijalizirana za izvedbe suvremene glazbe".

Šipuš sutra?

Bio je to vrhunac ovog kratkog preleta kroz repertoar od preko pedeset Šipuševih kompozicija i sasvim sigurno pravi doživljaj za dobre poznavatelje, ali isto tako i one koji nisu imali pravi uvid u opus ovog skladatelja. Već sljedeći dan (25.svibnja) imao je u Varaždinu praizvedbu jedne svoje nove kompozicije. Berislav Šipuš, od studenta povijesti umjetnosti, kompozicije i dirigiranja prije trideset godina, izrastao je, zahvaljujući svojoj dubokoj posvećenosti pitanjima koja su ga mučila, u istinsku kulturnu veličinu, koja obilježava razmeđa tisućljeća u ovome dijelu Europe. Tu činjenicu potvrđuje odaziv najboljih naših glazbenika na ovaj njegov veliki jubilej.

Interkulturalni dijalog

Neda Galijaš

Posjetitelji mogu u okviru Druge godbe vidjeti i čuti koncerte koji ih čak ne bi niti zanimali, ali ih privlače upravo zbog toga što su u u okviru ovog festivala. To i jest njegov smisao, cilj i moto – upoznavati drukčiju svirku i tradicionalnu glazbu nepoznatih nam glazbenika iz drugih kulturnih prostora

24. Druga godba, Ljubljana, od 20. do 28. svibnja 2008.

Udarni koncerti međunarodnog festivala Druga godba tradicionalno se, već 24. godinu zaredom, događaju na ljetnoj sceni u ljubljanskim Križankama. Ove su godine Križanke okupirali najprije Afrikanci. I inače su glazbenici iz tog dijela svijeta već obvezatnim dijelom drugogodbaškog programa. Afrička država Mali poznata je po vrsnim glazbenicima, velik broj kojih smo imali prilike upoznati tijekom godina i na ovom festivalu. Iz Malija je i pokojni začetnik afričkog etnopopa Ali Farka Toure, koji ima velike zasluge za prodiranje afričke glazbe u svijet. U tu vrstu glazbe spada i njegov sin Boureima, koji je sa svojom grupom Vieux Farka Toure nastupio prve večeri u Križankama.

Njegova lagana blues glazba mješavina je afričkih ritmova i harmonija s rokerskom energičnošću, uz naziranje reggaea i plesnog discosounda. Opuštena atmosfera na ovom koncertu mnoge je prisutne privukla plesanju, naročito na kraju, kad su se Križanke pretvorile u tulum pod vedrim nebom s prisnom i privlačnom afričkom glazbom. Posebno kada se Farka Ture iskazao u soliranju na električnoj gitari, pri čemu je do izražaja došla njegova maštovitost u zvukovima, kao i brzina. Peteročlana grupa Vieux Farka Tourea svoj je nastup pred oduševljenom ljubljanskom publikom zaključila u opuštajućem laganom ritmu.

Graciozno skakutanje

Ugodnu glazbenu večer nastavio je jedan od najcjenjenijih afričkih umjetnika današnjice, Tiken Jah Fakoly iz Obale Bjelokosti, koji posljednjih godina živi na relaciji Mali – Francuska. Naime, svoju državu je prije nekoliko godina morao napustiti zbog političkih razloga. Tekstovi njegovih pjesama nose društvenopolitičke poruke, s naglaskom na probleme njegovog kontinenta (raskrinkavanje postkolonijalnog izigravanja, borba protiv AIDS-a i malarije, korupcija i mafijaški odnosi između europskih metropola i afričkih moćnika, praznovjerje i ustrajavanje na krutim tradicionalnim običajima u suvremenom afričkom društvu…). To su teme o kojima Fakoly već desetak godina progovara kroz svoje pjesme, združujući pravi ritam, eksplozivan tekst i savršen zvuk. Osnova njegove glazbe je zabavan jamajkanski reggae, začinjen afričkom ritmičkom živahnošću. Da Fakoly pripada među najvažnije reggae glazbenike današnjice, što potvrđuje i nagrada Freemuse (Freedom of Musical Expression), koja je, u suradnji s Nobelovim centrom u Oslu, prvi put dodijeljena ove godine, i to upravo ovom glazbeniku.

Što se samog nastupa tiče, Fakoly je impozantan. Cijelo vrijeme je graciozno skakutao po pozorinci, što je djelovalo vrlo dinamično i veselo. Moram upozoriti da je deseteročlani bend, za razliku od njega, bio nekako miran, kao da nisu bili raspoloženi za svirku. Čak su i dva ženska vokala djelovala kao da su zalutala iz nekog drugog benda. Ili je Fakoly, koji je u svom stajlingu vjeran rastafarijancima, bio previše živahno raspoložen, tako da su ostali članovi benda ostali u sjeni. No, ako previdimo taj nesklad, sam koncert bio je jedan od boljih, s fantastično čistim zvukom.

Sočna mješavina stilova

I posljednje smo večeri u Križankama uživali u ritmovima afričke glazbe. Nastupio je legendarni deseteročlani sastav Orchestra Baobab iz Senegala, koji je na sceni već četiri desetljeća. Riječ je o sočnoj glazbenoj mješavini latinskoameričkih i afričkih stilova. Kako i samo ime ukazuje, stoljetno drvo baobab, tako su i ovi živahni glazbenici dokazali da ih čeka još puno glazbenih godina i koncertne kilometraže. Da im je ljubljanski koncert pasao, govori i činjenica da se niti nakon dva sata intenzivne svirke publika nije zasitila njihove privlačne glazbe, nego smo htjeli još i još. A i sam bend nije djelovao umorno, nego, naprotiv, raspoložen i nasmijan, kao da bi mogli tako do ranih jutarnjih sati. Inače, Orchestra Baobab djeluje vrlo skladno i uglađeno. Naravno, vodeća uloga zasluženo pripada vođi sastava Barthelemyu Koffiu Attisu (solo gitara). No, i ostali su članovi ovog slavnog sastava davali i daju svoj pečat, kako u zvučnom glazbenom zapisu, tako i u živom nastupu.

Te večeri je kao prva nastupila Katalena (pripada među najprepoznatljivije slovenske etno sastave), šesteročlana grupa, koja se iskazala kao uzorna za nastup prije slavnih Baobaba. Jedina primjedba je što su već treći put nastupili na ovom festivalu, što i nije fer, s obzirom da Slovenci

imaju još dosta zanimljivih i kvalitetnih etno grupa osim Katalene i Brine (koja je također nastupila više puta). Predstavili su svoj novi album *Cvik cvak!*, koji je u cijelosti nadahnut glazbom iz Rezije (dolina u Mletačkoj Sloveniji). Vrlo zanimljiv nastup, kako zvučni, tako i scenski, a i njihove pjesme su vrlo kvalitetne i efektne. Ova šestorka vrlo dinamično interpretira slovensku baštinu, tako da iskaču iz već provjerenih uzoraka. Simpatična vokalistica Vesna

Zornik je odlična pjevačica, koja se na sceni ponaša dražesno i živahno, vješto komunicirajući s publikom. Na momente su pjesme zvučale psihodelično, a pridodamo li tome i euforičan nastup vokalistice Vesne, možemo reći kako je njihov nastup bio vrlo dobro scensko i glazbeno dorađen.

Romski novi val

Dva romska hip hop koncerta dogodila su se na alter sceni Metelkove Gala Hale, i to u vrijeme prijenosa Eurosonga iz Beograda. Taj podatak spominjem jer su prvi nastupajući te večeri bili hiphopovsko raspoloženi Romi iz Češke, Gipsy.cz, četvorica mladića koji su ove godine sudjelovali na nacionalnom izboru za pjesmu Eurovizije. Na žalost, zbog Eurosonga ili mjesta događanja (Metelkova baš nije privlačan kraj za sve ljubitelje Druge godbe), posjećenost je bila puno manja nego što bi vjerojatno bila da je koncert održan u Križankama. Malo nepravedno u odnosu na ostale nastupajuće, koji su dobili mogućnost nastupanja na ljetnoj pozornici u Križankama. Tamo je ipak puno prostranije, što omogućava i brojniju publiku.

Koncert ovog veselo raspoloženog hip hop benda je izgrađen na maštovitom preplitanju tradicionalne romske akustične svirke (violina, harmonika, bas) s repanjem i programiranim ritmovima. Rezultat toga je živahna i dopadljiva glazba. Sve prisutne osobito je očarao izuzetno okretan (i jezično i fizički) reper Radoslav. Riječ je o prvorazrednom performeru i zabavljaču, koji nikoga nije ostavio ravnodušnim. Još 2003. je Radoslav pozvao na suradnju najbolje romske glazbenike u Češkoj, a hiphopu je dodao zvuk violine, harmonike, akustičnih gitara, kontrabasa i cimbala. Tako je dobio sočnu, suvremenu mješavinu romske svirke, koja već dvije godine uspješno odzvanja po najpoznatijim europskim festivalima.

Slijedili su Makedonci, Picikato Brass band, sa sličnom inačicom spajanja hiphopa i romske glazbe, ali ne tako intenzivno i eksplozivno kao što to izvode Česi. Picikato bras band su trenutno u samom vrhu makedonskog romskog novog vala. Njihova suradnja s mladim reperom Kempom počela je nedavno i to im je bio veliki izazov, kojeg se nije prihvatio još nijedan romski puhački orkestar na našim prostorima. Kempov nastup čine tvrdi urbani tekstovi i oštro, mračno repanje, ali očito nema još dovoljno staža u nastupima s ovim bendom, što se prepoznaje iz njegove nemogućnosti performerskog izražavanja. Tako je većinu koncerta Picikato Brass Band odsvirao bez njega, te potvrdio svoju virtuoznost i usklađenost.

Upoznavanje drukčije svirke

Festivalski smisao Druge godbe je široka žanrovska utemeljenost. Izvođači su iz različitih glazbenih vrsta i kulturnih sredina. Posjetitelji mogu u okviru jednog takvog festivala vidjeti i čuti koncerte koji ih čak ne bi niti zanimali, ali ih privlače upravo zbog toga što su u u okviru ovog festivala. To je smisao, cilj i moto Druge godbe – upoznavati drukčiju svirku i tradicionalnu glazbu nepoznatih nam glazbenika iz drugih kulturnih prostora. Tako Druga godba brine o interkulturalnom dijalogu već skoro četvrt stoljeća, prije nego su ga političari uopće i stavili na dnevni red.

Zato organizatori, unatoč financijskim teškoćama, ustrajavaju i dalje, te već sada optimistički gledaju prema jubilarnoj, 25. Drugoj godbi. Bogdan Benigar, organizator Druge godbe već šesnaestu godinu, za sljedeću je godinu tako, između ostalog, najavio i koncert *Tribute to Andy Palacio*, u znak sjećanja na prerano umrlog glazbenika iz Belizea, koji je nastupio na prošlogodišnjoj Drugoj godbi.

Grafikon "greške"

Nataša Govedić

Politika predstave DD Dorvillier usmjerena je na produktivnost greške, a ne na kastracijski stav da u svemu moramo biti *besprijekorni*. Nije važno postići koheziju; važno je otpustiti otponce

Uz 25. Tjedan suvremenog plesa, održan od 26. svibnja do 3. lipnja u Zagrebu i Rijeci te posebno predstave *Bez promjene ili sloboda je psihokinetička vještina* njujorške koreografkinje DD Dorvillier te *Entity* londonskog koreografa Wayne McGregora

Četrdesetogodišnja njujorška koreografkinja i plesačica DD Dorvillier, jedna od gošći ovogodišnjeg Tjedna suvremenog plesa, u svojoj "osobnoj karti" izjavljuje: "Fascinirana sam jezikom kao fenomenom, posebno njegovim lomovima i neuspjesima. Tijelo je očiti i savršeni most koji natkriljuje zjapeće provalije jezika. A mišljenje je tekućina koja podmazuje most". No u njezinu performansu *Bez promjene ili sloboda je psihokinetička vještina*, tijelo je, posve jednako kao i jezik, određeno svojom nesposobnošću stvaranja koherencije; nemogućnošću premošćivanja psihofizičke dezorijentacije.

Zašto bi nam ta odmaknuta uporišta trebala biti važna?

U polemičkoj diskusiji neposredno nakon predstave, kritičarski mi je kolega svim silama nastojao objasniti da ga se ni tema ni izvedba loma artikulacije nimalo ne tiče. Iz ove perspektive, pipkanje zališnih rekvizita rasutih po pozornici, "sricanje" pokreta i dramaturgija "nespretnog" ili namjerno krivo prepoznatih korištenja scenskih predmeta, za kojom poseže DD Dorvillier, u sebi ne sadrži nikakav reformatorski potencijal. Moje je iskustvo s predstavom ironično naslovljenom *Bez promjene* dijametralno suprotno. Situacija u kojoj performer vlastitim tijelom opisuje izvedbeni prostor kao zonu stalne "greške", stalnog sudaranja s predmetima ili trenja koje nastaje provlačenjem ispod mikrofona, struganjem mikrofona o tkaninu performeske majice ili opetovano bijesnim odmicanjem od sebe praznog vjedra, pri tom ne upadajući u "nasmijavanje" publike ni slapstick, već signalizirajući ozbiljnost inovativne (koliko i frustrirane) interakcije s objektom, na mene je djelovala emancipatorski. Možda zato jer u njoj nije bilo lažne "nadmoći" koju ljudska vrsta toliko elaborirano izvodi na svim svojim javnim priredbama. Nije bilo stava da smo "ovladali" situacijom, a tu bih dugostoljetnu istinu "nelogičnosti" komunikacijskog djelovanja ujedno odredila i kao tipičnu ontologiju umjetnosti kazališta. Nije bilo političkog licemjerja koje se vječito pretvara da *zna što čini*, uništavajući sve čega se dotakne. Naprotiv, otvoreno "neznanje" stvaralo je niz kreativnih pomaka, pitanja i uvida.

Automatsko plesanje

DD Dorvillier svoju plesnu izvedbu uspoređuje s "automatskim pisanjem", u kojem nema podizanja olovke s papira sve dok ne stigneš do kraja stranice – na taj je način ukinuta mogućnost "promišljanja" napisanog materijala; dorade kao i rutinske cenzure. Nije važno postići koheziju; važno je otpustiti otponce. Ako to znači da moraš *hopsati* spuštenih hlača i gaća po pozornici, jer ti se odjeća zapetljala o kablove, onda doista *nastavljaš s kretanjem* makar i posrćući preko svog zgužvanog donjeg veša. Nisam baš sigurna koliko je u svim ovim "nespretnostima" doista prisutna spontanost (sudeći po inozemnim kritikama iste predstave: veoma malo), ali sigurna sam da koreografkinja istražuje otvorenost plesne forme, točnije rečeno sposobnost plesača da pristane na "neizvjesnost" i nelagodu poteza koje povlači. Riječima francuskog likovnog teoretičara Henrija Focillona, "forma je uvijek rođena iz mijene i uvijek vodi novim mijenama" (nije li i jedna od definicija "stila" vezana za sposobnost pokazivanja ekspresivne devijacije ili otklona od birokratski "nedvojbene" izmjene značenja?). Umjetnici to razumiju: forma je *protejsko čudovište* koje se stalno iznova pred nama rastvara i zatvara. Nešto što je u prvi mah izgledalo kao nasumično vrludanje linije, nekoliko poteza perom kasnije postaje gotovo pa citat; opće mjesto. Formu je veoma teško "osloboditi" stečenih konvencija fiksiranja umjetničkog materijala, zbog čega je već i samu namjeru njezina destabiliziranja važno vrednovati visokim ocjenama.

"Glazbeni trenutak" jednog kukca

Da ne biste pomislili kako je podnaslov predstave ("sloboda je psihokinetička vještina") slučajan, napomenimo da koreografkinja nije sama na sceni, kao i da *vještinu* nesigurnosti s njome izvodi još dvoje ljudi: plesačica Elizabeth Ward zadužena je za kratki solo na jednoj nozi (s čašom kave u ruci), dok u posljednjoj dionici predstave na scenu izlazi i glazbenik Michael O'Reagan, svirajući na klavijaturama namjernim šumovima mikrofona zastrti jazz standard. Točka koherencije uspostavljena je veoma kratko i upitno, više kao "slučajno podudaranje" *buke*, svirke, plesa *i koprcanja* nego kao rezultat međusobnog usklađivanja, ali ipak je upriličena. Ponovno je politika predstave usmjerena na produktivnost greške, a ne na kastracijski stav da u svemu moramo biti *besprijekorni*. U tome je vjerojatno i razlog zašto DD Dorvillier dopire i do "učene" i do "naivne" publike: njezina je autorska pozicija u svakom slučaju inkluzivna ili postavljena dovoljno nepretenciozno da se u njoj može prepoznati svatko tko je ikada prolazio kroz tjeskobu traženja (i upitnog nalaženja) kreativnih rješenja. Što se tiče samog plesnog vokabulara, naglašavanje fizičke težine tijela, njegovih stalnih gravitacijskih "padova" i ljuljanja, izvedbeno predstavlja niz zahtjevnih zadataka. Kao i obično, virtuoznost (*skill* iz naziva predstave) nije izostavljena, ali ovaj se put može usporediti s "kafkijanskim" tijelom kukca čija se logika kretanja nastoji provući ispod ili pokraj scenskih predmeta, zaobići ih ili preskočiti, najčešće završivši prevrnuto na vlastita leđa. Opet bih citirala Focillona: "Forma se uvrće oko sebe, posrće, stalno prelazi preko vlastitih principa i poriče jednom uspostavljene granice, na kraju gutajući vlastiti rep i započinjući ispočetka".

Predstava tehničkog osoblja HNK-a

Jedan od najbolje plaćenih i institucionalno najmaženijih koreografa današnjice, rezidencijalni koreograf britanskog The Royal Balleta Wayne McGregor, na

25. Tjednu suvremenog plesa gotovo nije uspio odigrati vlastitu predstavu *Entity*. Razlog tome bila je potpuna nezainteresiranost i nemotiviranost tehničkog osoblja zagrebačkog HNK da mu izađe u susret, prve večeri zakazane izvedbe odgodivši McGregorovu predstavu nekoliko puta (po sat vremena) te je na kraju otkazavši "zbog tehničkih problema", koji su se, dakako, mogli i predvidjeti i spriječiti daleko prije zakazanog termina izvedbe.

Znakovito je da nikakav predstavnik HNK nije brojnim okupljenim gledateljima ponudio nikakvu ispriku, dok se Mirna Žagar, umjetnička direktorica Tjedna suvremenog plesa, emocionalno potreseno ispričala okupljenoj publici nekoliko puta (iako tehnička kontrola HNK-ove zgrade definitivno nije bila u njezinoj nadležnosti), na taj način zadržavši naklonost okupljene plesne zajednice. Druge večeri McGregorova termina *Entity* je odigrana samo jednom, umjesto obećanih dva puta (zbog groma koji je udario u HNK i prekinuo prvu predstavu). Sudar McGregorove profesionalne etike i najrigidnije domaće izvedbene institucije stoga je stvarao osobitu dramaturgiju: ples nije mogao proći kroz *uska vrata*; velika žuta zgrada škripala je, zaustavljala izvedbu i stenjala, a gromoglasna *Oluja* koju Kunčević nikako nije bio u stanju postaviti na predlošku Shakespearea tijekom plesnog je festivala udarila svom silinom baš na pozornicu s koje je protjerana. Tako smo u konačnici dobili još jednu varijaciju predstave *Bez promjene ili sloboda je psihokinetička vještina*, ali odigranu tijelima tehničkih "prvaka" HNK-ove zgrade. O toj dvodnevnoj kulturnoj izvedbi čekanja, prekidanja predstave i na kraju jedne jedine kontinuirane izvedbe gostujuće predstave, vrijedi napisati posebnu zbirku recenzija, u nadi da će javno prozivanje odgovornih lica u HNK-ovu *srcu tame* ipak pokrenuti planinu javne odgovornosti. Za početak, ja tražim da upravitelj tehnike Branko Lepen podnese javni izvještaj o opisanim događajima.

Pas u trku (sluša glazbu)

Umjetničke preokupacije Waynea McGregora nisu daleko od onih DD Dorvillier. Predstava *Entity* otpočinje i

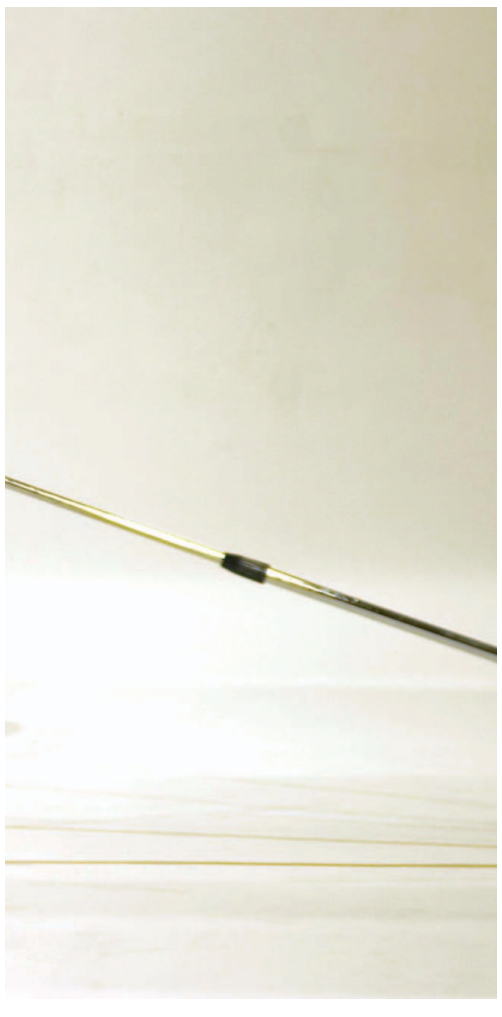

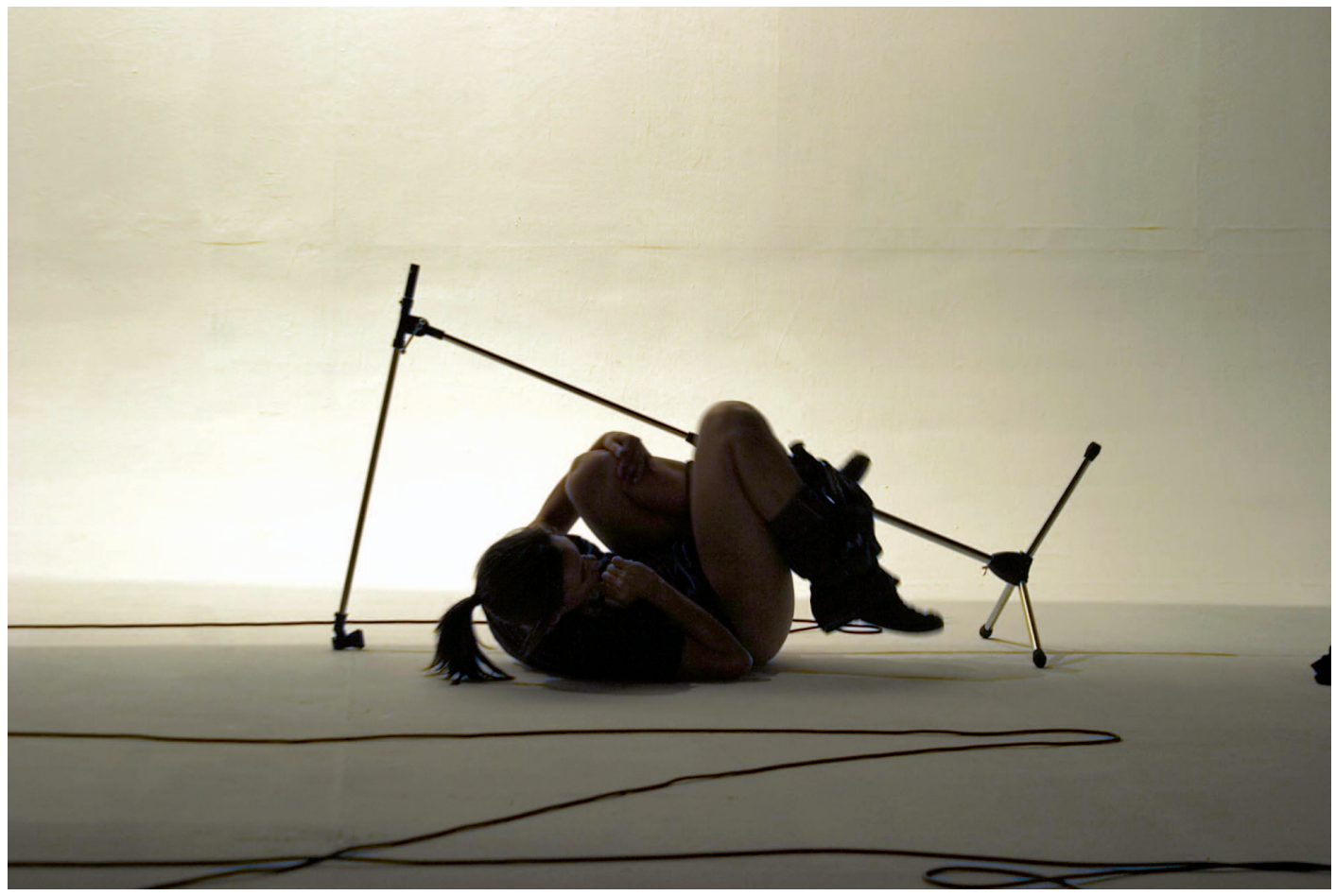

završava Muybridgeovim snimkom psa u trku, a čitav niz videocitata upozorava na ideju forme kao apstraktnog sklada, u kojem važnu ulogu igraju matematički nizovi, brojevi, spirale, meandri, zvijezde i druge organske mjere *pokrenute* linije. Ljudski elemenat u čitavu tu elegantnu konstrukciju prirodnog sklada, ističu McGregorovi plesači, unosi i veliko ubrzanje i veliko dekorativno opterećenje, ali i različite mogućnosti otklona, greške, deautomatizacije, preslagivanja, iščašenja. McGregorov koreografski postupak "preopterećuje" izvođača tolikom retoričkom ukrašenošću i tolikom brzinom promjena, zbog čega ljudsko tijelo (u ovoj inscenaciji mnogo bliže baletnim skokovima i ispruženim stopalima no suvremenom plesu) ulazi u neku formu scenske "mahnitosti", koju prati i uživo odsvirana glazba. Paradoksalno je da se virtuozna nespretnost Dorvillierove i virtuozna spretnost McGregorovih plesača sastaju u točki glazbenog pronalaženja ravnoteže. Da nema glazbe, izvođači McGregorova teatra nalikovali bi na podivljale vijke i kotačiće "prenavinute" baletne kutijice. Da nema glazbe, izvođači Dorvillierove nalikovali bi na "nasumičnu materiju" koja ne uspijeva uspostaviti ni jedan poredak zajedničkog značenja. Hoću reći da je glazba, kao kompleksna umjetnička *forma* koja ne postoji "prirodno" i nije je moguće jednostavo izvući ni iz ritma valova ni iz pjeva ptica (i Bach i Björk doista nadopisuju postojeće Zemljine auditivne palete sintaksom zvukova koja postoji samo u ljudskoj izvedbi), još uvijek važan dio plesne produkcije. Naravno, plesači već čitavo stoljeće izlaze na pozornicu plesati u tišini, poričući ili izravno osporavajući savezništvo zvuka i pokreta, no nisam sigurna da je ovaj "brak" doista raskinut. Muzikalnost McGregorovih plesača omogućuje i publici i izvođačima osobiti refleksivni užitak u izvedbi, koji eksperimentalna forma, svedena na svoju znanstveno-analitičku suhoću, zasigurno ne posjeduje. U tom bi smislu domaća scena alternativnih izvedbi mogla mnogo naučiti i od McGregora i od Dorvillierove: ne postoji konceptualna problematika oko koje se ne bi mogli uspostaviti mostovi prema publici, samo oko to koreograf(kinja) želi.

Gustoća izvedbenih jezika

Od McGregora se moglo puno naučiti i o gustoći koreografskog jezika koja je namjerno preopterećena brzim sekvencama odrešitih, furioznih pokreta (čitava je koreografska matrica horizontalno potpisana "u suradnji s plesačima"). Ipak, retorička formula predstave *Entity* nije enumeracija ili puko nabrajanje, već brzi prijenos pokreta s tijela na tijelo ili paralelna izvedba na dva ili tri plesača. Uz prijenos, prisutna je i doista nevjerojatno raskošna transformacija pokreta, s namjernim izbjegavanjem bilo kakve "karakterizacije" plesačkih odnosa. Svi plesači odjeveni su u bijele majice i crne gaćice, vizualno naglašavajući androidnost *čestica* koje predstavljaju. Na pozornici su i tri velika platna čije površine početkom izvebe oblikuju "videozidove" pozornice, a kasnije se jednostavnim mehanizmom poluge podižu i spuštaju, također kontirajući da se sklad uvijek uspostavlja između tri, a ne između dva sudionika (treći unosi moment "disharmonije" ili asimetričnog balansa). Preciznost plesačkih transfera i uopće baletna kompetencija skupine Random Company, koja okuplja deset plesnih umjetnica i umjetnika, djeluje šokantno dobro uvježbano u odnosu na šturost plesnih vokabulara i površnu uvježbanost baletnih ansambla hrvatskog porijekla. S druge strane, mi nemamo ni institucionalnu ni edukativnu ni financijsku podršku koju imaju McGregorovi plesači. Njihov pseudoznanstveni "klasicizam" ima i svoju cijenu i svoju potporu.

Nasilje i hiperaktivnost

To još uvijek ne znači da McGregor pleše himnu "bezličnosti" ili ideologijskoj konzervativnosti. Naprotiv. Kao jedna od podtema čitava uprizorenja pojavljuje se (seksualna) agresija, muško-muška i muško-ženska, često odigrana s predatorskim "zanosom" neke surove evolucije biranja i odbacivanja partnera čiji program teško možemo identificirati iz gledališta (koreograf, doduše, opetovano izjavljuje da su ga na ovu predstavu nadahnule kognitivne i neurološke znanosti).

Hoću reći da McGregor nije jedan od kičerski *utješnih* koreografa, niti je njegov tematski fokus "očišćen" od neugodnih sadržaja u korist "lijepih slika". Upravo suprotno: zanima ga algoritam nasilja, kao i algoritam hiperaktivnog kretanja. Njegova koreografija utoliko nalikuje na Wittgensteinov *Filozofsko-logički traktat*, odnosno na grčevitu potragu za biokognitivnim "zakonima" ekspresije. Sudeći po Wittgensteinu, McGregor će u sljedećoj fazi odustati od utvrđivanja biozakonodavstva pokreta, što još uvijek ne znači da je *Entity* djelo koje možemo držati "stramputicom" ili promašajem. Radije bih rekla da Wayne McGregor potpisuje dojmljiv istraživački projekt čija je izvedbena snaga (vjerojatno zahvaljujući tolikom odgodama predstave u zagrebačkom HNK) u stanju elektrizirati publiku. Isto vrijedi i za koreografiju japanskog umjetnika Hiroakija Umede, čiji su polusatni trzaji u mjestu, izvedeni uglavnom u hiphoperskoj maniri, također polučili ogroman aplauz na samom početku Tjedna suvremenog plesa. Čini se da niz koreografa trenutno pokušava odigrati neurozu hiperaktivnosti, tretirajući je ili kao "zamku" iz koje nema izlaza (Umeda) ili kao "viši zakon" ljudske evolucije (McGregor). Koreografkinje su prema čitavoj toj jurnjavi znatno skeptičnije: DD Dorvillier uspijeva nas prebaciti u prostor "imun" na logiku uspjeha, postignuća i "mjerivog rezultata", dok je haićanska umjetnica Kettly Noël, s predstavom *Errance*, doslovce povraćala nad čitavim tim civilizacijskim drilom, čiju mahnitu jurnjavu ne uspijevaju slijediti ni Afrika ni Latinska Amerika. Noëlova je, nadalje, algoritam nasilja pročitala u vojnim protokolima discipliniranja i ubijanja ljudskih tijela, jasno progovorivši o stradanjima koja se nedaju podvesti ni pod kakvu "estetičku" analizu. Za užas koji igra Kettly Noël nema dostupne artikulacije. No onda se opet vraćamo tamnom optimizmu Dorvillierove, čije tijelo nastavlja tražiti *mikrofon* koji bi eventualno služio izgovaranju riječi, a ne samo šumovima koji nastaju trenjem instrumenta uguranog u prostor između njezina trbuha i traperica.

Imamo li takav instrument?

Ili ga tek trebamo izmisliti?

U oba slučaja, 25. Tjedan suvremenog plesa ponovno nas je "bacio" u središte interpretacijskih i stvaralačkih oluja.

Čestitam na obljetnici. Z

Predrag Mitrović

Kako nas stereotipi pretvaraju u krokodile

Suzana Marjanić

S teatrologom, režiserom i selektorom ovogodišnjega Teatarfesta, razgovaramo u povodu 11. Teatarfesta, inače za sada jedinoga alternativnoga festivala u Bosni i Hercegovini, održanoga u Sarajevu od 16. do 24. svibnja 2008.

Evo, na samom početku, molim vas pojasnite iz kojih je pozicija osnovan Teatarfest rujna 1998. kao međunarodno okupljalište teatra mladih, amaterskih i eksperimentalnih scena koje propituju istraživački teatar, i po čemu se njegova koncepcija razlikuje od nekih drugih možebitno sličnih festivala u Bosni i Hercegovini?

– Veoma optimistično pitanje, jer ono podrazumijeva da ima više teatarskih alternativnih festivala u Bosni i Hercegovini, a nema. Teatarfest je praktično jedini alternativni festival zbog toga što se jednostavno vrlo malo ulaže u alternativnu eksperimentalnu umjetnost, kao što je to slučaj uostalom i svuda u svijetu jer establišment nikada naravno nije želio da potiče alternativnu misao uopće – ne samo, dakle, alternativnu umjetnost, nego alternativnu misao uopće. To bi, naime, podrazumijevalo da se reže grana na kojoj taj establišment sjedi i to se zna – u svijetu se ulaže u ono što se zove mainstream teatar koji više komunicira, da tako kažemo, na nekom diskurzivnom planu, teatar koji zabavlja, a manje se ulaže, odnosno najmanje se ulaže u nešto što bi bilo alternativno i eksperimentalno, što bi istraživalo komunikaciju teatra, a navedeno nastaje zbog toga što u ovim krajevima politika uopće ne prepoznaje kvalitete alternativne umjetnosti uopće. Dakle, Teatarfest ima svoju *differentiu specificu* samim svojim postojanjem, s obzirom na to da je jedini takav festival alternativne umjetnosti u Bosni i Hercegovini. S druge strane – Teatarfest traži neki svoj identitet zbog toga što Sarajevo ima jedan veliki teatarski festival – MESS, festival malih i eksperimentalnih scena, koji je inače krenuo s istih pozicija s kojih je krenuo i Teatarfest.

I odsutno i "prevaziđeno" i potrebno

Međutim, MESS je nekako, vjerojatno i zbog financijskih razloga i zbog toga što uvijek nedostaje podrške alternativi, skretao prema mainstream produkciji i sada predstavlja ono nešto što je establišment evropskog teatra. Dakle, to je grandiozni festival, mjesto pregleda onoga što se u ovome trenutku događa u Evropi, ali u onom nekom mainstream pozorišnom segmentu, dok su odrednice iz njegovog naziva – dakle, *eksperimentalno* i *male scene* – praktično ostale nezastupljene, i onda je tu Teatarfest pronašao svoj *razlog za življenje* da praktično obnovi onu početnu ideju MESS-a i da bude festival drukčije misli. Zašto kažem drukčije misli, a ne drukčije umjetnosti, drukčijega pozorišta? Zato što je Teatarfest u posljednje vrijeme kad sam i ja bio selektor težio k tome da ne predstavlja samo bukvalnu pozorišnu produkciju. I ove smo godine imali različite forme, produkcije – od performansa i instalacija do pozorišta; znači, sve ono što bi na određeni način predstavljalo alternativnu kulturu, neku – možemo reći – polu-underground kulturu i polu-underground način mišljenja uopće. Teatarfest se ovoga puta pokazao kao mjesto na kojemu se okupljaju mladi i avangardni ili da tako kažemo avangardniji pojedinci koji su opredijeljeni k nečem novom, i ono što je meni bilo najdraže vidjeti na ovom Teatarfestu to je da je on prepun mladoga svijeta. Istina, tu je zalutalo i nekoliko starijih ljudi, očito konzervativnijih stavova, i onda su se na početku zgražali i ubrzo su shvatili da njima tu nije mjesto i stoga se više nisu ni pojavljivali. Mislim na njihove reakcije na predstavu *Patty Diphhusa: Priznanja porno zvijezde* u režiji Ivane Đilas (produkcija: Familija, koprodukcija: Mestno gledališče ljubljansko), koju je ovogodišnji žiri upravo proglasio za najkompletniju predstavu. Naime, tu vizualno nije bilo Bog zna šta skaredno ili skandalozno, ali auditivno je bilo, rekli bismo, svačega. Naime, riječ je o seriji priča Pedra Almodavara, a radi se o jednom ironičnom, sarkastičnom otklonu spram suvremene civilizacije, odnosa prema ženi, odnosa žene prema suvremenome svijetu. Međutim, kažem, za osjetljivije ili pak za konzervativnije uši to nije bilo nešto zgodno za gledanje. A onda smo mogli vidjeti i pariško predstavu *Zatvori oči* (produkcija: Compagnie Kimera) u kojoj je dvoje izvođača gotovo cijelo vrijeme bilo nago, što je bilo malo šokantno za takvu vrstu publike. Osim toga, Teatarfest podrazumijeva i okrugle stolove koji se organiziraju poslije svake odgledane predstave, pa su tako nakon te pariške predstave neki govorili o tome da je *to* malo prevaziđeno, pa da nago tijelo uopće nije šok. Mislim da je *to* ipak za našu sredinu bio šok. Naime, mi se vrlo često znamo kititi tuđim perjem i pričati o tome da nešto što je Evropom prošlo šezdesetih i sedamdesetih godina, kao što je to u ovom slučaju nago glumačko tijelo, da je to isto tako prošlo i u Sarajevu tih godina. Međutim, ipak moramo priznati da *toga* kod nas zaista nije bilo. Možemo reći da je *to* sada prevaziđeno; istina, prevaziđeno je u Evropi i Americi gdje je razvijen alternativni teatar, ali u Bosni i Hercegovini nikako nije prevaziđeno, tako da još možemo govoriti o tabuu nagoga tijela u našoj sredini. Time smo u tom razgovoru, na tom okruglom stolu, došli ipak do postavke; naime, da bismo nešto prevazišli, kao u ovom slučaju nago glumačko tijelo, moralo se *to* i desiti, a očito je da se nago glumačko tijelo kod nas nije dogodilo. Tako je na ovogodišnjem Teatarfestu ponovo bilo izvedbi koje su podlijevale jednu vizuru koja nije bila svakodnevna. Moramo voditi računa da smo ipak patrijarhalne zemljice ovdje negdje na obodu Evrope, i da razdrmavanje one uobičajene konzervativne svijesti neće učiniti ništa loše intelektualno onome tko to gleda. (*smijeh*) S druge strane, treba nam alternativna misao u svakom pogledu. Bojim se da u jednom trenutku nismo znali gdje dalje, dakle, kad su se srušile neke ustaljene ljestvice vrijednosti, počeli smo koračati istorijski unatraške, a taj se *circulus vitiosus* mora prekinuti, inače ćemo završiti u prvobitnoj zajednici.

Ako ne zagazite u to političko blato, nećete ništa moći promijeniti – bit ćete autistični mislioci u Jasnoj Poljani

Kad puške progovore, a pera zaćute

Mislite na povratak unazad koji se nažalost dogodio u razdoblju tranzicije, što je očito prema pojedinim urbanim i neurbanim znakovima Sarajeva, a za što i nije potrebno neko pažljivije razgledavanje grada? Naime, s jedne strane, u prvoj šetnji gradom vrlo je uočljiv i dojmljiv multikulturalizam, a s druge strane ipak se nažalost osjećaju nepronične mentalne granice.

– Tako je. Debelo se vraćamo unatrag. Sjećam se koliko je bilo avangardnih pokreta, koliko je bilo avangardne književnosti, avangardne muzike; toga više jednostavno u tome gradu nema. Ušli smo u jedan populistički milje kojim uništavamo vlastitu kulturu i praktično se vraćamo ruralnoj kulturi koja je neprepoznatljiva od strane Evrope, i jednostavno nećemo moći biti u društvu koje ne može prepoznati nešto o čemu vi to pričate i koje su vaše ljestvice vrijednosti, a očito tome težimo. Neka se onda odmah otvoreno kaže: "Nije bitna kultura, bitna je privreda i politika", ali ako ne prepoznajemo svoju ljestvicu vrijednosti, onda će naš čovjek stršiti u tom društvu i jednostavno će ga to društvo izlučiti – htjelo to ono ili ne. Jednostavno ćemo se naći kao strano tijelo, kao trn u nozi u tom društvu. To je razlog zbog čega je ta grupa ljudi okupljena oko Teatarfesta i zbog čega toliko inzistiramo na alternativnom mišljenju. Ponavljam: mislimo da nam je potrebno alternativno mišljenje u svim segmentima društva, a ne samo u umjetničkom, i ne samo u teatarskom. Dakle, golem je bio priliv ruralnoga stanovništva koje nema kulturne potrebe i koje treba odgajati u tom smislu da i oni prihvate urbanu kulturu jednoga glavnoga grada jedne srednjoevropske zemlje, iako se i tu malo guramo, kad nas ne žele ni tu prihvatiti u potpunosti. Tako je onaj dio stanovništva koji je imao najrazvijenije kulturne potrebe, ali i kreativan potencijal, a nisu bili ratnici, nepovratno otišao. Kad su vidjeli da su puške progovorile, a pera zaćutila, a budući da nisu htjeli zaćutati, oni su s pravom otišli van gdje su se, hvala Bogu, i snašli.

Sve u svemu, strašno je to što je nastalo. Sarajevo je nekoć doista bilo mjesto gdje je svakome bilo dobro; dugo živim u Sarajevu i sjećam se dobrog i ugodnog Sarajeva – mnogi su mi prijatelji i poznanici iz drugih zemalja govorili da se nigdje ne osjećaju tako dobro kao u Sarajevu. Npr. nekoć je Sarajevo imalo pokret Hare Krishna koja je mogla otvoreno ići kroz grad, kao i u Zagrebu nekoć i sada, ali sada je to nemoguće u Sarajevu; mislim da je to nemoguće. Ovih nekoliko desetina godina počela se stvarati neka mentalna kora oko ljudi, i to tako što je to i medijima i životom nametnuto da morate biti opredijeljeni onako kako drugi hoće, a ne onako kako ste sami odlučili: počevši od rođenja, koje vas opredjeljuje u etničkom i konfesionalnom pogledu, i onda se u skladu s time morate ponašati jer se tako od vas očekuje. Dakle, ako ste Hrvat ili Srbin ili Bošnjak, onda morate biti *dobar* Hrvat, *dobar* Srbin ili *dobar* Bošnjak; ne možete npr. biti Hrvat budista. (*smijeh*) To ne ide. Morate biti odličan katolik, i morate redovno ići u crkvu kao što i muslimani moraju ići redovno u džamiju. Tako su se onda stvorili prototipovi Srba, Hrvata i Bošnjaka, koji su se počeli nametati djeci i onda ona počinju živjeti prema tim prototipovima te ako se tako ne ponašaju, predstavljaju ili izdajnika ili ružno pače s kojim se nitko ne želi igrati. I sve to stvara neku presiju i paranoidnu situaciju u

kojoj se bojite da bilo šta uredite. Naime, što god uradite izvan tih prototipova, proglasit će da nije u redu. I onda jednostavno pokušavate biti što sličniji drugima da se ne primijetite – taj proces postoji i u životinjskom svijetu: kaže se "izgubio se u jatu, stadu". Tako možete vidjeti zebre koje trče, pa onda lav ne umije da izabere jednu jer ima suviše tih pruga koje trče, te ne zna gdje da potegne i onda se zebre spasu, kao i ribice u golemim jatima. To je užasno loša situacija za individuu koja se razvija, i onda se jednostavno tako mlada osoba skori u tom prototipu. Poznajem mnogo mladih ljudi s kojima sam radio u školi glume i ostao sam zapanjen u trenutku kad bih tražio improvizaciju. I pritom dobivam uglavnom tako stisnut pokret, to je strašno; imate utisak kao da ta mlada osoba ima osjećaj da mora da uradi nešto pred grupom drugih krokodila, a ne pred drugim ljudima. Jednostavno vidite onaj uplašeni pogled i pitanje: "Šta ako sad uradim nešto pogrešno?". Objašnjavao sam im pojedinačno: "Ne možeš da uradiš ništa pogrešno; sve što uradiš bit će dobro, to je tvoje, ti si to uradio!". Međutim, džabe, strah je uvijek jači. Ako se ne oslobodimo ovoga straha od prototipova – *dobar* Srbin, *dobar* Hrvat i *dobar* Bošnjak; ako djecu ne oslobodimo straha od kreativnoga mišljenja i kreativnoga djelovanja, bit ćemo dno dna Evrope; ljudi nas neće prepoznavati kao sebi slična bića.

Kroz granice

Vratimo se na Teatarfest. S obzirom na to da ste bili selektor ovogodišnjega 11. Teatarfesta, zanima me na koji ste način proveli selekciju izvedbenoga programa?

– Selekcija je išla za time da eliminira predstave koje bi mogle imati neke velike ograde u pogledu jezičnoga sustava, dakle, one koje bi mogle biti nerazumljive, jer kako je Teatarfest slabo podržavan od strane državnoga establišmenta, nema naravno sredstava da osigura prijevod. Osim toga, mislim da to nije ni dobro da se u pozorištu prevode predstave jer se time koncentrirate na čitanje predstave, prijevoda, i pritom jednostavno ne vidite izraz lica glumaca niti ne možete suučestvovati u predstavi, a što je suština pozorišta. Dakle, osnovna je stvar bila izbjeći jezičnu barijeru, koja je eliminirala neke predstave, a koje su bile vrlo dobre. S druge strane – htjeli smo pokazati što širi dijapazon alternativne umjetnosti u Evropi. Dakle, nismo htjeli da to pretvorimo u festival suvremenoga plesa, niti u festival, recimo, neverbalnoga teatra, niti u festival performansa; dakle, nismo htjeli profilirati festival u tome smislu, jer mislim da nema niti smisla praviti uske specifikacije u trenutku kad je to jedini alternativni festival u BiH. U onome trenutku, kad ih, daj Bože, bude više, onda ćemo tražiti svoju *differentiu specificu* u uskim specifikacijama. Zbog toga sam pokušao da zahvatim spektar od instalacija, performansa, do klasičnih pozorišnih predstava, ali ono što je bila centralna tema jest rušenje granica u svakome pogledu i svakome smislu i težnja ka slobodi. To je bio osnovni moto festivala, i to je, čini mi se, ispoštovano tijekom cijeloga festivala; i bez obzira na način i formu na koji su se te granice rušile i na koji se način ta želja za slobodom iskazivala, bez obzira na medij kojim se to izražavalo. Tako se talijanska predstava zvala *Granice* (koreografija: Simona Cieri, režija: Rosanna i Simona Cieri, produkcija: Motus danza, Siena), a sarajevska se grupa Tanzelarija predstavila plesnom predstavom *Kroz*; dakle, u smislu prohoda *kroz* granice, *kroz* obaranje, konstantno rušenje granica, pogotovo tih granica koje se, čini mi se, sve više sužavaju oko nas, a to je nešto što počinje da guši. Naravno, ne govorim samo o fizičkim ili državnim granicama, već govorim o granicama koje nam se nameću u etničkom pogledu, u pogledu uopće na svijet; jednostavno se počinjem gušiti u ovoj situaciji jer ne osjećam dovoljno slobode da djelujem onako kako želim djelovati. Ako ja to osjećam sa svojih pedeset godina, možete zamisliti kako mladi čovjek koji je eminentno opredijeljen ka slobodi – a mladog čovjeka zamišljam kao mlado ždrebe koje trči po planini i kojemu vijori griva i rep, a ne kao biće koje je sabijeno, uplašeno, stisnuto, sklupčano – u toj situaciji vrlo teško mrda, i sve više osjeća što fizičkih što duševnih posljedica kad mrda.

Na okruglom stolu koji se održao nakon predstave* Kroz *sarajevske grupe Tanzelarija ostala sam prilično začuđena činjenicom da je suvremeni ples u Bosni i Hercegovini tek u povoju i da je zapravo riječ u vašoj sredini o prvoj predstavi koja demonstrira tehnike suvremenoga plesa. Osim toga, na svojoj web-stranici Tanzelarija ističe kako kao neprofitna kulturna organizacija promovira suvremeni ples u "njegovim umjetničkim, terapijskim i obrazovnim aspektima u Bosni i Hercegovini, gdje se ovakav oblik umjetnosti i izraza teško može naći".

– Da, tako je, i žalosno je što to nitko ne podržava iz državnoga establišmenata. Osim toga, mi imamo jedan balet u BiH, imamo jednu opernu kuću i sve je to jako na klimavim nogama, i one financije koje su ulažu u to, odlaze na neke grandiozne projekte koji nikom ne trebaju. Ono što se zove odgajanje umjetničke publike i podizanje općeg kulturnog nivoa stanovništva, mislim da je jako zanemareno u BiH i da će nas to skupo koštati. Tako su mainstream, državni teatri, koji su ostali iz nekog ruskog sistema, u smislu Narodnoga pozorišta, ogromni mastodonti koji uopće ne privlače publiku, i onda kad su vidjeli da ne privlače publiku, umjesto da privuku publiku, počeli su repertoarski da snižavaju Gogolja do publike. Katastrofa. Dakle, jedino me veseli Teatarfest; trupe koje dolaze. Tako smo iz šest zemalja (uz BiH i Brazil, Bugarska, Francuska, Hrvatska, Italija, Slovenija) imali jedanaest predstava: pritom su tri bile iz Slovenije (*Patty Diphhusa: Priznanja porno zvijezde* u režiji Ivane Đilas te grupa Via Negativa s dvije predstave: *Ne kao ja*, *4 smrti*) koja ima vrlo razrađenu alternativnu scenu. Dvije su nam došle iz Pariza, koje su mi najdraže, mada nisu osvojile nagrade. Žao mi je jer su tretirale dva vrlo interesantna segmenta, dakle, ona najjača dva nagonska fluksa u čovjeku. Tako je predstava *Solo za sjene* (produkcija: Compagnie Kimera) tretirala pitanje života i smrti, smrt kao fenomen, a predstava *Zatvori oči* (produkcija: Compagnie Kimera) tretirala je seks kao fenomen, proizvodnju ljudskih bića; tako da su bile komplementarne u onome smislu kako su o erosu i tanatosu govorili Freud i Marcuse. One su bile pomalo i šokantne, mračne i nisu naišle baš na razumijevanje, ali to su ti kalupi o kojima sam govorio koji se nisu mogli dovoljno raširiti ni kod ove mlade publike da prihvate taj način glume. Stoga će Teatarfest odgojiti svoju publiku koja će moći skinuti kalupe, koja će moći skinuti maske makar za tih deset dana po sat vremena, i da otvoreno komunicira bez strahova kako će netko presuditi tu njegovu komunikaciju te smije li se nešto ili ne smije. Smije se sve, a naročito SMIJE mlad čovjek. Ako se ne smije, onda je on već ugrožen; onda su ugrožena sva njegova ljudska prava.

> Debelo se vraćamo unatrag. Sjećam se koliko je bilo avangardnih pokreta, koliko je bilo avangardne književnosti, avangardne muzike; toga više jednostavno u tome gradu nema. Ušli smo u jedan populistički milje kojim uništavamo vlastitu kulturu i praktično se vraćamo ruralnoj kulturi koja je neprepoznatljiva od Evrope

Autistični mislioci u Jasnoj Poljani

Kako povezujete takav kreativan teatarski posao s političkim poslom, s obzirom na to da djelujete i kao zamjenik gradonačelnice Sarajeva?

– Nisam pretjerano zainteresovan da ostanem na tom mjestu zamjenika gradonačelnice. Moram se okrenuti svome osnovnom zanimanju. U ovom trenutku me mnogo više interesuje porijeklo teatra. Naime, trenutno se bavim porijeklom teatra, radim na knjizi i obilazim Grčku i tražim izdanke teatra u samotračkim orfičkim misterijima i eleuzijanskom misteriju. I to je ono što je meni interesantno. A politički posao pokušavam raditi zbog toga što su intelektualci s gađanjem okrenuli lice od politike i prepustili *drugome* da vlada, a to je besmisleno, što znači da se prepuštaju situaciji da će biti oni kojima je vladano. Ne možete biti prefini da bi se bavili politikom a onda se žaliti što takva politika nema razumijevanja za umjetnost i kulturu. Morate ipak – ono što se kaže – zagaziti u to blato, a većini se to blato ne sviđa. Ali ako ne zagazite u to političko blato, nećete ništa moći promijeniti – bit ćete autistični mislioci u Jasnoj Poljani. Mislim da su se intelektualci previše povukli u mišje rupe kad su malo grublji momci došli na asfalt. To je bio jedini razlog zbog kojega sam ušao u politiku; dakle, pokušaj da se nešto uradi i s te druge strane linije.

I na kraju. Zanima me zbog čega ste uvrstili u program ovogodišnjega Teatarfesta i performans* Četiri godišnja doba u klaonici *Roberta Francisztyja o pravima, odnosno oslobođenju životinja? Nije li možda etički nerazmjerno gostovati s performansom o pravima životinja u gradu u kojemu su ljudi u vrijeme rata strategijama preživljavanja bili prisiljeni hvatati i jesti golubove, zoosimbole mira?

– Ne samo što smo jeli golubove tijekom rata… (*smijeh*) Nećete vjerovati šta smo sve jeli – koru drveta, travu... Razmišljao sam u jednom trenutku, budući da pripadam generaciji koja je čitala za lektiru partizanske priče – odnosno, sjetio sam se da su partizani jeli koru, i tako gladan sam mislio: "Pa, kako nisi zapamtio s kojega su stabla jeli tu koru?", Naime, nisam se mogao sjetiti koja je kora bila otrovna, a koja nije. (*smijeh*) Svašta smo jeli – ne samo golubove; pravo da vam kažem – oni su tada bili specijalitet. Želim reći da ne treba gledati ako ima drastičnije nehumanosti da to abolira onu manje drastičnu od toga da je nehumana. Nehumano je ubiti čovjeka, ali ako vidimo deset ubistava ljudi, to nas ne smije navići na ubojstvo. Moramo ostati ljudi, a ljudi prezaju od ubistva, od nanošenja boli drugom biću koje ima osjet. Tako da upravo u Sarajevu treba govoriti o pravima životinja, o okrutnosti, jer tanka je granica kad režete vrat – danas ćete prerezati vrat piletu, sutra svinji, prekosutra… Tanke su to granice. Ili ste čovjek ili niste; e, sad ako počnete podizati perceptivni prag u svijesti, onda se postavlja pitanje gdje je ta granica, onda se ljestvica može dizati u beskraj. Mislim da čak nismo polučili dovoljno pameti i suosjećanja u toku rata, prebrzo smo to zaboravili. Zaboravili smo kako izgleda mrtvo ljudsko tijelo, pa nam je danas svejedno hoćemo li ili nećemo ubiti psa lutalicu. Uglavnom su glasovi ZA: "Ubij ga da ne ujede nekoga". Na mjestima gdje su se desile tragedije to je najbolje mjesto da se kaže: "Vidite šta polučuje uopće nasilje, prema tome hajmo govoriti o životu, o zemlji, društvu bez nasilja, o bezkonfliktnim rješenjima, o komunikaciji bez nasilja!". To su prava mjesta za to; tako je Srebrenica pravo mjesto da se govori o suživotu. Ovdje je polučeno to što je polučeno kao greška i transcendirati tu grešku na tom prostoru upravo je zadaća za budućnost.

Od vica do zavjere

Mario Vrbančić

O neizrecivom u teoriji diskursa – ako je sve dano kroz diskurs, kako diskurs može zatajiti i što se onda događa?

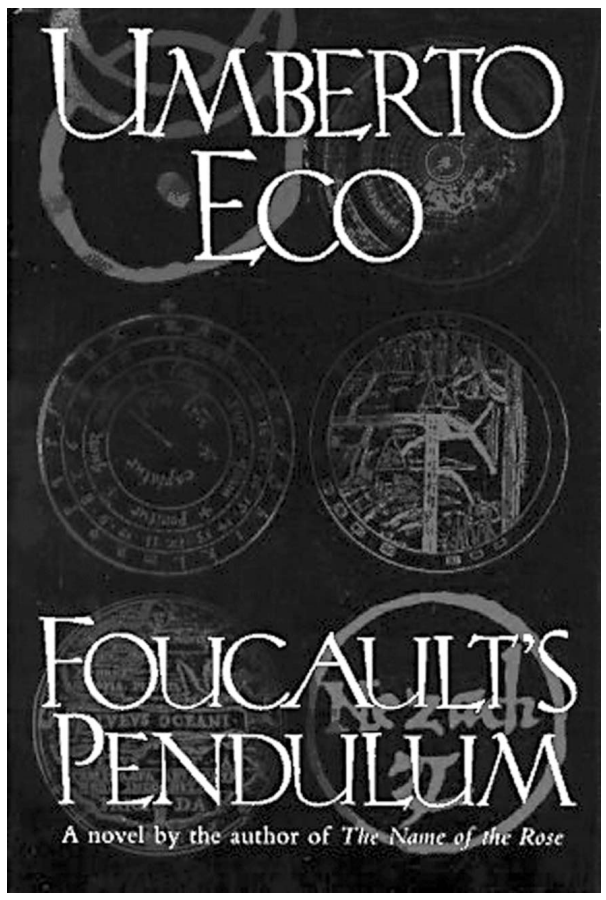

Pretpostavimo da nam padne cigla na glavu dok prolazimo ulicom. Iako nije uobičajeno počinjati znanstveni tekst ciglama (ako tema nije građevinarstvo) ipak se držimo te pretpostavke: pala nam je cigla na glavu i mi smo došli sebi. Postavimo zatim sasvim bezazleno pitanje: kako objasniti taj nemili događaj? Hoćemo li uzeti gusle i zapjevati o Božjoj nepravdi koja je zadesila ne samo našu glavu nego cijelo pleme, rod, naciju; ili ćemo uzeti računalo te pokušati povezati putanju cigle s fizikom, pa s metafizikom; hoćemo li na kraju priznati da je pad cigle zapravo slučaj ničim objašnjiv ili možda sudbina? S vremenskim odmakom tumačenja se umnažaju: npr. nakon udarca odlazimo u bolnicu i tu upoznamo svog princa ili princezu te cigla zapravo naznačuje početak ljubavne afere; ili, udarac inicira pitanja o smislu našeg života – tko smo i što smo... i tako dalje. Ono što je nepodnošljivo je vjerojatno sama slučajnost događaja, nemogućnost da cigla pada bez gravitacije. Sva ta tumačenja ovise o širem polju diskursa, pad cigle umrežen je u mnoštvo tumačenja i značenja koja pak opet ovise o širem polju diskursa, pa i pad cigle, kako tvrde Ernesto Laclau i Chantal Mouffe ovisi o činjenici da objekti zadobivaju smisao, da su osmišljeni jedino u diskursu, tj. u značenju koje im je dano. Naravno, to ne znači da nam cigla nije pala na glavu, da stvari, pojave, objekti ne postoje izvan naše glave: to samo znači da su one nama dane kroz određeni diskurs. Ili Heideggerovim jezikom, naša bačenost u svijet pretpostavlja uronjenost u mnoštvo smislova, diskursa u kojima se formiramo mi, subjekti, objekti i tako dalje.

Kao što pad cigle na našu glavu može inspirirati razne interpretacije (slučajnost, Božja volja, zemljotres, vjetar ili možda u toj četvrti u to doba postojaše običaj bacanja cigli na glavu slučajnim prolaznicima), tako teorija diskursa obuhvaća uz razne društvene i humanističke discipline i teoriju književnosti. Teorija književnosti, kao teorija diskursa, upućuje na narativni oblik zbilje, a isto tako posljednjih dvadesetak godina razmatra silnice, centre moći, tj. kako je diskurs proizvod moći ili, sasvim obrnuto, kako moć proizvodi diskurs, što ovisi o socijalnoj konstrukciji zbilje. Ako imamo zajedničko ontološko ishodište teorije književnosti i teorije diskursa, onda na određenom planu možemo pratiti razna pretapanja. Ona nadilaze puku činjenicu da se pojave izražavaju jezikom, sistemom znakova. Tako u ovom eseju počinjemo najobičnijim vicem o McGuffinu koji nas može odvesti do glomazne, duge epske naracije o raznim konspiracijama, kao što je to slučaj u romanu Umberta Eca *Foucaultovo klatno*, pa do konspiracija koje oblikuju pojedini povijesni momenat, kao vjerovanje u židovsku zavjeru kao jednu od bitnih odrednica antisemeitizma pa, na kraju, do zavjere u samom narativu, izražene kroz pitanje postoji li u diskursu nešto što se ne može izraziti nego se mora potisnuti. Dakle, u ovom eseju bavit ćemo se momentima kada diskurs zataji (što je naizgled u potpunoj suprotnosti s našom početnom tezom). Ako je sve dano kroz diskurs kako diskurs može zatajiti i što se onda događa?

McGuffin

Počnimo vicem. Na žalost, nije iz ovih naših krajeva, nego iz daleke, hladne Škotske. Uz rodne, etničke, klasne i ine odnose, vicevi često izražavaju apsurdnost momenta, koja se katkada može proširiti i na apsurdnost svijeta. Veliki broj anglosaksonskih viceva bavi se apsurdnim situacijama i objektima. Upravo se Alfred Hitchcock u slavnom intervjuu s Truffautom pozabavio smiješnom, banalnom stranom jednog objekta – McGuffina. Evo toga vica:

"(*U vlaku*) – Kakav je to paket? – To je McGuffin. – Za što služi? – Za ubijanje lavova u planinama Škotske. – Ali lavova nema u Škotskim planinama. – Odgovor A: U stvari ovo uopće nije McGuffin. – Odgovor B: Vidite, McGuffin je već obavio svoj posao."

Moguće je nekoliko objašnjenja: u Škotskoj nema lavova, ali postoji misteriozno, ubojito oružje namijenjeno ubijanju lavova; ili dvostruka negacija: nema lavova u Škotskoj, pa isto tako nema ni McGuffina, ili druga slavodobitna izjava: upravo zato što nema lavova u Škotskoj, McGuffin je učinkovito i moćno oružje. Bilo kako bilo, ne zalazeći ovdje u sve radosti proturječnosti – McGuffin jeste sasvim neobičan objekt, fiktivni objekt koji, između ostaloga, može služiti razmahivanju raznih sadržaja i pripovjednih tehnika. Misteriozan objekt koji služi za ubijanje lavova u Škotskoj u kojoj nema lavova pa tako ni samog McGuffina, je unatoč svojoj paradoksalnosti glavna pogonska snaga Hitchockove filmske naracije. Drugim riječima, vic je u srži pripovjedne tehnike tog majstora trilera.

Mladen Dolar proširuje i analizira ovu duhovitu dosjetku pokazujući kako McGufffin, iako potpuno nevažan objekt, banalan objekt ili čak "ništa" ipak goni likove, pripovjedni tok, ono što čini Hitchcockov univerzum. Iz filma u film, McGuffin se pojavljuje u raznim oblicima, nekad potpuno izobličen: predstavljaju ga mikrofilmovi u *North by North West* – iako se radnja, potjera i sudbina glavnog lika odvija u svezi s mikrofilmovima, nikada ne doznajemo njihov sadržaj. McGuffin može biti popularni šlager koji "stara špijunka" zviždi u vlaku na putu kroz mračnu, predratnu Europu u *Ladies Vanishes*: melodija je zapravo šifra, ali za što, to nikada ne doznajemo. Dakle, ti razni objekti na neki način kreiraju sudbinu samih likova, prouzročuju konflikte, antagonizme, njihov sadržaj nikada nije transparentan, nedvosmisleno jasan, ponekad je samo prisutan kao tlapnja, slutnja: svakako ta mutnost i nedorečenost zbog uzburkane dramske radnje često ostaje u pozadini, nezamijećena. McGuffin može biti sasvim slučajan objekt, kao upaljač u *Strangers on a Train*, objekt koji sam po sebi nema nikakve veze s mračnim silama, s ugovorom o ubojstvu te zapravo dobiva to fatalno značenje u određenom diskursu, u filmskoj naraciji. Jedan lik u vlaku zaboravlja upaljač, koji psihopata namjerava koristiti kao lažno podmetnut dokaz, za ucjenu ako ovaj ne pristane na dogovor: tako jedan najobičniji upaljač postaje središnji za važnost radnje, opsesija ili, drugim riječima, zadobiva formu "ugovora". Sve intrige, podmetanja, potjere, borbe, strahovi i dramska napetost, sve se vrti oko najobičnijeg upaljača – koji usred te napetosti postaje sublimiran, alkemijska transmutacija – McGuffin. McGuffin je od presudne važnosti za sudbinu likova – likovi o njemu ne znaju ništa, ili gotovo ništa; on posjeduje status konspirativnog elementa.

Taj konspirativni element o čijem sadržaju ne znamo ništa kao što je slučaj s lozinkom u *Lady Vanishes*, može prerasti u dulju epsku formu – roman. Kao da u svojoj srži McGuffin krije neko pogonsko gorivo koje neprestano tjera pripovijedanje, raspiruje naše želje da razotkrijemo njegovu tajnu razvijajući se od vica do zavjere.

Paranoično čitanje

U postmodernoj prozi McGuffin može biti isto tako sasvim bezazleni objekt, kao najobičnije slovo "V" koje izaziva epsku naraciju (Pynchon), ili spoj kabale i automobilskog motora u *Foucaultovom klatnu* Umberta Eca. Kao što čitatelji krimića uživaju ili ustraju u odgonetanju pojedinih znakova kako bi pogodili tko je ubojica, tako se, po Brian McHallu, postmoderna književnost odlikuje raznim postupcima paranoidnog čitanja. Baš kao što Laclau i Mouffe tvrde da je društvo nedovršeno, tj. ono ne postoji kao unaprijed zadana cjelina, već upravo obrnuto, društvo je konstantan proces pa ga je nemoguće definirati kao čvrsti, nepomućeni objekt, tako i McHalova vizija postmodernog romana odiše sličnom nemogućnošću. McHale naziva paranoidno čitanje postmodernim, čitanje pomoću raznih strategija dešifriranja skrivenih zakučastosti teksta koje tvori posebnu paranoidnu zajednicu čitača. Naravno, te strategije odvijaju se u fragmentiranom, sekularnom društvu gdje se diskurzivnost teksta sve više očituje u neukotvljenosti pa se, baš kao što smo parodijski opisali pad cigle u uvodu, tumačenja umnažaju. McHale zastupa tezu da paranoično čitanje nastaje kao svojevrstan odgovor modernizmu; prije je takva vještina čitanja bila posvećena svetom pismu, svetom tekstu. To je bilo neprestano odgonetavanje znakova, kabalističko nadmudrivanje s tragovima Božje tekstualnosti i takva grozničava čitalačka strategija, dakako, nije predmnijevala patološke sklonosti, nego je bila dio šire religiozne kulture i slike svijeta. Kada se ta strategija počinje primjenjivati u modernizmu, a posebice u postmodernizmu, smisao i značenje teksta ne daju se tako lako odgonetnuti, zauvijek prikovati. Značenje neprestano klizi, nikako se ne može fiksirati, pa čak i najobičnije slovo može unijeti zabunu. Takav je primjer Pinchonov roman *V*, gdje najobičnije slovo abecede u raznim poglavljima poprima razna značenja. Tekstualnost, intertekstualnost, jezične igre, metanarativnost, razne pripovjedne tehnike – sve se to vrti oko slova "V" koje na kraju, kao i Hitchcockovi McGuffini, ostaje neobjašnjeno. Štoviše, gomila raznih interpretacija još više "produbljuje" mističnost samoga slova "V". Možda ponajbolji primjer kako umnažanje konspiracija može proizvesti "velikog McGuffina", koji kao svojevrsna zavjesa prekriva cijeli svijet i objašnjava sve svjetske pojave, jest *Foucaultovo klatno* Umberta Eca gdje se razne konspiracije umnožavaju, zbrajaju u svekolikoj metanarativnoj ekvilibristici starih povijesti tekstova i priča, dok ne prerastu u "Veliki Plan". Tragična postmoderna parodija opisuje put trojice detektiva amatera i njihovo istraživanje. Casubon, Belbo i Diotalliev zaokupljeni su epskom potragom za smislom i razotkrivanjem zavjere, Velike Zavjere, zavjere koja objedinjava sve zavjere europske prošlosti. Veliki Plan, razotkrivanje te glomazne konspiracije predstavlja krajnji cilj njihove potrage. Veliki Plan, kao vrhunska zavjera, zavjera svih zavjera objedinjava različite konspiracije od vitezova templara, slobodnih zidara – masona, bavarskih iluminata do

židovske konspiracije, alkemičara, kabale, nacista i njihove mistike, antropozofa, i tako dalje. Veliki Plan služi kao golemo spremište spremno da prihvati sve – kao glomazni McGuffin, objekt u koji sve stane, ali nikako da se sam odredi. Međutim, ta glomazna konspiratorna mašina isto tako zahvaća svijet oko sebe, proizvodi male sablažnjive predmete, male McGuffinove, kao što je to za Eca veza između kabale i mašine automobila.

Odsutna prisutnost ili prisutna odsutnost

Daleko od toga da je McGuffin samo negativna praznina kao slovo "V" u Pynchonovom romanu ili Veliki Plan. McGuffin je produktivan, dakako često na nepredvidiv i sablažnjiv način, često izaziva pravu vrtoglavicu uslijed beskonačnih interpretacija. Ali isto je tako važno naglasiti da te jezične igre nisu bezazlene; ma kako se činile ludističke, one imaju svoju prikrivenu tragičnu notu. Paranoični detektivi ipak plaćaju svoju igru, Plan koji je počeo kao njihova izmišljotina počinje se ostvarivati, jedan od likova čak povezuje svoj rak s devijacijama u Velikom Planu. Baš kao američka postmoderna proza, *Foucaultovo klatno* kruži oko objekta. Fredric Jameson tvrdi da "želja zvana *The Great American Novel* prekriva temelje osjećaja da taj gigantski objekt sadrži tajnu samog Bitka".

Kao što smo naglasili u uvodu, McGuffin može služiti kao poveznica između teksta i onoga što je izvan teksta, a to je svakako teorija diskursa. Naizgled u proturječnosti s prvom tezom kako je svijet diskurzivan, tj. kako je sve oblikovano diskursom, Lacalu insistira kako se svijet nikako ne može do kraja definirati ili, ako to primijenimo na društvo i književnost, ne postoji konačna definicija našeg stanja ili zatvorenost društvenog gibanja, kao ni konačna interpretacija teksta. U tom smislu navedeni postmoderni romani kao da parodiraju takve pokušaje izmišljanjem apsurdnih objekata, situacija i definicija. Ni društvo ni politika nisu imuni na to

nastojanje da se McGuffinom ispuni značenje, baš kao ni slovo "V", ili da se uzdigne na razinu Velikog Plana. Često ta odsutna prisutnost ili prisutna odsutnost stvara pravu zajednicu istražitelja, čitatelja, baš kao što politička borba da se dokuči krajnje značenje "demokracije" ili "rata protiv terorizma" u današnjem globalnom svijetu stvara novu zajednicu. Ta nevidljiva zajednica pridaje McGuffinu ono što Jacques Derrida zove neuništivim sastojkom dekonstrukcije, element koji se ne može dekonstruirati, objekt bez svojstava, čovjek bez svojstava – McGuffin. Usprkos nemogućnosti ostvarenja ideala, utopijskih zasada, svaka zajednica, kolektiv, nalazi opravdanje u istima te opisuje svakodnevna zbivanja kao put, kao iskorak. Laclau to ilustrira: kako izaći iz nereda, kaosa, bezvlađa Hobbesove slike svijeta gdje je čovjek čovjeku ne čovjek, nego vuk pa je dakle društvo vučji čopor, a ne zajednica. Naravno da se u takvoj vučjoj zbrci red, harmonija, vladanje nasuprot bezvlađa i država čine najpoželjnijima, najpotrebnijim idealima. Ali kakav red želimo, kakvu složenost društva, pristajemo li na bilo kakav red, pa i strahovladu ili smo za neku drugu varijaciju? Za određenje reda bore se razne političke struje, frakcije, grupacije itd., nastojeći ga prikazati kao nešto objektivno, te samim time nešto za čime svi mi težimo, a jedino su oni i njihovi sljedbenici u stanju to prepoznati.

Prazni označitelji

Takav oblik nereda može se pojaviti u određenim povijesnim okolnostima. Balkan je, na primjer (pojam "balkanizirati" ušao je u većinu zapadnoeuropskih jezika) s pozicije "velikih sila" posljednjih dvjestotinjak godina označavao mjesto ravnoteže, ekvilibrium kao *Foucaltovo klatno*, težište gdje se može razmrsiti ili narušiti Veliki Plan. Samo narušavanje te ravnoteže može raspiriti zarazu, prodor vučjih čopora u europsku utrobu. Često su se ti strahovi nazivali "Eastern Question": što će se dogoditi s Balkanom kada se raspadne Osmansko Carstvo? Spletom više raznih političkih, ekonomskih, geostrategijskih, nacionalnih diskursa ta ravnoteža se protezala sve do kraja Hladnog rata, naravno s "manjim" narušavanjima kao donedavno najpoznatijim terorističkim napadom u povijesti, Gavrilom Principom i atentatom na Ferdinanda, pa preko raznih Jugoslavija... Kroz cijelo to vrijeme diskurzivne tvorbe su se mijenjale, stvarale, kružile, te često obnavljale. Slika balkanskih ratova prije Prvog svjetskog rata često opisivanih kao najokrutnijih, najbarbarskijih ratova, te Balkana kao svojevrsnog krvavog pira te kraja civilizacije, ta slika opet oživljava tijekom raspada socijalističke Jugoslavije. U međuvremenu Balkan je bio uljudbeni, skoro samo zemljopisni pojam, u Zagrebu na primjer kino Balkan nije izazivalo niz takvih asocijacija... Za one izvana, Balkan je, dakle, postojao kao svojevrsni McGuffin umrežen u razne povijesne, geopolitičke, ekonomske, putopisne i ine diskurse, kao svojevrsni unutareuropski orijentalizam. Iako McGuffin kao takav ne postoji, to ne znači da ne može izazvati posljedice. Najtragičniji takav događaj je svakako proizašao iz reda sionskih mudraca – kompilacije raznih konspirativnih tekstova, koji su prerasli tijekom vremena u dugu zavjeru. Tekst koji se prvo stvarao u Rusiji u 19. stoljeću, kružio od anarhističkih do terorističkih i svakojakih skupina, neprestano se nadopisivao, krpao. Početkom 20. stoljeća jedna od verzija dospjela je u Švicarsku, doživjela nove redakcije, prijevode, izdanja, da bi na kraju postala glavni dokaz koji će "viša arijevska rasa" koristiti protiv Židova.

Ako je svijet diskurzivan, dan u diskursu, kako onda može postojati McGuffin? Kako može postojati toliko nedoumica i razlika, na primjer od slova "V" i Velikog Plana do Balkana, antisemitizma i tako dalje? Laclau te napukline, ta mjesta koja se ne mogu definirati, a ipak se stalno definiraju naziva praznim označiteljima, pojmovima koji se kao "Balkan" ili "antisemtiziam" u određenom povijesnom trenutku grozničavo i žustro žele "ispuniti" smislom (znanje i moć su neizostavno isprepleteni u diskursu). Za Laclaua društvo ne postoji kao zatvorena cjelina, ono se nikada ne može do kraja definirati, zatvoriti u određeni sustav; postoji neprestana težnja da se napukline, nedoumice zatome, tj. da se praznina ispuni. Društvo je tako ambivalentno, aporija: s jedne strane postoji nemogućnost da se ostvare ideali, harmonija, a s druge je strane neprestana težnja za istim, tj. za harmonijom i cjelinom. Tu težnju za idealom generiraju "prazni označitelji". No, ako je sve u stalnoj mijeni, postavlja se pitanje: kako se to svekoliko mijenjanje ukalupljuje i smiruje; kako je moguć identitet individua ili društva? Da bi odgovorili na to pitanje, Lacalu i Mouffe preuzimaju od Jacquesa Lacana koncept *nodal points* ili *master signifiers* (glavni označitelji). Glavni označitelji su ti koji strukturiraju elemente u smislenu cjelinu, u diskurs. Tako isti pojmovi, termini u socijalnom i društvenom kontekstu mogu imati sasvim drukčije značenje: demokracija, na primjer, u komunizmu označava diktaturu radničke klase, u demokraciji višestranački sistem, izbore itd. Međutim, termini nisu fiksni, demokracija u 'ratu protiv terorizma' predmnijeva uvođenje striktnijih zakona, zatvaranje osoba bez suđenja itd. Ili u našim primjerima McGuffina kao "praznog označitelja", sa stajališta teorije književnosti ili jezika ili diskursa, karakterizira to da se nalazi ne samo izvana nego "unutra", u samom pripovijedanju.

Ono što je bilo prije početka

Samo pripovijedanje, od vica do epske forme *Ilijade* i *Odiseje*, ma koliko dugo bilo, nikada ne može izreći cijelu priču. Katkad se čini da kratki bljeskovi smisla, kao vic ili lirska pjesma bolje izražavaju naše stanje nego dugo pripovijedanje, katkada obrnuto. Razne književne vrste i žanrovi, u navedenom kontekstu Laclauove teorije diskursa, mogu se uzeti samo kao različiti načini da se rasvijetli McGuffin. Drugim riječima, kao i društvo, pripovijedanje ima svoju nultu točku, praznog označitelja. Zato možemo reći da je McGuffin često tema pripovijedanja, ali isto tako čini konspirativni element u samom jeziku, tj. u pripovijedanju. Kao svojevrsna nedokučivost samog pripovijedanja, tamno nedokučivo jezgro koje se ne može izreći, objasniti, ni direktno ispripovijedati. Tu McGuffin odiše onime što je Walter Benjamin primijetio u svezi s pripovjedačem i pripovijesti koja ili odgađa ili osmišljava kraj, to samo odgađanje kao Šeherezada odgađa smrt. McGuffin je smrt, kraj, tišina, neizrecivo. Ali erotika naracije, slast pripovijedanja i smrti sanja o početku. "Čovjek je otvorio vrata"; "Zlatna ribica je umrla"; "Primio sam pismo od grofa Drakule" – sve to mogu biti zameci priča. Sve su to počeci i možemo zamisliti priču koja će trajati stoljećima. Ali što je bilo prije početka, što se dogodilo prije nego što se nešto dogodilo, prije nego što se bilo što dogodilo? Koja je to priča prije svih priča? Lacan u *The Ethics of the Psychoanalysis* nudi odgovor: priča koja pripovijeda zašto nešto, a ne ništa. Priča koja kruži oko svoje nemogućnosti, ili lebdi iznad bezdana, stvaranje *ex nihilo* koje se ne može izreći. Ili se možda ne smije izreći da bi priča ostala smislenom, da bi uopće bilo tko slušao priču. Drugim riječima, u svakoj priči postoji nešto neizrečeno, nezamijećene elipse.

Renata Salecl vidi taj nedokučivi pripovjedni element u samim začecima europskog pripovijedanja, u *Odiseji*, u epizodi o sireninoj pjesmi, u Odisejevoj nedoumici i nemogućnosti da osmisli njihovo pjevanje, te ujedno izlaže sebe smrtonosnoj opasnosti da podlegne čarima pjesme.

"Drugim riječima, sirenin je pjev točka u naraciji koja mora ostati neizrečena kako bi naracija postigla konzistentnost. To je samoreferencijalna točka koju pripovijest mora izostaviti iz sebe kako bi stekla status pripovijesti. S lakanovskog gledišta ta prazna točka nije do Realno, jezgra oko koje se formira Simboličko, no koju se samu ne može simbolizirati. Ta jezgra nije ništa što bi tek prethodilo simbolizaciji; ona je također ono što ostaje nakon nje: ostatak ili, bolje kazano, neuspjeh simbolizacije. Sirenski je pjev Realno koje mora biti izostavljeno kako bi se *Odiseja* uobličila. Ipak sama pjesma Sirena ne postoji prije *Odiseje*. Sirenska je pjesma stoga, s jedne strane, ono što potiče *Odiseju* kao naraciju, dok je, s druge, posljedica te naracije: njezin ostatak, ono što je nemoguće ob/računati."

Fantomski *object a*

Status sirenine pjesme isti je kao i McGuffin: ona prethodi pripovijedanju, ostaje neizrečena, te kao takva omogućuje samo pripovijedanje, ono što potiče samog Odiseja da priča priču o svom putovanju, što je istovremeno i rezultat te priče. Baš kao i ostali navedeni primjeri, od Hitchcockovih filmova gdje je sjetna melodija šifra važna za međunarodne odnose, šifra o kojoj ništa ne znamo, a upaljač sublimiran do točke da poprima razmjere ugovora, pa sve do teorija zavjere poput *V*, Velikog Plana ili zavjere o sionskim mudracima kao temeljnom opravdanju europskog antisemitizma. Taj objekt Lacan zove *object a*, fantastični objekt njegove psihoanalize, čvorište užitka, povezanost znaka i užitka, gordijski čvor koji se nikako ne može raspetljati. To je fantomski objekt koji u nama budi želju da slušamo i čitamo priče, da pripovijedamo, objekt koji je posljedica i uzrok te želje, a sam u sebi je ništa – McGuffin.

Devedesete na velika vrata

Bojan Krištofić

Konačno na svjetlo dana izlaze u albume skupljeni vrijedni stripovi tranzicijskih devedesetih, do sada raspršeni po fanzinima i dječjim časopisima, najčešćem strip pribježištu proteklog desetljeća. *Svebor i Plamena*, nadamo se, tek su prvi u nizu

Darko Macan, Goran Sudžuka, Matija Pisačić, *Svebor i Plamena*, Naklada Fibra, Zagreb, 2008.

U crnim devedesetima, kada je domaća strip scena proživljavala jednu od težih kriza, u izdavačkoj pustoši strip je živio i razvijao se u dva glavne tipa tiskovina - fanzinima i dječjim časopisima. Iznenadna je navala fanzina sredinom dekade upoznala preostalu publiku i starije kolege s novom generacijom prethodno neafirmiranih autora. Tada tek mlađi punoljetnici, autori stasali u fanzinima poput *Endema*, *Stripoholica* i *Variete Radikala* uskoro su postali kritična masa koja je, u suradnji s autorima tzv. "izgubljene generacije" (Macan, Sudžuka, Biuković, Ribić i dr.), malo pomalo revitalizirala domaću scenu, te ju uz brojne organizacijske pothvate (među kojima se festival Crtani Romani Šou ističe kao najvažniji u prvih nekoliko godina svoga postojanja) dovela do oporavka i obnove koji traju i danas. Često se događalo da stariji autori "izgubljene generacije", koji su primarne angažmane nalazili kod inozemnih izdavača, surađuju s fanzinima, jer su im oni pružali neograničenu kreativnu slobodu, a konačno i priliku da svoj talent pokažu i na domaćem (tada uvjetno rečeno) tržištu, za što ranih devedesetih gotovo da i nije bilo mogućnosti, osim u dječjim časopisima za osnovnoškolski uzrast. *Modra Lasta*, *Smib*, *Frka* i *Prvi izbor* tih su godina zapravo jedini autorima nudili stalan, solidno plaćen posao. U tim su časopisima mlađi autori, zahvaljujući preporukama starijih, također pronašli prve profesionalne angažmane. Među strip serijalima koji su izlazili u dječjim časopisima postoje vrhunska ostvarenja, na kojima su zajednički radili autori i starije i mlađe generacije, bivši fanzinaši i iskusniji profesionalci, i u tim se stripovima jasno vide sve suprotnosti koje su se u domaćem stripu lomile tokom devedesetih, što naravno nije samo odraz strujanja unutar strip scene, već i šire društvene stvarnosti. Jedan od najboljih takvih stripova je serijal *Svebor i Plamena*, scenarista Darka Macana i crtača Gorana Sudžuke i Matije Pisačića, koji je u *Modroj Lasti* izlazio od 1995. do 2005. godine u 12 epizoda, a ove je godine objavljen u strip albumu.

Aktualni prostorno-vremenski kontekst

Svebor i Plamena jedan je od rijetkih domaćih stripova čija su ciljana publika tinejdžeri, i koji govori o tinejdžerima u realnom prostorno-vremenskom kontekstu, tj. u Hrvatskoj druge polovice devedesetih. Kao neizbježna paralela nameću se *Osmoškolci* Ivice Bednjanca, klasično ostvarenje domaćeg stripa i vjerojatno prvo čiji su glavni likovi bili tinejdžeri, čiji utjecaj na svoje pisanje Macan i sam priznaje. No, dok *Osmoškolci* predstavljaju sliku mlađih generacija u jugoslavenskom društvu, te su likovi često idealizirani kao vrijedni pripadnici svoje zajednice i uglavnom ne preispituju legitimitet autoriteta institucija, obitelji, škole i policije kao personifikacije države, u *Sveboru i Plameni* kao oličenju devedesetih likovi su nešto stariji, manje vedri, svjesniji brojnih mana društva u kojem žive i samime time su nam bliži, a njihov je svijet ponekad i previše prepoznatljiv.

Glavni likovi u serijalu, dječak Svebor i djevojka Plamena, članovi su obitelji pogođenih nedaćama koje su obilježile domaću tranziciju, kao što su ratne traume, nestala rodbina, nemogućnost zaposlenja itd. Plamenina obitelj, koju čine ona, majka, sestra i nestali, a poslije pronađeni otac, prisiljena je nakon gubitka stana pronaći smještaj kod majčine prijateljice, Sveborove majke i njezine obitelji. Sveborova obitelj također je krnja, otac većinu vremena provodi radeći u inozemstvu, te se majka mora sama brinuti o Sveboru i njegovu bratu. Suprotnosti i sličnosti između tih dviju obitelji čine osnovu za brojne sukobe njihovih članova i razvijanje njihovih međusobnih odnosa te odnosa s drugim likovima iz neposrednog im okruženja, poput članova šire obitelji, npr. Sveborova djeda, i Sveborovih i Plameninih prijatelja i školskih kolega.

Prvotna netrpeljivost između Svebora i Plamene, kao logična posljedica prisilnog, a neželjenog dijeljenja životnog prostora, postupno će prerasti u iskreno prijateljstvo, a pri kraju serijala, naslućujemo, i u nešto više od toga. Sukob spolova odvija se na razini više generacija, ne samo između Svebora i Plamene, već i njihovih roditelja i braće i sestara. Taj je generacijski jaz, i nastojanje da ga se premosti, jedna od važnih tema serijala, i provlači se kroz zaplet gotovo svake epizode. Općenito, svaka se pojedina epizoda bavi nekim vidom paradoksa hrvatskog poratnog društva, a da strip pri tome nije didaktička slikovnica, jer svaki zaplet polazi od likova i njihove uloge u okolini koja im nije sklona i s kojom se moraju sukobiti i mijenjati je, a sve reference na društvenu stvarnost proizlaze iz toga.

Jedna je od glavnih vrlina stripa mogućnost praćenja evolucije Macana kao scenarista, jer već od druge epizode dijalozi postaju sve prirodniji, likovi dobivaju karakteristične psihološke

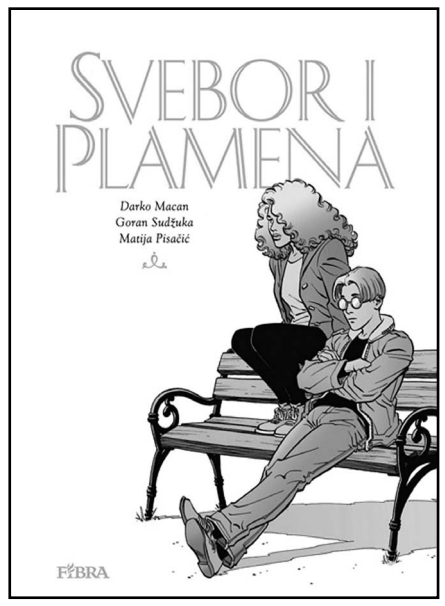

konture, postaju plastični i čitateljima bliski, njihove reakcije i ponašanje prepoznatljivi, ali nas ipak uvijek iznova iznenade, ovisno u kakvoj se situaciji nađu. A različitih je situacija doista mnogo, jer je Macan, uz već spomenute teme, u *Sveboru i Plameni* progovorio o mnogo čemu – klasičnim pubertetskim i ljubavnim nedaćama, školskim problemima, traženju i dokazivanju prijateljstva, eksperimentiranju s drogom i alkoholom, narkomaniji, kriminalu, preljubu, materijalizmu, korumpiranim medijima, supkulturama, suprotnostima grada i provincije, religiji, seksualnosti (pa i o homoseksualnosti koja je upravo krajem devedesetih iz supkulture prešla u javnost), a naposljetku i o smrti bliske osobe.

Između fanzina i dječjih časopisa

Zadivljujući je to raspon za strip objavljivan u dječjem tisku, ali i dokaz da autori stripa nipošto nisu podcjenjivali svoju publiku, već su o tinejdžerskoj populaciji pripovijedali zrelo i promišljeno, te su bili dovoljno senzibilni da društvo u kojem smo u protekloj dekadi živjeli prirodno prikažu iz njihove perspektive, a da ni u jednom trenutku ne pređu u patetiku i banalnost. Strukturno gledano, serijal je strukturiran kao ciklus, posljednja epizoda izravno se nadovezuje na prvu, ali godinu dana nakon upoznavanja Svebor i Plamena više ni izdaleka nisu isti ljudi, te je kontrast njihovih karaktera na početku i na kraju serijala maksimalan, te se čitatelju čini da su likovi i njihovi autori zajednički dosegli životnu, odnosno umjetničku zrelost. To ne vrijedi samo za vrsnog scenarista Macana, već i za crtače serijala, Sudžuku i Pisačića (Sudžuka je autor prvih pet epizoda, dok je Pisačić nacrtao ostale), koje je tim zanimljivije uspoređivati što su njihovi stilovi potpuno različiti.

Ovdje dolaze do izražaja te dvije skupine autora koje su krojile hrvatsku strip scenu u devedesetima, pa i danas. Sudžuka je s objavljivanjem započeo kasnih osamdesetih, a paralelno s profesionalnim radom na stripu, u ranim je godinama karijere prove neko vrijeme kao crtač i animator u Zagreb filmu. Pisačić je svoje prve radove objavio u fanzinima, crtačkim senzibilitetom više odgovara alternativnom, eksperimentalnom stripu nego serijalu namijenjenom širokoj publici. Jasno je stoga da

Svebor i Plamena jedan je od rijetkih domaćih stripova čija su ciljana publika tinejdžeri, i koji govori o tinejdžerima u realnom prostorno-vremenskom kontekstu, tj. u Hrvatskoj druge polovice devedesetih. Kao neizbježna paralela nameću se *Osmoškolci* Ivice Bednjanca, klasično ostvarenje domaćeg stripa i vjerojatno prvo čiji su glavni likovi bili tinejdžeri

je Sudžuka zanatski daleko potkovaniji od Pisačića, njegovi su likovi anatomski razrađeniji, izrazi njihovih lica bogatiji, kretnje su im prirodnije i fluidne, a kompozicija table mu je pregledna, a istovremeno i dinamična, montaža prizora gotovo filmska, a u oštrim kontrastima crnih i bijelih ploha očit je utjecaj Jaimea Hernandeza (koji je vidljivo utjecao i na Macana, barem u izboru tema). No, Pisačić posjeduje različitu, ali također vrijednu izražajnost i šarm. Ako je u svojim prvim epizodama bio donekle sputan Sudžukinim naslijeđem, kasnije se razmahao i razvio specifičan stil, u kojem je sretno spojio karakteristike svojeg ranijeg, linijski raskošnog i grafički zasićenog stila iz fanzinskih dana sa zahtjevima komercijalnog, populističkog stripa. Posljednja epizoda, *Fernando*, posebno je impresivno crtana. U dijalozima Svebora i njegovog djeda Pisačić je pokazao bogatstvo facijalnih ekspresija koje prije nije bilo prisutno, a stilski je dijametralno suprotno Sudžuki, i u kombinaciji s Macanovim sugestivnim pisanjem čini jedan od vrhunaca serijala.

Na izdavanje ovog serijala u formi albuma dugo se čekalo, i možemo se samo nadati da će i drugi kvalitetni *Lastini* serijali, poput *Gluhih Lasta* Štefa Bartolića uskoro biti objavljeni u tom obliku, jer to bez sumnje zaslužuju. Izvan konteksta dječjih časopisa njihovo bi se mjesto u povijesti domaćeg stripa moglo lakše i potpunije odrediti. I ne samo to, već bi *Lastini* serijali, ukoričeni u albumima kao samostalna djela, što i jesu, neprekidno podsjećali da su u devedesetima stvorena neka od najjačih djela domaćeg stripa, unatoč brojnim poteškoćama koje su pratile scenu kroz cijelu dekadu. z

cmyk

Disharmonija muškaraca i žena

Dario Grgić

Iluzija harmoničnosti temeljni je motiv ovog romana; njezini su junaci rezervirani prema sreći, koja je određena kao karakterna osobina čije pojavljivanje ili pomanjkanje nema veze sa životnim okolnostima, a rasap je princip koji im je mnogo bliži

Margriet de Moor, *Kreutzerova sonata*, s nizozemskoga prevela Maja Weikert-Lozica; Sysprint, Zagreb, 2007.

Knjige se nadovezuju jedne na druge, vodeći između sebe svojevrsnu komunikaciju kao da su živa bića. Tajno bratstvo u svom je djelu na pijedestal postavio Borges, a ništa manje sličnim intertekstualnim igrarijama opajao se Umberto Eco. Iza svake dobre knjige je biblioteka, glasi tipični stav pisaca sklonih poetici nadovezivanja, razrađivanja, ponavljanja viđenih motiva premještenih u novi kontekst za koji se ubrzo shvati kako je i on replika već prođene situacije. Književnost ima ograničen broj motiva, možda desetak, a snalaženje na krcatom prostoru ispunjenom radom prethodnika, slalom između komada namještaja koje su iza sebe ostavili pisci iz prošlosti, njihovo rekontekstualiziranje, moglo bi se usporediti s hodom jednog od junaka romana već viđena naslova, *Kreutzerova sonata*, nizozemske spisateljice Margriet de Moor.

Junak je slijepi glazbeni kritičar kojemu je iz razumljivih razloga neobično važno da namještaj i ostale stvari, pa sve do onih najsitnijih kućnih pomagala, poput npr. rakije, budu uvijek na istom mjestu. Svako doslovno izmještanje u njegovu slučaju dovodi do ugrožavanja njegova osjećaja identiteta, kao i do radikaliziranja stava prema drugim ljudima. Mijenjanje samo po sebi, oko čega se vrtloži većina događaja u našoj kulturi, silno je precijenjeno, smatra ovaj mizantrop, komentirajući kako je interijer jednog aerodroma nekoliko godina isti, i kako će biti mijenjan kada političari, a naziva ih idiotima, ponovno budu prolazili na nekom od svojih besplatnih putešestvija k nekom od svojih besmislenih sastanaka na kojima će raspravljati o svojim potpuno ispraznim zamislima o tome kako bi npr. trebala izgledati budućnost čovječanstva. On osobno zarobljenik je tradicije i vlastita naprasita temperamenta, tako da, iako ga ovaj kratki roman prati kroz nekoliko desetljeća, u njemu ne vidimo kvalitativnu promjenu, dapače, on kako radnja romana odmiče tone sve dublje u mrežu idiosinkrazija, naopake ljubavi koja stremi letalnim finalima, dok je količina odbojnosti što je osjeća spram svijeta gotovo močvarno ustajala. U mladosti je neuspjeh jedne veze proslavio pucajući si u glavu, posljedica je bila gubitak vida, a tijekom nekoga glazbenog festivala, gdje je gostovao u svojstvu kritičara, otpočinje vezu s violinisticom koja je dobra naratorova prijateljica. Ona tijekom nekog obiteljskog domjenka opiše kolegu iz kvarteta u kojemu svira i iz njezina detaljiziranja njezin slijepi i gorki suprug dolazi do zaključka kako je s dotičnim usred ljubavne romanse. Danas već do dosade aforizirana Lacanova izjava kako je ljubomora, i kada je opravdana, bolestan eksces, kod Margriet de Moor je razrađena s potrebnom količinom detalja i finih nijansi, gdje dolazi do izražaja jagizacija što je na sebi čini nesretni kritičar, koji je pravi Otelo bez Jaga, nije mu ni potreban jer ga ima u samome sebi. U hipu se, maltene preko noći, ruši kartonska konstrukcija njegova svijeta: namještaj nije gdje je prije bio, osnove kompozicije njegova života se osipaju, i kreće onaj tipičan scenarij ljubomore koji okreće svijet na glavu.

Margriet de Moor u svom se romanu oslonila na prethodne *Kreutzerove sonate*, glazbene i književnu, i još posegnula u zadnjoj trećini teksta i za Tolstojevom dramom *Obiteljska sreća*, gdje se i obitelj tretira kao ustajalu baruštinu koju bi prije svega bilo dobro temeljito isušiti. No glavni bi njezin pratitelj ovdje bio kompozitor

Mijenjanje samo po sebi, oko čega se vrtloži većina događaja u našoj kulturi, silno je precijenjeno, smatra ovaj mizantrop, komentirajući kako je interijer jednog aerodroma nekoliko godina isti, i kako će biti mijenjan kada političari, a naziva ih idiotima, ponovno budu prolazili na nekom od svojih besplatnih putešestvija k nekom od svojih besmislenih sastanaka

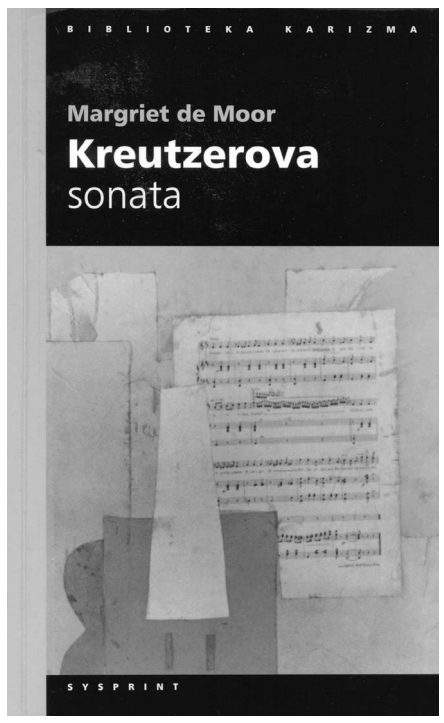

Janaček, čiju je sonatu razradila i književno odsvirala u dvanaestom poglavlju romana. Iluzija harmoničnosti kao da je temeljni motiv knjige; njeni su junaci rezervirani prema sreći, koju određuju kao karakternu osobinu čije pojavljivanje ili pomanjkanje nema veze sa životnim okolnostima, a rasap kao princip koji je bliži točnom opisu onoga što se događa među ljudima i općenito sa svijetom. U tako mapiranom postavu Schubert i Schonberg na jednom mjestu budu significirani kao provokatori s dovoljno hrabrosti da se odreknu i povijesne podrške. Njezin suicidalni glavni junak na ovakvu podršku svakako ne može računati, njegovi su postupci opasni, a izviru iz nevjere u bilo kakvu konstantu. U jednom trenutku sve mu počne blijedjeti, sve uspomene koje ima odraduju vizualizaciju onoga što mu se trenutačno događa, pa mjesto što ga u njegovoj svijesti ima supruga biva zamijenjeno slikom što ju je nekoć vidio u muzeju. Taj ga vampirizam dodatno iscrpljuje jer limitira interpretativne mogućnosti događaja, svodeći ih na parafraze već viđenog.

Iz tako zamišljena junaka autorica je napravila logičan korak prema tradiciji, međutim i tu je napravila malu klopku za površnog čitatelja, smjestivši priču o nemogućoj mogućnosti ljubavi među spram harmonije antagonistički postavljene umjetnike iz prošlosti, poglavito "osjećajnog skeptika, svojeglavog modernista Janačeka" koji je u note smještao priče što su se doticale disharmonije koja zna biti posljedica onih opasnih susreta kakvi ponekad znaju biti sudari između muškaraca i žena. Z

Knjižnice grada Zagreba

Galerija VN raspisuje natječaj za izlaganje u 2009. godini

Pozivamo umjetnike i kustose da se prijave na natječaj za izložbu u Galeriji VN u 2009. godini. Prednost pri selekciji projekata imat će umjetnici mlađe generacije. Osim tradicionalnih i novih medija poželjni su radovi izvedeni u taktičkim medijima, *site-specific* radovi a posebice događanja – performansi ili akcije. Uz umjetničke projekte natječaj je otvoren i za kustoske koncepcije.

Prijedlozi koje će razmatrati Umjetnički savjet Galerije VN trebaju sadržavati:
- kraći opis projekta
- životopis umjetnika
- vizualne materijale - skicu i/ili foto/video dokumentaciju
- kontakt (e-mail i telefon)

Prijedlozi se mogu slati poštom, e-mailom ili osobno donijeti u galeriju.

rok prijave: 25. lipnja 2008.

KONTAKT: KGZ, Galerija VN
Ilica 163a, Zagreb
tel/fax: +385.1.3770.896
otvoreno pon-pet 8-20, sub 8-14
e-mail: galerija.vladimira.nazora@kgz.hr
http:// www.kvn.hr

Twin Peaks u Kumrovcu

Ines Prica

Potaknuti norveškom inicijativom etnografskoga praćenja "političkih mjesta u transformaciji", dvadesetak se hrvatskih etnologa i studenata etnologije prije nekoliko godina upustilo u osjetljivo istraživanje obilježavanja Dana mladosti u Kumrovcu. Uspjeli su ostvariti rezultate koji su u nekim elementima dosad nezabilježeni u hrvatskoj etnološkoj praksi

Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl, O *Titu kao mitu. Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, Zagreb, Srednja Europa, FF Press, 2006.

Od sredine prošlog stoljeća, slijedom poznatih okolnosti kulturne modernizacije i relativno nezanimljivih okolnosti akademske "industrijalizacije", etnologija se, sve dalje od sentimenta za umiruće tradicije, hrabro baca, ako ne baš u *progonstvo svijeta*, a ono u polje tumorski rastućega tkiva "kulture opće prakse". Time je ta *čudna znanost* – kako ju je, s velikodušnom namjerom, odredio jedan od njezinih najboljih sinova, Claude Lévi-Strauss anticipirajući globalni, hibridni, a nadasve "krpežni" značaj kakvim će kročiti u doba *nanovo podivljale misli* – zapečatila trajnu sklonost *notornim* aspektima kulture, u oba ona zagonetno slijepljena značenja: *ozloglašenog*, ali i dozlaboga evidentnog sadržaja što nam to mitsko čudovište dnevno baca na trpezu, gladnima ili sitima, svejedno. Zahvaljujući činjenici samoproizvodnje, niskih ulaganja i iskoristivosti resursa (za toksičnost otpadaka ionako ne marimo) mjesto je tzv. kulture gotovo potpuno istisnulo sestrinsko mjesto tzv. prirode. Gužvajući se u masi disciplinarnih srodnika i inokosnika, te drugih brojnih oglašivača, menedžera i klijenata načičkanih oko toga unosnog simboličkog kapitala, etnologija se probija u neobičnoj sprezi svojih komparativnih prednosti i autonomnih nedostataka.

Lakmus za povijesne toksine

Nerijetko minorizirana u akademskim hijerarhijama – od čega koji put i posve opravdano, s obzirom na to da hod po žici kulturne banalnosti (bavljenje "tricama i kučinama", u glasovitoj formulaciji sjajnoga i zaboravljenoga Antuna Radića) zna biti posut prahom spoznajne dokolice – etnologija i nadalje nastupa prvenstveno vijući metodološkim barjakom neposrednih uvida u "meso i kosti" istraživanog predmeta. I nadalje ništa ne može nadomjestiti permintski svježe podatke neposrednih prijenosa kulturnog iskustva, usprkos *vintage* njurganju epistemološke kritike s kraja prošlog stoljeća. Zvalo se to boravkom na terenu, sudjelujućim promatranjem, dubinskim intervjuom, ili (kako nalaže suvremena fenomenologijska oprema etnografskog postupka) pomalo mistično – *bivanjem ondje*, riječ je o "lociranoj praksi temeljenoj na onome što ljudi rade u konkretnim situacijama", a u kojoj se, prema riječima Jonasa Frykmana i Nilsa Giljea, skandinavskih podupiratelja projekta na temelju kojeg će nastati i knjiga *O Titu kao mitu*, krije "primamljiva empirijska stabilnost".

Potaknuti norveškom inicijativom etnografskoga praćenja "političkih mjesta u transformaciji", hrvatski su se etnolozi i studenti etnologije, njih dvadesetak, prije nekoliko godina upustili u osjetljivo istraživanje obilježavanja Dana mladosti u Kumrovcu. Vođeni nekolicinom metodoloških smjernica, primarno tzv. fenomenološkim pristupom (o kojem tek treba otvoriti širu raspravu u kontekstu etnološke prerade *iskustva svijeta*), tekstualno oslobođeni akademski (konačno) ozakonjenim autorefleksivnim olakšicama te podržani dodatnim adrenalinskim pogonom zbog teme apriorno i neizbježno označene političkom kontroverzom i spektaklom, uspjeli su ostvariti rezultate koji su u nekim elementima dosad nezabilježeni u hrvatskoj etnološkoj praksi. Pod tim prvenstveno mislim na onaj oblik generacijske i timske sinergije za koju bismo voljeli misliti da nije tek jednokratan događaj potaknut injekcijom sjevernoeuropskoga radnog entuzijazma, nego da će od sada nadalje djelovati i u svojim lokalnim okolnostima, otapajući postupno olovne veze znanstvenoga individualizma i solipsizma. Bez svake je sumnje da je takvom surađujućem ozračju kumovala *Twin Peaks* atmosfera Kumrovca 21. stoljeća, u koju je, uglavnom mlađi i ex-iskustvom neukaljani tim istraživača ubačen gotovo kao *strano tijelo*, tvoreći lakmus na kojem će se ubrzo ukazati boje nataloženih povijesnih toksina. Ondje su, naime, kako kažu urednice u uvodu, najintenzivnije ukršteni suprotstavljeni simbolički imaginariji hrvatske političke svijesti: "U tom se mjestu jasno odražava novouspostavljeni odnos Hrvata prema vlastitoj nedavnoj prošlosti, kako onaj službeni tako i svi oni stavovi koji nisu u skladu s prevladavajućom političkom retorikom" (Mathiesen Hjemdahl, Škrbić Alempijević, str. 9).

Opskrbljeni "fenomenološkim praktikumom" čiju su širu filozofsku platformu nedavno predstavili (te čudom individualne ljudske komunikacije i snažnije uveli odnosno reinvenirali u hrvatskim etnološkim okvirima) Jonas Frykman i Nils Gilje (*Being there*, 2003.), naši su "domaći terenci" (Marijana Belaj, Danijela Birt, Toni Blagaić, Koraljka Bogdanović, Jasna Dasović, Jasmina Jurković, Petra Kelemen, Iva Končurat, Nenad Kovačić, Anamarija Kučan, Marija Kulišić, Tihana Lovrić, Tihana Petrović Leš, Željka Petrović, Marijeta

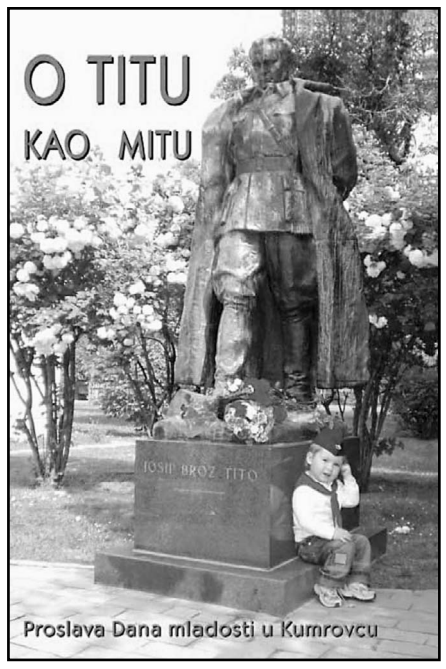

Proslava Dana mladosti u Kumrovcu

Rajković, Tihana Rubić, Robert Šešerko, Nevena Škrbić Alempijević, Tanja Štignjedec), nadahnuti neopterećenošću i pragmatičnošću autsajderskog dijela (Kirsti Mathiesen Hjemdahl) ekipe te upotpunjeni pridruženim povjesničarima (Magdalena Najbar-Agičić, Tvrtko Jakovina) i lingvistom (Velimir Piškorec), pošli od niza nametljivih i zapravo jednostavnih pitanja: "Može li nas usmjeravanje na načine na koje se Dan mladosti ostvaruje za ljude koji sudjeluju u proslavi dovesti do novih zaključaka o tome kako se predmeti iz socijalističkog razdoblja, koje se u današnjoj Hrvatskoj često smatra 'otpadom prošlosti', periodički transformiraju u dragocjene suvenire; kako se prepoznatljivi socijalistički rekviziti, poput pionirskih i partizanskih uniformi, kao i glazba, koriste kao podsjetnik na one hotimice zaboravljene fragmente kolektivnog pamćenja; kako se knjizi utisaka može pristupiti kao mediju kroz koji se ta sjećanja izražavaju; na koje se načine spomenik može doživjeti izvan njegove fizičke pojavnosti; kakve se političke konotacije mogu pripisati narodnim nošnjama; s kakvom to predodžbom o vremenu socijalizma kao 'dobrim starim vremenima' mogu baratati generacije koje same nisu iskusile onodobnu svakodnevicu; i koje su to zgrade u kojima tišina isprepletena oko jedne od kumrovečkih specifičnosti, one vezane za Josipa Broza Tita, poprima svoje najdrastičnije oblike?"

Mitski svibanjski nadnevak

Tragom te poetike jednostavnosti, tematskog minimalizma, stvarnog prisuća, dodira i suočavanja, dvadeset je autora/istraživača uspjelo donijeti zaista dojmljiv mega-tekst života jednoga "političkog mjesta", mozaik pomno uključenih kamenčića neposrednog zbivanja koje se, prema nekom rudimentu ritualnog obrasca, ali i svaki put drukčije razbuktava na mitski svibanjski nadnevak u već dugotrajnom "hodu godina". Na tu se, kako volimo misliti, "temeljnu" etnografiju, glasoviti iskaz istraživačeva *bio sam ondje* – tako gotovo prirodno nadovezala politička zauzetost etnološkog *pisanja ovdje*, u ovom slučaju uključenje čitave skale nedoumica i "nedomišljenica" hrvatske povijesti, koje, kao trajni procijep između lokalnog otpora i "uspješne civilizacijske prakse" do krajnosti apstrahira Tomislav

Stvoren je zaista dojmljiv mega-tekst života jednoga "političkog mjesta", mozaik pomno uključenih kamenčića neposrednog zbivanja koje se, prema nekom rudimentu ritualnog obrasca, ali i svaki put drukčije razbuktava na mitski svibanjski nadnevak u već dugotrajnom "hodu godina"

Pletanac (*Tito – naknadna biografija*, str. 375). Opakost i "nečistost" političkog (ograničenja) govora o mitu Tita na taj je način homeopatski neutralizirana upravo momentom (privremenog ili terminalnog) nepripadanja, onim oblikom začuđenosti pred predmetom koja se, kako se pokazuje, ne proizvodi samo prostornom nego i vremenskom, bolje reći generacijskom kulturnom razlikom. Stoga je sretna okolnost istraživanja da se u egzotici Dana mladosti, kakva se raskrilila pred istraživačima od kojih je većina preskočila formativno razdoblje socijalizma, nije ni moglo niti moralo ekstrahirati neke nepripadajuće ili "suviše osjetljive" konotacije: sve su to "kulturni elementi", da se poslužimo jezikom kulturnopovijesne analize, i red je da budu ravnopravno posluženi na pladnju taktički uvedenog *fenomenološkog pristupa,* svi zajedno u ravnodušnom sinkronicitetu svojih premašenih motiva, izvora, podrijetla i istina. Ovo međutim ne odriče činjenicu hrabrosti istraživanja prakse političkofolklornog mita kakav je u pitanju: iako se dio oklijevanja, straha, terenskih mimikrija i strategija, a pogotovo roditeljske brige za mlade istraživače pokazao tek dugom naučenog opreza pred političkim tabuima, dio je svakako predstavljao stvarno suočavanje s neproničnošću i okrutnošću hrvatske "mitske svakodnevice". Nešto je pak posve neočekivano i dobrodošlo htjelo da se na teškoće istraživačkih ne nadovežu dodatno i teškoće argumentacijskih i objavljivačkih okolnosti – hrvatska etnološka generacija 21. stoljeća kročila je kvalificirano, hrabro i komunikativno, napose bez paralizirajućih teorijskih i pseudopolitičkih dilema, u glavnu struju europske kulturnoantropološke produkcije.

Time se još jednom potvrdilo da je o Titu, ako se malo našalimo na račun slučajnih rima, svakako bolje govoriti kao *o mitu*, nego o njegovu kultu raspravljati na pultu.

Polemička anatomija jezika

Dalibor Jurišić

Osim što kvalitetno informira inače slabo obaviještenog prosječnog čitaoca, ova hrabra i provokativna zbirka polemičkih tekstova znanstveno osnovano i polemički pošteno bistri neka od važnih pitanja suvremenog hrvatskog jezičnog standarda

Ivo Pranjković, *Sučeljavanja. Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*, Disput, Zagreb, 2008.

Podnaslov najnovije Pranjkovićeve knjige govori nam da su u njoj skupljeni polemički dueli *oko* hrvatskoga jezika i pravopisa. Dakle, ne *o* njima. Radi se o tome da se ovdje okupljeni tekstovi bave onim jezičnim i jezikoslovnim pitanjima koja su istovremeno i politička ili nekako politički obilježena. To su jezičnopolitička (i uže – standardizacijska), pravopisna te pitanja o odnosu hrvatskoga i srpskoga. Kad je riječ o jeziku, Pranjković inzistira na struci i stručnosti u rješavanju problema i prilično je alergičan na politikanstvo, što je kadšto dovoljan razlog da se u polemiku uključi, naročito ako je u nekom takvom stručno upitnom a ideološki nabijenom napisu i sam spomenut. Za to treba dosta živaca i energije – valja se hrvati sa svim i svačim, neki su supolemičari, čini se, zlonamjerni, a neki, izgleda, ne poznaju osnove gramatike (primjerice, kako prepoznati predikat). Čemu sve to? Ako zanemarimo određenu dozu egoizma, bez koje nikakve polemike i ne može biti, ono što autora tjera na reagiranje vjerojatno je obrana dostojanstva struke kao i pokušaj doprinošenja općoj stvari. A taj doprinos nije zanemariv. Teško je ovako odoka izmjeriti kolik bi on bio u konkretnom životu hrvatskog standardnog jezika, ali lako je vidjeti kolik bi mogao biti – i koliko je vrijedno što su polemike, objavljivane u novinama i časopisima posljednjih desetak godina, uknjižene. *Sučeljavanja*, osim što kvalitetno informiraju inače slabo obaviještenog prosječnog čitaoca, znanstveno osnovano i polemički pošteno bistre neka od važnih pitanja suvremenog hrvatskog jezičnog standarda.

Polemike s Brozovićem, Babićem...

Što se tiče politike i ideologije, zanimljivo je da Pranjkoviću ne smeta samo njihova zloupotreba (odnosno njihovo zloupotrebljavanje jezika), nego da na neki način od petljanja politike u jezično područje uopće zazire. Na primjer, prigovara uredniku *Jezika* Stjepanu Babiću što je u tom časopisu objavio tekst *Programska stajališta HDZ-a o hrvatskome jeziku* i tu mu nije problematično samo to što se u jednom jezikoslovnom časopisu objavljuje stranački dokument, nego kaže i ovo: "nijedna stranka ne bi smjela imati bilo kakva programska stajališta o hrvatskome jeziku jednostavno zato što to nije i ne smije biti stranačko pitanje (pritom naravno nikako ne mislim da su pitanja standardnoga jezika samo stručna, a da nisu ujedno i politička pitanja)". Prvo svakako diskreditira i časopis i njegovo uredništvo, ali drugo je možda upitno. Ako su standardnojezična pitanja i politička, a jesu, onda su ona predmet politike. E sad, kako će se politika njima baviti – na stranačkom ili nadstranačkom ili nekom trećem nivou, to je stvar politike; a hoće li se njima baviti kvalitetno ili politikantski, to je politička, zajednička, pa i stvar lingvista. Mislim da bi navedeni Pranjkovićev stav trebao pojašnjenje kako, kad se stavi pod povećalo, ne bi bio shvaćen kao trzaj obrambenog mehanizma ili zbog žara borbe nedovoljno precizno odaslana strelica.

U ovoj je knjizi okupljeno osamnaest tekstova (svi prethodno objavljeni u novinama i časopisima osim jednoga, poslanog *Forumu*, ali neobjavljenog) upućenih četvorici supolemičara i dvjema supolemičarkama. Polemizirajući s Daliborom Brozovićem, Pranjković vrlo uvjerljivo pokazuje kako dugi refleks jata (*ije*) nije fonem, pa dakle ni dvoglasnik (diftong), nego jednostavno skup fonema, odnosno da ga treba promatrati na višoj, morfonološkoj razini (fonemi u morfemima). Taj je tekst važan iako se može učiniti uže stručnim. Naime, u situaciji konkurirajućih udžbenika, u hrvatskim su gimnazijama odobreni i oni koji kažu da hrvatski broji 31 fonem (30 predstavljenih slovima abecede te slogotvorno r) i oni koji kažu da ih je 32 (spomenutih 31 plus dvoglasnik *ije*), pa neka školarci mozgaju. Niz polemičkih napisa o hrvatskome pravopisu, i to uglavnom onom Babića, Finke i Moguša, Pranjković započinje ovako: "S akademikom Stjepanom Babićem uglavnom se nisam ni u čemu slagao, a ne slažem se dakako ni danas", iza čega slijedi majstorsko seciranje vrlo bolnih mjesta u pravopisu inače propisanom kao obaveznom u školama. Što se tiče sučeljavanja s Brozovićem i Babićem, u tom su dijelu knjige rasvijetljeni i, zasad (samo) relativno uspješni, pokušaji korjenitih i *korienski* usmjerenih promjena u hrvatskom jeziku i pravopisu 1990-ih i kasnijih godina, što bi trebala biti obavezna lektira svima koji o toj problematici nešto javno sude.

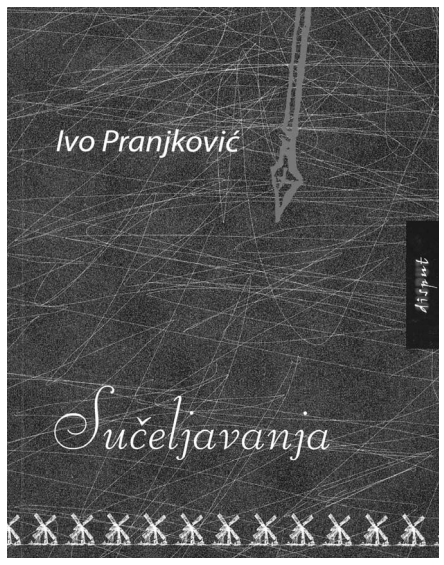

O odnosu hrvatskoga i srpskoga jezika

O odnosu između hrvatskoga i srpskoga Pranjković sudi ovako: čisto jezično, genetski i tipološki riječ je o jednom jeziku (u podlozi im je štokavsko narječje, a ono ne bi bilo jedno narječje kad bi u sebi imalo različite gramatičke sustave, odnosno i jest jedno narječje zato što je jedan sustav); ali kad je riječ o standardnim jezicima (koji su i jezične i društvene činjenice), to su oduvijek dva različita standardna jezika. Hrvatski i srpski jednaki su u onome što im je unaprijed, jezično zadano, a u onome u čemu postoji mogućnost izbora (društveni izbor iz jezičnih mogućnosti), u tome se razlikuju. Svojedobno se predano radilo na uklanjanju tih razlika i približavanju dvaju standarda, a nedavno na povećavanju razlika i udaljavanju – Pranjković je oštro i protiv jednoga i protiv drugoga jer koliko služe simboličkoj (identifikacijskoj), toliko odmažu komunikacijskoj funkciji jezika. Tako u nekoliko tekstova vješto odbacuje pokušaje Bože Ćorića da s pozicije karakteristične za dio srpskih lingvista govor o hrvatskom kao posebnom jeziku okarakterizira kao neosnovani separatizam. Snježana Kordić, kroatistica koja sad radi u Njemačkoj, sučeljavala je argumente o sličnim pitanjima s više hrvatskih jezikoslovaca od 2001. do 2003. u *Republici* i *Književnoj republici*. Pranjković se u polemiku uključio kasnije, a samo zato – tvrdi – što je doktorici Kordić bio mentor, pa bi se moglo pomisliti i da je njezin istomišljenik. Kordić je ozbiljna lingvistica i njezina argumentacija o jedinstvenosti srpskog i hrvatskog, tj. o postojanju srpskohrvatskog jezika nije obojena poput Ćorićeve (zasniva se uglavnom na činjenici međusobne razumljivosti), ali Pranjkoviću je nedovoljno uvjerljiva i "prevaziđena", što obrazlaže u dvama tekstovima.

Ako su mu Kordić i Brozović (koji se takvim ovdje baš i ne pokazuje) dvoje najjačih suparnika, a Stjepan Babić i Božo Ćorić svaki na svoj način "izvan kategorije" (Ćorić kao ideološki preproziran; Babić također, a uz to još i višegodišnji takmac koji u Pranjkovićevim tekstovima kontinuirano biva razotkrivan čak kao lingvistički šarlatan), Mario Grčević i Nataša Bašić, od uvrštenih u knjigu, sigurno su najslabiji. S njima se u polemiku upustio samo zato što je u njihovim tekstovima odnosno javnim nastupima bio prozvan, i to kao, recimo, politički problematičan. Pranjković im ne ostaje dužan, kod Grčevića primjećuje kako još nije dobro ispekao lingvistički zanat te čak kako je upitna njegova jezična kompetencija, a kako gleda na ideološke prozivke Nataše Bašić, govori i naslov jednoga od dvaju upućenih joj tekstova: *Pravo lice komesarice*.

O odnosu između hrvatskoga i srpskoga Pranjković sudi ovako: čisto jezično, genetski i tipološki riječ je o jednom jeziku; ali kad je riječ o standardnim jezicima (koji su i jezične i društvene činjenice), to su oduvijek dva različita standardna jezika

Osim članaka u kojima se bavi nekim specifičnim jezičnim pitanjima ili u kojima reagira na pojedine tvrdnje supolemičara, knjizi dodatnu vrijednost daje nekoliko preglednih, sintetičnih tekstova (također polemičkih, ili koji su polemiku potakli): *Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik*, *Hrvatska pravopisna norma u zadnjem desetljeću 20. stoljeća*, *Normativne i paranormativne inovacije u hrvatskom jeziku*.

Za Ivu Pranjkovića ne može se reći da je književno hiperproduktivan (što se tiče radova, ima ih dosad više stotina), ali ne može se reći ni da je petnaestak knjiga u otprilike dvadeset i četiri godine malo. Kod nas se katkad prigovara uknjižavanju već u novinama/časopisima objavljenih tekstova – da su honorari za njih već isplaćeni te da su već pročitani, otprilike. S time se općenito, iz različitih razloga (dostupnost široj publici, naprimjer, da spomenem samo praktičan razlog), teško složiti, a u slučaju *Sučeljavanja* složiti se nemoguće – dobili smo vrlo hrabru i provokativnu, a ozbiljnu i vrijednu knjigu koja može poslužiti kao dokument, kao udžbenik, kao inspiracija...

Treći program Hrvatskog radija

ZG frekvencija emitiranja: 94,3 i 90,7 MgH
Frekvencije za ostale gradove na www.hrt.hr/oiv/
Dnevni program, te program za dan unaprijed na teletekstu: HRT, str. 335 i 338

—Treći program HR, četvrtak, 12. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
06:00—U APOLONOVU OKRILJU
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—JUTARNJI KONCERT
09:30—RADIO ROMAN
09:55—IZ BAROKNIH ODAJA
10:30—RIJEČI I RIJEČI – rječnik pisaca, autora, znanstvenika i drugih
11:00—KLASIKA I OKO NJE
12:00—IZVORI I UVIRI
12:40—SLIČICE ALBUMA
13:00—PORTRETI ZNANSTVENIKA/ili POGLED U SUTRA
13:30—OPERNI KONCERT
15:30—U SVIJETU OPERE
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—KAZALIŠTARIJE – emisija o kazalištu
16:35—ŽIVOT GLAZBE
18:00—RADIO DRAMA. 19. 6. Sibila Petlevska: "Rimbaudova kuća"
19:00—PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI ZVONI – šansone
20:00—19. 6. Izravni prijenos iz salona Očić. Kućni koncerti
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—ZVUKOPIS. 12. 6.- "Skidajte se do kraja", glazba za filmsku i kazališnu verziju
22:30—POEZIJA NAGLAS. 12. 6. – Edward Dorn: "Zazor"
23:00—PROBRANICE – rijetke snimke glazbenih interpreta
23:25—OGLEDI I RASPRAVE; 12. 6. – Staljin u ruskoj književnosti (autorica: Ivana Peruško); 19. 6. Eric Kluitenberg: Uzvišeni susret (o umjetnosti i terorizmu)

—Treći program HR, petak, 13. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst – dnevni program: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
06:00—U DUHU EPOHE
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—MATTINATA
09:30—RADIO ROMAN
09:55—NADMETANJA
10:30—BAšTINA, MI I SVIJET – zaštita kulturnih spomenika
11:00—PUTOVI HRVATSKE GLAZBE – emisija uživo
13:00—PROJEKT: BROADCASTING. Suvremeni vizualni izraz i umjetnici
13:30—SIMFONIJSKI KONCERT
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—DOBA ZNANOSTI
16:35—ŽIVOT GLAZBE: 13. 6. - Europski glazbeni mozak (autor: Franjo Bilić); 20. 6. Fritz Wunderlich – redivivus (prva epizoda ciklusa)
….
Od jedne neobično vjerne slušateljice 3. programa HR, koja redovito prati sadržaje emisija Život glazbe, uvažili smo primjedbu da u težnji za novim i još u nas nedovoljno poznatim glasovima, stjecajem okolnosti zapostavljamo neke od znamenitih pjevača prošlosti, čijim snimkama obiluje naša fonoteka. Između ostalih, u programu je nedovoljno zastupljen njemački tenor Fritz Wunderlich, nakon Enrica Carusa i Jussija Björlinga, možda jedini tenor u povijesti snimateljske industrije koji svoje slušateljstvo ne odvaja u tabore, već ih ujedinjuje. Posredstvom komentatora Thomasa Voigta i uz odabrane odlomke knjige *Fenomen Fritz Wunderlich* Joachima Puttkammera, tijekom ljeta ćemo vas, svakog trećeg i petog petka u mjesecu, upoznavati s umjetničkim dometom jednog od najvećih glasova druge polovice 20. stoljeća.

18:00—RADIO ATELJE – dramski program. Milko Valent: "Pledoaje po piknji"
19:00—U HRAMU PIJEVA – operne kuće i njihovi umjetnici
20:00—KLJUČEVI STOLJEĆA. 13. 6. - Rainbow (autor: Dinko Bažadona)
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—GLAZBA I OBRATNO. 13.6. Nova slovenska elektroakustička glazba
22:30—SVJETSKA PROZA. 20. 6. Georg Klein: Schopenhauerova glazba
23:00—EURO JAZZ. Uređuje Zvonimir Bajević
23:25—OGLEDI i RASPRAVE. Jana Balkwitz: Virusi komunikacije i njihova raširenost

—Treći program HR, subota, 14. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
06:00—KODA OD SNA
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—UMIJEĆE JAZZA-LIVE
09:30—ZOOFON. 14. i 21. 6. – Elke Heidenreich: Erika ili skriveni smisao života, 1. odnosno 2. dio
10:00—MILJENICE MALENIH MINUTA
10:30—FILMOSKOP – emisija o filmu/ili FILMSKA GLAZBA
11:00—PRO MUSICA
13:00—PITOMA MISAO: 14. 6. – "Kreativna psiha: Jungov doprinos" (autorica: Sherry Salman); 21. 6. Ann Ulanov: "Jung i religija"
13:30—SOLO-TUTTI: odnos solista i orkestra. 14. 6. Pijanist Alexis Weissenberg; 21. 6. – flautistica Irena Grafenauer
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—BIBLIOVIZOR
16:35—ŽIVOT GLAZBE
18:00—FORUM TREĆEG PROGRAMA – OKRUGLI STOL
19:00—OPERA NA TREĆEM – 14. 6. G. Verdi "Falstaff" (prijenos iz Chicaga); 21. 6. – Puccini "Requiem"
23:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
23:03—DJECA PONOĆI – elektronska i fusion glazba
23:25—OGLEDI I RASPRAVE: 21. 6. – Parazitske strategije. Ulf Jonak: Paraziti u gradu

—Treći program HR, nedjelja, 15. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-ja
06:00—NADAHNUĆA
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—SAČUVANE GLAZBE
09:30—NA OBZORIMA DUHOVNOSTI – duhovna glazba svih razdoblja. 15. 6. – glazba britanskog otočja
10:30—GUBITAK SREDIŠTA. 15. 6. Vesna Batovanja: Karl Jaspers; 22. 6. Politika hereze – razgovor s Isabelle Stengers
11:00—PRO MUSICA
13:00—SATURNOVA DJECA. O umjetnosti i umjetnicima. 22. 6. David Lodge: Nepristojno ponašanje i Kingsley Amis
13:30—SEDAM DANA GLAZBE – tjedni pregled
14:30—POSLIJEPODNE JEDNOG SKLADATELJA. 15. 6. – 1843. goden Edvard Grieg; 22. 6. Darius Milhaud
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—INTERPRESS
16:35—ŽIVOT GLAZBE: 15. 6. Riječ je glazba je riječ – Pučka pobožnost u doba reformacije (autor: Zvonimir Mrkonjić)
18:00—ALTERNET – 15. 6. Gole slike slavnih ljudi (autor: Jon Stewart)
18:30—VEČERNJE HARMONIJE – popularne skladbe
19:00—FONO-ARHIV: glazba iz produkcije Hrvatskoga radija
20:00—MUSICA VIVA: reprodukcije festivala
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—ITALSKE MUZE – glazba. 15. 6. – Renesansna Italija, 2. dio
22:30—ZNACI VREMENA – 15. 6. Paul Parin: Žudnja za moći (1. dio); 22. 6. – 2. dio
23:00—GLAZBENI ATLAS: 15. 6. – Glazba indijskog filma
23:25—OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, ponedjeljak, 16. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
—
06:00—CONCERTO DA CAMERA – komorna glazba svih razdoblja
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—MATTINATA: bel canto i opera
09:30—RADIO-ROMAN. 16. 6. – 22. 6. "Cvijeće na vjetru" Pavla Pavličića; 23. 6. – 27. 6. "Smrt u Tuškancu" Zvonimira Majdaka
09:55—PARTITE ZA JUTRO – barokni suitni slijed
10:30—RAZGOVOR S POVODOM – kroatistički i književnoteorijski razgovori
11:00—POZIV NA KONCERT
13:00—EUROSTORIJE – aspekti približavanja EU
13:30—DIRIGIRA MAESTRO. 16. 6. – Samo Hubad
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—EPPUR SI MUOVE – znanstveni razgovori
16:35—ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj
18:00—RADIO – IGRA – dramski program
19:00—TRADICIJSKA GLAZBA: svjetska glazbena baština
20:00—EUROPEUM - EURORADIO: 16. 6. izravni prijenos iz Lisabona. Mladi glazbenici uz orkestar Gubelkian.
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—VOX HUMANA – vokalna glazba
22:30—HRVATSKA PROZA – recentna hrvatska produkcija
23:00—ART OF THE STATES-američka glazba namijenjena EBU (EU Broadcasting Union). 16. 6. Snimke bostonskog radija.
23:25—OGLEDI I RASPRAVE. 23. 6. ubiti Hitlera (autor: Roger Moorhouse)

Treći program HR, utorak, 17. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN – tematski tjedan poezije - pojedinca, škole ili nacije
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00—KLASIČNI KROJ – glazba razdoblja klasicizma
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—JUTARNJI KONCERT
09:30—RADIO-ROMAN
09:55—VOKALNA SUZVUČJA
10:30—POD POVEĆALOM – Maroja Mihovilovića. 24. 6. – kontroverze vezane uz himne
11:00—PRO MUSICA - ODRAZI VREMENA. Veza glazbe i vremena njena nastanka
13:00—HRVATSKI IDENTITET – iz hrvatske filozofske, znanstvene i književne baštine
13:30—OPERNI KONCERT
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—TRIPTIH – likovne kritike
16:35—ŽIVOT GLAZBE: Povijesne koncertne i studijske snimke HR
18:00—DOKUMENTARNA RADIO DRAMA. 24. 6. Evelina Turković : "Vlasta Žanić"
19:00—VRIJEME ZA JAZZ
20:00—OD PODIJA DO PODIJA
21:00—VEĆ SUTRA: glazbeno dramski eksperimenti i esejistička obrada nove glazbe
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—MUSICA FUTURA: underground i alternativna scena. 17. 6. Hinsidian
22:30—DNEVNICI I PISMA. 24. 6. Annie Ernaux – Pisanje poput mača
23:00—GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT
23:25—OGLEDI I RASPRAVE. 24. 6. Ubiti Hitlera (2. dio. Autor: Roger Moorhouse)

—
Treći program HR, srijeda, 18. lipnja
ZG 94,3 i 90,7
Ostale frekvencije na www.hrt.hr/oiv/
Teletekst: HRT, str. 335 i 338
00:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
01:00—PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05—EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00—JUTARNJE HARMONIJE
08:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
08:05—UMIJEĆE JAZZA – novi jazz
09:30—RADIO ROMAN
09:55—GLASOVIRSKA MAŠTANJA. 18. 6. Lovro Pogorelić izvodi Liszta. 25. 6. – Martina Filjak
10:30—ENCIKLOPEDIJA MALE POVIJESTI. 18.6. i 25. 6. Putovima svile – dugo putovanje umjetničkih djela.
11:00—SVIJET GLAZBE 18.odnosno 25. lipnja
Razgovori sa sudionicima aktualnih glazbenih zbivanja
Urednica: Jana Haluza

Zakonitosti i pojavnosti svjetske glazbene scene, na platformi domaćih koncertnih prilika, tema su ciklusa koji osluškuje bilo naše glazbene aktualnosti. Kako je podijeljena vlast u ustrojstvu Zagrebačke filharmonije, što nam donosi njezina nova sezona i što će obuhvatiti najavljena američka turneja orkestra u godini 2010., saznajte kroz razgovor sa šef-dirigentom ZF Vjekoslavom Šutejem u emisiji 18. lipnja. Kako se stvarala prva cjelovito sačuvana opera *Orfej* Claudija Monteverdija i koji su odjeci njezine prve izvedbe u zagrebačkom HNK, 13. lipnja ove godine, poslušajte uz dokumentarnu snimku premijere u razgovoru interpretima predstave, redateljem Ozrenom Prohićem i tumačem naslovne uloge, mladim tenorom sa svjetskom karijerom Krešimirom Špicerom. U završnici emisije poslušajte razgovor sa slavnim američkim vokalistom i dirigentom Bobbyjem McFerrinom, autorom hita *Don't worry, be happy*, nakon što je najavljeno njegovo prvo gostovanje u Hrvatskoj, 21. veljače 2009. u ciklusu Lisinski subotom. U emisiji 25. lipnja uspoređujemo glazbene prilike i neprilike po ustroju i tradiciji sasvim različitih zemalja – Australije, Rusije i Švedske. Iz daleke Australije u naš studio stiže sjajan gitaristički dvojac, Slava & Leonard Grigoryan, braća rusko-armenskih korijena koji uz razgovor sviraju neke tipične australske skladbe za dvije klasične gitare. O današnjem stanju svijesti klasičnih glazbenika-gudača i glazbene publike u Moskvi govore članovi gudačkog kvarteta Čajkovski koji su nedavno održali koncertnu turneju po hrvatskim gradovima, a u švedske uvjete glazbovanja uvodi nas violončelist Thorleif Tedeen kojega smo sreli na prošlogodišnjem 7. festivalu *Rachlin i prijatelji* u Dubrovniku. Za kraj emisije otkrivamo tajne glazbe alkemije u *crossoverskom međuzemlju* jazza i klasike u stvaralaštvu američkog pijanista Urija Cainea.

13:00—FILMOLOŠKI OGLED. Do beskraja i dalje: kratki web film, parodija i remedijacija (Barbara Klinger)
13:30—SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00—**ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA**
16:03—DRUŠTVENI OBZOR – društvene i humanističke teme, gostovanja i tribine
16:35—ŽIVOT GLAZBE – 18. 6. - operne teme. Uz 140tu obljetnicu praizvedbe Majstora pjevača R. Wagnera
18:00—FANTASTIKA U RADIO DRAMI – dramski program
19:00—TUMAČI GLAZBE – 18. 6. veliki interpreti današnjice. Flautist Maurice Steger. 25. 6. – dirigent Philippe Herreweghe
20:00—PRONAĐENO VRIJEME – 18. 6. Stoljeće glazbe u perspektivi Ansambla Schoenberg. Galina Ustvolskaja. 25. 6. – Dallapicccola, Maderna, Nono, Berio, Francesconi
22:00—**GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA**
22:03—NA RAZMEĐI STILOVA. 18. 6. Glazba pretklasike
22:30—DALEKI GLASOVI: 25. 6. Feminizam i muslimanski fundamentalizam, 1. dio (autorica Janet Afary)
23:00—OPUSCULA MUSICA
23:25—OGLEDI I RASPRAVE

cmyk

Ponestaje mi riječi

Petra Đuričić

Žvači prije gutanja

Vadim sreću iz grudi kao da sam je
prethodno progutala.
Ako je tako, nisam je dobro ni
sažvakala.
Možda se dogodilo da su mi pukli
očnjaci
onu noć kad si dopao mojih šaka,
kad sam ti ribala rane četkicom za zube
I pjevala Bon Jovi It's my life;
ili sam se jednostavno zagrcnula u magli
prostora
dok me Vrijeme udaralo po leđima kako
se ne bih udavila.
A lijepo su me upozorili.
Što ću sad reći nesreći, eno je sjedi na
pragu,
već se zabrinula što joj ne otvaram
vrata?
Reći joj kako sam te iskrvarila
ili napokon nešto slagati?

Retorički monolog

Tko li to drži knjigu mog života u
čuđenju zbog njene slojevitosti?
Iznenađuje njeno bogatstvo na
malobrojnim, tankim stranicama ili
Nasmijava njen skrušeni, sretni kraj?
Tko se to igra lovice po njenim zavisno-
složenim rečenicama,
Tjerajući dijalog u sferu monologa?
Vidim li ja to otisak kako gazi mjesto
nevino od svakog zvuka
Ili je to samo zalutalo kopito?

Drži knjigu mog života i stojeći pored
mene šuti u daljinu.
Ima li bolji pogled i vidik od mene?
Zna li on/ona (isto kao i ja) da je prošao
još jedan dan,
osiromašio se i istanjio?
To je za mene uzaludno znanje, jer ja
nosim oči u ustima i
vidim tek kad progovorim, a ponestaje
mi riječi.

Bezimeno junaštvo

Postala sam jaka toliko da bih si
napokon pljunula u lice,
toliko jaka da si počupam kose i spalim
ih u kaminu
udišući smrad izgaranja.
Krila sam svoju snagu na najmanje
vidljivom mjestu,
ali osvanulo je moje proljeće i morala
sam obuti sandalice.
Pogledajte kako su snažne.
Vežu se oko zgloba što me drži u cjelini,
naprosto usitnjavaju zemlju kojom gazim
(kao da je pripremaju za sijanje),
a miluju rosnu travu što mi prede prije
spavanja.
Ojačala sam zjenice mačjih si očiju,
svijetle o noći, a danju nijemo grebu;
više im ne skraćujem kandže.
Imam snage uhvatiti vjetar za rog i
preživjeti
dok me vuče svemirom bez štitnika za
jajnike
i skinuti mu haljinu bez pomoći
mjesečeve pjene.

Suton

Molim li se ja to bolu
ili mi prsti pišu himnu?
To je naše obzorje.
Tigar je spustio šapu na rame anđela
i stoji pred njim izgarajući.
Naš se kavez zapleo u paukovu mrežu,
a mi okrećemo leđa koračajući prema
tuđem moru.
Želim rezati taj zamrzli glas
dok ga čaša još nije progutala,
ali strah se uplašio i drhti mi u naručju.
Umiri ga.
Sklopim li umorne oči
čut ćeš lepet trepavica;
oslobađaju se voska laži.
Rumenilo sam ušuškala u igri riječi,
na borovima u prahu od snijega.
Prigušeni šum trese strehe s ruba
podnožja.
Stranci smo a ližu me tvoje zjenice.
Moj umor ne želi da ga drugačije zoveš.

Predstava

Mirišu kapi znoja što mi oplahuju
trbuh,
a nisu zaobišle ni tvoj.
Hamlet mačem probada svoga oca,
dva puta u noći oštrica je krvava.
Dahćemo kao Aljaški malamut u
Majamiju,
zaranjam ti nokte u potkožni svijet
prenoseći trnke što se gomilaju.
Sviraš klavir na rebrima što se tope,
čini mi se čujem bogove s Olimpa
kako kuju oružje.
Beraču jabuka mojih zrelih
imaš usne što ih čine hibridnim,
izvanzemaljskim!
Vlažna i svilena dolina dvoglavoga orla
želi ostati slijepa.
Zarij jače mač!
Tijelo lebdi tražeći opravdanje časti u
zraku
koji miriši na raspršujuću nevinost.

Zaraza

Kolera joj curi iz usta,
ta šupljina je utočište bakterijskih riječi.
Neka zamrzne jezik
da ne palaca džunglom golih prsa.
Gdje li je taj sud pravednosti
što prostire crveni tepih žuljevima?
Neka počeše kraste koje se množe u
brlogu daha,
treba smislit nešto bolje od bronhija.
Labudi su pougljenisali od tog pogleda,
a jezerom je zaplovio osuti kit.

Porod

oči su mi kao dva meko kuhana jajeta
bjelanjak čuva žumanjak da ne pobjegne
postaju gravidne
snijet će bijes
šumarak leti jer nije platio gravitaciju
ali telefon jeste
pa okrene centralu i naruči dupli štit
otporan na vodu vrisak i smijeh
muško je
neka priđe ponosni tata
danas su suze besplatne za sve

Potraga

Ne ostavljaj prozor otvoren,
migracije su čudesna stvar.
Crvi će prestići gliste i zarobiti te prije
mene;
bit ćeš kukac u ruhu leptira.
Nadjenuli su ti pogrešno ime
pa vapiš za novim izrazom
što ti uklesaše u jaslice pučine.
Iskra im može spaliti rame,
zato paze na idući rez.
Čuješ li ih kako se smiju?
Misle kako im je oblak nisko.
To je njihov uzaludan let.

Tamo gdje nisi, uvijek je bolje

U oskudici sam sa životom;
Osjećam kako mi ponestaje koraka
Ali samo onih koji odzvanjaju.
Širim lepezu u petoj dimenziji
A hlad me hvata u ovom vremenu.
Taj šapat ruku što žele dosegnuti
nedogled
Zvuči poput onomatopeje sa usana
leptira.
Zatvorim oči i izgovorim vihorom
Tu bezvučnu rečenicu koja drhti
Pokušavajući biti meki oblak.
Osjećam kako me juri vrijeme
Želeći naplatiti zakupninu.
U što sam se to upustila?
Kružim "noseći transparente snova i
mašte"
A stižu me prošle jeseni.
Haljinom gužvam suho lišće,
Praveći ikebanu u obliku donjeg rublja.
Probudim se kao glavni lik meksičke
sapunice
Sa zgodnim frajerom pred kaminom,
Ali ja samo blijedo gledam onu vatru
Vapeći za korakom jednog malog
Tintilinića.
Obučem plašt nevidljivosti
i na grani masline
prikradem se u dvorac sudbine.
Zaplačem.

Petra Đuričić rođena je 1989. Živi u Srijemskim Lazama (okolica Vinkovaca). Pjesme je objavljivala u *Riječima* i *Maturusu*. Tekuće godine osvojila je drugo mjesto na Goranovom proljeću u kategoriji učenika srednjih škola. Hipersenzibilnost kanalizirana bujnom, katkad neobično preciznom, katkad pomalo raspojasanom, mladalačkom metaforikom, jukstapozicija sirove egzistencijalne slike i onog još-uvijek-dohvatljivog arkadijskog nadaju se osnovnim obilježjima lirskog iskaza mlade autorice.
Od svoje mentorice, Marijane Radmilović, baštinila je snažnu usredotočenost na tijelo, tijelo kao prostor akumulacije iskustva, preosjetljivosti, sjećanja, ali i kao fizičku i transcendentalnu točku govorenja, rezonantnu kutiju, generator mitskog iskaza. No kao i kod spomenute pjesnikinje, iz osjećaja egzistencijalne ugroženosti (koji je, vjerojatno, također naslijeđen i više duguje tradiciji nego iskustvu svijeta, što nimalo ne umanjuje vještinu njegove pjesničke artikulacije) i liminalnih stanja loma proizlazi nova snaga: *bolest je sve uljepšala* postulirala je očuđujućim obratom optike Radmilović, *lako mi je biti lošija* ispisala je u istom nizu Antonija Novaković, dok ga, za sad, zatvara Petra Đuričić krijući svoju snagu *na najmanje vidljivom mjestu* te je, kroz prividno autodestruktivni poriv, kanalizirajući u produktivni princip, postavši *jaka toliko da bih si napokon pljunula u lice,/toliko jaka da si počupam kose i spalim ih u kaminu/udišući smrad izgaranja*.
Pjesmu *Retorički monolog* moguće je čitati kao neku vrstu autopoetičke odrednice, manifesta, iako se, istovremeno, ona sama ograđuje i odupire (takvoj) interpretaciji. Njezin je pretpostavljeni naslovljenik (*on/ona*) čitatelj, no teško se oteti dojmu da je njen implicitni adresant profesionalni čitatelj, kritičar; onaj nepoznati i nevidljivi koji *drži knjigu mog života u čuđenju zbog njene slojevitosti*, koji se *igra lovice po njenim zavisno-složenim rečenicama* i *tjera dijalog u sferu monologa*, što nas divno nepretenciozno podsjeća da svaki pokušaj interpretacije, uza sve ograde, ostaje pokušaj da se na neki način omeđi, zapečati stih. Metafora života kao knjige, svijeta kao teksta – koja se u književnosti, pa i izvan književnosti, kao svjetotvorni organizacijski model javlja u ljudskoj povijesti veoma rano – suprotstavljen je ovdje pjesničkom impulsu za uspostavljanjem i uređivanjem kaotičnog, divljeg svijeta, ne-knjige, ovjerovljenom potpunim povjerenjem u pjesničku riječ. Onaj tigar koji je iz knjige iskočio i *spustio šapu na rame anđela* i na trenutke se doima prebjegom iz Čudinina metafizičkog bestijarija smješta ovu *nestvarnu djevojčicu* najmlađeg hrvatskog pjesništva u niz *divljih duša* potencijalno zanimljive, ali neizvjesne pjesničke budućnosti. No, reći će Petra: *To je za mene uzaludno znanje, jer ja nosim oči u ustima i/vidim tek kad progovorim, a ponestaje mi riječi.*
(Marko Pogačar)

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA&SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 709 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

cmyk

Noga filologa

Filolog u ribi

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

Skice iz lagune. – Kad je *Tabula Peutingeriana* bolja od GPS-a. – Kako je sve to nastalo? Odgovor potražite u knjižari. – Idealna povijest: od kraja prema početku. – Putovi i ljudi. – Filolog protiv pjesnika. – Riba i koralj, model i metonimija

Nisam mogao vjerovati svojim očima. Izađeš s kolodvora Santa Lucia, neispavan i neumiven, i ne možeš vjerovati očima. Potom hodaš među stadom turista koji svoje kofere s kotačićima, zapinjući iz petnih žila, potežu sa stepenice na stepenicu Ponte degli Scalzi, prvo uzbrdo, potom nizbrdo (a ti likuješ što si, posve slučajno, došao s ruksakom) – i ne vjeruješ svojim očima. Da ljudi mogu tako nešto napraviti. Da ljudi mogu *tako* živjeti. Da Venecija *postoji*.

Kao što vidite, bio sam u Veneciji po prvi put u životu. Na par dana.

Čitati upute

U trenutku šoka – ako šok nije prevelik, naravno – čovjek se nekako raspolovi i s mirnim, gotovo medicinskim interesom prati reakcije šokiranoga sebe. Mene su moje venecijanske reakcije vratile u školsko doba: odonda se nisam osjećao tako nesigurno (dapače, čitav je moj život išao tome da što je moguće više *izbjegavam* područja nesigurnosti, ali to je druga priča). Ne samo nepoznati grad i nepoznata situacija – nepoznat *način života*. Kanal umjesto kolnika. Čamci umjesto auta. Mostovi umjesto zebri. *I grad u kojem najkraći put od točke A do točke B nije ravna crta.*

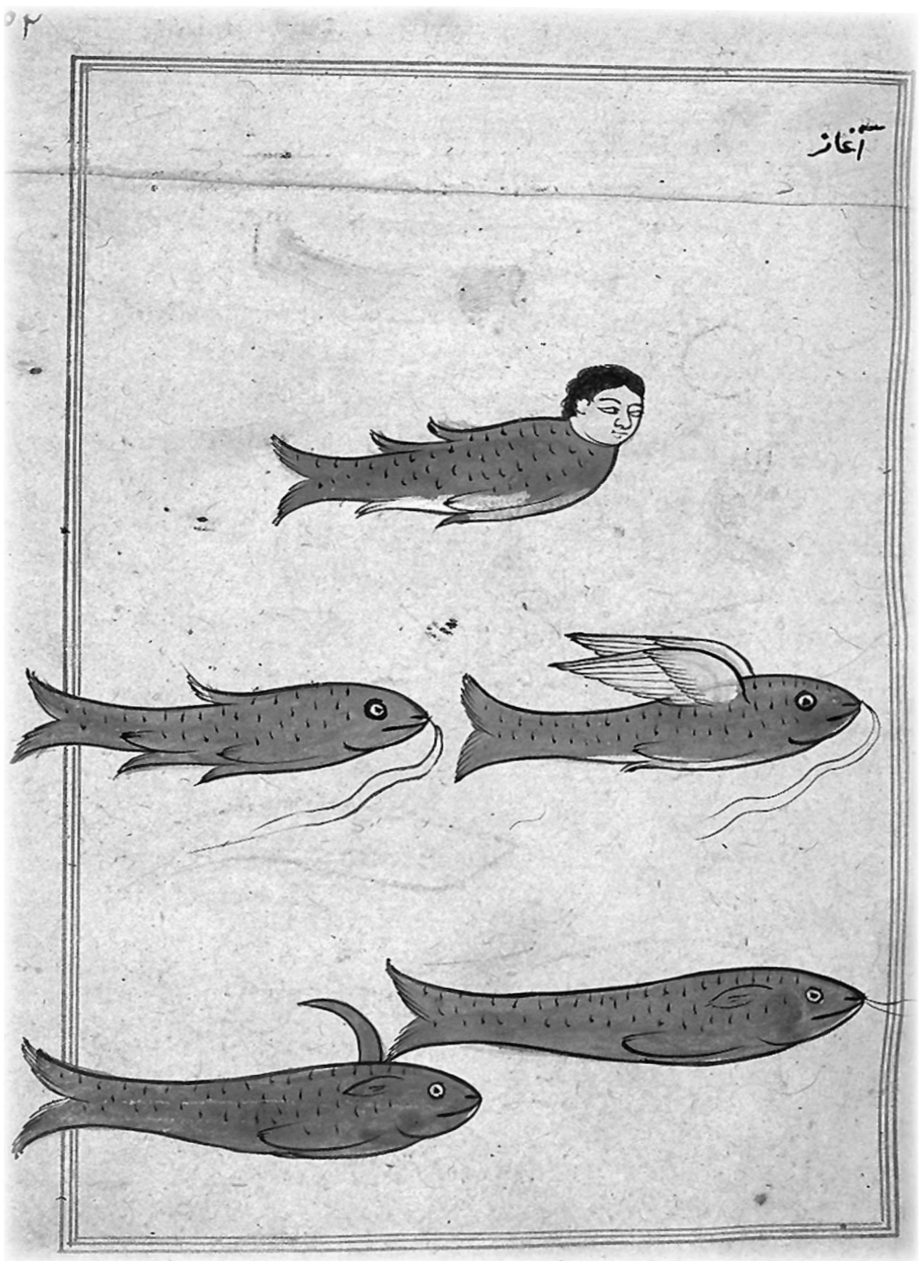

Filolog u takvoj situaciji počne vrlo pomno čitati upute. Kako doći do hotela? Zalijepite se za list papira, za stranicu s interneta isprintanu prije puta. Pri čitanju, pokazuje se da su pisane upute bolje od karte. "Prijeđete Ponte degli Scalzi i skrenete nadesno. Prođete Fondamenta sve do Giardini Papadopoli. Zaobiđete ih i prijeđete drugim mostom zdesna, koji vodi do Hotela Arlecchino..." Ovo funkcionira; karta, barem za tek pridošle, ne funkcionira (moji će američki kolege ustanoviti da je zbog toga i GPS u Veneciji neupotrebljiv).

To je prva filološka spoznaja u Veneciji: itinerer – svijet kako ga prikazuje, recimo, *Tabula Peutingeriana*, niz postaja povezanih cestama koje su na crtežu sve više-manje ravne (izvornik ovog sedam metara dugog svitka potječe iz četvrtog stoljeća nove ere, sačuvana je kopija iz trinaestog) – za Veneciju je prikladniji od ptičje perspektive konvencionalne karte.

Sve vidjeti i nikud ne ići

Pošto je hotel uspješno nađen, pošto su neispavanost i neumivenost otklonjene, javljaju se nove želje. Dvije su proturječne. Htio bih, u tipičnoj turističkoj maniri, vidjeti što više – oči su pune, srce lupa, toliko je toga i sve je fantastično, toliko se toga *ne smije* propustiti – i htio bih, istovremeno, ostati na mjestu. I to na vrlo konkretnom mjestu: u kafiću u koji sam prvo sjeo, na zapadnom kraju sestiere Dorsoduro, u kvartu sasvim mirnom i neturističkom. Od cijele Venecije poznajem jedan komadić, i tog se komadića hvatam kao utopljenik za slamku; taj komadić postaje moje polazište, brlog u koji se vraćam, brlog u koji se *znam* vratiti (i time čak iznenađujem svoje venecijanske domaćine, za koje se podrazumijeva da se stranci u Veneciji gube, da su možda kadri doći od točke A do točke B, ali ne i natrag).

Još je zanimljivija daljnja nova želja: saznati kako je sve to nastalo. Ta me želja vukla na mjesta gdje se filolog osjeća kao kod kuće: u knjižare. Ondje sam, recimo, vidio da postoje dvije vrste vodiča i povijesti Venecije: uobičajeni i neuobičajeni. Uobičajeni su isti kao za bilo koji grad: turistička konfekcija. Neuobičajeni žele biti, hm, drugačiji: *Storia insolita di Venezia* (mada je ta povijest, kad otvorite knjigu, posve uobičajena, samo što ima dosta ilustracija). I vodič Tiziana Scarpe, *Venezia è un pesce* (prvi put izašlo 1998). Venecija je riba, palo je na pamet Scarpi dok je gledao kartu. Ja sam u ribi.

Posljedica objašnjava uzrok

To je, recimo, druga filološka spoznaja u Veneciji: želiš *razumjeti* kako je nešto poput Venecije moglo nastati. I ta se želja za razumijevanjem očituje kao želja za *poviješću*. Postoji, vjerojatno, niz drugih načina da razmišljam o tome kako je Venecija mogla nastati (ideja da je Venecija riba zapravo naznačava jedan od mogućih smjerova); no, *moj* instinkt vuče unatrag.

Pritom sam, opet, svjestan – i čitanje knjiga to potvrđuje – da poznavanje povijesti, povijesne priče, zapravo nije dovoljno objašnjenje. Možda čak nije uopće objašnjenje, možda je tek sjena objašnjenja. Kao što etimologija jedne riječi ne objašnjava uvijek njezino sadašnje značenje, ili kao što znanje o tome tko je prvi izrekao neki aforizam ili neku duhovitu misao malo govori o *značenju* – značenjima – te misli.

Venecija je, to jasno vidim gledajući oko sebe, na tom stupnju... civiliziranosti? urbanizacije? tehnologije?... da ju je vrlo teško povezati s onime od čega priča o njoj redovno počinje: s počecima. Možda bi povijest Venecije za zbunjene turiste-filologe trebala početi odostrag, ići od kraja prema početku. Ali kako može posljedica objašnjavati uzrok?

Bez ljudi

Par dana i desetak kava kasnije – kad sam već redovan gost u neturističkom kafiću u koji sam slučajno prvi put sjeo, kad već znam face konobara, lokalnih dečki iz kafića, i susjeda – kad sam već venecijanskim itinererom ovladao do te mjere da se moj komad poznate Venecije širi i širi, da se već usuđujem eksperimentirati s alternativnim načinima dolaska s točke A na točku B i obratno – pada mi na pamet što preskačem u svom upoznavanju Venecije. I to je preskakanje karakteristično.

Moja Venecija ne uključuje ljude.

Takav model grada – grad sastavljen što od zgrada i ulica / kanala, što od povijesti – sasvim je moguće sastaviti; dapače, upoznavanje grada s karata, iz vodiča i povijesnih monografija upravo *potiče* takav model. On je ugodan, on pretvara moje "upoznavanje" Venecije u pohod koji niže pobjedu za pobjedom (zato što je grad, konačno, ipak napravljen za ljude, a i zato što su Venecijanci po zidovima povješali ogromnu količinu putokaza). Ali u tom modelu ljudi *nema*. To je muzej, a ne grad.

S ljudima

Ljude je, naravno, teško dohvatiti; ali, opet – a ovamo me dovodi i razmišljanje o svim mojim sunarodnjacima, s različitih strana i različitih vremena, koji su se prije mene ovako obreli u Veneciji i blenuli kao telad u šarena vrata – grad nije moguć *bez ljudi*. I tu nekako slutim razlog zašto je "upoznavanje povijesti Venecije" – uobičajene ili neuobičajene – nedostatan način za upoznavanje Venecije same. Nju, fantastičnu kakva jest, nisu oblikovali niti "veliki ljudi" niti "povijesne sile". Odnosno, ne isključivo; ne da bi postala baš onakva kakva jest. Takvu su Veneciju oblikovali prvenstveno *obični* ljudi, oni koji su u Veneciji živjeli, koji su gradili kuće, nosili vodu, lovili ribe, trgovali, ostajali dužni, svađali se s ukućanima, pokretali biznis, molili se, bili stranci, uvodili komunalije, previše jeli, pisali račune i pjesme, sanjarili i spavali. Svi oni ljudi koji je i danas oblikuju, dok ja, kao turist, prolazim kraj njih piljeći u putokaze po zidovima.

Takvu je Veneciju čovjeku, čak i kad nije filolog, nemoguće obuhvatiti. (Možda to može bog.) Takva Venecija, i ljudi koji je na toj razini stvaraju, osuđeni su na metonimije, osuđeni da ih predstavlja *pars pro toto*.

Ali zbog toga bih ipak Scarpinu metaforu, njegov pogled iz zraka, zamijenio pogledom iznutra. S ulice gledano, Venecija nije riba. Ona je koralj: zadružni organizam. Organizam u kojem svaka generacija gradi svoju kuću najbolje što zna i time, ujedno, priprema kuću sljedećoj. Svaki je grad takav koralj. Ali u Veneciji je *koraljnost* posebno vidljiva: koralj je ovdje potpuno prekrio podlogu na kojoj je izrastao. Z

cmyk

www.komikaze.hr

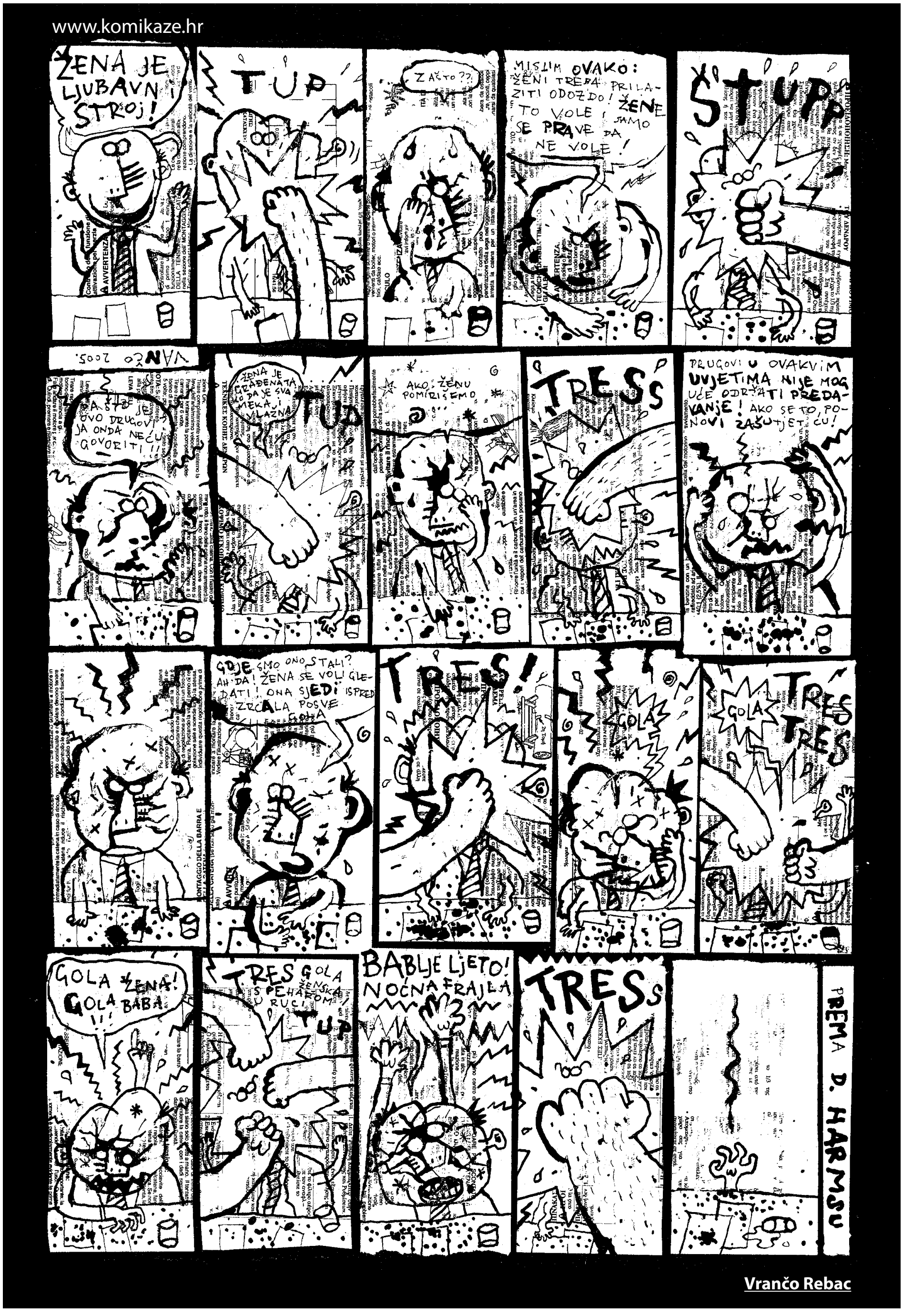

cmyk